APPENDIX AD OPERA
SANCTI GERMANI PARISIENSIS,
VARIA LITURGICA MONUMENTA CONTINENS.

MONITUM.

Si quis lectorum interrogaverit, quænam relatio S. Germani opera sequentibus monumentis ita colliget, ut his *Appendicis* nomen aliquo modo conveniat, ultro fatebimur, non aliam relationem inter utraque intercedere, nisi quod sanctus ipse Germanus pauca quædam de liturgia Gallicana scripserit, nosque ex Scriptorum illius editione minus causam quam occasionem hanc summulam liturgicam proferendi suscepisse, rei etiam opportunitate stimulante, siquidem Ecclesia nostra quotidianis de hoc themate ferveat controversiis. Cæterum, præterquam quod S. Germanus liturgiam calamo attigerit, nullum inter auctores ecclesiasticos, quibus Gallia nostra ante Carolum Magnum gloriata est, illustriorem excogitare potuimus, cujus operibus hæc monumenta meliori jure subjicerentur. Et quis antiquitatis ecclesiasticæ studiosus maximas nobis gratias abjudicet, cum perpenderit, se jamdudum conspicuam liturgiæ Romanæ partem inter Gelasii papæ lucubrationes typis nostris expressam accepisse, ejusdemque complemento simul ac Gregorii Magni operibus esse potiturum? Quibus si liturgiam Mozarabicam, Isidori Hispalensis scriptis subnectendam, adjunxerit, statim quasi spe repentina commotus exsultabit, traditionibus antiquæ liturgiæ pretiosissimis fruiturus.

His præmissis, notandum nobis superest, sequentes libros de verbo ad verbum ex Mabilloniana editione fuisse exscriptos, ne scilicet, cum voces, orthographia, syntaxis exauctoratæ vel etiam mendosæ identidem occurrerint, non tam codicum vetustatem quam nostram incuriam arguere videantur.

DE LITURGIA GALLICANA
LIBRI TRES,

QUIBUS SUBJUNGITUR DISQUISITIO DE CURSU GALLICANO

AUCTORE MABILLONIO *.

> Præter eas beatissimæ et apostolicæ sedis inviolabiles sanctiones, quibus nos piissimi patres, pestiferæ novitatis elatione dejecta, et bonæ voluntatis exordia, et incrementa probabilium studiorum, et in eis usque in finem perseverantiam, ad Christi gratiam referre docuerunt; obsecrationum quoque sacerdotalium sacramenta respiciamus, quæ ab apostolis tradita, in toto mundo, atque in omni Ecclesia catholica uniformiter celebrantur, ut legem credendi lex statuat supplicandi. (*Cœlestius papa in epistola ad episcopos Galliæ.*)

Epistola dedicatoria.

ILLUSTRISSIMO ECCLESIÆ PRINCIPI CAROLO MAURICIO TELLERIO RHEMORUM ARCHIEPISCOPO, DUCI, PRIMO FRANCIÆ PARI, SANCTÆ SEDIS APOSTOLICÆ LEGATO NATO, GALLIÆ BELGICÆ PRIMATI, ETC.

Quod litterati omnes in te suspiciunt, quod tuum certatim patrocinium ambiunt, illustrissime archipræsul, hoc dignitati meritisque tuis, hoc tuæ in litteras charitati et sollicitudini debes imputare; ne quid dicam de splendore amplissimæ familiæ tuæ, quæ omnia summa, virtute duce, maximi principis judicio consecuta est. Mihi vero adeo non desunt causæ, quæ me ad hunc librum nomini tuo inscribendum impulerint, ut contra tam diu prætermissi me suppudeat officii; et longe magis timendum sit, ne mihi desint justæ excusationis, quam libri

* Integer hujus operis titulus sic se habet : *De Liturgia Gallicana libri tres, in quibus veteris missæ, quæ ante annos mille apud Gallos in usu erat, forma ritusque eruuntur ex antiquis monumentis, Lectionario Gallicano hactenus inedito et tribus Missalibus Thomasianisque integra referuntur. Accedit* DISQUISITIO *de cursu Gallicano, seu de divinorum officiorum origine et progressu in Ecclesiis Gallicanis. Opera et studio domni Joannis Mabillon, presbyteri et monachi ord. sancti Benedicti et congregatione sancti Mauri, Lutetiæ Parisiorum, anno* 1785.

tibi nuncupandi rationes. Id enim jamdudum exigere videbantur privata in me tua, imo et communia in totam Rhemensem provinciam beneficia, quæ peculiari in me titulo redundare merito existimabam. Nam cum in ea diœcesis tuæ regione, quæ te sacræ disciplinæ instauratorem agnoscit, lucis usuram, Deo volente, acceperim; et in illo Academiæ Rhemensis seminario, cujus alter fundator es, prima litterarum, quæ mihi ad te aditum conciliarunt, elementa didicerim: sane committendum non erat, ut non in me partem susciperem eorum beneficiorum, quæ tua sollicitudine et munificentia utrisque locis amplissima provenerunt.

Fuit aliquando tempus, cum remotior illa Campaniæ plaga, inqua Rhemensium antistitum altera sedes est, eisdem in deliciis erat. Istic frequentia secundæ Belgicæ concilia, Mosomensia inquam, Duciacensia, et Attiniacensia complura; nec ferme uspiam in tota provincia magis vigebat religio. Ita beati Remigii ævo; ita Hincmari et Adalberonis pontificatu res se habebant. At processu temporis eum in statum revoluta sunt omnia (quod temporum iniquitati malim, quam superiorum pontificum incuriæ ascribere) ut ad illam gentem emendandam strenuissimo et ecclesiasticæ disciplinæ studiosissimo archipræsule opus esset. Jacebant pene sine reverentia neglecta sacra; sine doctrina et disciplina pastores, præter admodum paucos, quos in tanta licentia pudor ac Dei timor intra modestiæ fines continuerat: ad hæc legum divinarum, ne dicam humanarum, vix ullus respectus. Denique rara, si tamen ulla, summi pastoris illis in partibus visitatio; ut eas non mirum esset densissimis ignorantiæ tenebris esse obrutas ac sepultas, quæ tandiu solis aspectu caruissent. Hæresis ex adverso, inter illas caligines, negotium promovere tenebrarum; in ipsa regionis quasi metropoli altera sedem suam figere, arcem catholicæ religioni objicere pene inaccessam, et perversæ doctrinæ academiam. Verum ubi, Antistes vigilantissime, Rhemensis Ecclesiæ clavum moderari cœpisti, quidquid auctoritatis in summa dignitate, quidquid industriæ et sollicitudinis in actuosa virtute, quidquid doctrinæ et eruditionis in magno genio positum fuit; totum id quantum quantum est, ad hoc maxime convertisti, ut illa parochiæ tuæ portio, quæ remedio fortiori ac promptiori indigebat, in meliorem formam restitueretur; idque demum effecisti, ut modo vix ulla sit alia ecclesiasticis regulis magis addicta, et quæ rectores habeat meliores.

Quod si tanta fuit in remotiores illas provinciæ tuæ plagas sollicitudo ac diligenta tua; non mirum si viciniores eæ eadem ita profecerint, ut si qua laterent neglectarum ovium vitia aut pericula, nec summi pastoris oculum vigilem, nec medicam manum effugerint. Nihil curæ, nihil providentiæ tuæ expers. A te habent divina officia, et sacri ritus, quibus administrantur sacramenta, decentiorem et augustiorem formam; a te probi Ecclesiarum ministri gratiam et patrocinium, improbi animadversionem; Ecclesiæ visitationes, instaurationem et profectum; denique universa diœcesis rectum ordinem et tranquillitatem.

Atque ut opus tam arduum ac difficile, si fieri posset, redderetur immortale; et ne, deficientibus probis, quos præcipuo delectu instituisti, pastoribus, etiam hæc salubris disciplina sensim deficeret; in urbe tua novum a fundamentis seminarium condidisti, amplissimis ædificiis, copiosis proventibus instructum. Hic ad centum selectæ juventutis adolescentes, gratuito plerique, educantur, et sub optimis eruditisque præceptoribus ac magistris ad pietatem doctrinamque informantur; ut obeuntium pastorum vices aliquando suppleant, et redivivæ religionis ac disciplinæ studium foveant et conservent. Hos omnes et singulos ex nomine, eorumque mores cognitos et perspectos habes: tantaque est in eorum delectu æquitas et perspicacia tua, ut is unus beneficiis augeatur, quem majus doctrinæ et probitatis meritum commendaverit. Hinc proficit ex vicini seminarii æmulatione et eruditione Rhemorum Universitas, quæ in tantum sub tuis auspiciis reflorescit, ut cum olim ferme inculta esset, et scholarium numero destituta, nunc eorum frequentiam vix capiant ipsi parietes.

Sed ne in posterum hæresis attollat caput, eam in ipsa ejus arce aggressus es, cum scholas ejus male feriatas, etiam et dotatas, in aliud clericorum seminarium convertisti, reditus a rege assignatos his attribuendo in Ecclesiæ profectum, quibus antea hæresis in ejus perniciem abutebatur. De his omnibus merito plaudit ac sibi gratulatur Belgica provincia, imo tota Ecclesia Gallicana, quæ « novit, » ut Ivonis ad Urbanum II verbis utar, Rhemorum « sedem diadema regni habere, et omnibus pene Gallicanis Ecclesiis exemplum ruinæ vel resurrectionis existere. »

Quapropter magnopere peccare mihi viderer, illustrissime primas, si Rhemensi provinciæ et ego ejus alumnus ob tam lætos successus non gratularer; neque porro committere licet, ut tum ob has causas, tum ob singularem in me tantillum hominem benevolentiam et gratiam tuam, quod superest vitæ ac spiritus, sine aliqua grati animi testificatione elabi sinam. Et quidem hactenus occasio potius defuit quam voluntas: propterea quod ea quæ versabam studia nominis tui dignitati non satis responderent. Sed cum nova in me accessissent beneficia tua, feliciter sese obtulit Liturgia Gallicana, *quam meis, sociorumque meorum studiis e tenebris eruere et illustrare aggressus sum. Quid enim summo sacerdoti convenientius offerri poterat, quam divini forma sacrificii, cujus ritum instituerunt sive tenuerunt clarissima Gallicanæ Ecclesiæ lumina, Hilarius, Martinus, Sidonius, Avitus, Remigius, Cæsarius, aliique sanctissimi antistites? Quid inquam catholicæ religionis studiosissimo pontifici acceptius, quam antiqua illa Gallicanorum Patrum oracula, in quibus nostra de Eucharistia fides tam claris et illustribus consignata est monumentis? Erunt alii qui alia tibi majoris operæ et eruditionis inscribant. Ego vero, cui nulla spes est perveniendi ad illam aliquando facultatem, ut a me quidquam egregium, et nomine tuo plane dignum exspectari debeat; saltem id assecutus mihi videor, ut argumenti gravitas tuæ dignitati respondeat, et observantiæ in te meæ; et si non alia re, vel utilitate sua ipsa se lucubratio tueatur. Cæterum etiam atque etiam a te peto, illustrissime Ecclesiæ princeps, ut solita benignitate et benevolentia tua hos labores nostros, qui tua auctoritate nixi in publicum prodeunt, tibi accipiendos existimes. Quod si pro tua humanitate id concesseris, non dubito hoc opus toti Gallicanæ Ecclesiæ approbatum iri, quod tibi gratum et acceptum esse constiterit. Id porro non tam meo quam totius congregationis nostræ nomine tibi offero: quam si tuo patrocinio tueri pergas, hoc me beatum reputabo, et egregium laboris mei fructum retulisse mihi gratulabor.*

F. Joannes Mabillon M. B.

Præfatio.

I. Quæ omnium apud nos ecclesiarum ore ac reverentia quondam consecrata fuit Liturgia Gallicana, hæc ab annis retro nongentis ita non modo in desuetudinem, sed etiam in oblivionem abiit; ut ejus nec vestigium pene ullum relictum sit, nec ritus apud viros nostræ ætatis, etiam doctissimos, certus et exploratus. Non defuerunt e Gallis nostris eruditi homines, qui hoc argumentum illustrare tentarunt: sed irrito conatu,

deficientibus quippe idoneis hujus rei monumentis. Illud apud omnes in confesso est, Liturgiam Gallicanam principio a Romana fuisse diversam, ejusque mutationem ante annum Christi octingentesimum contigisse Caroli Magni principatu. Is enim sancti Gregorii Sacramentarium, quo Romani in sacris utebantur, utunturque etiam nunc, ab Adriano papa primò suscepit, edito Capitulari, ut missa in posterum *ordine Romano* in Gallicanis ecclesiis celebraretur.

II. Quænam fuerit hujusce mutationis causa, in ambiguo est. Hoc sine temeritatis nota dicere licet, Adrianum id satis egisse apud Carolum : qui ultro, ut Romano pontifici gratificaretur, petenti annuerit. Idem magno molimine tandem evicit Gregorius VII apud Hispanos, qui ab avitis et patriis ritibus ægerrime discesserunt. Nimirum hæc semper fuerunt summorum pontificum ardentissima studia, ut Romanæ Ecclesiæ ritus aliis Ecclesiis approbarent ac persuaderent, rati id quod res erat, eas facilius in una fidei morumque concordia, atque in Romanæ Ecclesiæ obsequio perstituras, si eisdem cæremoniis, eademque sacrorum forma continerentur. Ea mens fuit Innocentii I in epistola ad Decentium episcopum Eugubinum : eadem etiam omnium cujusque regni aut provinciæ præcipuorum antistitum, quibus hæc in primis cura fuit, ut ad uniformem modum omnes sibi subditæ Ecclesiæ componerentur. Ita Patribus concilii IV Toletani, Bracarensis I, et Gerundensis apud Hispanos atque Venetici et Epaonensis apud Gallos visum est. Hanc rituum in divinis officiis concordiam magnopere curarunt, teste Cassiano, etiam primi vitæ religiosæ institutores : « Verentes scilicet, ne qua in quotidianis solemnitatibus inter viros ejusdem culturæ consortes dissonantia vel varietas exorta, quandoque in posterum erroris, vel æmulationis, seu schismatis noxium germen emitteret, » ut ipse scribit in lib. II Institutorum, cap. 5.

III. Hæc Liturgiæ Gallicanæ in Romanam mutatio tanta universæ Galliæ Ecclesiarum consensione facta est, ut regnante Carolo Calvo, Magni nepote, missæ Gallicanæ notitia jam penitus oblitterata esset. Unde Carolus Calvus, ut ejus a Romana discrimen oculis perciperet ac comprobaret, missam Toletano more a quibusdam presbyteris, *qui ex partibus Toletanæ Ecclesiæ* ad se venerant, celebrari voluit : quoniam veterem Gallorum Liturgiam cum Toletana convenisse didicerat. Id patet ex ejus epistola ad Clerum Ravennatem, in qua hæc subdit : « Celebrata etiam sunt coram nobis missarum solemnia more Jerosolymitano, auctore Jacobo apostolo; et more Constantinopolitano, auctore Basilio : sed nos sequendam ducimus Romanam Ecclesiam in missarum celebratione. » His verbis Carolus innuit, eam hujusce facti rationem fuisse, ut visis compertisque diversarum Ecclesiarum variis celebrandæ missæ ritibus statueret, qualem alteri formam præferendam existimaret : sed Romanum tandem ritum sibi præ cæteris placuisse. Ab eo tempore nemini de restituenda Liturgia Gallicana, Romanave dimittenda quidquam tentare venit in animum, nec ante nostram ætatem apud Gallos de prisco illo ritu fuit ulla fere mentio aut memoria.

IV. Inter primos ejus notitiam denuo revocandi occasionem præbuit Matthias Flaccus Illyricus, centuriatorum Magdeburgensium facile princeps : qui cum veterem quamdam missam Latinam ex Codice ms. eruisset, atque Argentinæ anno 1557 edidisset, eam esse suspicatus est quæ ante Romanam in usu fuerat apud Gallos et Germanos. Hanc conjecturam pro indubitata sententia excepit Guillemus Peyratus in Historia Capellæ regum Francorum; eumque secutus Carolus Cointius, doctissimus Oratorii presbyter, in tomo II suorum Annalium. Utriusque sententiam ad examen revocavit clarissimæ memoriæ cardinalis Bona in insigni opere Rerum liturgicarum ; idoneisque asseruit argumentis, longe diversam ab Illyriciana fuisse missam Gallicanam : in cujus tamen inquisitione se *implicatum* fateri non erubuit vir modestiæ singularis. Nihilo minus Liturgiæ Gallicanæ quatuor assignavit indicia ; et Missalia duo, unum Vaticanæ bibliothecæ, alterum serenissimæ Suecorum reginæ, indicavit, quæ pro genuinis Gallicanis habenda esse arbitratus est. Duo hæc Missalia ante biennium integra protulit in lucem Josephus Thomasius, clericorum regularium in Urbe presbyter rerum sacrarum studiosissimus, tertio Missali addito, quod itidem ad priscum Gallicanæ Ecclesiæ ritum pertinere existimavit.

V. Cum res ita se haberent, adeundo Germaniam contigit ut in Luxoviense monasterium accederemus, atque inter semilaceras veteris ejus loci bibliothecæ reliquias antiquissimum Lectionarium, quod in sacris ad legendas prophetias et Epistolas cum Evangeliis ante annos mille in usu fuerat, inveniremus. Mox præ gaudio exsilientes, illud Gallicanæ Ecclesiæ proprium fuisse suspicati sumus. Nec nos fefellit conjectura. Nam re maturius in reditu expensa, nullus nobis relictus est ambigendi locus, hoc esse antiquissimum Lectionarium Ecclesiæ Gallicanæ. Quam ob rem amicorum consultu quoddam operæ pretium fore duximus, si hoc de argumento singularem conderemus tractatum : in quo Liturgiæ Gallicanæ, qualis ante Carolum Magnum apud majores nostros recepta erat, vera forma, genuinique ritus explicarentur. Id pro modulo exsecuti sumus : quo fructu, alii viderint. Nobis certe (sine jactantia dicere liceat) diligentia pro materiæ dignitate non defuit.

VI. Totum opus in tres libros tribuimus. In primo, postquam de variis Ecclesiæ Latinæ Liturgiis breviter actum est, Gallicanæ indicia veræque notæ afferuntur, expenduntur, et probantur. Deinde facta ejusdem Liturgiæ cum Mozarabica comparatione, totam ejus seriem ex Gregorio Turonensi episcopo, aliisque priscis monumentis eruimus et illustramus. Quibus absolutis, vetus sacræ supellectilis apud Gallos

nostrates, ecclesiarumque forma et apparatus describitur. Porro in exordio et fine libri exponitur qualis fuerit majorum nostrorum per id tempus de Eucharistia fides et persuasio. Argumenta repetere hoc loco non juvat. Illud quadam explicatione indiget, quod agendo de ciboriis antiquis (ædiculæ erant umbellarum instar super altaria, quatuor minimum columnis innixæ) in exemplum adducimus altare parthenonis Vallis Gratiæ apud Parisios, quod recentiori Romanorum usu non ciborium, sed baldachinum appellari debet, ut me monuit eruditus et venerabilis Claudius Castellanus Ecclesiæ Parisiensis canonicus. Id vero inter utrumque discriminis est, quod baldachini pars superior aperta, et in coronæ modum convexa est; ciborii æqua et plana, non aperta; armarium quadratum in summo habens ad asservandas reliquias; et porticulas, vulgo *ringuières*, in circuitu armarii. Ita Romæ ciborium sancti Joannis, et sanctæ Praxedis; baldachinum sancti Petri appellatur. An utrumque apud antiquos in usu fuerit, non liquet: at certe una fuit apud omnes *ciborii* appellatio. Unde ciborium sepulcri sancti Petri in Vaticano vocatur a Gregorio Turonensi episcopo in lib. I de Gloria martyrum cap. 28. Id monuisse hoc loco aliquanti momenti est.

VII. Secundus liber exhibet Lectionarium Gallicanum, quod in Luxoviensi Benedictinæ congregationis sancti Vitoni percelebri monasterio reperimus. In ipso hujusce libri limine nonnulla de Adventu Domini, et de festis apud Gallos antiquitus receptis præmittuntur, singillatim deinde suis locis per totum librum explicanda. Nihil in illo Lectionario non dignum observatione: multa singularia, præsertim quæ ad passionem Domini et ad Rogationes pertinent. Lectiones ex Scriptura nec multum recedunt a Vulgata nostra, nec omnino cum illa conveniunt. Varietates insigniores in fine operis referemus. Lectionarii hujus antiquitas ex festis in eo recensitis, et ex litterarum, quibus exaratus est Codex, forma intelligitur. Pauca quippe in eo festa: nullum sanctæ Genovefæ die natali recentius. Characteres ipsi Merovingicam referunt scripturam, quæ sub prima regum nostrorum stirpe usitata erat. Sed ne lectori fucum facere videamur, specimen scripturæ, quæ in illo codice ubique æqualis est, æri incisum hic exhibemus.

Si testimonium hominum accepimus testimonium dei maius est quoniam hoc est testimonium dei quod maius est quia testificatus est de filio suo

Hoc specimen si quis cum illis, quæ in libro v de Re diplomatica exponuntur, conferre voluerit, eam Merovingicam esse scripturam nobiscum ultro fatebitur. Haud scio an ullum sit Lectionarium hoc Gallicano antiquius: si forte excipias librum comitis, indicantem lectiones ad usum Ecclesiæ Romanæ: quo de libro mentio fit in charta Cornutiana, quæ *Leone Augusto* IV, *et Probiano coss.*, seu anno Christi 471 data est.

VIII. Tertium librum constituunt Missalia tria, quorum primam editionem Josepho Thomasio mox laudato acceptam referre debemus. Primum est Gothicum seu Gothicogallicanum: quo scilicet utebantur Galli Visigothorum imperio subjecti. Exemplar exstat in bibliotheca serenissimæ Christinæ Suecorum reginæ, litteris quadratis et majusculis scriptum ante annos nongentos, ut peritorum judicio censuit eminentissimus cardinalis Bona, et Thomasius post eum. Nullum in eo festum recentius quam sancti Leodegarii, anno 678 nece affecti. Alterum Missale brevius vocatur Francorum, ex eadem Bibliotheca, quod *uncialibus et quadratis litteris* itidem scriptum asserit Morinus, qui illud quondam vidit, et ante annum 560 exaratum existimavit. Malim dicere post Gregorium Magnum, cujus additamentum in canone missæ, nempe, *diesque nostros in tua pace disponas*, in eo Missali habetur. In orationibus pro regno et regibus indicantur *Francorum reges et rectores*. Quod argumento est non ad unum, sed ad plures tunc pertinuisse principatum. Tertium Missale dicitur Gallicanum, a cardinale Bona laudatum: cui imperitus nonnemo *Missæ Romanæ* titulum affinxerat. Eodem characterum genere scriptum est ac priora duo. Asservatur in bibliotheca Vaticana, eo translatum ex Palatina seu Heidelbergensi. Plura de his tribus Missalibus initio libri III.

IX. Duobus aliis tum integritate, tum antiquitate, longe præstat Missale primum, quod Gothicum seu Gothicogallicanum appellamus. Hujus fragmenta quædam in tomo postremo Bibliothecæ Patrum adducuntur ex officio tridui ante Pascha. Et quidem in officio Sabbati sancti, cum orationes ad baptismum referuntur, quædam lectionis varietas est in ultima collectione ad hæc verba: *Oremus, fratres charissimi, Dominum et Deum nostrum pro aufetis nostris*. Ita apud Thomasium; at in Bibliotheca Patrum, *pro amphibiis suis*. Sed neutra lectio nobis probatur; potiusque legendum videtur, *pro neophytis nostris*, ut suo loco monuimus. Luculenta vero ex hoc Missali Gothico testimonia eruuntur ad demonstrandam veram Christi corporis et sanguinis in Eucharistia præsentiam, verumque missæ sacrificium, et Romani pontificis super

omnes episcopos primatum. Non repetimus modo quæ de ipsa Christi præsentia in exordio et in fine libri primi inde protulimus. Illud tantum addimus in præsens, vocabulum *transformationis* sæpius adhiberi ad significandam (quam vocamus) transsubstantiationem, ut in missa octava de Circumcisione, pag. 202*, in missa vicesima pro cathedra sancti Petri, et in missa septuagesima quinta de sancto Leodegario. Similiter occurrit idem vocabulum in Missali Francorum, pag. 307, et in Gallicano, cujus sententiam mox relaturi sumus.

X. Egregius locus est Missalis Gothici in officio septuagesimo octavo de sacrificio corporis et sanguinis sui a Christo in cœna instituto. *Qui formam sacrificii perennis instituens, hostiam se tibi* (Deum Patrem sacerdos alloquitur) *primum obtulit, et primus docuit offerri.* Quod de sacrificio, non crucis, sed cœnæ dictum esse quivis cordatus lector intelligit. Præter hoc testimonium, quod initio libri III exposuimus, aliud nobis idem Missale suppeditat in missa præcedente, ubi in oratione *post mysterium*, id est post consecrationem, hæc leguntur : *Magnum hoc munus misericordiæ est, qui nobis docuit redemptionis nostræ sacrificia celebrare, sicut obtulit Dominus noster Jesus Christus in terris.* His accedit tertius locus ex Missali Gallicano in Cœna Domini, *in qua Dominus noster Jesus Christus in novo Testamento sacrificandi ritum instituisse memoratur, dum panem et vinum, quæ Melchisedech in præfiguratione futuri mysterii sacerdos obtulerat, in sacramentum sui corporis et sanguinis transformavit.* Nec omittendum hoc loco id quod legitur in Missali Francorum pag. 325 : *Remotis obumbrationibus carnalium victimarum, spiritalem tibi, summe Pater, hostiam supplici servitute deferimus : quæ miro ineffabilique mysterio et immolatur semper, et eadem semper offertur; pariterque et devotorum munus, et remunerantis est præmium.* Ubi *spiritalem hostiam* dicit sacerdos, quod spiritaliter immoletur vera Christi caro, verusque sanguis. Quid? quod *adoranda sacrificia* appellantur in fine tertii Missalis, scilicet Gallicani, pag. 377. Alia id genus non pauca prætermittimus.

XI. Quod attinet ad primatum Romani pontificis, eum probat missa de sancto Xysto papa et martyre, quæ in Missali Gothico est ordine quinquagesima octava : *Ex quibus est sanctus ac venerabilis Sixtus martyr.... qui dum apostolicæ sedis accepisset insignia, et se primum esse conspiceret sacerdotum*, id est episcoporum, qui in his Missalibus solent appellari *sacerdotes*, presbyteri vero non semel *seniores*, ut col. 000. Hujus loci occasione in mentem recurrit solemnis locus ex Cypriani libro de Unitate Ecclesiæ, ubi *primatus Petro datur.* Id tanquam assumentum rejecerunt nuperi editores Oxonienses, freti antiquorum auctoritate codicum, quorum nonnulli hanc clausulam non habent, aliis eam habentibus numero et bona nota (ut ipsis videtur) potiores. At nullum Codicem proferent (ut quidem putamus) antiquiorem Pelagio papa ejus nominis secundo, qui in epistola sexta hunc Cypriani locum ita refert : *Sed et beatus Cyprianus, egregius martyr, in libro, quem de Unitatis nomine titulavit, inter alia sic dicit : Exordium ab unitate proficiscitur, et primatus Petro datur, ut una Christi Ecclesia et cathedra monstretur. Et pastores sunt omnes, et grex unus ostenditur, qui ab apostolis unanimi consensione pascatur.* Pro hac lectione editores citant Codices decem : sed eos rejiciunt, nulla Pelagii papæ facta mentione. At sufficit ad primatum Petri, quod Cyprianus Ecclesiæ *unitatis originem, ab uno*, id est a Petro, *incipientem*, asserit a Christo institutam. Clarius in epistola ad Jubaianum : *Petro primum Dominus, super quem ædificavit Ecclesiam, et unde unitatis originem instituit et ostendit; potestatem illam dedit*, etc. Sed quam præclarus locus in ejusdem epistola ad Quintum : *Nam nec Petrus, quem primum Dominus elegit, et super quem ædificavit Ecclesiam suam, cum secum Paulus de circumcisione postmodum disceptaret, vindicavit sibi aliquid insolenter, aut arroganter assumpsit, ut diceret se primatum tenere*, etc. Petro *prioritatem*, et si lubet *primatum* concedunt editores Oxonienses in notis ad hanc epistolam, modo ne *principatum*. Quantumvis autem (ut ipsi obtendunt) Africani præsules prohiberent appellationes transmarinas; apud eos tamen *Ecclesia Romana caput omnium Ecclesiarum* censebatur, teste Eugenio episcopo Carthaginensi apud Victorem Vitensem in lib. II. Sed longius provehimur. Unum tamen addimus, nempe ex præconcepta illa de Romani pontificis primatu apud Catholicos persuasione forsan factum esse, ut Catholici apud Gregorium Turonensem episcopum *Romani* non semel dicti sint. Unus locus est in lib. I de Gloria martyrum cap. 25, ubi Gregorius agens de violatis per hæreticos Lusitaniæ fontibus, et de cœlesti vindicta in violatores, hæc subdit : « Denique Theodegisilus, hujus rex regionis, cum vidisset hoc miraculum, quod in his sacratis Deo fontibus gerebatur, cogitavit intra se dicens, quia ingenium est Romanorum (Romanos enim vocitant homines nostræ religionis) ut ita accidat, et non est Dei virtus. » Idem in ejusdem libri cap. 80 refert miraculum pro fidei Christianæ approbatione factum in presbytero catholico adversus presbyterum Arianum ; qui catholicus presbyter *nostræ religionis* a Gregorio; *Romanorum* vero ab hæreticis appellatur. Imo etiam a Catholicis ipsis *Romana* fides pro catholica ante id tempus sumebatur. Sic Hieronymus in prima Apologia adversus Rufinum : « Fidem suam quam vocat? Eamne, qua Romana pollet Ecclesia, an illam, quæ in Origenis voluminibus continetur? Si Romanam responderit : Ergo Catholici sumus. » Non ergo novitium est, quod Catholici *Romani* dicimur. Hæc occasione Missalium Gallicanorum.

XII. Erit fortasse qui inquirat quo pacto hæc Missalia ex Gallia Romam deportata sint; nullumque forma supersit apud ipsos Gallos Liturgiæ Gallicanæ exemplum. Nimirum hæc nostratium (neque enim dissimulare

* Hic et infra revocatur lector ad numeros in textu crassiori charactere expressos. Edit.

licet) incuria fuit, ut ad exteros tam præclara rerum nostrarum monumenta transferrentur : actumque erat de Liturgiæ Gallicanæ memoria, nisi hæc Missalia in doctas et eruditas nec minime invidiosas manus incidissent. Quo pacto hæc migraverint Romam, jam diximus. Nempe duo ex his per serenissimam Sueciæ reginam eo delata; tertium ex bibliotheca Palatina in Vaticanam. Et illa quidem duo ex Alexandro Petavio comparata fuerant : hoc vero tertium ex Jacobi Bongarsii hæreditate in principis Palatini potestatem venerat. Unde autem hæc supellex sive Petavio, sive Bongarsio provenerit, modo exponendum. Uno verbo dico, fere omnis ex bibliotheca Floriacensi. Rem breviter narro. Cum anno 1562 hæretici, Aurelianorum urbe expugnata et expilata; etiam finitima loca diriperent; prædæ avidi etiam convolarunt Floriacum, cujus abbas sæcularis tunc erat cardinalis Castillioneus, et ipse acerrimus hæreticorum fautor. Huic in primis acceptus erat Petrus Daniel, causidicus apud Aurelianos eruditus, et Floriacensis Ballivius : qui cardinalis gratia dextere usus, Floriacensis Bibliothecæ Codices mss. a prædatoribus, quibus nullius ferme pensi erant, qua arte, quo pretio facile impetravit. Is anno 1564 ex uno horum Plauti Aulularium; ex alio Servii commentarios in Virgilium anno 1600 vulgavit. Lupi Ferrariensis epistolæ primum ex eodem penu, atque Justini editio correctior prodierunt. Anno 1603, mortuo Daniele, Paulus Petavius senator Parisiensis, et Jacobus Bongarsius, Danielis ambo amici et affines, pacto cum ejus hæredibus mille quingentorum francorum pretio, hos libros inter se partiti sunt. Pauli portio Alexandro filio cessit : qui ex eis Andreæ Chesnio suppetias ad instruendam veterum Galliæ scriptorum collectionem subministravit, suamque demum veterum Codicum partem serenissimæ Christinæ vendidit. Bongarsius publicis ab Henrico IV Francorum rege apud Germanos negotiis admotus, eam quæ sibi contigerat portionem Argentoratum, ubi residere solitus erat, convehendam curavit; eamque demum hospitæ suæ (quæ Lugdunensis, et gemmarii hominis uxor erat) filio, nomine Graniceto, testamento legavit. Itaque cum Lutetiæ Parisiorum anno 1612 Bongarsius ex morbo decubuisset, princeps Palatinus, Jani Gruteri bibliothecarii sui persuasu, Bongarsii librariam supellectilem, Argentorati relictam, numerata pecunia comparavit, et in bibliothecam suam Heidelbergensem comportari curavit. Denique bello inter Ferdinandum imperatorem et Fredericum electorem palatinum, qui de regno Bohemiæ decertabant, exorto; Bavaricus princeps, facto in Palatinatum impetu, magnam ejus partem occupavit, Heidelbergam anno 1622 in suam potestatem redegit, libros abstulit ex bibliotheca, plerosque summo pontifici Gregorio XV dono dedit, in Vaticanam bibliothecam tandem illatos. Hæc bibliothecæ Floriacensis fortuna, qualem didicimus ex integerrimo viro Jacobo *de Givet*, apud Aurelianos regio advocato. Hinc conjicere licet, tria hæc Missalia ex Floriacensis bibliothecæ distractione Romam tandem appulisse, atque duplici via istuc commigrasse cum aliis ejusdem bibliothecæ libris.

XII. Hæc missalia cum Lectionario nostro conjuncta totam propemodum veteris missæ Gallicanæ seriem nobis repræsentant. Duo tantum desiderantur, nempe capitula illa Psalmorum, aliorumve sacræ Scripturæ librorum, quæ tum ad missæ initium, tum post propheticas et apostolicas lectiones, ac tempore oblationis canti mos erat : et forma verborum, quibus consecratio peragi censetur. Canonem quidem missæ pro singulis missis diversum, sed brevissimum exhibet Missale Gothico-gallicanum : at cum ad hæc verba, *Qui pridie quam pateretur*, ventum est, sequentia, quæ consecrationem continere debebant, tanquam eo tempore vulgaria, uno *etc.* comprehenduntur. *Morem catholicum* hac in re a nostris observatum testatur Gregorius in cap. 16 de Vitis Patrum. Formam Ambrosianam in panis consecratione adhibitam fuisse non dubitamus. Est autem hujusmodi : *Hoc est enim corpus meum, quod pro vobis confringetur.* Quatuor postrema vocabula (nam de prioribus nulla difficultas) a Gallis nostris addita fuisse inde colligimus, quod in duabus post sacram actionem orationibus, in quibus mox factæ consecrationis fit specialis et attenta commemoratio, mentio injicitur de *confracto* Christi corpore, uti et de sanguine *effuso*. Quod indicio est, verbum *confringetur* in consecratione panis præmissum fuisse, uti et *effundetur* in consecratione calicis. Uterque locus est in Missali Gothico : et primus quidem in missa de Nativitate Domini *Post secreta* : *Credimus, Domine, adventum tuum; recolimus passionem tuam. Corpus tuum in peccatorum nostrorum remissionem confractum : sanguis sanctus tuus in pretium nostræ redemptionis effusus est.* Hæc omnia verba ad præmissam consecrationis formam referuntur : in qua hæc recitari solebant ad utriusque symboli consecrationem : *Hæc quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis.* Unde sacerdos ait : *recolimus passionem tuam.* Verbum *confractum* (ut mox dicebamus) ad *confringetur*; *effusus* ad *effundetur* spectat. Sic cum affectu sacerdos verba geminabat post *Sanctus*, subdens : *Vere sanctus, vere benedictus*, etc. Alter locus est in missa dominicali, n. 78, ubi *Post secreta*, sacerdos ita precatur : *Credimus, Domine, credimus in hac confractione corporis, et effusione tui sanguinis nos esse redemptos.* Pronomen *hac* denotat prius factam esse *confractionis* mentionem. Similiter in consecratione calicis præcesserat mentio sanguinis *effusi* : sive eadem fuerit forma cum Romana, sive potius eadem cum Mozarabica, quæ sic efferebatur : *Hic est calix novi Testamenti in sanguine meo, qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Cum Ambrosiana hæc tantum haberet, *Hic est enim sanguis meus.* Non hæc erat sine dubio apud Gallos forma verborum in calicis consecratione, quæ verbum *effundetur* continebat, ut ex superiori repetitione intelligitur.

XIII. Hæc sunt quæ præfari visum est ad exponendam instituti nostri rationem de Liturgia Gallicana,

Huic operi coronidis instar subjicimus Disquisitionem de cursu Gallicano, id est de divinorum officiorum origine et progressu in Ecclesiis Gallicanis : cui Disquisitioni succedent nonnulla monumenta ad utriusque operis probationem. Quæ omnia faxit Deus optimus maximus ut cedant in profectum Ecclesiæ catholicæ, cujus judicio ac censuræ hanc opellam, nosque ipsos lubenter submittimus. Nec refugimus etiam censuram eruditorum hominum. *Non enim vincimur, quando offeruntur nobis meliora, sed instruimur*, ut verbis utamur magni Cypriani ex epistola ad Quintum.

DE LITURGIA GALLICANA

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Liturgiarum consideratio quam utilis ad fidem Ecclesiæ catholicæ de Eucharistia confirmandam.

1 1. Cum varia sint argumenta quæ veram in Eucharistia Christi corporis sanguinisque præsentiam probant; non inferiorem in his locum tenent augustissimi ritus ac solemnes illæ preces quibus Christianæ ubivis gentium legitimæ societates ab initio in re sacra usæ sunt. Id enim modis omnibus agit Spiritu sancto animata Ecclesia, ut magnum aliquid ac plane divinum hoc sacrificio contineri palam protestetur. Huc spectant præviæ ex utroque Testamento lectiones, quarum meditatione fidelium animi ad tantum mysterium disponuntur : huc panis *studio præparatus*, ejusdemque cum vino Deo facta oblatio verbis arcanis cum **2** sacro suffitu; huc ad circumstantes conversa oratio Præfationis instar, ut eorum aures et corda in cœlestia erigantur : huc actio sacra, et consecratio mysticis Christi verbis peragi solita; tum hostiæ calicisque elevatio cum insigni reverentia sacerdotis et populi procumbentis; ad hæc vivorum defunctorumque memoria; huc denique communio cum iis religionis et venerationis signis, cum ea gratiarum actione, nullus ut intuentibus dubitandi locus relinquatur, hanc esse, semperque fuisse Ecclesiæ fidem ac persuasionem, Christum vere in hoc sacrificio exhiberi.

2. Et hæc quidem in commune Liturgiæ omnes repræsentant. Si vero singulares uniuscujusque ritus considerare nunc vacaret, nullos in eumdem scopum non collimare facile intelligeremus. Quo in genere præclarum est in missa Mozarabica institutum, ut recitato Canone sacerdos hostiam consecratam super calicem tenens, Symbolum CP. præcinat ex decreto concilii III Toletani, subsequente cleri et populi concentu. Hac enim confessione omnes et singuli contestari videntur, se ea fide verum Christi corpus et sanguinem in Eucharistia credere, qua fide omnipotentem Deum unum atque trinum, ac Filium incarnatum credunt. Ideo quippe Toletani Patres hoc Symbolum, *priusquam Dominica dicatur oratio, clara voce a populo decantari* præcipiunt, *quo et fides vera manifestum testimonium habeat, et ad Christi corpus et sanguinem prælibandum pectora populorum fide purificata accedant*. Quod non solum de fide Trinitatis et Incarnationis, sed etiam de fide Eucharistiæ intelligendum est, secundum illud quod in Missali Gothico gallicano legitur, nimirum in missa 75. *Ut sollemne hoc sacrificium sanctificet corda nostra, dum creditur, deleat peccata, dum sumitur.*

3 3. Verum si ad precationes in Liturgiis adhiberi solitas attendamus; plura utique, eaque magis expressa, huic rei confirmandæ testimonia nobis occurrent. In his luculentum est illud, quod nobis suppeditat Liber Sacramentorum Gregorii Magni in Dominica quinta post Epiphaniam, ubi in Præfatione hæc leguntur : *Singuli accipiunt Christum Dominum, et in singulis portionibus totus est; nec per singulos minuitur, sed integrum se præbet in singulis.* Quod testimonium Guitmundo tanti visum est, ut illud retulerit in librum suum de Corpore et sanguine Domini; itidemque Algerus in lib. I cap. 15, ex Ambrosio, id est ex Liturgia Ambrosiana, in qua hæc leguntur apud Pamelium Dominica quinta, et in hodierno Missali Ambrosiano Dominica sexta post Epiphaniam.

4. Quod si auctores illi alias etiam Liturgias, in primis veterem Gallicanam, in promtu habuissent, haud dubie multas inde suppetias hausissent ad asserendam catholicam fidem. Tres tantum locos huc adducere juvat ex Missali Gothico seu Gallicano perantiquo, quibus locis nihil signantius aut luculentius afferri potest. Unus exstat in missa de Epiphania, ubi statim ab initio hæc solemnitas veneranda proponitur, exhortando fideles ad ferventem orationem, nempe *ut qui tunc aquas in vina mutavit, nunc in sanguinem suum oblationum vina convertat.* Hic necesse est agnoscere veram ac sinceram, non figuratam duntaxat vini mutationem in sanguinem Christi; ad quam scilicet efficiendam cœlo devocatur omnipotentia Dei, ea quidem ipsa, quæ aquas in vinum aliquando convertit.

5. Sed insignior alter locus est sub finem ejusdem Missalis in missa dominicali. Sic enim habetur in oratione secreta : *Precamur mente devota te, Majestas æterna,* **4** *ut operante virtute, panem mutatum in carnem, poculum versum in sanguinem, illum sumamus in calice, qui de te fluxit in cruce ex latere.* Quis hodie

Catholicorum suam de Eucharistia fidem apertius et efficacius posset exprimere, quam istius Liturgiæ auctores? quos ante annos mille vixisse constat, cum codex, unde hæc excerpta est, litteris majusculis et quadratis scriptus, superet annos nongentos, ut in consequentibus exponemus.

6. Ejusdem est momenti aliud ex eadem missa testimonium post orationem dominicam: *Libera nos a malo, Christe Jesu. Corpus tuum pro nobis crucifixum edimus, et sanguinem sanctum tuum pro nobis effusum bibimus.* Nihil interpretatione hic opus est. *Corpus Christi* in Eucharistia *edimus*, non qualecunque, sed illud ipsum *quod pro nobis crucifixum* est: *sanguinem ejus bibimus*, non umbraticum, sed illum ipsum, qui *pro nobis effusus* est. Uno verbo panem sumimus, divina *operante virtute mutatum in carnem*; poculum *versum in sanguinem*, qui *in cruce ex latere* Christi fluxit, uti superior locus diserte astruit.

7. Ex quibus intelligitur quantum intersit reipublicæ Christianæ de vetustis illis Liturgiis accuratam habere notitiam, ut ex illis catholica traditio reddi possit illustrior. Quapropter ne in posterum Liturgia Gallicana, quæ Gregorianam præcessit, obscura maneat, induxi animum ea in unum conferre, quæ ad illam e tenebris oblivionis vindicandam reperire potuimus: ut quando hæc in usum jam amplius revocari nequit, saltem ex ejus cognitione asseratur majorum nostrorum, id est veterum Gallorum, religio.

CAPUT II.

Variæ Liturgiæ apud Latinos, earumque convenientia et differentiæ.

5 1. In celebrando sacrosancto missæ sacrificio omnes Orientis et Occidentis Ecclesiæ modum quemdam in summa communem ab initio habuere: singulæ tamen ritus aliquos singulares ac diversos. Hæc omnibus semper communia, nempe lectiones sacrarum Scripturarum initio Liturgiæ, psalmorum aliorumque canticorum recitatio; oblatio panis et vini aqua misti; consecratio utriusque verbis Christi Domini cum benedictione ac signo crucis a sacerdote facto; oratio Dominica; et sacra communio cum gratiarum actione. At designatio certarum ex Scriptura lectionum; psalmorum, aliarumque precum numerus et definitio, ministrorum ritus præter eos qui sunt ex institutione divina, hæc vero omnia pro locis ac temporibus varia exstiterunt.

2. Qui priorem modum attenderunt auctores, missæ ordinem ubique uniformem fuisse dixerunt. Quos inter Isidorus, et post eum Ætherius et Beatus Hispanici scriptores in libro I contra Elipandum, totidem verbis id asseruerunt: *Ordo missæ vel orationum, quibus oblata Deo sacrificia consecrantur, primo a sancto Petro est institutus: cujus celebrationem uno eodemque modo universus peragit orbis.* Non ignorabant eruditi illi auctores discrepantiam Liturgiæ Hispanicæ a Romana, et aliis, sed ita loquebantur habita ratione modi illius generalis uniformis. Verum qui ad ritus singulis Ecclesiis **6** seu regionibus proprios, ad orationes peculiares, aliaque id genus respexerunt; multum discriminis in sacris agnoverunt, non tantum inter Orientalem et Occidentalem, sed etiam inter Latinas invicem Ecclesias.

3. In occidente seu apud Latinos, quatuor minimum solemnes Liturgias inter sese diversas distinguere licet: puta Romanam, Ambrosianam seu Mediolanensem, Gallicanam, et Hispanicam, quam secuti sunt apud Hispanos Christiani Arabibus permisti, ob id Mozarabum appellatam: quibus Liturgiis addi possunt Africana et Hibernica.

4. Romanæ Liturgiæ triplex veluti ordo seu status considerandus est. Unus primigenius, ab Ecclesiæ nascentis exordio ad Gelasium usque receptus; alter Gelasianus, auctorem seu amplificatorem habens Gelasium papam ejus nominis primum; tertius Gregorianus, ita dictus ex nomine Gregorii Magni qui Gelasianum ordinem correxisse memoratur. Qualis fuerit primigenius ille, non omnino constat. Gelasianus diu desideratus est: sed tandem illum e tenebris eruit vir de Ecclesia bene meritus Josephus Maria Thomasius, clericus regularis, atque ante annos quatuor Romanis typis vulgavit. Gregorianus demum in usu communi est modo apud omnes fere Ecclesias, notis et observationibus a Menardo nostro illustratus.

5. Gregoriani a Gelasiano totum discrimen est in varietate et numero earum orationum quas Collectas vocant; nam cætera utriusque eædem omnino partes sunt. In Gelasiano duæ aut tres ante Epistolam orationes; unica Secreta ante Præfationem; atque duæ post communionem, quarum una est *supra populum*. At in **7** Gregoriano tres tantum ad singulas missas assignantur orationes, quarum una ante Epistolam, altera Secreta, tertia post communionem. Id vero in Ordine Gelasiano præstitit Gregorius, testante Joanne Diacono, quod « multa subtraxit, pauca convertit, nonnulla adjecit, » atque Gelasianum Codicem, in tres libros distinctum, « uno volumine coarctavit. Quod volumen Librum Sacramentorum prætitulavit. »

6. Ita ergo procedit Ordo Romanus, ut primo dicatur antiphona, quæ vulgo Introitus appellatur, deinde *Kyrie eleison*, tum hymnus angelicus seu *Gloria in excelsis* olim diebus festis et Dominicis in missa episcopali, in cæteris tantum in Pascha; postea una vel plures orationes; exin Epistola, Graduale cum Alleluia, Evangelium, Offertorium, oratio Secreta, Præfatio, Trisagion, Canon, oratio Dominica, *Agnus Dei*, antiphona ad communionem, Postcommunio, et benedictio. Evangelium sancti Joannis recentioris est instituti, ut ex Micrologo intelligitur. Symbolum post Evangelium Romani « nullo modo cecinerunt usque ad tempora divæ memoriæ Henrici Imperatoris, » scilicet primi, teste Bernone abbate Augiensi: nempe quod « Romana Ecclesia non fuisset aliquando ulla hæreseos fæce infecta. » Quod ergo Galli etiam regnante Carolo Magno Symbolum lecto Evangelio recitaverint, id ex veteri Ordine Gallicano videtur manasse.

7. Liturgia Ambrosiana seu Mediolanensis plures

habet partes. Præmittitur oratio Secreta, antequam A sacerdos procedat ad altare; itemque alia, cum ad illud accedit. Dein post Ingressam, quæ Introitui nostro respondet, sequitur populi salutatio cum oratione super populum. Rursus alia salutatio, tum hymnus angelicus, 8 postea *Kyrie eleison*; et præmissa salutatione lectio prophetæ, et Psalmulus, qualis est nostrum Graduale. Subsequitur cum salutatione lectio epistolæ deinde Alleluia cum suo versu, tum alia antiphona, mox Evangelium præmissa benedictione. Finito Evangelio rursus salutatio, tum *Kyrie eleison*, item salutatio, tum antiphona post Evangelium, nos Offertorium vocamus. Post hæc pax et salutatio, oratio super sindonem seu corporale, ut loquimur, oblatio panis et vini, orationes Secretæ et offerenda: tum prævia salutatione Symbolum, B rursus salutatio et oratio super oblata, deinde Præfatio, Trisagion, Canon Romano perquam similis, nisi quod lotis manibus sacerdos verba consecrationis sic effert: *Hoc est enim corpus meum, quod pro multis confringetur*. Et: *Hic est enim sanguis meus*, nec plura. Post Canonem hostiæ confractio et commistio in calice, dum interim canitur Confractorium, sive antiphona ad confractionem: deinde oratio Dominica, pacis nuntiatio, Communio, postmodum orationes post Communionem. Quibus dictis communio præbetur astantibus his verbis, *Corpus Christi*, et respondetur, *Amen*. Sub hæc antiphona Transitorium dicta; postea salutatio et oratio post Communionem: iterum salutatio, *Kyrie eleison*, benedictio populi, ejusdemque dimissio his verbis: *Procedamus in pace*. Respondetur: *In nomine Christi*. In C Ecclesia Mediolanensi ad hunc usque diem viget is ritus, cujus auctorem Ambrosium agnoscit Walafridus Strabus in cap. 22: « Ambrosius quoque Mediolanensis episcopus, tam missæ quam cæterorum dispositionem officiorum suæ Ecclesiæ et aliis Liguribus ordinavit. Quæ et usque hodie in Mediolanensi tenentur Ecclesia. » Certe pleræque fundamentum habent in libris de Sacramentis, qui Ambrosio tribuuntur.

9 8. Hunc missæ Ambrosianæ ordinem exhibuit anno 1571 Pamelius, haud dubie ex antiquo ritu: a quo discrepat in nonnullis Missale Ambrosianum editum anno 1560, at longe in pluribus novum anni 1669. Primo in missis deest Prophetia in novo, præ- D terquam in missis de Quadragesima, de sanctissimo Sacramento, et in missis post Pentecosten. In alio nulla ante Epistolam lectio ex veteri Testamento in Dominicis post Pentecosten: sic vero in Nativitate Domini, aliisque solemnioribus festis, uti et in Dominicis Quadragesimæ. In festis paschæ, Ascensionis et Pentecostes Epistolæ præmittitur lectio ex Actibus apostolorum in utroque Missali. Item in utroque verba consecrationis eadem, quæ in Romano, cujus multi ritus in ordinem Ambrosianum a recentioribus inducti sunt. Ubique, id est tam apud Pamelium quam in duplici Missali, nulla fit mentio de silentio ante lectiones indicto. Cujus tamen meminisse videtur Ambrosius in præfatione super psalmum I: « Mulieres Apostolus in ecclesia tacere jubet, psalmum etiam bene clamant... Quantum laboratur in ecclesia, ut fiat silentium cum lectiones leguntur! Si unus loquitur, obstrepunt universi. Cum psalmus legitur, ipse sibi effector est silentii: omnes loquuntur, et nullus obstrepit. » Hæc verba innuunt omnes inter psallendum cantu occupatos fuisse; cum lectiones legerentur, vix silentium impetratum. Sed fortasse iste locus ad Liturgiam sacram non magis quam ad alios Ecclesiæ conventus pertinet. In libello de Litaniis, quem ex ritu Ambrosiano sanctus Carolus Borromæus typis vulgari curavit, ter silentium indicitur ante Evangelii lectionem in tribus diebus Rogationum, hoc modo: *Diaconus dicit: Parcite fabulis. Custos item: Silentium habete. Et alter respondet: Habete silentium*. Evangelium deinde pronuntiatur 10 ante missam. Hæc de Liturgia Ambrosiana.

9. Non minor est Liturgiæ Mozarabicæ a Romana discrepantia. Ejus partes Isidorus, et post eum Ætherius et Beatus iisdem verbis describunt in hunc modum: « Prima oratio ejusdem missæ commonitionis erga populum est, ut omnes excitentur ad exorandum Deum. Secunda invocationis ad Deum est, ut clementer excipiat preces fidelium, oblationemque eorum. Tertia autem effunditur pro offerentibus, sive pro defunctis fidelibus, ut per ipsum sacrificium veniam consequantur. Quarta post hæc infertur pro osculo pacis et charitatis, ut reconciliati omnes consocientur digne per Sacramentum corporis et sanguinis Christi... Quinta deinde infertur inlatio in sanctificatione oblationis: in qua etiam ad Dei laudem terrestrium creaturarum virtutumque cælestium angelorum universitas provocatur, et *Hosanna in excelsis cantatur*. Porro sexta proinde succedit confirmatio Sacramenti, ut oblatio quæ Deo offertur, sanctificata per Spiritum sanctum, Christi corpori et sanguini confirmetur. Ultima vero Dominica oratio est. » Hucusque Isidorus et Beatus.

10. Mozarabici ritus partes distinctius et fusius explicarunt Vaseus in Chronico, et ex illo Pamelius, et post eos claræ memoriæ Joannes Bona cardinalis: quibus adde scriptorem Vitæ Francisci Ximenes Toletani archiepiscopi et cardinalis. Hic Missale Mozarabicum Toleti excudi mandavit anno 1500. Sed quia rarissima sunt in his partibus istius editionis exemplaria, ejusque notitia subsequentibus illustrandis plurimum conducit; illius Liturgiæ partes accuratius exponere operæ pretium est. Principio præmissa confessione et oratione, fit initium ab antiphona seu Introitu cum duobus versibus et *Gloria et honor Patri*. Sequitur extra Adventum et Quadragesimam *Gloria in excelsis*, cujus loco die Dominica 11 ante sancti Joannis Baptistæ Nativitatem dicitur canticum *Benedictus*. Tum oratio prima recitatur absque prævio *Oremus*, eaque recitata sacerdos sine conversione ad populum dicit, *Dominus sit semper vobiscum*; et audito populi responso legit Prophetiam, ad cujus titulum populus respondet, *Deo gratias*, et in fine,

Amen. Deinde repetita salutatione canitur aut profertur Psallendum, quod idem est cum nostro Graduali. Postea sacerdos vel diaconus ait, *Silentium facite*, antequam subdiaconus Epistolam legat. Hanc subsequitur lectio Evangelii, quo finito respondetur, *Amen.* Quod sanctus Benedictus post Evangelii in vigiliis nocturnis lectionem præscribit in regulæ suæ cap. 11. Lecto Evangelio post salutationem mox cantatur Alleluia cum suo versu. Succedit hostiæ oblatio cum oratione, quam sequitur alia dicta, Post oblationem, his verbis, *In spiritu humilitatis*, etc. *Veni, sancte Spiritus sanctificator*, etc. Dein sacerdos dicit, *Adjuvate me, fratres*, etc., tum canitur Sacrificium, quod Offertorium vocamus. Hucusque missa catechumenorum.

11. His exactis, sacerdos manus abluit, et dicta oratione Secreta, aliam subdit, quæ vocatur Missa, cum prævia salutatione. Sequuntur aliæ tres orationes, quarum penultima est Post nomina, ultima Ad pacem. Dum sacerdos Missam orationem dicit, interim populus Deo laudes occinit, dicens ter *Agios.* In secunda oratione postulat sacerdos, ut Deus Christianorum preces admittat; statimque infert : *Offerunt Deo Domino oblationem sacerdotes nostri, papa Romensis, et reliqui, pro se, et pro omni clero*, etc. Tum : *Facientes commemorationem beatissimorum apostolorum et martyrum, gloriosæ sanctæ Mariæ virginis, Zachariæ, Joannis, Infantum, Petri, Pauli, et cæterorum apostolorum.* Quæ nomina elata voce recitantur. 12 Respondet chorus : *Et omnium martyrum.* Addit sacerdos : *Item pro spiritibus pausantium, Hilarii, Athanasii, Martini*, etc., respondente choro : *Et omnium pausantium.* Dein *oratio Post nomina*, qua petitur a Deo, ut pacem fidelibus defunctis impertiat : et alia festo congruens : tum adhortatio ad pacem, quæ mox datur, dicente sacerdote : *Qui modo astatis, pacem facite.* Et cum datur osculum, *Habete osculum dilectionis et pacis, ut apti sitis sacrosanctis mysteriis Dei.* Interim chorus canit, *Pacem relinquo vobis*, etc. Deinde præmisso versu, *Introibo ad altare Dei*, confestimque extensis manibus, sed junctis, sacerdos canit Illationem, quam Præfationem appellamus. Illationi subjicitur Trisagion, postea Canon, qui in plerisque missis varius est. Consecratio quondam his verbis : *Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur.* Quæ forma, veteri Ambrosianæ consimilis, ab annis septingentis ad Romanam redacta est, uti et forma sequens pro vini consecratione. Elevando sacram hostiam ait : *Quotiescumque manducaveritis, hoc facite in meam commemorationem.* Tum, *Similiter et calicem, postquam cœnavit, dicens : Hic est calix novi testamenti in meo sanguine, qui pro vobis et pro multis effundetur*, etc. Hinc calicem filiola seu amiculo copertum exhibet, dicens, *Quotiescumque biberitis, hoc facite in meam commemorationem.* Mox dicitur oratio sexta, vocata Post Pridie. Deinde sacerdos dividit calicem suo amiculo, huicque imponit hostiam sacram, dicendo antiphonam, quæ Ad confractionem appella- A tur. Tum hostiam elevat non elevato calice. Postea eam tenens supra calicem, recitat Symbolum Nicænum seu CP. Sub hæc frangit hostiam in novem particulas, quæ his nominibus designantur, Corporatio, 13 Nativitas, Circumcisio, Apparitio, Passio, Mors, Resurrectio, Gloria, Regnum. Quæ particulæ in crucis modum disponuntur super patenam. Mox facta vivorum commemoratione, canitur oratio Dominica; qua recitanda, ad singulas fere petitiones populus respondet, *Amen.* Post orationem, *Liberati a malis*, etc., Romanæ persimilem, sacerdos particulam Regnum immittit in calicem, dicendo, *Sancta sanctis, et conjunctio corporis et sanguinis*, etc. In Paschate, Pentecoste, et festo sanctissimi Sacramenti, sacerdos hanc particulam tenens, ter alta voce B dicit : *Vicit Leo de tribu Juda, radix David*, respondente ad singulas vices choro, *Qui sedes super cherubin, radix David, alleluia.* Statim datur benedictio eo modo, quo nostræ episcopales. Post hæc communio, dum interim populus cantat, *Gustate et videte quam suavis est Dominus, alleluia, alleluia.* In missis defunctorum et Quadragesimæ, *Qui venit ad me non esuriet.* Sacerdos communicando, penultimam particulam, cui nomen *Gloria*, cæteris majorem accipiens, eamque tenens super calicem, memoriam facit defunctorum. Mox eam in os sumit, cæterasque suo ordine, primo sumens eas, quæ postremæ fuerint in patena : statimque populo communionem impertit. Ipse vero inde sanguinem suscipit. Dein canitur antiphona *Post communionem*, oratio, salutatio ad C populum, vox diaconi : *Solemnia completa sunt*, etc. Nulla unquam conversio ad populum, nisi in fine ad benedictionem, quod est usus recentioris. Mozarabicus hic ritus in unica Toletanæ Ecclesiæ ædicula sacra nunc observatur

12. In libello Eldefonsi Hispaniensis episcopi, cujus libelli exemplar Anicium ex Hispania per Gotescalcum episcopum anno 989 allatum est, quædam 14 singularia continentur de numero hostiarum, quæ per varias anni solemnitates offerendæ sunt. Verum libellus iste non indicat morem tunc usitatum, sed visum ipsius Eldefonsi de novo illo ritu, quem nusquam usurpatum fuisse existimo. Hæc fusius persequenda fuere de Liturgia Mozarabica, quoniam id necessarium videtur ad notitiam Gallicanæ, quæ D Mozarabicæ affinis est. Nunc de Africana dicendum.

13. Jacobus a Vitriaco, in libro de Historia orientali, capite 81, innuit Christianos, qui in Africa et Hispania suo tempore, id est sæculo XIII, versabantur, *Mozarabes* nuncupatos, eadem Liturgia usos fuisse. « Constituunt autem, inquit, Sacramentum altaris de pane azymo, quemadmodum alii Latini. Sanctam autem Eucharistiæ formam quidam eorum in septem partes dividunt, alii vero in novem : cum tamen Romana Ecclesia, et alii eidem subjecti, ipsam Eucharistiam in tres tantum portiones partiantur. » Verum alium apud Africanos Liturgiæ ritum antiquitus fuisse constat, tum ex Isidoro, tum ex Augustino. Isidorus quippe in lib. I de divinis Officiis, cap. XIII :

« In Africanis, ait, regionibus non omni tempore, sed tantum Dominicis diebus et quinquaginta post Domini resurrectionem, Alleluia cantatur pro significatione futuræ resurrectionis et lætitiæ. Verum apud nos, secundum antiquam Hispaniarum traditionem, præter dies jejuniorum vel Quadragesimæ omni tempore canitur Alleluia. » Augustinus vero diserte formam Liturgiæ Africanæ describit in sermone 227 novæ editionis, qui est quartus in die Paschæ ad infantes, de Sacramentis, id est, de mensæ dominicæ Sacramento, uti ipse initio sermonis explicat. Sic autem habet: « Hodie incipit liber ipse legi, » nempe de Actibus apostolorum. « Tenetis sacramenta ordine suo. Primo post orationem admonemini sursum habere cor. **15** Ideo cum dicitur, *Sursum cor*, respondetis, *Habemus* ad *Dominum*. Sequitur Episcopus vel presbyter qui offert, et dicit: *Gratias agamus Domino Deo nostro*: et vos attestamini: *Dignum et justum est*. Deinde post sanctificationem sacrificii dicimus orationem Dominicam. Post ipsam dicitur, *Pax vobiscum*, et osculantur se Christiani in osculo sancto. » Denique cum in Ordine Mozarabico semper duæ lectiones ante Evangelium, una ex Veteri Testamento, alia ex Novo præmittatur; unica erat in Africano, teste Augustino in sermone 7 de verbis Apostoli: « Apostolum audivimus, psalmum audivimus, Evangelium audivimus: consonant omnes divinæ lectiones. » Idem clarius habetur in sermone 10 de verbis Apostoli, et in sermone 33 de verbis Domini secundum Lucam, et alibi.

14. Qualis fuerit apud Britones et Hibernos sacrificandi ritus, non plane compertum est. Modum tamen illum a Romano diversum exstitisse intelligitur ex Bernardo in libro de Vita Malachiæ, capitibus 3 et 8, ubi Malachias barbaras consuetudines Romanis mutasse, et canonicum divinæ laudis officium in illas Ecclesias invexisse memoratur.

CAPUT III.

Quæ et qualis fuerit quondam Liturgia Gallicana: an ea quæ a Matthia Illyrico edita est. Certæ ejus notæ; hæc integra tandem reperta.

16 1. Sed jam demum ad Liturgiam Gallicanam, cujus gratia hæc præmissa sunt, veniendum est; inquirendumque de ejus forma, de qua hactenus eruditi viri disceptarunt.

2. Principio advertere convenit Ordinem Romanum, qui apud Hispanos sæculo XI, insequenti apud Hibernos (ut mox dicebam) receptus est, in Gallia vigere cœpisse jam inde a tempore Caroli Magni sive id effecerint Romani Pontifices, qui alias omnes ecclesias ad unum cum Romana concentum, quantum in eis fuit, adducere curarunt; sive ad eos demerendos id voluerit Carolus. Initium factum est a cantu Romano, quem Pippinus in Gallicanas Ecclesias induxit, ut docet Paulus papa I in epistola ad ipsum, cui Antiphonale et Responsale mittit. Directi etiam ab eodem principe adolescentes, qui Romanum cantum addiscerent. Postea vero Carolus Magnus ejus filius Sacramentarium Gregorianum, id est librum

A Liturgiæ Romanæ a Gregorio Magno adornatum, ab Adriano pontifice petiit, impetravitque, testante ipsius Adriani epistola, quæ est octogesima secunda Codicis Carolini, in qua hæc verba: « De Sacramentario vero, a sancto prædecessore nostro deifluo papa Gregorio disposito, jam pridem Paulus grammaticus a nobis eum pro vobis petiit, et secundum sanctæ nostræ Ecclesiæ traditionem per Johannem monachum atque abbatem civitatis Ravennatium vestræ regali **17** emisimus Excellentiæ. » Inde postmodum Carolus edicto sancivit, ut unusquisque Presbyter Missam celebraret *ordine Romano*, ut legitur in Capitularium lib. V cap. 371 novæ editionis, alias 219.

3. Ab eo tempore, quotquot scripti sunt in Gallia Missales (quos vocant) libri, ad illum Gregorianum
B Codicem exacti sunt fere omnes. Gelasiani tamen Missales quidam sæculo IX erant in quibusdam Ecclesiis Rhemensi sancti Remigii monasterio subjectis, sicut legitur in veteri libro censuali, qui Hincmari tempore scriptus est. Ad hæc Alcuinus Missalem Gregorianum et Gelasianum simul ordinasse dicitur in Chronico Centulensi: qualis est unus Codex regius optimæ notæ n. 3865. Unde factum est, ut nullus Codex, qui antiquiorem illum Ordinem Gallicanum referat, ante hos paucos annos inveniri potuerit; atque ad id tempus semper incerta fuerit de hujusce Ordinis ritu sententia.

4. Matthias Flaccus Illyricus, centuriatorum Magdeburgensium princeps, missam Latinam ex veteri Codice vulgavit Argentinæ anno 1557 sub hoc titulo;
C *Missa Latina, quæ olim ante Romanam, circa Domini annum 700, in usu fuit, bona fide ex vetusto authenticoque Codice descripta*. Codicem non satis designat titulus: sed ex variis orationibus, quæ ad oblationem in illa missa referuntur, una sic habet: *Suscipe, sancta Trinitas, hanc oblationem, quam pro seniore nostro et cuncta congregatione sancti Petri... offero*. Et in alia paulo ante: *Quam tibi offero pro me peccatore et nostræ congregationis salute, et pro omnibus in Christo fratribus et sororibus nostris*. Ex his conjicio, hunc librum fuisse ad usum monasterii sancti Petri Hornbacensis in diœcesi Mettensi, quæ congregatio sancti Petri ex monasterio *Hornbac* appellatur in titulo epistolæ CXIII **18** inter Bonifacianas ad Riculfum Lulli successorem. Hæc observatio aliquanti momenti
D in consequentibus erit.

5. Hujus missæ ab Illyrico editæ varia fuit fortuna. Primo triumphos de ea egerunt Lutherani, quasi Catholicis penitus adversaretur. Ut hos triumphos reprimeret Philippus II Hispaniarum rex, ducis Albensis instinctu, ejus lectione interdixit; eamdemque postea Sixtus V in librorum prohibitorum classem redegit. Lutherani aperte tandem missam Illyricianam Catholicis suffragari, sibique adversari intelligentes, illam supprimere modis omnibus studuerunt. Catholici ex hac palinodia proficientes, ipsammet accuratius legerunt, laudarunt, comprobarunt, et ad asserenda Eucharistiæ, confessionis, et suffragiorum pro mortuis dogmata adhibuerunt: in primis quidem

Guillelmus Peyratus, in libro II de historia Capellæ A regum Franciæ, cap. 13, eumque secutus Carolus Cointius in Annalibus ecclesiasticis Francorum ad annum 601, ubi missam Illyricianam a Lutheranis suppressam recudit. Quod etiam præstitit cardinalis Bona in fine operis sui Liturgici.

6. Hanc vero in Occidente, præsertim in Gallia et in Germania, antequam Romanus Ordo admissus esset, usui fuisse opinari se dicit Illyricus in epistola præliminari ad principem Palatinum. Peyratus ipsam pro antiqua Gallicana indubitanter agnovit, eidemque sententiæ Cointius subscripsit: ambo porro eam ad primam regum Francorum stirpem revocant. Ex adverso Menardus noster in notis ad librum Sacramentorum, etsi antiquam esse concedit; quædam tamen in contrarium opponit, sed quæ rem non evincunt. B Missæ Illyricianæ similem edidit Menardus ex codice Corbeiensi Ratoldi ejus loci abbatis, atque aliam eminentissimus cardinalis Bona in libro I **19** Rerum liturgicarum cap. 12, ubi Illyricianam negat veram esse veterem Gallicanam, cujus notas, indicia, et vera specimina ibidem producit. Indicium unum est, illudque certum ex Gregorio Turonensi episcopo, in missa Gallicana duas lectiones Evangelio præmitti solitas, unam ex Veteri passim, alteram ex Novo Testamento. Atqui in Illyriciana mentio fit unius epistolæ. Deinde in hac missa Illyriciana agitur de Sequentia, cujus origo sæculum IX haud excedit, Notkero Balbulo sancti Galli monacho forsan tribuenda. Præterea in Symbolo legitur additamentum *Filioque*, quod a Caroli Magni tempore exordium C ducit. Ut in pauca rem conferam, Ordo ille Illyricianus missam pontificalem continet secundum ritum Romanum, et quidem nihil fere aliud quam orationes privatas ab episcopo recitandas, dum chorus canendo occupatur. Nam post orationes, quæ cum ante missam, tum sumendo vestes sacras indicantur, multæ aliæ subduntur, *donec cantentur versus ad Introitum, et* Kyrie eleison, *et deinde carmen angelorum.* Postea *finita angelica laude, Missalem orationem dicat Sacerdos. Deinde Lectio recitetur, et inter Lectionem et Evangelium, id est tempore Gradualis et* Alleluia *ac Sequentiæ, episcopus dicat has orationes*, etc. Multis interjectis, *quandiu Offertorium et versus canuntur, has dicat orationes*, etc. Præfatione finita, *quando alii* Sanctus *decantant, hæc oratio cursim dicenda est a* D *sacerdote*, etc. *Deinde cum reverentia incipiat*, Te igitur, etc. Qui Canon est Ordinis Romani, ad cujus ritum indubie omnes illius missæ Illyricianæ orationes respiciunt. Quantum vero a Gallicana differant, ex consequentibus amplius manifestum fiet.

7. Primus Liturgiam Gallicanam detegere cœpit piæ memoriæ cardinalis Bona, qui in hac inquisitione se *implicatum* **20** ultro fateri non dubitavit, professus hanc rem magni esse momenti, eamque non ex proprii ingenii figmentis aut temeraria conjectura, sed ex vetustis monumentis investigandam.

8. Hujus autem veteris missæ Gallicanæ indicia quatuor nobis exhibuit optimus cardinalis. Primum, quod in ea passiones martyrum recitarentur, ex Hilduini epistola ad Ludovicum Augustum, Areopagiticis præfixa. In hac quippe epistola commemorat « antiquissimos, et nimia pene vetustate consumptos Missales libros, continentes missæ ordinem more Gallico, qui ab initio receptæ fidei usu in hac occidentali plaga est habitus, usquequo tenorem, quo nunc utitur, Romanum susceperit. In quibus voluminibus habentur duæ missæ de sancto Dionysio, quæ sic inter celebrandum... tormenta martyris sociorumque ejus succincte commemorant: sicut et reliquæ Missæ ibidem scriptæ aliorum apostolorum vel martyrum, quorum passiones habentur, notissime decantant. » Hæc passionis martyrum commemoratio in Præfatione facta fuisse videtur. Quanquam integra acta quandoque legebantur, ut mox de actis sancti Æmiliani videbimus.

9. Alterum missæ Gallicanæ indicium est, quod eodem ritu hæc celebraretur, atque Toletana seu Mozarabica. Cujus rei testes sunt Caroli Calvi litteræ ad clerum Ravennatem in hæc verba: « Usque ad tempora abavi nostri Gallicanæ Ecclesiæ aliter quam Romana vel Mediolanensis Ecclesia divina celebrabant officia, sicut vidimus et audivimus ab eis qui ex partibus Toletanæ Ecclesiæ ad nos venientes, secundum morem ipsius Ecclesiæ coram nobis sacra officia celebrarunt. » Quæ verba consequentiam non haberent, nisi eadem fuisset Toletana atque Gallicana Liturgia. Certe Hispani Vitas sanctorum (quod de Gallis tradit Hilduinus) **21** in sacris etiam publicis recitabant, ut luculenter inter alia probat Braulionis Cæsaraugustani episcopi libellus de gestis beati Æmiliani abbatis, quem libellum ideo conscripsit « ut posset in missæ ejus celebratione quantocius legi, » quemadmodum Braulio ipse in Præfatione sua loquitur.

10. Tertium indicium est quod in Ordine Gallicano, testante Gregorio Turonensi antistite, facta sit prima lectio ex prophetis, altera ex Apostolo, tertia ex Evangelio. Id colligitur ex facto Chramni Clotarii regis filii, qui cum Divionem die Dominico accessisset, sortem suam a clericis expetiit. Clerici positis super altare tribus libris, *id est prophetiæ, Apostoli, et Evangeliorum*, pro more illorum temporum rem explorant, eo pacto, *ut unusquisque in libro quod primum aperiebat, hoc ad missas etiam legeret.* Ita Gregorius in lib. IV cap. 16. Et in lib. VIII cap. 7, meminit Prophetiæ die Dominico ad missam pronuntiatæ a Palladio Santonensi episcopo, qui sacris tunc operabatur. Ex quo intelligitur, lectiones ejusmodi non semper a subdiacono, sed ab ipso sacerdote seu episcopo aliquando fuisse decantatas, quod de Epistola probat Micrologus in cap. 8.

11. Quartam Gallicanæ Liturgiæ notam nobis suppeditat idem Gregorius in lib. VII cap. 8, nempe silentium a diacono indictum. Gregorii verba hæc sunt: Unde factum est, ut quadam die Dominica, postquam diaconus silentium populis, ut missæ auscultarentur, indixit, rex Guntchramnus conversus ad populum diceret, » nempe ut fides sibi servaretur, et

nepotes suos enutrire sibi liceret. « Hæc eo dicente, omnis populus orationem pro rege fudit ad Dominum. » Nusquam Gregorius, quo missæ tempore indictum sit silentium, diserte tradit; at in Missali Mozarabico præscribitur **22** ante Epistolam his verbis : *Silentium facite*. Quod officium diacono ante Evangelium tribuitur a Beato abbate in lib. I : « Sic cum Evangelium a levita super altare levatur, a levita primum dicitur : *Laus tibi;* et ab omnibus respondetur : *Laus tibi, Domine Jesu Christe, Rex æternæ gloriæ*. Præcedente Evangelium cereorum lumine,... tunc « Silentium omnibus imperat, et dicit : *Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum*, aut quemlibet ex tribus. Respondetur ab omni populo : *Gloria tibi, Domine.* » Prosequitur diaconus : « *In illo tempore Dominus noster Jesus Christus ambulavit*, etc. » Hinc colligitur, silentium non modo ante Epistolam, sed etiam ante Evangelium impositum fuisse. Quo fortasse respicit Nicetius episcopus in fine tractatus de psalmodiæ Bono, Spicilegii tomo III. « Ideo enim et diaconus clara voce in domo Dei sancti præconii admonet cunctos, ut sive orando, sive in flectendis genibus, sive in psallendo, sive in lectionibus sollicite audiendis, unitas servetur ab omnibus. »

12. His quatuor indiciis præmissis, idem cardinalis Bona duo laudat Missalia, quæ Gallicana putat : unum ex bibliotheca olim Petaviana, nunc reginæ Sueciæ, litteris majusculis seu quadratis ante annos nongentos scriptum : alterum ex bibliotheca Vaticana Palatina : ambo (ut quidem conjicio) ex bibliotheca Floriacensi, cujus pars Bongarsio, deinde Palatino principi; pars Petavio quondam sorte cessit, uti alias exponemus. Duo hæc Missalia, quorum specimina idem cardinalis ibidem exhibuit, Josephus Thomasius integra, prout in scriptis Codicibus habentur, Romanis typis vulgavit anno 1680, eaque ad veterem Gallicanum Ordinem pertinere demonstravit.

23 13. Argumentum ejus unum est, quod primum ex illis Missalibus complura Galliæ sanctorum festa contineat, videlicet sancti Saturnini episcopi Tolosani et martyris, sanctorum Ferreoli Presbyteri et Ferrutionis diaconi martyrum Vesontionensium, sancti Symphoriani martyris Augustodunensis, sanctorum Mauricii et sociorum martyrum Agaunensium, sancti Leodegarii episcopi Æduensis, et sancti Martini Turonensis. Deinde quod triduanæ Rogationes ante Ascensionem in eodem Missali ex Gallicano ritu præscriptæ sint. Accedit quod ibidem Collectiones vocantur orationes Missæ : quo nomine appellantur in concilii Agathensis canone 30, et quod Symboli traditio fiat in Dominica Palmarum : quod *ante octo dies dominicæ Resurrectionis publice in ecclesia competentibus tradi* sancit idem concilium canone 13. Illud autem Missale Gothicum manu recentiori inscribitur in Codice perantiquo, propterea quod fuerit ad usum Gallorum, qui versabantur in Gallia Narbonensi, Gothorum regno olim subjecta. Unde festum sanctæ Eulaliæ virginis et martyris Lusitanicæ illustris in

A eodem Missali locum habet, quod proinde Gothicogallicanum appellare licet.

14. Porro Galliæ Narbonensis ecclesias eumdem ritum in sacris atque Hispanicas adhibuisse patet ex concilii IV Toletani canone 12, quo statuitur *ut pari modo Gallia Hispaniaque celebret*. Nec admittenda est correctio, quæ ad oram librorum editorum apponitur, ubi pro Gallia hic, atque etiam in canone sequenti, Gallicia ponitur. Hunc quippe locum ita legit Berno abbas Augiensis cap. 2, ubi Gallos et Hispanos *in missarum suarum celebritate* a Romano usu similiter recessisse fatetur. Atqui non solum Galliæ Narbonensis, sed etiam aliæ **24** Galliarum provinciæ in eodem ritu conveniebant, ut ex jam dictis colligitur, constabitque amplius ex iis, quæ ex Gregorio
B Turonensi episcopo postea referemus.

15. Alterum ex Missalibus Thomasianis Francorum appellatur, quod missam pro rege Francorum exhibeat, uti et missam de sancto Leodegario, ac Rogationes ante Ascensionem. Eumdem autem ritum continet, atque prædictum Gothicogallicanum.

16. His duobus Missalibus tertium adjecit Thomasius ex Codice olim Petaviano, quem laudat Joannes Morinus in libro de sacris Ordinationibus, censetque scriptum ante annum 560 in quo habetur missa de sancto Hilario, itemque alia de Rogationibus. Hoc Missale Thomasius Gallicanum vetus appellat. In Missali primo, id est in Gothico purus Ordo Gallicanus; in secundo et tertio nonnihil admistum ex
C Romano, uti fusius exponemus initio libri III, ubi tria hæc Missalia integra referemus.

17. In his Missalibus Gallicanis occurrit primo loco Præfatio, quæ est prima Liturgiæ pars, veluti adhortatio ad populum; respondetque orationi illi, cujus meminit Beatus abbas Hispanus agens de missa Mozarabum his verbis superius relatis : « Prima oratio ejusdem Missæ commonitionis erga populum est, ut omnes excitentur ad exorandum Deum. » Deinde in illis Missalibus sequitur Collectio, quo nomine orationes Missæ appellantur in concilii Agathensis canone 30. Tertio loco succedit Collectio Post nomina, scilicet offerentium, et sanctorum. Quarto *Collectio Ad pacem*. Quæ duæ orationes itidem in Mozarabico hunc locum occupant. Quinto, Contestatio, alias Im-
D molatio missæ, et, ut apud Mozarabes, Illatio, nobis modo Præfatio, in qua fideles *sursum corda* se habere contestantur. **25** Postea sequuntur aliæ Collectiones Post Sanctus, Post mysterium, id est consecrationem, Ante et Post Dominicam orationem, Post Eucharistiam seu communionem, et aliæ similes. In illis autem Missalibus desunt lectiones tum ex prophetis et ex Apostolo, tum ex Evangelio; nec quisquam eas antehac reperire potuit. Has vero jam demum felici casu nuper invenimus in veterrimo codice monasterii Luxoviensis, litteris Francogallicis ante annos mille exarato, de quo postea dicendum uberius. Hactenus Missalium Gallicanorum partes quæ omnino cum Mozarabicis conveniunt.

CAPUT IV.

Gallicanæ Liturgiæ cum aliis Latinis, maxime cum Mozarabica comparatio. An Mozarabica antiquior. Quinam Gallicanæ auctores.

1. Etsi in Gallicano ritu eædem omnino partes sint atque in Mozarabico, alia tamen est in Gallicano Collectionum compositio, item aliæ passim Lectiones ex Veteri ac Novo Testamento, atque etiam alius sacræ actionis Canon, qui in plerisque missis utrobique diversus est. Verum longe majus erat Gallicani Ordinis discrimen a cæteris.

2. Primo in Gallicano Lectiones passim duæ ante Evangelium, ut jam diximus, recitabantur, una ex Veteri Testamento, altera ex Novo. At in Romano una tantum Lectio ex Epistolis Pauli, ut patet non tam ex falsa Damasi epistola secunda decretali ad Hieronymum, quam ex libro Comitis, et ex Walafridi Strabi cap. 22, præterquam in Natali Domini et quibusdam aliis diebus, de quibus Micrologus **26** in capite 52. Deinde in Romano seu Gelasiano aliæ omnino erant partes, quod ex superiori utriusque comparatione manifestum est. Collectiones quippe Post nomina, Post pacem, Ante et Post mysterium, desunt in Gelasiano, in quo semper idem sacræ actionis Canon, contra quam in Gallicano. Unica etiam erat in Africano Lectio ante Evangelium, ex dictis. Ambrosianus porro ritus, etsi duas cum Gallicano et Mozarabico admittat, in hoc tamen a Mozarabico differt, atque (ut quidem veri simillimum est) a Gallicano, quod Alleluia canatur in Ambrosiano ante Evangelium, secus in Mozarabico, ut præcipit canon 12 concilii IV Toletani. Denique in Mozarabico leguntur acta et Vitæ sanctorum, non in Gelasiano, aut in Ambrosiano.

3. Romanus Canon ante Gregorium idem erat, pauculis verbis exceptis, atque modo usitatus : quem Vigilius papa ex apostolica traditione acceptum, Gregorius Magnus a quodam Scholastico compositum dicit, Precem appellans in epistola ad Joannem episcopum Syracusanum, quæ est 64 libri VII indict. 2. Quo nomine etiam utitur Cyprianus in libro de Unitate Ecclesiæ, ubi schismaticos et hæreticos arguit, quod « contemptis episcopis, et Dei sacerdotibus derelictis, constituere audent aliud altare, Precem alteram illicitis vocibus facere, et dominicæ hostiæ veritatem per falsa sacrificia profanare. » Orationem appellari mavult Augustinus in epistola 149 novæ editionis num. 16 : « Omnis, aut pene omnis frequentat Ecclesia, ut Precationes accipiamus dictas, quas facimus in celebratione sacramentorum, antequam illud, quod est in Domini mensa, incipiat benedici : Orationes, cum benedicitur aut sanctificatur, et ad distribuendum comminuitur. Quam totam petitionem fere omnis Ecclesia Dominica oratione concludit. » Ambrosianus Canon in paucis differt **27** a Romano : at solemnibus quibus panis consecratur verbis quædam addit Mozarabicæ formulæ similia, in hunc modum : *Hoc est corpus meum, quod pro multis confringetur*. Mozarabico, *tradetur*. In vulgato Missali Mozarabum ad marginem notatur, hæc verba esse omit-

A tenda. Quod qua occasione, quove tempore fieri cœptum sit, ex veteri historia Compostellana docet Ambrosius Morales, et ex eo Baronius ad annum 918. Nempe « Sisenandum Compostellæ episcopum ad Joannem papam X, qui paulo ante Legatum suum Compostellam ad venerandum sancti Jacobi corpus direxerat, misisse Joannem Presbyterum, ut Romanos ritus exploraret, et cum Mozarabicis conferret. Et Joannem quidem observasse, quamvis multa ritu diverso, in nullo tamen ea discrepare a catholica veritate. Quare ob rem Sisenando in synodo visum esse, omissis reliquis tanquam levioris momenti, ut sacratiora illa potissimum verba, quibus incruentum sacrificium perficitur, Romano ritu proferrentur, quæ aliquibus additis vel mutatis ita in dicto Missali scri-B pta essent : *Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur*. Et : *Hic est calix novi Testamenti in sanguine meo, qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum*. » Ita ergo Mozarabici ritus mutata est formula, cæteris immutatis, quæ a Romano multum discrepant. Sic etiam vetus Ambrosianæ Liturgiæ formula consecrationis ad Romanam accessit, cum in consecratione sanguinis hæc tantum verba olim exhiberet : *Hic est enim sanguis meus*.

4. An Gallicanus ordo Mozarabicum præcesserit, eique formam et exemplum præbuerit, hoc loco inquirere juvat. Gallicanum esse antiquiorem multa persuadent. In primis Prophetiæ lectio apostolicam præcedebat apud Gallos tempore sancti Cæsarii Arelatensis episcopi, **28** qui in sermone ad populum C habito, ut ab ecclesia, donec sacra peracta essent, non recederet, ita loquitur : « Si diligenter attenderitis, cognoscetis quia non tunc fiunt missæ, quando divinæ Lectiones in ecclesia recitantur, sed quando munera offeruntur, et corpus vel sanguis Domini consecratur. Nam Lectiones, sive propheticas, sive apostolicas, sive Evangelicas, etiam in domibus vestris aut ipsi legere, aut alios legentes audire potestis ; consecrationem vero corporis et sanguinis Domini non alibi, nisi in domo Dei, audire vel videre poteritis. » Itaque missam præcedebant ternæ ejusmodi Lectiones. Quod in Mediolanensi ecclesia vivente Ambrosio usu venisse auctor est Sulpicius Severus in lib. III de vita sancti Martini.

D 5. Lectiones illas, de quibus agit Cæsarius, vero proximum est eas ipsas esse, quas in ordinem redegerat sæculo V Musæus presbyter Massiliensis, qui, teste Gennadio in cap. 79 de Viris illustribus, « hortatu sancti Venerii episcopi sui excerpsit ex sacris Scripturis Lectiones totius anni festivis aptas diebus ; responsoria etiam psalmorum, et capitula tempori et Lectionibus congruentia... Sed et ad personam sancti Eustasii episcopi, successoris prædicti hominis Dei, composuit sacramentorum egregium et non parvum volumen, per membra quidem pro opportunitate officiorum et temporum, pro Lectionum textu psalmorumque serie et decantatione discretum : sed supplicandi Deo et contestandi beneficiorum ejus soliditate sui consentaneum. » Ubi contestandi vocabu-

lum respicit ad primævum morem Gallicanum, in quo Contestatio in usu erat ad significandam quam hodie vocamus Missæ seu Canonis Præfationem. Musæus ergo, qui post medium sæculum v e vivis excessit Leone et Majorino imperatoribus, scripsit librum Sacramentorum. Quo nomine veteres passim sacra **29** Eucharistiæ mysteria designabant. Hinc Voconius, Castellani in Mauritania episcopus, apud eumdem Gennadium composuisse dicitur volumen Sacramentorum. Quo modo Augustinus sacramenta vocat Dominicæ mensæ sacrificium, ex dictis.

6. Sed et ante Musæum Hilarius, Pictavorum sanctissimus antistes, librum Hymnorum, et alium Mysteriorum scripsit, auctore Hieronymo in libro de Scriptoribus cap. 100. Hymnus *Gloria in excelsis* ab eodem auctus et consummatus dicitur in vulgato Alcuino. His duobus merito annumerandus est Sidonius Arvernorum episcopus, cujus libro de Missis ab eo compositis Gregorius Turonensis præfationem adjunxit, ex lib. II Historiæ cap. 22. Et Salvianus Massiliensis presbyter clarissimus « homilias episcopis factas multas, sacramentorum vero, quantas nec recordor, ait Gennadius, composuit. » Quo in loco sacramentorum homiliæ intelliguntur vel sermones de mysteriis sacris, inter Missarum solemnia quondam ex more gallicano recitari solitis; vel orationes seu præfationes ad missam. Mitto quod in fine libri VI Gregorius Turonensis pontifex tradit de Chilperico rege, qui inter alia opuscula hymnos scripsit « sive missas, quæ nulla ratione suscipi possunt. »

7. Tales auctores, id est Hilarium, Musæum, et Sidonium, habuisse videtur Ordo missæ Gallicanus, quem a Romano diversum exeunte sæculo VI fuisse constat ex epistola Gregorii magni ad Augustinum: qui tertio loco Gregorium interrogavit, « cur cum una sit fides, diversæ sint Ecclesiarum consuetudines; et altera consuetudo missarum in Romana ecclesia, atque altera in Galliarum Ecclesiis teneatur. » Denique Hilduinus in epistola Areopagiticis præfixa existimat **30** « missæ ordinem more Gallico ab initio receptæ fidei » in his partibus obtinuisse ad Caroli Magni principatum.

8. At non adeo antiquum esse Mozarabicum ritum consentiunt Hispanici auctores, qui ejus originem ad Leandrum et Isidorum sæculi VII episcopos revocant. Baronius ad annum 633 ejus auctorem Isidorum agnoscit hac ratione. Cum enim Patres in concilio IV Toletano tunc temporis habito decrevissent canone 2, ut per omnem Hispaniam et Galliam, scilicet Narbonensem, quæ Gothis Hispaniarum regibus tunc parebat, idem modus in missarum solemnitatibus cæterisque officiis servaretur; hanc curam Isidoro Hispalensi sanctitate et doctrina præstantissimo episcopo a Patribus demandatam fuisse. Favet huic sententiæ titulus officii Gothici in Editis, ubi « a sancto Isidoro ordinatum » dicitur. Verum Isidorus ipse in libro de Scriptoribus ecclesiasticis Leandri fratris sui scripta recensens, testatur ipsum « in ecclesiasticis officiis non parvo studio laborasse, et in sacrificii laudibus

A atque psalmis multa dulcisone composuisse. » Unde Joannes Mariana, in lib. V de rebus Hispanicis cap. V, ait usum obtinuisse ut Isidoro ritus Mozarabicus tribueretur, sed tamen Leandrum nonnulla invenisse.

9. Cardinalis Bona « hoc officium concilio III Toletano, cui Leander interfuit, antiquius esse » arbitratur, « et quidem sæculo V jam viguisse; sed de primo ejus auctore non constare. Ab ipso tamen Leandro illustratum, auctum ab Isidoro, atque ab aliis progressu temporis amplificatum, nominatim ad Ildefonso, cujus opera Julianus Toletanus in appendice ad librum de Scriptoribus in quatuor partes divisit, tertiamque ait fuisse « missarum, hymnorum, atque sermonum. » Ad hæc Felicem episcopum librum Missarum de toto circulo anni in quatuor **31** partes di-
B visum emendasse atque complevisse; ac postmodum Petrum Ilerdensem antistitem, et Salvum abbatem Albældensem eidem argumento navasse operam. » Ast Elipandus Toletanus episcopus in epistola ad Albinum seu Alcuinum, Toletanos sanctos Patres agnoscit missarum Mozarabicarum auctores, in his Isidorum: signanter vero Eugenium, Ildefonsum, et Julianum exprimit libellus, quem confutant Patres concilii Francofordiensis apud Alcuinum. Quorum nullus sæculum VII præcedit. Non ergo ad sæculum V revocari possunt istiusmodi officiorum auctores.

10. Duo tamen affert idem cardinalis ad producendam hujus ritus antiquitatem. Unum est, quod in missa de sancto Martino, qui ineunte sæculo V vivere desiit, hæc leguntur in officio Mozarabico:
C *Hunc virum, quem ætatis nostræ tempora prætulerunt, jubeas auxilium nostris afferre temporibus.* Alterum, quod in concilio III Toletano anni 589 statuitur capitulo 2, *per omnes ecclesias Hispaniæ vel Galliæ* Symbolum decantari, priusquam oratio Dominica recitetur. Qui ritus est missæ Mozarabicæ peculiaris. Sed reponi potest, hæc verba, *nostræ ætatis*, vel ex antiquiori Liturgia desumpta fuisse, vel longius quam ad unum sæculum protrahi posse; et statutum de Symboli ante orationem Dominicam recitatione novum fuisse *ad corroborandas hominum invalidas mentes*, ut loquuntur concilii Patres.

11. Certe Romanum ritum, saltem in provincia Bracarensi, Vigilio pontifice maximo fuisse receptum constat ex concilio II Bracarensi anni 563, in quo
D præcipitur, canone 4, *ut eodem ordine missæ celebrentur ab omnibus, quem Profuturus quondam hujus metropolitanæ ecclesiæ episcopus ab ipsa apostolicæ sedis auctoritate accepit* **32** *scriptum.* Nempe a Vigilio papa, cujus epistolam, quæ in vulgatis libris Eutherio inscripta erat, Profuturo scite vindicavit eruditus Baluzius tum in notis ad Gratianum, tum in tomo I novæ Collectionis conciliorum, ubi ipsam epistolam denuo excudi curavit. In ea vero sic legitur cap. 5: « Ordinem quoque precum, in celebritate missarum nullo nos tempore, nulla festivitate significamus habere divisum: sed semper eodem tenore oblata Deo munera consecrare. Quoties vero Paschalis, aut Ascensionis Domini, vel Pentecostes, et Epi-

phaniæ, sanctorumque diei fuerit agenda solemnitas, singula capitula diebus apta subjungimus, quibus commemorationem sanctæ solemnitatis, aut eorum facimus, quorum natalitia celebramus : cætera vero ordine consueto persequimur. Quapropter et ipsius canonicæ Precis textum direximus subter adjectum, quem Deo propitio ex apostolica traditione accepimus. » Hoc in loco Vigilius Precis nomine Canonem sacræ actionis intelligit, uti jam superius observavimus : quem canonem ait fuisse in omnibus festis, sicut et modo, communem, præter singularia capitula præcipuis festis peculiaria : in quibus *sanctæ solemnitatis*, aut eorum fiebat memoria, *quorum natalitia* celebrabantur. Qualia etiam nunc habemus in oratione Communicantes, quæ in præcipuis festis varia est. Hic autem ritus, de quo Vigilius agit, haud dubie Gelasianus erat : quem proinde sæculo VI provincia saltem Bracarensis recepit. At cum Toletanis conciliis III et IV Bracarenses episcopi interfuissent, novum ritum in eis præscriptum Romano (ut credere par est) prætulerunt. Et quemadmodum hymnos ex sancto Hilario, sic etiam suum fortasse ritum ex Gallorum imitatione acceperunt Hispani. Ubi memoriam subit factum magni Cæsarii episcopi Arelatensis, qui « per Italiam et Hispaniam » homilias sacras distribui curavit, **33** « ut projectis rebus frivolis et caducis, juxta Apostolum, bonorum operum fierent sectatores, » ex ejus Vitæ libro primo, num. 31.

12. In concilio Toletano IV quædam constitutiones factæ sunt, quarum commemoratio huic loco non parum conducit. Canone 11 cavetur Alleluia in Quadragesima dici : et canone 12 *Laudes post Apostolum decantari, priusquam Evangelium prædicetur, dum canones præcipiunt post Apostolum, non Laudes, sed Evangelium annuntiari.* Garsias Loiaisa Laudum nomine intelligit hymnum trium puerorum. At certum est Alleluia significari hoc loco. Isidorus de divinis Officiis cap. 13. « Laudes, inquit, hoc est Alleluia canere. » Et signantius Walafridus Strabus in cap. 22 : « Responsoria et Alleluia, quæ ante Evangelium cantantur, deinde adjuncta videntur, postquam antiphonæ ad ingressum dici exspirarunt. Quæ et videntur prohibitæ canonibus Hispanorum, qui longo post tempore sunt constituti. In illis enim jubetur ne aliquis hymnus inter lectionem apostolicam et evangelicam in ordine missæ ponatur. » At quinam canones ante concilium IV Toletanum id vetent, alibi non lego. Canon 13 rejici vetat hymnos in laudem Dei, atque apostolorum et martyrum *humano studio* compositos : *Sicut hi quos beatissimi doctores Hilarius atque Ambrosius ediderunt. Quos tamen quidam specialiter reprobant, pro eo quod de Scripturis sanctorum canonum vel apostolica traditione non exsistunt.* Hic locus spectare videtur canonem 12 concilii II Bracarensis, in quo ejusmodi hymni reprobantur, uti etiam in regula sanctorum Pauli et Stephani caput 15. Addunt Patres in eodem canone 12 : *Respuant ergo et illum hymnum ab hominibus compositum, quem quotidie publico privatoque officio in fine omnium psalmorum di-*

A *cimus : Gloria et honor Patri, et Filio, et Spiritui* **34** *sancto, amen. Nam et ille hymnus, quem nato in carne Christo angeli cecinerunt : Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis, et reliqua quæ ibi sequuntur, ecclesiastici doctores composuerunt.* Apud Gallos frequentabatur *Gloria Patri*, teste Gregorio episcopo Turonensi in lib. VI cap. 40. Quod non probant Toletani Patres in canone 15, voluntque ut *Gloria et honor Patri* dicatur.

13. Canone 18 arguitur quorumdam sacerdotum consuetudo, qui *post dictam orationem Dominicam statim communicant, et postea benedictionem in populo dant;* statuiturque, ut *post orationem Dominicam et conjunctionem panis et calicis, benedictio in populum sequatur* ante communionem. Huic decreto
B affine est quod Cæsarius in sermone 281 appendicis ad novam editionem sermonum Augustini fideles monet, ut qui vult missam « ad integrum celebrare, » id est audire, « usquequo oratio Dominica dicatur, et benedictio populo detur, » se in ecclesia contineat. Quæ benedictio « præmissa oratione Dominica » dari dicitur in sermone sequenti. Huc spectat quod legitur in lib. I de ejusdem Cæsarii Vita num. 14 : « Post hæc quadam die prospiciens de altario, vidit aliquos lectis Evangeliis de ecclesia foras exire, qui verbum beati Viri, id est prædicationem, dedignabantur in primo cognoscere. Illico occurrens clamavit ad populum : Quid agitis, o filii? Quo ducimini foras mala suasione subversi? State pro animabus vestris ad verbum admonitionis, et audite solliciti. Hoc vo-
C bis in die judicii facere non licebit. Moneo et clamo obtestorque; non ergo estote fugitivi vel surdi. Ecce oris mei buccina, quasi anima cujusque vestrum fuerit diaboli mucrone perempta. Non tenebor de taciturnitate culpabilis. Ob hoc sæpissime ostia post Evangelia claudi fecit, donec Deo volente gratularentur **35** coercitione et provectu, qui fuerant ante fugitivi. »

14. Hunc locum integrum retuli, tum quia insignis est, tum ut appareat moris fuisse Cæsario, lectis ad missam Evangeliis, sermonem ad populum habere. Non solum autem in provincia Arelatensi, sed et in aliis invalueral prava hæc consuetudo, ut post Evangelium nonnulli fidelium ante missam discederent. Quapropter diversa hac de re in conciliis statuta con-
D dita sunt, nempe in Agathensi canone 47; in Aurelianensi primo canone 26, et in tertio, canone 29. Cujus hæc verba : *De missis nullus laicorum ante discedat, quam Dominica dicatur oratio; et si episcopus fuerit præsens, ejus benedictio exspectetur.* Walafridus id interpretatur de oratione, quæ post communionem dicitur. At repugnant verba concilii Toletani, aliorumque. In Missali Mozarabico benedictio ubique communioni præmittitur, itemque in Gallicano passim apud Thomasium : et hactenus benedictio episcopalis ante communionem datur. Quippe licebat iis qui non communicabant, accepta benedictione, ante communionem discedere, ut ex prædictis locis intelligitur : atque hinc patet non omnes qui tunc missæ

aderant, in eadem communionem accepisse. Imo vero diaconus ante communionem clamare solebat: *Si quis non communicat, det locum*, testante Gregorio Magno in lib. II Dialogorum, cap. 23, quod non tantum de pœnitentibus, sed etiam de quibusvis aliis, qui non communicabant, intelligendum existimo. Porro missa expleta censebatur ante communionem, ut docet Gregorius Turonensis antistes in lib. II de Miraculis sancti Martini, cap. 47: « Cumque expletis missis, populus cœpisset sacrosanctum corpus Redemptoris accipere, » etc. Cyprianus ad eum fere modum **36** loquitur in libro de Lapsis: « Ubi vero, solemnibus adimpletis, calicem diaconus offerre præsentibus cœpit, » etc. Quantum porro duraret sæculo VI missæ celebratio, declarat Cæsarius in utroque sermone prælaudato, ubi ait, divina mysteria « unius vel duarum horarum spatio » peracta fuisse. Unde in sermone præcedenti reprehendit quosdam homines præpotentes, qui presbyteros cogebant « missam abbreviare. »

CAPUT V.

Missæ Gallicanæ partes singillatim explicantur ex Gregorio Turonensi episcopo, aliisque monumentis.

1. Hæc missæ Gallicanæ cum Mozarabica, quæ magnam cum ea (ut prædictum est) affinitatem habet, comparatio visa est hoc loco necessaria: nunc vero quid ex Gallicanis monumentis, præsertim ex Gregorio Turonensi antistite de Gallicana Liturgia colligere nobis licuit, exponendum est.

2. In omnibus Liturgiis missa incipiebat ab antiphona quadam. Unde liber, qui ejusmodi versus continet, Antiphonarium a Joanne Diacono vocatur in Vita Gregorii Magni. De his antiphonis, quas modo Introitus appellamus, interpretandum videtur concilium Agathense anni 506, canone 30: *Et quia convenit ordinem Ecclesiæ ab omnibus æqualiter custodiri, studendum est, ut sicut ubique fit, et post antiphonas Collectiones ab episcopis vel presbyteris dicantur.* Id generis forsan erat illa antiphona, quam *ex improviso Primicerius imposuit*, cum missi Clodovei Magni contra Alaricum pergentis basilicam sancti Martini ingressi sunt, exploraturi **37** an Deum propitium habiturus esset, ex Gregorio Turonensi episcopo in lib. II, cap. 39. Antiphona hæc erat: *Præcinxisti me, Domine, virtute ad bellum*, etc.

3. Antiphonam et versum sequebatur ex canone 3 concilii II Vasensis *Kyrie eleison*, frequentatum *ad Matutinos et ad missas; quia tam in sede apostolica, quam etiam per totas Orientis atque Italiæ provincias hæc consuetudo est intromissa.* Apud Græcos, teste Gregorio Magno, « *Kyrie eleison* simul omnes dicunt. Apud nos autem, inquit, a clericis dicitur, et a populo respondetur, et totidem *Christe eleison* dicitur, quod nullo modo apud Græcos. » Dein sequebatur pro ratione temporum apud nostrates Gallos hymnus angelicus *Gloria in excelsis Deo*, cujus meminit Gregorius Turonensis episcopus in lib. I de Gloria martyrum, cap. 63, et in lib. II de Miraculis sancti Martini, cap. 25. His succedebat Præfatio. Sic enim in

A Missalibus Gallicanis apud Thomasium vocatur populi admonitio a sacerdote facta ad diem pie exigendum, qualem in Mozarabico usurpatam fuisse ex Beato superius vidimus. Sic in Mozarabico ad Natale Domini: *Hodie nobis thesaurus natus est: hodie nobis lucerna Virginis, quam Spiritus sanctus ignivit, verum tamen apparuit*, etc. In Gothico seu Gallicano in die Natalis Domini similis Præfatio legitur post Evangelium. At initio missæ ad diem sancti Stephani protomartyris: *Venerabilem atque sublimem beatissimi protomartyris Stephani passionem hodie celebrantes, Deum martyrum, fratres charissimi, deprecamur*, etc. Ubique desinit, *per Dominum nostrum Jesum Christum*. Sic in omnibus fere missis Gothicis seu Gallicanis Præfatio initio ponitur.

B 4. Hanc excipiebat lectio Prophetiæ. Gregorius in lib. VIII historiæ Francorum, cap. 7: « Adveniente quoque die **38** Dominico rex Guntchramnus ecclesiam ad spectanda missarum solemnia petiit. Fratres vero consacerdotesque qui aderant, locum Palladio episcopo ad agenda festa præbuerunt. Quo incipiente Prophetiam, rex interrogat quis esset. Cumque Palladium episcopum initiasse pronuntiassent, statim commotus rex ait, » etc. Prophetiam itaque aliquando lector, aliquando sacerdos pronuntiabat. Post Prophetiam Psalmus responsorius, qui Tractui seu Graduali hodierno respondet, testante Gregorio in Historiæ Francorum lib. VIII, cap. 3: « Interea jam medio prandii peracto, jubet rex ut diaconum nostrum, qui ante diem ad missas Psalmum responsorium dixerat, canere juberem.

C 5. Hoc finito, diaconus silentium indicebat ad lectionem Epistolæ, quæ a subdiacono recitabatur. In quibusdam missis diaconus ante Orationes, quas lectionibus præmitti mos erat, flectenda genua indicebat. Unde Cæsarius in sermone 285 novæ appendicis Augustinianæ: « Supplico, fratres charissimi, et paterna pietate commoneo, ut quotiescunque Oratio indicitur, qui forte pro aliqua infirmitate non potest genua flectere, et dorsum incurvare; vel cervicem humiliare non differat. » Et in sermone sequenti: « Rogo et admoneo vos, fratres charissimi, ut quotiescunque juxta altare a clericis oratur, aut Oratio diacono clamante indicitur, non solum corda, sed etiam corpora fideliter inclinetis. Nam dum frequenter, sicut oportet, et diligenter attendo, diacono

D clamante, *Flectamus genua*, maximam partem, velut columnas erectas, stare conspicio, » etc. De silentio per diaconum indicto locum superius retulimus ex Gregorii Turonensis lib. VII, cap. 8.

6. Post Epistolam diaconus ad ambonem procedebat ad legendum Evangelium. Guntchramni regis hæc verba sunt apud eumdem Gregorium in lib. VIII, cap. 4: « In **39** die sancto Paschæ, stante fratre meo Sigeberto in ecclesia, procedente diacono cum sancto Evangeliorum libro, nuntius regi advenit, unaque vox fuit pronuntiantis lectionem evangelicam, ac nuntii dicentis: Filius natus est tibi. »

7. In festis sanctorum has lectiones præcedebat

lectio passionis seu Vitæ Sanctorum, quorum festa recolebantur. Audi Gregorium in lib. I de Gloria martyrum, cap. 86 : « Dies passionis erat Polycarpi martyris magni, et in Ricomagensi vico civitatis Arvernæ ejus solemnia celebrabantur. Lecta igitur passione cum reliquis lectionibus, quas canon sacerdotalis invexit, tempus ad sacrificium offerendum advenit. » Si hæc lectio proxime facta non fuisset ante sacrificium, eam hic commemorare nihil attinebat. Ejusdem lectionis idem Gregorius meminit in duobus aliis locis, nempe in lib. II de Miraculis sancti Martini, cap. 29 et cap. 49, ubi hæc verba : « Denique sacerdotibus qui advenerant, ad agenda solemnia procedentibus, cum lector, cui legendi erat officium, advenisset, et arrepto libro Vitam sancti cœpisset legere confessoris, » etc. Ex quo intelligitur, hanc lectionem aliis præmissam fuisse. Et quidem acta Sanctorum in missa legebant Mozarabes, ut ex Braulione in Vita sancti Æmiliani superius vidimus. In Lectionario nostro Gallicano acta sanctorum apostolorum Petri et Pauli Epistolæ præmittuntur.

8. Evangelio Gregorius subjicit sacrificii oblationem in loco mox relato de sancto Polycarpo, cui loco alter consimilis est in cap. 17 de Vitis Patrum, ubi agit de Nicetio episcopo Trevirensi. Quem locum ita restituimus ex Codice ms. : « Advenit dies Dominicus, et ecce rex cum his qui ab hoc sacerdote communioni abesse jussi fuerant, ecclesiam est ingressus. Lectis igitur lectionibus, quas canon sanxit antiquus, oblatis muneribus super altare Dei, ait sacerdos : Non hic **40** hodie missarum solemnia consummabuntur, nisi communione privati prius abscedant. » Ubi nota primo excommunicatos ante oblationem ejectos fuisse ex ecclesia. Quod etiam colligitur ex lib. X Historiæ Gregorii, cap. 8. Deinde missæ Canonem, id est Ordinem Gallicanum, Gregorio dici antiquum : ac proinde Mozarabico (ut probavimus) esse antiquiorem. Inter Evangelii lectionem et oblationem nonnunquam homilia ad populum interponebatur, teste Cæsario, cujus auctoritatem paulo ante retulimus. Idem probat Audoenus in lib. II de Vita sancti Eligii, cap. 22 : « Aliquo rursus in tempore agebatur natalis beati Martini. Cumque inter missarum solemnia, evangelica juxta morem lectione expleta, divina Eligius populo prædicaret mandata, » etc.

9. Postea diaconus sacrum ministerium seu supellectilem sacram, id est, calicem et cætera vasa sacra, ex sacrario, quod in domuncula ecclesiæ adhærente situm erat, aut certe ex armario altari proximo afferebat. Gregorius in lib. I de Gloria martyrum, cap. 86 : « Tempus, inquit, ad sacrificium offerendum advenit; acceptaque turre diaconus, in qua ministerium dominici corporis habebatur, ferre cœpit ad ostium; ingressusque templum, ut eam altari superponeret, » etc. Tunc autem fiebat oblatio panis et vini ad sacrificium. Concilium Matisconense II, anno 585, can. 4, decernit, « ut omnibus Dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris et mulieribus offeratur, tam panis quam vini, ut per has immolationes et peccatorum suorum fascibus careant, et cum Abel vel cæteris juste offerentibus promereantur esse consortes. » Rubeum vinum offerri sæpius præceptum est, tum ob periculum, tum ob mysterium; nam rubeum expressius Christi sanguinem signat, quam album, cujus loco aqua non raro sumitur, facili errore. Ad rubeum **41** colorem alludens Ambrosius in psalmum CXVIII, initio octonarii 14 : « Cernis rosam, inquit, hoc est dominici corporis sanguinem. » Apposite Jacobus a Vitriaco in Historiæ occidentalis cap. 38 : « Sed et vinum, in quantum ex diversis acinis confluit, unitatem ecclesiasticam repræsentat; in quantum autem calet aut rubet, charitatem Ecclesiæ designat. »

10. Facta oblatione, presbyter quantum satis erat, ad sacrificium assumebat, idque *palla* seu *pallio* contegebat. Plures hujus rei loci sunt apud Gregorium. Unus in lib. VII cap. 22 : « Putabam me, *inquit*, quasi in basilica sacrosancta missarum solemnia celebrare. Cumque jam altarium cum oblationibus pallio serico opertum esset, subito ingredientem Guntchramnum conspicio, qui magna voce clamabat : Extrahite homicidam a sacro Dei altario... At ego cum hæc audirem, ad te conversus dixi : Apprehende pallium, infelix, quo sacra munera conteguntur, ne hinc abjiciaris... Cumque reverteres ad altarium, apprehendebas pallium, sed rursum relinquebas... Et ille : Deliberatum, inquit, habui, ut si me rex ab hoc loco juberet extrahi, ab una manu PALLAS altaris tenerem, » etc. Hæc Gregorius de Eberulfo regis cubiculario : quem locum fuse retuli, tum ut appareat, non modo sacras oblationes, id est panem et calicem, sed et altare palla eadem fuisse coopertum, tum pallam illam ex *serico* factam; tum denique *pallam*, *pallas*, et *pallium* hoc loco idem esse. De hac palla sanctus Benedictus loquitur in regulæ suæ cap. 59, ubi de puerorum oblatione agens, jubet manum pueri offerendi involvi *in palla altaris*, scilicet cum oblatione panis et vini, ut ex utrisque una Deo fieret oblatio. Idem fuisse videtur *corporale pallium, albis stigmatibus variatum*, quod Pethelmo antistiti dono transmisit Bonifacius episcopus Moguntinus in epistola 11, *pallium altaris* dictum in epistola 35. **42** *Pallæ* vocabulum hodie retinet illud operculum lineum, quo calix sacratus tegitur : sed res ipsa longe abest a veteri more. Processu temporis corporali, quod Christi corpori supponitur, etiam calix contectus est, quod hodie quoque actitant Carthusiani. Hunc ritum indicat Jacobus a Vitriaco in loco mox citato : Dum corporale deponitur de calice, ante oculos habeat depositionem Christi de cruce. » Hic ritus magis accedebat ad veterem Gallicanum morem, quem ex Gregorio mox explicuimus. *Filiolam* vocant Mozarabes velum illud quo sacrum calicem operiunt. Sic enim rubrica post sanguinis consecrationem habet : *Hic elevetur calix coopertus cum filiola.*

11. Ideo vero sacra mysteria palla seu pallio alta-

ris apud veteres Gallos tegebantur, ut ne a circumstantibus videri possent. Propterea hæc palla non rara tenuisve, sed densa esse debebat. Argumento est quod Dado quidam ab hostibus interceptus vovit, se, si evaderet incolumis, aliquid ornamenti ecclesiæ sancti Nicetii episcopi Lugdunensis largiturum : « deditque coopertorium Sarmaticum, quo altare dominicum cum oblationibus tegeretur. » Illud autem non fuit sancto acceptum, ut homini in somnis testatus est his verbis : « Coopertorium vero, quia rarum est, non ponatur super munera altaris, quia non exinde plene tegitur mysterium corporis sanguinisque dominici. » Ita Gregorius de Vitis Patrum cap. 20. Adde locum ex lib. II de Miraculis sancti Martini cap. 25. Hac palla tegebatur altare etiam extra sacra. Unde abbatissa Pictavensis parthenonis sanctæ crucis, cum de nocte a sicariis Chrodieldis ad necem quæreretur, « ad sanctæ crucis arcam, *id est aram*, se deportari poposcit (gravabatur enim dolore humoris podagrici). Interea Justina præposita, cum aliis sororibus, palla altaris, quod est ante crucem dominicam... Abbatissam **43** operit. » Vetitum tamen erat concilii Antissiodorensis canone 37, *ne mulier pallam dominicam contrectaret*, uti in titulo canonis exprimitur.

12. In Missali Gothico, seu Gallicano, ad singulas fere missas, post oblationem indicantur orationes duæ, una quæ dicitur Collectio post nomina; altera quæ Collectio ad pacem, quales etiam in Mozarabico assignantur, alia duabus istis præmissa. Prædictas orationes antecedebat oratio quæ omnibus missis communis erat, de qua Micrologus in cap. 11: *Composita oblatione in altari, dicit sacerdos hanc orationem juxta Gallicanum Ordinem : Veni, Sanctificator omnipotens, æterne Deus, et benedic hoc sacrificium tuo nomini præparatum, per Christum Dominum nostrum.* Dein Collectio post nomina. Quippe post oblationem diptycha legebantur, id est recitabantur nomina tam sanctorum in quorum memoriam sacrificium Deo offerebatur, quam viventium atque defunctorum pro quibus offerebatur. Id probatur ex Missalis Gothici variis locis, et ex veteri Missali Gallicano. Concilium Vasense II definit canone 4, *ut nomen domni papæ, quicunque sedi apostolicæ præfuerit, in nostris Ecclesiis recitetur.* Formam horum diptychorum, quæ quondam in parthenone sancti Aureliani episcopi Arelatensis usui erant, nobis item suppeditat Codex regularum, ubi ad finem regulæ Aureliani hæc leguntur : *Simulque precantes oramus etiam, Domine, pro animabus famulorum tuorum Patrum atque institutorum quondam nostrorum, Aureliani, Petri, Florentini, Redempti, Constantini, Himiteri, Hilarini, Januarini, Reparati, Childeberti, Ultrogothæ, vel omnium fratrum nostrorum, quos de hoc loco ad te vocare dignatus es. Cunctorumque etiam hujus loci* **44** *memores fidelium, pariterque parentum nostrorum atque servientium hujus loci : et pro animabus omnium fidelium famulorum tuorum, vel famularum, ac peregrinorum in pace Ecclesiæ defunctorum ; ut eis tu,*

A *Domine Deus noster, peccatorum tribuas veniam, et requiem largiaris æternam ; meritis et intercessionibus sanctorum tuorum, Mariæ genitricis Domini nostri Jesu Christi, Joannis Baptistæ et præcursoris Domini nostri Jesu Christi, Stephani, Petri, Pauli, Joannis, Jacobi, Andreæ, Philippi, Thomæ, Bartholomæi, Matthæi, Jacobi, Simonis, Judæ, Matthiæ, Genesii, Symphoriani, Baudilii, Victoris, Hilarii episcopi et confessoris, Martini episcopi et confessoris, Cæsarii episcopi, hæc propitius præstare et exaudire digneris, qui vivis et regnas in unitate Spiritus sancti Deus in sæcula sæculorum. Amen.*

13. Similem formulam, sed pro vivis, habemus in hodierno Canone Romano ante consecrationem, ubi oratio quæ incipit a verbo *Communicantes*, superiori B Gallicanæ respondet. Itaque ritu Gallicano et Mozarabico fiebat vivorum atque defunctorum memoria ad oblationem, non in ipso Canone; atque sanctorum commemoratio tum fiebat ad suffragium. Postea pacis osculum fideles sibi invicem impertiebant : tum sacerdos recitabat Collectionem ad pacem.

14. Totum hunc ordinem paucis præstringit concilium Laodicenum canone 19 : *quod oporteat seorsum primum post allocutiones* (aliis *sermones*) *episcoporum, orationes super catechumenos celebrari ; et postquam catechumeni egressi fuerint, super eos qui sunt in pœnitentia precem fieri. His etiam accedentibus ad manum sacerdotis, et discedentibus, tres orationes consummari fidelium; ita ut prima quidem sub silentio, secunda vero et tertia per exclamationes solitas*, aliis C *per pronuntiationem vocis, expleantur ;* et ita demum *pacem sibi* **45** *invicem dabunt... Et ita sancta celebrabitur oblatio.* Has orationes subsequebatur Contestatio.

15. De Contestatione seu Illatione, quæ et Immolatio appellatur, Præfationi nostræ respondens, insignis est locus apud eumdem Gregorium in lib. II de Miraculis sancti Martini cap. 14 : « Factum est autem ut in die insignis solemnitatis beati viri, nobis missas dicentibus, cum nos rite sacrosancta solemnia celebrando, Contestationem de sancti Domini virtutibus narraremus, subito illa (puella paralytica) vociferari cœpit et flere, indicans se torqueri. » In hac Contestatione recitabatur sancti Vitæ compendium, quæ missæ initio integra lecta fuerat. Ejus-D modi Contestationis varia exempla in Liturgiis nostris. etiam post admissum ritum Gregorianum, videre licet. In omnibus autem Liturgiis, tam Latinis, quam Græcis, *Sursum corda* habere monentur; idque profitentur fideles, teste e Latinis Cypriano sub finem libri de Oratione, et ex Græcis Cyrillo Jerosolymitano in catechesi mystagogica 5, ubi prædictis illis verbis alia, etiam nunc solemnia, in usu fuisse testatur, scilicet, *Gratias agamus Domino*, cum populi responsione, *Dignum et justum est.*

16. Post verba superiora Gregorius addit Contestationi successisse Trisagion a populo decantatum : « At ubi expedita Contestatione, *inquit*, omnis populus Sanctus in laudem Domini proclamavit, statim

dissoluti sunt nervi qui ligati erant, et stetit super pedes suos cuncto populo spectante; et sic propitiante Domino usque ad altare sanctum ad communicandum propriis gressibus, nullo sustentante, pervenit. » Ubi obiter observa, mulieres etiam ad altare communicaturas accessisse. De Trisagio dicendo exstat canon tertius Concilii Vasensis II, statuentis *ut in omnibus missis, seu in matutinis, seu in quadragesimalibus, seu in illis quæ pro* **46** *defunctorum commemoratione fiunt, semper* Sanctus, Sanctus, Sanctus, *eo ordine quo ad missas publicas dicitur, dici debeat.* Ubi notanda est missarum matutinarum a quadragesimalibus, atque etiam a publicis distinctio, de qua infra.

17. Canon missæ, qui Trisagion consequitur, et sacri mysterii actionem antecedit, varius est in Missalibus Gallicanis pro diversitate missarum. In Missali Gothico seu Gallicano ad vigiliam Nativitatis Domini sic habet: *Vere sanctus, vere benedictus Dominus noster Jesus Christus Filius tuus, manens in cœlis, manifestatus in terris. Ipse enim pridie quam pateretur*, etc., quæ sunt prima verba sacræ actionis seu consecrationis. Et in Circumcisione Domini: *Vere sanctus, vere benedictus, Dominus noster Jesus Christus Filius tuus, qui venit quærere et salvum facere quod perierat. Ipse enim pridie quam*, etc. Omnes ejusmodi Canones breves sunt fere ad hunc modum in Missali Gothicogallicano, itemque in subsequente veteri Gallicano. At in Missali Francorum Canon Gregorianus assignatur, tametsi aliæ missæ partes ritum veterem Gallicanum retinent. Ex quo intelligitur, majores nostros prius Gelasianum seu Romanum Canonem admisisse, quam integrum ritum Romanum.

18. Canoni prædicto continenter subjicitur actio sacra, incipiens ab his verbis, *Qui pridie quam pateretur*, etc., quæ verba, ex sanctis Evangeliis, Apostolo et traditione accepta, eadem sunt in omnibus Liturgiis, nisi quod in nonnullis quædam voces variant, ut superius vidimus de missis Mozarabica et Ambrosiana, in quibus post hæc verba, *Hoc est enim corpus meum*, additur in veteri Mozarabica, *quod pro vobis tradetur*, in Ambrosiana item veteri, *confringetur*. Item quod post hæc verba in Mozarabica hæc **47** adduntur. *Quotiescunque manducaveritis, hoc facite in meam commemorationem.* An ejusmodi verba in veteri Gallicana missa interjecta fuerint, incertum. At morem catholicum, id est universalem, in hac sacra actione servatum fuisse tradit Gregorius in cap. 16 de Vitis Patrum, ubi de Venantio Turonico abbate, qui presbytero Missam celebranti proximus astitit: « Ventumque est ut sanctum munus juxta morem catholicum, signo crucis superposito, benediceretur. » Ille vero vidit quemdam senem, clericatus honore venerabilem, oblatum altaris sacrificium dextera extensa benedicentem. « Formam Ambrosianam, in qua additur, *quod pro multis confringetur*, in Ordine Gallicano servatam fuisse conjicimus ex Missali Gothico in missa de Nativitate Do- A mini, ubi post Secreta, id est post consecrationem, hæc leguntur: *Corpus tuum in peccatorum nostrorum remissione confractum*, etc., quæ verba proxime relatis consecrationis verbis respondent.

19. In concilio primo Arausicano obscurissimus est canon 22: *Cum capsa et calix offerendus est, et admistione Eucharistiæ consecrandus.* Quid sit capsa hoc loco, non liquet. Duo hic significare potest, nempe vel turrim, qua calix includi solebat, et in qua inferebatur a diacono ad altare, ut in capite 8 exponemus; vel patenam, amplam et profundam, in qua panis consecrari solebat; ut sit sensus, non solum panem in missa, sed etiam calicem simul offerendum cum patena, in qua panis reponi solet. Huic interpretationi favere videtur canonis titulus: *Ut in* B *unum propositio Sacramenti consecretur.* Tametsi non tam priorem canonis partem spectat hoc lemma, quam posteriorem, qua dicitur calix admistione Eucharistiæ consecrandus. Horum autem verborum sensus non est, quasi solo Eucharistiæ, id est panis consecrati, contactu calix **48** consecretur, sed quod hæc admistione simul sacrentur, et unam veluti rem consecratam efficiant. Unde hactenus eadem fere verba retinemus, cum Eucharistiæ particulam immittendo in calicem hæc proferunt sacerdotes: *Hæc commistio et consecratio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi fiat accipientibus nobis in vitam æternam.* Clarius Ordo Ambrosianus: *Commistio consecrati corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi nobis edentibus et sumentibus proficiat ad vitam et* C *gaudium sempiternum.* Ad ordinem redeo.

20. Finita calicis consecratione, Missale Gothicum in singulis pene missis subdit unam orationem Post mysterium seu Post secreta. Mozarabes Post Pridie eodem sensu appellant. Exemplum esto de missa in vigilia Natalis Domini, quæ in Gothico sic habet: *Hæc facimus, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, commemorantes et celebrantes passionem unigeniti Filii tui Jesu Christi Domini nostri, qui tecum vivit et regnat cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum.* Hæc tota Canonis et sacri mysterii series Mozarabicæ omnino consimilis est, tametsi diversæ sunt unius ab alio ritu orationes.

21. Post hæc Mozarabes hostiam frangunt in novem portiones; ac deinde dicit presbyter: *Fide, quam corde credimus, ore autem dicamus.* Tum *elevat* D *sacerdos corpus Christi, ut videatur populo.* Mox chorus cantat Symbolum Constantinopolitanum, ut in capite primo præmisimus. Haud scio an apud Gallos id eodem modo fieret. Gregorius consecrationi proxime subjicit confractionem in lib. I de Gloria Martyrum cap. 87: « Verum ubi explicitis verbis sacris, confracto dominici corporis sacramento, et ipse sumpsit, et aliis distribuit ad edendum. » At siquidem Gregorius his verbis sacris intelligit, non orationem **49** Dominicam, sed verba consecrationis, dici potest confractionem non statim huic successisse, cum communionem proxime subjiciat, quæ certe fiebat post Dominicam orationem. Nihil

porro hac de re in Missalibus Gallicanis præscribitur : sed orationi, quæ post mysterium seu post consecrationem assignatur, continuo alia subjicitur Præfationis instar ante orationem Dominicalem, et varia quidem in singulis fere missis. Sic in Natali Domini : *Non nostro præsumentes, Pater sancte, merito, sed Domini nostri Jesu Christi obedientes imperio, audemus dicere :* Pater noster, etc. De hoc universali more Hieronymus ita scribit in lib. III contra Pelagium : « Sic docuit apostolos suos, ut quotidie in corporis sui sacrificio credentes audeant loqui : *Pater noster qui es in cœlis.*

22. Hanc autem orationem Dominicam, non a solo sacerdote, sed etiam ab astante populo apud Gallos prolatam fuisse docet Gregorius in lib. II de Miraculis sancti Martini cap. 30. Quippe « quadam die Dominica, dum Missarum solemnia celebrarentur, *quædam femina muta in basilica* cum reliquo populo stabat. Factum est autem cum Dominica oratio diceretur, hæc aperto ore cœpit sanctam orationem cum reliquis decantare. » Idem fiebat etiam tunc temporis apud Græcos, teste Leontio episcopo in libro de Vita sancti Joannis episcopi Alexandrini, cognomento Eleemosynarii; qui cum principem quemdam ad concordiam cum alio revocare vellet, misit qui eum ad se adduceret atque ipso præsente « fecit missas in oratorio suo, nullum habens nisi ministrum suum. Cum ergo sancta benedixisset patriarcha, et orationem Dominicam inchoasset, cœperunt dicere tres tantum illi, *Pater noster.* Et cum pervenisset ad sermonem quo dicitur, *Dimitte nobis debita nostra,* etc., innuit domestico patriarcha, ut **50** taceret. Siluit ergo patriarcha, et remansit princeps solus. » Qua occasione captata, vir sanctus eum ad concordiam induxit. Hunc Græcorum ritum a Romano discrepasse testis est Gregorius Magnus in lib. VII epistola 64, indict. 2 : « Sed et Dominica oratio apud Græcos ab omni populo dicitur; apud nos vero a solo sacerdote. » Itaque Græcanicum morem, ut in aliis nonnullis, imitabantur Galli. Neque enim quod Dominicam orationem cum sacerdote etiam populus decantabat, id fiebat ex imitatione Mozarabum, apud quos populus ad singulas fere Dominicæ orationis petitiones respondebat tantum, Amen. Noverat hunc ritum Boherius, qui in commentario 2 super regulam sancti Benedicti ad caput 11 ita habet : « Unde legitur, quod Isidorus Hispalensis condens missæ officium ordinavit, ut in qualibet petitione *Pater noster* clerus responderet *Amen ;* sed ibi, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* responderet, *Qui es Deus,* » quod hodie quoque in Toletana Ecclesia ex vetusto ritu observatur. Nunc in Ecclesia Latina, ut omnibus notum est, post recitatam a solo sacerdote sacram illam orationem, hæc tantum verba excipiunt circumstantes : *Sed libera nos a malo*, quod de officio divino præcipit sanctus Benedictus. At secundum veterem morem illum Gallicanum interpretandus est Gregorius in cap. 16 de Vitis Patrum, ubi de Venantio abbate Turonico : « Sed nec illud præteribo,

A quod quadam vice, dum juxta consuetudinem de basilicis, quas orationis gratia adierat, repedaret, et in basilica ad missas Dominicæ orationis verba decantarentur; cum illi dixerunt, *Sed libera nos a malo*, audivit e tumulo cujusdam vocem dicentem similiter, *Libera nos a malo.* » Demum post orationem Dominicam in Missali Gothico, non secus ac in Mozarabico, subditur **51** oratio varia pro diversis missis. In Natali Domini : *Libera nos, omnipotens Deus, ab omni malo, et custodi nos in omni opere bono, perfecta veritas et vera libertas Deus, qui regnas in sæcula sæculorum.*

23. Communionem subsequentem præcedebat benedictio ab episcopo vel sacerdote impertita, ad quam diaconus præsentes elata voce admonebat ut
B se inclinarent. Cæsarius testis in sermone 285 jam laudatæ appendicis Augustinianæ, num. 2 : « Et hoc admoneo simul et rogo, fratres, quoties clamatum fuerit ut vos benedictioni humiliare debeatis, non vobis sit laboriosum capita inclinare, quia non homini, sed Deo humiliatis. »

24. Post benedictionem et sacerdotis communionem, fideles communicaturi ad altare accedebant, etiam mulieres, ut num. 6 notavimus : contra quam apud Hispanos, apud quos sancitum est concilii Toletani IV canone 17, *Ut sacerdotes et levitæ ante altare communicent, in choro clerus, extra chorum populus.* Idem fere statutum concilii Laodiceni canone 19. Contrarius mos apud Gallos. In concilio II Turonensi canon quartus vetat laicos choro misceri
C psallentium clericorum : *Ad orandum vero et communicandum laicis et feminis, sicut mos est, pateant sancta sanctorum.* De Guntchramno rege id testatur Gregorius in lib. IX cap. 3 : « Interea advenit festivitas sancti Marcelli, quæ apud urbem Cabilonensem mense septimo celebratur, et Guntchramnus rex adfuit. Verum ubi peractis solemnibus ad sacrosanctum altarium communicandi gratia accessisset, venit quidam quasi aliquid suggesturus. » Ubi vides, quod superius observavimus, missæ solemnia ante communionem astantium censeri peracta.

25. De Eulalii comitis ad altare accessu insignis est etiam locus apud eumdem Gregorium in lib. X cap. 8, **52** ex quo discimus, particulam hostiæ communicaturis a sacerdote porrectam, atque ab eis in
D manus acceptam fuisse : « Convenientibus civibus cum sacerdote (seu episcopo Arvernorum Cautino), ad festivitatem beati martyris Juliani, ad pedes episcopi Eulalius ille prosternitur, querens se inauditum a communione remotum. Tunc episcopus permisit eum cum cæteris missarum spectare solemnia. Verum ubi ad communionem ventum est, et Eulalius ad altarium accessisset, ait episcopus : Rumor populi parricidam te proclamat esse. Ego vero utrum perpetraveris hoc scelus, an non, ignoro. Idcirco in Dei hoc et beati martyris Juliani statuo judicio. Tu vero si idoneus, ut asseris, accede propius, et sume tibi Eucharistiæ particulam, atque impone ori tuo. Erit enim Deus respector conscientiæ tuæ. At ille

accepta Eucharistia communicans abscessit. » Ex A hoc Gregorii loco quatuor colligimus. Unum, Eucharistiæ nomine hic solam panis speciem designari. Alterum, ex particula ejus, non ex integra panis formula communionem datam fuisse. Tertium, communionem hac in occasione sub sola panis specie factam, siquidem Eulalius accepta Eucharistia, id est Eucharistiæ particula, statim abscessit. Quartum denique, Eucharistiam eidem in manus fuisse traditam, ac proinde antiquum illum Ecclesiæ morem eo usque perseverasse. Mulieres tamen linteo dominicali utebantur, ut notum est ex canone 42 concilii Antissiodorensis. Sumpta Eucharistiæ particula, calix sacratus porrigebatur. « Consuetudo autem Arianorum erat ut ad altarium venientes, de alio calice reges communicarent, et de alio populus minor, » B teste Gregorio in Historiæ suæ lib. III cap. 31. Nescio an huc spectet quod Gregorius papa II in epistola 9 ad Bonifacium Moguntinum antistitem scribit, congrum non esse, « duos vel tres calices in altario ponere, cum missarum **53** solemnia celebrantur. » Porro calicem præbebant diaconi : at *corpus Christi præsente presbytero tradere* non eis licebat, ex concili Arelatensis II canone 15.

26. Qui non communicabant, eulogias accipiebant, nisi communionis ecclesiasticæ essent exsortes. Gregorius auctor in historiæ Francorum lib. V cap. 14, ubi de Guntchramno Bosone, qui « post missas a Gregorio ipso petiit, ut eulogias ei dare deberet. » Quod cum refutaret Gregorius, ipse clamare cœpit et dicere, « quod non recte eum a communione sine C fratrum conniventia suspenderet. Illo autem hæc dicente, cum consensu fratris (id est, Ragnemodi Parisiorum episcopi), qui præsens erat, contestata causa canonica, eulogias a nobis (ait Gregorius) accepit. »

27. Quid tempore communionis apud Gallos caneretur, videndum. Psalmi cantabantur in Carthaginensi seu Africana ecclesia, teste Augustino, cujus tempore id fieri cœptum. » Inter hæc (ut ipse ait in lib. II Retractationum cap. 11) Hilarus quidam, vir tribunitius, laicus catholicus, nescio unde adversus Dei ministros, ut fieri assolet, irritatus, morem qui tunc esse apud Carthaginem cœperat, ut hymni ad altare dicerentur de Psalmorum libro, sive ante oblationem, sive cum distribueretur populo quod fuisset oblatum, maledica reprehensione, ubicunque poterat, D lacerabat, asserens fieri non oportere. » Contra hunc Augustinus librum scripsit, qui ad nos non pervenit. Simile quid fiebat in Gallia, nam « psallendo omnes communicare » præcipit Aurelianus in fine regulæ suæ.

28. Hæc fere sunt quæ de missa Gallicana apud Gregorium aliosque ejusdem ævi auctores reperire potuimus, præter alia quædam, de quibus opportunior erit inferius dicendi locus. In his omnibus id maxime curarunt Gallicani Patres, uniformis ut ubique ritus servaretur, quod varia conciliorum decreta docent, in his concilii Venetici canon 15, et Agathensis canon 30.

CAPUT VI.

Missæ solemnes et privatæ, matutinæ et vespertinæ seu quadragesimales. Unde missa pro festo? Quid missa revocata? Dispositiones ad missam.

54 In concilio Vasensi, quod anno 529 celebratum est, quatuor missarum genera distinguntur canone 3, nempe matutinæ, quadragesimales, pro defunctorum commemoratione, et publicæ. Publicæ erant, quæ in frequenti fidelium cœtu, diebus festis, et quidem hora tertia celebrabantur. De his concilium Aurelianense III canone 14 : *De missarum celebritate in præcipuis duntaxat solemnitatibus id observari debet, ut hora tertia missarum celebratio in Dei nomine inchoetur, quo facilius intra horas competentes, ipso officio expedito, sacerdotes possint ad vespertina officia, id est in vespertino tempore convenire.* Ubi particula *duntaxat* non est exclusiva, sed explicativa, pro *scilicet*, quo fere sensu apud auctores mediæ ætatis accipitur. Matutinæ missæ erant quæ ante horam tertiam; quadragesimales, quæ sub vesperam, unde serotinæ alias dictæ, celebrabantur. Idem concilium canone 29 : *Sacrificia vero matutina missarum, sive vespertina, ne quis cum armis pertinentibus ad bellorum usum spectet.* Hæc sacrificia vespertina in concilio Matisconensi primo, canone 9, dicuntur ordine quadragesimali celebrari, quia nimirum in Quadragesimæ feriis missæ ad vesperam differebantur. Horam nonam vel decimam his missis assignat concilium Bracarense II, canone 9. Missæ matutinæ et vespertinæ seu quadragesimales a publicis **55** distinguebantur, censebanturque privatæ ex superiori canone synodi Vasensis, propterea quod fideles his interesse nulla lex præcipiebat. An autem singulis Quadragesimæ diebus sacra vespertina fierent, in libro II, ubi de Quadragesima, expendemus.

2. Licinius, sæculo VI Andecavorum antistes, « quotidie missam cum ingenti cordis compunctione cantasse, » id est protulisse memoratur, quod de Cassio Narniensi episcopo Gregorius Magnus observat. Cæterum non ita frequentia tunc erant sacrificia missæ quotidianæ. Adeo ut sacerdotes etiam a presbytero missam celebrante aliquando communionem acciperent, ut fusius demonstravi in præfatione ad sæculum II Benedictinum, num. 36. In præfationis sequentis num. 7 ostensum est illis temporibus licuisse plures in uno altari missas uno die celebrare, contra quam multi opinantur. Quæ enim hac de re leguntur interdicta, de uno eodemque sacerdote, non de diversis explicanda sunt. Id colligimus ex concilii Antissiodorensis canone 10 : *Non licet super uno altari in una die duas missas dicere; nec in altario, ubi episcopus missas dixerit, ut presbyter in illa die missas dicat.* Quibus verbis prærogativa quædam episcopo præ cæteris presbyteris tribuitur, ut scilicet in illo altari, in quo missam celebrasset episcopus, presbytero non liceret ipsa die sacrificium offerre. Ergo id presbyteris licebat aliis post alios, alioquin additio de episcopis frustranea esset. At uni eidemque presbytero, imo nec episcopo fas erat in uno eodem

altari plures missas dicere. Unde cum Gregorius Turonensis antistes maledicentiæ in Fredegundem ab æmulis fuisset accusatus, apud Brennacum villam pagi Suessionensis, « restitit ad hoc causa, ut dictis missis in tribus altaribus se de his verbis exueret sacramento. Et licet canonibus essent contraria, **56** pro causa tamen regis impleta sunt, » uti ipse narrat in lib. v cap. 49.

3. Itaque missa, ut dicere cœperam, præcepta erat tantum diebus festis, unde missæ vocabulum pro festo apud veteres inolevit. Exempla passim occurrunt in Capitularibus regum nostrorum. Dubitare tamen licet, num etiam in diebus jejuniorum, quibus diebus orationi potissimum vacandum erat, sacrificiis vespertinis interesse deberent fideles, videlicet in feriis Quadragesimæ, in triduo Rogationum, jejuniis Quatuor Temporum, et singulis secundis, quartis, et sextis feriis a festo sancti Martini ad Natale Domini, de quibus canon 9 concilii primi Matisconensis : *Ut a feria sancti Martini usque ad Natale Domini, secunda, quarta, et sexta Sabbati jejunetur, et sacrificia quadragesimali debeant ordine celebrari.* In Rogationibus quidem populum missæ interfuisse manifestum est ex Fortunato in libello de Vita sancti Germani, Parisiorum episcopi, cap. 35, ubi matrona quædam cæcitate liberata tempore litaniarum, clarescente die ad missam cum populo » progressa perhibetur. Odo abbas Cluniacensis singulare factum cujusdam presbyteri Turonensis refert, qui, sancti Andreæ festo cum Dominica prima Adventus concurrente, « pagensibus suis utrasque missas audire præcepit. » Locum adeat qui volet in Collationum lib. i cap. 22. Redeo ad missas Quadragesimæ et Rogationum, quibus recte aptari potest quod de stationibus ait Tertullianus sub finem libri de Oratione : « Nonne solemnior erit statio tua, si ad aram Dei steteris? » Certe sæculo ix apud nostrates a missis quadragesimalibus abesse religio erat, ex lib. ii de Miraculis sancti Dionysii cap. 35.

4. In prædicto libello Fortunatus, cap. 60, secundum **57** textum a nobis restitutum, mentionem facit de missa revocata, itemque in lib. i de Vita sanctæ Radegundis cap. 14. In priori loco sic legitur : « Accidit ut sanctus vir (Germanus) remeans de Namnetico, domum Nunnichi illustris illustraret vestigio. De cujus veste matrona rapto fideliter filo recondit in oratorio. Quæ valetudinem irruens, vigiliis in honore sancti solemniter celebratis, ac missa revocata, de præsenti curata est. » Non convenit huic loco missæ vocabulum pro festo, uti quondam opinatus sum : cum hic agatur de vigiliis ac missa, vivente beato Germano, celebratis. Posterioris loci hæc verba sunt de sancta Radegunde : « Quid egerit circa sancti Martini atria, templa, basilicam, flens, lacrymis insatiata, singula jacens per limina, ubi missa revocata, vestibus et ornamento, quo se clariori cultu solebat ferre in palatio, sacrum componit altare. » Utrobique nihil aliud intelligendum puto quam missa celebrata. Cur autem revocata dicatur Fortunato,

A inde factum puto, quod missa dicta sit a missione seu dimissione populi. « A cujus proprietate sermonis (inquit Avitus Viennensis antistes in epistola 1) in ecclesiis, palatiisque, sive prætoriis, missa fieri pronuntiatur, cum populus ab observatione dimittitur. » Ex quo fit, ut allusione per antiphrasin ad missæ vocem facta, missa revocata dicatur, cum populus antea dimissus, denuo ad sacrificium revocatur. Favet huic interpretationi Gregorius Turonensis in lib. i de Gloria martyrum, cap. 51, ubi eodem loquendi modo utitur : « Vade, et vigila totam noctem in honore, ac revoca missas, et liberaberis a plaga. » Id est, celebra missas, etsi ibi de matre sua Gregorius agit. Nam familiare est Gregorio, ut missæ etiam a laicis celebrari dicantur. In ejusdem libri cap. 75, ubi de Si-
B gismundo **58** rege, quem ait in consortium sanctorum ascitum : « Si qui nunc frigoritici in ejus honore missas devote celebrent, ejusque pro requie Deo offerant oblationem; statim compressis tremoribus, restinctis febribus, sanitati pristinæ restaurantur. » Itaque missæ oblatio fiebat etiam pro requie eorum qui sancti credebantur, ut in Mozarabico pro spiritibus pausantium seu confessorum, nempe ut pro eorum requie Deo gratiæ agerentur. Sed ut ad rem, qua de hic agitur, redeam, Gregorius item, in libro de Gloria confessorum, cap. 65, utitur etiam verbo *celebrandi* agendo de muliere quæ « per annum integrum assidue orationi vacabat, celebrans quotidie missarum solemnia, et offerens oblationem pro anima viri, non diffisa de Domini misericordia, quod habe-
C ret defunctus requiem, in die qua Domino oblationem pro ejus anima delibasset : semper sextarium Gazeti vini præbuit in sacrificium basilicæ sanctæ. » Locus sane insignis ad probandum sacrificium pro defunctis. At quæ sequuntur haud minoris sunt momenti : « Sed subdiaconus nequam reservans gulæ Gazetum, acetum vehementissimum offerebat in calice, muliere non semper ad communicandi gratiam accedente. » Ergo non toties communicabat, quoties offerebat, et sacris intererat, seu (ut cum Gregorio loquar) celebrabat. Utitur etiam eodem verbo in eodem significatu Cyprianus de Oratione Dominica sub initium. « Et quando in unum cum fratribus convenimus, et sacrificia divina cum Dei sacerdote celebramus, verecundiæ et disciplinæ memores esse debemus. » Ad
D quem locum in novissima editione Oxoniensi hæc observatio adhibetur, ignotam olim fuisse solitarii sacerdotis communionem. Sed ut rem ipsam non inficier, id non evincitur ex verbo *celebrandi*, cum mulier illa quotidie missarum solemnia celebrasse dicatur a Gregorio, nec tamen quotidie **59** communionem accepisse. Sed quid tunc, id est cum illa non communicabat, quid, inquam, de calice consecrato fiebat? aut quomodo sacerdos ipse ex eo communionem sanguinis hauriebat? an duo erant calices, unus pro sacerdote, alter pro muliere communicatura? non capio. Cum vero mulier subdiaconi fraudem viso agnovisset, « ad matutinum secundum consuetudinem surrexit. Quibus expletis, celebra-

tisque missis, accedit ad poculum salutare. Quæ tam A fervens acetum hausit ex calice, ut putaret sibi dentes excuti. » En communio etiam sub altera specie. Sed satis de verbo *celebrandi*, quod idem significat revocare missam seu missas, ut ex dictis intelligitur: idque confirmat Aredii abbatis Atanensis testamentum, obtestantis « per corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi » et merita omnium sanctorum, ut in oratorio sancti Hilarii quinta feria, omni tempore, « maturius matutina et missa revocetur. »

5. Missas etiam spectare dicuntur laici apud eumdem Gregorium non semel, nempe in Historiæ lib. VIII cap. 7 et 31, tum lib. IX cap. 10, et lib. X cap. 8, ad hæc in lib. III de Miraculis sancti Martini cap. 19. Imo etiam in concilio III Aurelianensi canone 29 prohibetur, ut *ne quis sacrificia missarum* B *cum armis pertinentibus ad bellorum usum spectet*. In his omnibus aliisque testimoniis spectare forsan proprie respicit eos qui præsentes aderant, sed non communicabant. Non male huic explicationi quadrat Gregorii locus in lib. X cap. 8, ubi de Cautino Arvernorum episcopo agens, qui Eulalium comitem a communione suspenderat: « Tunc episcopus (inquit, id est in festivitate sancti Juliani) permisit eum cum cæteris missarum spectare solemnia. Verum ubi ad communionem ventum est, et Eulalius ad altarium accessisset, » Cautinus eum voluit prohibere. Aliud ergo erat spectare missarum solemnia, aliud **60** communicare, quando Cautinus uno permisso, aliud non ferebat. Mitto alias loquendi formulas apud Gregorium, et in conciliis Gallicanis usitatas, ut missas C tenere (quod etiam de laicis dicitur a Gregorio in lib. VI cap. 48), et alia id genus, ut ad missæ dispositiones progrediar.

6. Contra eos qui polluto animo sacra tractant, insignis est Gregorii locus in lib. I de Miraculis martyrum cap. 86: « Deflemus scelera nostra et plangimus, cum nos mundos esse nescimus; et ad ipsum altare Domini accedentes, audenter sanctum corpus ejus et sanguinem, cum simus actu polluti, potius ad judicium sumimus, quam ut veniam consequamur. » In capite sequenti deflet audaciam cujusdam sacerdotis, « qui non dubitavit miser vino madefactus appetere quod jejunus quisque non sine metu potest terrente conscientia explicare, » id est qui non jejunus missam celebrare ausus est. Quo ex tempore D jejunum esse oporteret sacerdotem qui celebraturus esset, innuit eodem in loco Gregorius, ubi hujus sacerdotis culpam in ipso Natali Domini perpetratam exaggerans, « ita ut affirmarent multi, inquit, eum post galli cantum in ipsa nocte vidisse bibentem. » Denique Patres concilii II Bracarensis, canone 10, damnant quosdam presbyteros, qui *in missa mortuorum, post acceptum merum, oblationem ausi sunt consecrare*.

7. Non licebat etiam diacono aut subdiacono *post acceptum cibum vel poculum missas tractare, aut in ecclesia dum missæ dicebantur stare*, ex canone 19 concilii Antissiodorensis, qui de presbytero idem statuit. Imo fideles ipsi, tametsi non communicaturi, missæ interesse debebant jejuni. Quam ob rem in libello de Vita sancti Walarici, cap. 15, duo germani, qui ad eum in festivitate beati Martini advenerant, increpantur ab ipso, quod « ante missarum solemnia bibere præsumpsissent. » Hærent etiam **61** nunc apud plebem hujusce religionis quædam vestigia. Qui potuit tanta religio afficere majores nostros in suscipendio Eucharistiæ sacramento, si solam corporis Christi in eo figuram, hoc est nudum panem ac merum vinum, residere credidissent?

CAPUT VII.

Ministrorum in missa vestes et apparatus; ministerium, id est sacra supellex, seu vasa sacra et ornamenta.

1. Ad hanc missæ Gallicanæ tractationem pertinet sacrorum ministrorum habitus cultusque, ante sæculum VII usitatus. Hi vestibus albis in re sacra utebantur, teste Gregorio de Gloria confessorum cap. 20: « Erat autem sacerdotum ac levitarum in albis vestibus non minimus chorus, » nempe in translatione reliquiarum ad dedicationem oratorii sancti Saturnini. In concilii Narbonensis canone 12 decernitur, *ut nullus presbyter aut diaconus absque aliqua infirmitate, dum missa perficitur, egredi de altario, aut exuere se alba audeat*. Et apud Gregorium in Historiæ lib. IV cap. 38 agitur de archidiacono, qui « indutus alba, episcopum, ut mos est, invitabat ad altare. » Nempe mos erat, ut cum episcopus missam celebraturus in ecclesiam progrederetur, « archidiaconus cum clero in albis venienti (occurreret) diaconibus thuribula gerentibus, » ut legitur apud Paulum Emeritensem in cap. 6. Confer Sulpicii Severi dialogum 2 de sancto Martino, cap. 1. Hac veste alba non utebantur extra rem sacram, secus atque patriarchæ Orientis, quorum hic proprius habitus erat, ex Vita Euthimii apud eruditissimum Cotelerium, num. 61. Albam seu lineam vestem potius quam **62** casulam tunicæ nomine designare mihi videtur Hieronymus, cui Nepotianus presbyter testamento reliquit « tunicam, qua utebatur in ministerio Christi, » ac proinde non extra ipsum ministerium. Quo spectat Chrysostomi locus ex homilia 83 in Matthæum, ubi ministri tempore sacrorum « tunicam candidissimam, λευκὸν χιτωνίσκον » gestasse perhibentur. De amictu (quem vocamus) rara (si tamen ulla) mentio apud auctores nostros ante Caroli Magni ætatem. Cæterum nullis tecto aut velato capite sacra peragere licebat, propter Apostoli mandatum, quo viris universim nudo capite in ecclesia orare præcipitur, et ne Christi sacerdotes viderentur imitari profanos, apud quos « sacrificantium captiva capita velabantur, » ut loquitur Cyprianus initio libri de Lapsis. Certe id sacris ministris prohibetur in synodo Romana sub Zacharia pontifice, cap. 13. Lege eruditi Cotelerii notas in Constitutiones apostolorum, col. 155. Excipio Armenos, qui tecto capite sacra celebrant, testante Baronio ad annum 863. De orario sacerdotum in modum crucis ante pectus componendo exstat decretum concilii III Bracarensis, ca-

nono 4. Ad hæc concilii Narbonensis canon 1 vetat ne clerici purpureis vestibus induantur, nempe in usu vulgari.

2. Præter albam Gregorius casulam Nicetii Lugdunensis antistitis et capsam memorat in libro de Vitis Patrum, cap. 8. Casula hactenus priscum nomen retinet : « Capsa autem ita dilatata erat, ut solent in illis candidis fieri, quæ per paschalia festa sacerdotum humeris imponuntur. » Diaconus, cui hanc Priscus episcopus dederat, ea promiscue indutus absque religione procedens, « deciso cucullo, » tegumen ex illo pedibus aptavit. Erat proinde capsa illud genus indumenti, quod modo cappam appellamus, cujus pars **63** posterior ex humeris dependens pro cucullo quondam erat ad caput operiendum, qualis est cappa sancti Audomari episcopi, in sancti Bertini monasterio hactenus asservata. Casulam processoriam vocat Cyprianus episcopus Tolonensis in lib. I de Vita Cæsarii episcopi Arelatensis, num. 23, qui hanc casulam « albamque paschalem », pauperi cuidam largitus est.

3. Sacram supellectilem veteres uno vocabulo ministerium ecclesiæ appellabant. Eximius est locus inter alios apud Gregorium nostrum in lib. III Historiæ cap. 10, ubi de Childeberto rege, qui ex Hispania rediens, « inter reliquos thesauros ministeria pretiosissima detulit, » nimirum « sexaginta calices, quindecim patenas, viginti Evangeliorum capsas, omnia ex auro puro, ac gemmis pretiosis ornata. » Idem in lib. II de Gloria martyrum cap. 7, ait Burgundiones in Brivatensem vicum irruisse, atque inde discessisse « direpto ministerio sacrosancto » : ex quo quatuor eorum per fugam lapsi, « patenam et urceum, qui anax dicitur, » in patriam detulerint, et patenam quidem divisisse in multas partes; urceum autem regi Gundobado ab ipsis fuisse oblatum, ut idem auctor subdit in capite 8. Patena illa sine dubio capacissima erat, similis ei de qua scribit ipse Gregorius in lib. I item de Gloria martyrum cap. 85. Qui locus quoniam magnam in vasa sacra reverentiam exhibet, hic ex integro referendus est. « Britannorum comes cum graviter a doloribus pedum affligeretur, et per medicos expendens substantiam suam, nihil commodius habuisset, dixit ei quidam de suis : Si enim ab ecclesia tibi aliquod vas ministerii, quod in altari ponitur, deferatur, in quo pedes ablueres, poterit tibi hæc causa ferre medelam. Stulti et inertes (ait piissimus antistes), non cognoscentes, quod sacrata Deo vasa non debent ad usus humanos aptari. At ille **64** celeriter ad ecclesiam mittit, et patenam sacrosancti altaris de sacrario suscipit, ibique pedes abluit. Sed statim doloribus additis, ad plenum debilitatus, nusquam postea gressum facere potuit. » Addit Gregorius similiter fecisse quemdam Langobardorum ducem. Adeo sacra omnia cedunt, cum de potentum salute agitur. Concilii III Bracarensis canon 2 severe animadvertit in quosdam sacerdotes, qui vasa sacra in profanos usus assumebant.

4. Longe probabilior fuit usus vasorum sacrorum, A cum Turonensis episcopus, sibi populoque suo timens a furore Guntchramni regis militum, effracto uno de sacris ministeriis calice aureo, et in numismata redacto, se populumque redemit. Gregorius auctor in Historiæ lib. VII cap. 24. Huc spectat factum Cæsarii Arelatensis episcopi, qui in redemptionem captivorum « expenso argento, quod venerabilis Eonius antecessor suus ecclesiæ mensæ reliquerat, custodiens illud quod Dominus in arantino paropside tinxit panem, non in argenteo vase, opus sanctum usque ad divini ministerii dispensationem, cum thuribulis, calicibus, patenisque pro eorumdem redemptione » vendidit, non parcens etiam columnarum « ex argento » ornamentis. Tum interpositis quibusdam ejusdem pontificis sententiis gravissimis: B « Non credo, ait (Vir sanctus) contrarium esse Deo, de ministerio suo redemptionem dari, qui se ipsum pro hominis redemptione tradidit. » Cumque ejus factum alii culparent, probarent vero alii, subdit Cyprianus episcopus qui hæc refert in lib. I de Cæsarii Vita num. 17 : « Nonne in vitro sanguis Christi, et in ligno corpus pretiosissimum ejus pependit pro nobis et fulsit ? » Quæ sententia Hieronymi dictum in memoriam revocat ex epistola ad Rusticum, ubi de Exuperio Tolosæ episcopo, qui « omnem substantiam Christi visceribus erogavit, » atque **65** indubie vasa sacra, propter verba quæ sequuntur : « Nihil illo ditius, qui corpus Domini in canistro vimineo, sanguinem portat in vitro. » Denique concilium Rhemense sub annum 627 celebratum, canone 22, cavet, C ne episcopus *ministeria sacra frangat pro qualicunque conditione, excepto si evenerit ardua necessitas pro redemptione captivorum.*

5. Præter hos alii etiam auctores ministerii nomine usi sunt ad sacram supellectilem significandam. Nam, ut ne extra Galliam exempla petamus, occurrit Alcimi Aviti præclarum testimonium in epistola 6 ad Victorium episcopum : « De ministeriis hæreticorum, quæ illis sacra, nobis exsecrabilia judicantur, id est patenis paterisque, quia quid censeam perinde rescribere me jussisti, validæ quidem observationis exemplum est, quod legitur in Heptatycho de thuribulis peccatorum. » Et infra : « Reprehendat certe quispiam pro sui discretione quod sentio. Fa- D teor de ministeriis illis minime delectari, quæ superioris Galliæ partibus ad ecclesias legis nostræ captiva venerunt; quæque nil voluntarium, nil innocens præferentia, si dolentibus rapiantur, offerentibus prodesse non poterunt... Cur de thesauris suis lectissima quæque producens, haud omni impendio curat, ut in his quæ ad sanctum ministerium pertinebunt, non magis pretiositas possit placere, quam novitas? » Hæc etsi ad confirmandum id quod in proposito erat non est necessarium, erit tamen ad hoc probandum singulare, nempe vasis hæreticorum ablatis, et ecclesiæ oblatis, Deum non delectari, quæ erat Aviti sententia, nisi « infusa fornacibus, et distenta per laminas, » pura efficiantur. Idem censet de eorum templis, ratus « rem insensibilem, quæ primum in-

novata polluitur (nulla posse) sanctificatione purgari. » Alia fuit mensa Gregorii Magni et ante eum Honorati episcopi **66** Novariensis, qui templum idolorum in ecclesiam convertit : in cujus dedicationem Ennodius diaconus Ticinensis dictionem Honorato submisit, quæ dictio est secunda apud Ennodium.

6. Verum, ut ad propositum me referam, ministerium non solum vasa sacra, sed etiam alia quæ in sacris usui erant, significat apud Gregorium in Historiæ lib. I cap. 27, ubi Clodovei milites « de quadam ecclesia urceum miræ magnitudinis ac pulchritudinis » (quem sancto Remigio Rhemorum antistiti rex ipse adhuc paganus restituit) leguntur abstulisse « cum reliquis ecclesiastici ministerii ornamentis. » Ejusmodi supellectilem, quæ ministerii nomine censebatur, recenset Aredii abbatis Atanensis testamentum in hæc verba : « Quod unusquisque locus sanctus constitutus ibi habeat ministerium declaratum, rectum duximus inserendum, id est turres quatuor, coopertorioe holosericos tres ; calices argenteos quatuor, (ex quibus) duo ansati, comparati solidis triginta, alius solidis sexdecim, tertius solidis quindecim, quartus solidis quadraginta quinque, duo ex ipsis auro sunt fabricati. Item coopertorium lineum, valens solidis quatuor, pallas corporales quatuor, majores quinque, quinquaginta quinque, minores et tribuna valentia solidis duodecim, et alia quotidiana, quæ sunt ante altare, valentia solidis quinque, et multa alia pretiosa ornamenta. » Paulo post enumerantur « tribunalia duo, valentia solidos quatuor ; vela ad ostia tria, valentia solidos sex ; turres, calices, pallæ, et coopertoria. » Omnia satis perspicua sunt, præter turres et tribuna seu tribunalia. In turribus inclusi erant calices, qui in secretario reponebantur.

7. Favet huic interpretationi Gregorius in libro de Gloria martyrum, cap. 36 : « Tempus sacrificii advenit ; acceptaque turre diaconus, in qua ministerium dominici corporis habebatur, ferre cœpit ad ostium ; ingressusque templum, ut **67** eam altari superponeret, elapsa de manu ejus ferebatur in aera, » etc. Itaque ex hoc loco patet, ministerium dominici corporis, id est calicem et patenam, ejusmodi turre fuisse inclusum. Unde in prædicto testamento semper turres cum calicibus conjunguntur, et totidem D turres numerantur quot calices. An autem in illis turribus Eucharistia fuerit asservata, expendemus in capite sequenti. Tribunalium obscurior est significatus. Hæc vox passim ambonem ac pulpitum significat : sed his locis sedilia ministrorum forsan intelligenda sunt, aut certe pulpita mobilia, seu quævis alia supellex mobilis ad ornatum altaris, nam hic mobilia duntaxat ornamenta recensentur. Cæterum non solum argentei et aurei calices erant, ex dictis, sed etiam crystallini, qualis erat ille, de quo Gregorius in lib. I de Gloria martyrum cap. 46. His omnibus addendum videtur flabellum quo diaconus muscas a sacris et ab ipso sacerdote olim abigebat, quo de instrumento legendus Udalricus in lib. II Consue-

A tudinum Cluniacensium cap. 29, et Hildeberti episcopi Cenomanensis epistola 8 ad Anselmum. In usu erat a primis temporibus hoc instrumentum apud Græcos, quod variis testimoniis probat eruditissimus Cangius : quibus accedit locus ex Vita Euthimii, num. 78 ubi μυστικῆς ῥιπίδος fit mentio.

8. Antequam hoc caput finiam, observare convenit, ex Gregorio nostrate, sacerdotes in itinere constitutos, ut semper ad sacra facienda parati essent, aliquando gestasse calicem cum patena. Sic enim habet Gregorius in lib. de Gloria confessorum cap. 22, ubi de Maximo abbate : « qui occulere quod erat cupiens, apud Insulam barbaram monasterii Lugdunensis peregrinari expetiit ; manifestatus autem et ibi, ad patriam (id est ad pagum Turonicum) **68** redire B disposuit. Denique dum Ararim fluvium transire cuperet, nave impleta demergitur, ac ipse sacerdos pelago operitur, habens ad collum cum Evangeliorum libro ministerium quotidianum, id est patenulam parvam cum calice. » Ubi vides ministerii nomine aliquando solum calicem cum patena, ut mox turris occasione dicebam ; aliquando alia insuper sacra significari ornamenta : ex quibus, quæ in hoc capite prætermisimus, in caput sequens reservamus. Postea statutum est « ut presbyteri sine sacro chrismate, et oleo benedicto, et sacra Eucharistia alicubi non proficiscantur, (nempe ut) ad officium suum statim inveniantur parati. » Quod statutum sancto Bonifacio archiepiscopo Moguntino tribuitur in Spicilegii tomo IX.

C

CAPUT VIII.

Ecclesiarum seu basilicarum forma et dispositio apud Francos, variæque ejus partes explicantur.

1. Non una fuit apud majores nostros ecclesiarum seu basilicarum forma. Aliæ quippe in modum crucis, aliæ recto parietum et porticuum seu alarum ordine, aliæ in orbem constructæ erant : quædam laquearibus vel tabulatis, nonnullæ fornicibus instructæ ; omnes in absidem seu arcum desinebant, atque Orientem spectabant, quem morem usitatiorem vocat Paulinus in epistola 12 ad Severum, quæ est 32 in novissima editione. Unde Stephanus episcopus Tornacensis, in epistola 86 ad Lucium papam III, ait Parisiensis ecclesiæ sancti Benedicti formam « dissimilem et dissidentem (esse) ab aliis ecclesiis, (utpote) quæ a parte sanctuarii respiciebat Occidentem, ab introitu Orientem. » Aptissima est huic loco basilicæ a **69** Perpetuo Turonensi antistite conditæ descriptio apud Gregorium in Historiæ lib. II cap. 14 : « Habet in longum pedes centum quinquaginta quinque, in latum sexaginta : habet in altum, usque ad cameram (id est fornicem), pedes quadraginta quinque. Fenestras in altario triginta duas, in capso viginti ; columnas quadraginta unam : in toto ædificio fenestras quinquaginta duas, columnas centum viginti : ostia octo, tria in altario, quinque in capso. » Hoc loco Gregorius totam ecclesiam dividit in partes duas, quarum una dicitur altarium, altera capsum.

2. Quid sit capsum, non promptum est definire.

Hac voce navim (quam vocamus) ecclesiæ, vel caput A seu absidam cum choro adjuncto designari constat. At quo minus id de absida interpreter, illud facit, quod ostia quinque capso assignentur, quod non absidæ, sed navi convenire potest. Sic dicitur capsa navis in Actis martyrum Africanorum apud Baronium, ad annum 302, num 123, ad designandam imam veræ navis partem. Postea tamen capsum etiam et capitium appellata est illa ecclesiæ pars, in qua altare locatum, presbyterium vulgo appellatur, ut doctissimus Cangius observat. Gregorius in ejusdem libri cap. 16 describit aliam ecclesiam, quam sanctus Namatius apud Arvernos ædificavit, « habentem in longum pedes centum quinquaginta, in latum pedes sexaginta; in altum infra capsum usque cameram pedes quinquaginta, inante absidem rotundam habens; ab utroque latere ascellas (id est alas seu porticus) eleganti constructas opere, totumque ædificium in modum crucis habetur expositum. Habet fenestras quadraginta duas, columnas septuaginta, ostia octo. » Quod scribit Gregorius, « inante absidem rotundam habens, » mihi prima lectione referri videbatur ad capsum; nam si ad ecclesiam referas, scribendum fuisset *habentem*. Ex quo 70 inferebam capsum ab abside fuisse distinctum, cum ante se absidem rotundam haberet. Verumtamen postea satius visum est *habens* referri ad ecclesiam, et *habentem* legi oportere. In utraque ecclesia, quam ex Gregorio descripsimus, octo erant ostia: et tria quidem ad altare seu presbyterium, quinque ad capsum. De illis tribus, quibus ad presbyterium patebat aditus, intelligendus Paulinus in Natali 10:

Trinaque cancellis currentibus ostia pandunt.

Totidem enumerat Paulus Silentiarius: « Tribus autem portis totum septum sacerdotibus patet, » in æde scilicet sanctæ Sophiæ. In capso, quod reliquam a presbyterio ecclesiæ partem apud nos complectebatur, quinque ostia erant, tria nimirum in majori porta ad occidentem: duo ad bina latera.

3. Non omittenda est hoc loco descriptio ecclesiæ Gemeticensis, qualis a sancto Filiberto abbate sæculo VII condita est: « Introrsus domus alma fulget, habitantibus digna, ab Euro surgens ecclesia, crucis instar erecta: cujus apicem obtinet alma virgo Maria, altare ante faciem lectuli condente beatissimo Filiberto, pictum gemmarum lumine, comptum auri et argenti congerie. Ab utroque latere Joannis et Columbani aræ dant gloriam Deo. Aderat a Borea Dionysii martyris et Germani confessoris ædicula: in dextris nobile permanet sancti Petri oraculum (id est oratorium): e latere sancti habens Martini sacrarium. » In hoc contextu plana et perspicua fere sunt omnia, nisi quod non satis explorata est lectuli notio. Lectus seu lectulus aliquando altare, aliquando sancti tumulum significat. In Actis sanctæ Anstrudis abbatissæ Laudunensis, num. 33, Adalsinda, quæ ei successerat, cœlitus admonetur, « ut lectum citius faciat ædificari. » Quod cum ab alia sanctimoniali, 71 cui id revelatum fuerat, audisset, « intellexit lectum illum significare altare. » At in Actis sancti Trudonis, num. 25, quidam « ante lectum piissimi Patris, » id est ante ejus tumulum, se prostrasse dicitur. Quo sensu passim apud auctores mediæ ætatis reperitur, ut apud Gregorium in lib. I de miraculis sancti Martini cap. 35, ubi lectuli sancti Martini pro tumulo meminit. Omnino dici potest, lectulum hoc loco esse mensam ipsam altaris, cujus summa pars altare appellatur ab hoc auctore, qui sæculo VII scribebat.

4. A proposito non digrediemur, si referamus id quod Beda Venerabilis in lib. I de Historia monasterii sui num. 5 commemorat, videlicet Benedictum, cognomento Biscopum, Oceano transmisso, Gallias petiisse, ut « cæmentarios, qui lapideam sibi ecclesiam (id est) cum tabulatu lapideo (uti explicat Willelmus B Malmesburiensis monachus), juxta Romanorum, quem semper amabat, morem facerent, » postularet. Deinde cum opus « ad profectum (accederet, rursus) legatarios misisse in Galliam, qui vitri factores, artifices videlicet Britannis eatenus incognitos, ad cancellandas ecclesiæ, porticuumque et cœnaculorum ejus fenestras adducerent. Factumque est, et venerunt; nec solum postulatum opus compleverunt, sed et Anglorum ex eo gentem ejusmodi artificium nosse ac discere fecerunt. Ad hæc cuncta quæ ad altaris et ecclesiæ ministerium competebant, vasa scilicet vel vestimenta, quia domi invenire non potuit, de transmarinis regionibus advectare religiosus emptor curabat. » Ubi vides quanta fuerit majorum nostrorum in ornandis locis sacris sollicitudo et industria præ C aliis. Guthberctus abbas Anglicanus, cum rursus vitri artifices apud se deessent, aliquem « qui vitrea vasa bene posset facere » petiit a Lullo episcopo Moguntino. Confer Alfredi regis Vitam.

72 5. Quo ritu fieret primis illis temporibus ecclesiarum apud nostrates dedicatio, satis explicat Gregorius in lib. de Gloria confessorum cap. 20, ubi oratorii a se factam dedicationem describit. Et primo quidem in alia sancta basilica « vigiliis noctem unam ducentes, inquit, mane venientes ad cellulam, altare quod erexeramus, sanctificavimus. » Deinde « regressi ad basilicam, sanctas reliquias exinde, solemniter radiantibus cereis crucibusque, admovimus. Erat autem sacerdotum ac levitarum in albis vestibus non D minimus chorus, et civium honoratorum ordo præclarus; sed et populi sequentis ordinis magnus numerus. Cumque sacrosancta pignora, palliis ac mappis exornata, in excelsum deferremus, pervenimus ad ostium oratorii. Ingredientibus autem nobis, subito replevit cellulam illam fulgor terribilis, etc. » Concilium Arausicanum II in dedicatione basilicæ a Liberio Patricio constructæ celebratum est anno 529. Lege Vigilii papæ epistolam ad Profuturum episcopum Bracarensem. Quales ad dedicationem reliquiæ adhiberentur, constat ex eodem auctore aliisque, qui reliquiarum nomine intelligunt quidquid aliquo modo sanctum aliquem, ejusve tumulum attigerat, scilicet pannos, linteamina, et alia id genus. Consulendus hac de re Gregorius in lib. I de Mira-

culis sancti Martini, cap. 11, et lib. I de Gloria martyrum cap. 28, ut multa alia loca prætercam, ecclesiarum nostrarum partes breviter explicaturus.

6. Atque ut ab altari, quæ sacratior ecclesiæ pars est, exordiar; de eo hoc statutum habemus in concilii Agathensis canone 14: Altaria placuit non solum unctione chrismatis, sed etiam sacerdotali benedictione sacrari. Et in concilii Epaonensis canone 26: Altaria, nisi lapidea, chrismatis unctione non sacrentur. Forma maltaris ecclesiæ **73** sancti Petri apud Burdegalam describit Gregorius in lib. I de Gloria martyrum cap. 33: « Hujus altare positis in altum pulpitis locatum habetur; cujus pars inferior, in modum cryptæ, ostio clauditur, habens nihilominus et ipsa cum sanctorum pignoribus altare suum. » Multa ejusmodi altaria edita, et super cryptas locata supersunt in ecclesiis Gallicanis. Ad hæc altaria quibusdam gradibus ascensus erat, ita ut sub gradibus fideles oraturi possent consistere, ut pluribus ostendi in præfatione prima sæculi III, num. 79. Ejusdem prope formæ erat in basilica sancti Cypriani martyris « analogius, in quo, libro superposito, cantatur aut legitur, » inquit Gregorius in lib. I de Gloria martyrum cap. 94. Nam ex uno lapide marmoris totus sculptus asseritur: id est mensa desuper, ad quam per quatuor gradus adscenditur; cancelli in circuitu, subter columnæ; quia et pulpitum habet sub quo octo personæ recipi possunt. »

7. Qui historiam Eucharisticam nuper composuit Rocus minister, negat ante sæculum VIII in una ecclesia plura fuisse altaria. Ad hoc autem revincendum sufficit unus Gregorius Magnus qui in lib. V epistola 50 ad Palladium Santonensem episcopum, tredecim altaria testatur fuisse in ecclesia quadam, in honorem apostolorum ab ipso Palladio constructa. Et Gregorius alter superius in ecclesia sancti Petri apud Burdegalam duo altaria memorat, unum in pulpitis, aliud in crypta sub illo summo altari. Brennaci in pago Suessionensi tria erant altaria, in quibus (ut jam vidimus) Gregorius missas tres celebravit. Non immoror pluribus testimoniis congerendis. Vide quæ hac de re a nobis dicta sunt in præfatione prima sæculi III, ubi tabulas itinerarias, quæ vice altaris itinerantibus sacerdotibus essent, in usu fuisse ante sæculum XI contra eumdem Rocum demonstratum est.

74 8. Altaria ciboriis passim instructa erant, præsertim altare majus, quod prævios habebat cancellos, et picturas ex utroque latere ad parietes. Ciboria erant turritæ ædiculæ, quatuor minimum columnis innixæ, quæ ædiculæ altare tegebant more Græcorum, apud quos « supra incontaminatam mensam vastum in aerem immensa turris exsurgit: quadrifidis vero argenteis arcubus incumbens, argenteis perinde columnis attollitur, in quarum vertice argenteos pedes statuit arcus quadruplex, ut de ciborio Sanctæ Sophiæ tradit Paulus Silentiarius apud eruditissimum Cangium. Anastasius in Gregorio primo. « Hic fecit beato Petro apostolo ciborium cum columnis suis quatuor ex argento puro. » Et in Leone III: « Fecit in basilica beati Petri apostoli, super altare majus, ciborium cum columnis suis quatuor ex argento purissimo deaurato, cum diversis historiis miræ magnitudinis. » In ejusmodi ciboriis crux in summo erat, uti etiam Romæ, teste Anastasio in Leone IV: « Sacrum desuper construxit altare et ciborium cum cruce. » Huc spectat e nostris Hariulfus in Chronici Centulensis lib. III cap. 3: « Super illa tria altaria habentur tria ciboria, ex argento et auro parata: in quibus tres dependent coronæ, singulæ per singula, ex auro gemmisque paratæ, cum aureis cruciculis, aliisque ornamentis. » Itaque in summo ciborio cruces seu cruciculæ erant, uti etiam in ciboriis, quæ super tumulos sanctorum erecta erant, apud Gregorium Turonensem episcopum in lib. II de Gloria martyrum cap. 20. Aliud ciborii genus ævi posterioris videre licet apud Hugonem abbatem Flaviniacensem, pag. 166. Aliquando tamen columba loco crucis erat in sepulcris, ut de tumulo sancti Dionysii Gregorius tradit in lib. I de Gloria martyrum cap. 72. Hæc observatio de cruce super ciboria alicujus momenti in consequentibus erit ad explicandum canonem 2 concilii Turonensis II. Ejus generis ciborium cum **75** Eucharistia appensa recens Beccenses nostri restituerunt ad exemplum ecclesiæ beatæ Mariæ de Valle Gratiæ, in qua altare cum ciborio sex columnis innixo felicis memoriæ Anna Austriaca more antiquo, regia magnificentia erigi curavit.

9. Gregorius Turonicus antistes non uno in loco picturas ecclesiæ parietum memorat. Unus est in lib. I de Gloria martyrum cap. 65, ubi de basilica sancti Antoliani martyris apud Arvernos, quam duæ mulieres perillustres construxerant: « Erectis parietibus super altare ædis illius, turrem a columnis, pharis, heracliisque, transvolutis arcubus erexerunt, miram cameræ fucorum diversitatibus imaginatam adhibentes picturam. » Addit Gregorius hoc opus tam « elegans et subtile » fuisse, ut ruinæ periculum cernens Avitus pontifex, « anticipans futuram columnarum stragem, jusserit tigna, asseresque, vel tegulas amoveri. Quibus submotis, nec adjutoriis columnis appositis... dato columnæ immenso pondere, cum magno sonitu super altare et circa altare diruerunt, completaque est ædis nebula de effractæ calcis pulvere. » Quem locum integrum refero, tum ut vox *calcis*, quæ in *calicis* perperam mutata fuerat, restituatur; tum ut appareat (quod superius notatum) columnas ad altare erectas fuisse. At ex superiori testimonio etiam id constat, quod modo probandum suscepi, picturas parietibus ecclesiæ appositas fuisse Hinc illa vox militum Gundobaldo, Clotarii (uti se ferebat) filio, insultantium apud eumdem Gregorium in Historiæ lib. VII cap. 36: « Tune es pictor ille, qui tempore Clotarii regis per oratoria parietes atque cameras caraxabas? » Et in cap. 22 agitur de puellis et pueris Eberulfi, qui « suspiciebant picturas parietum, rimabanturque ornamenta sepulcri » beati Martini. Idem de Wiremuthensi ecclesia legitur apud

Bedam in lib. I de Historia monasterii **76** sui, num. 6. Picturæ etiam erant in illo baptisterio quod Sulpicius Severus exstruxerat, ubi imagines sancti Martini et Paulini Nolani adhuc viventis depingi curaverat. Quod de sua improbat Paulinus ipse in epistola nunc 32 ad Severum. Præclari sunt Ennodii versus in baptisterio agello, ubi picti erant martyres, quorum ibi reliquiæ conditæ erant.

Rapta sepulturis animavit corpora pictor.
Funera viva videns mors est in tumulos.
Illorum tamen iste locus complectitur artus,
Quos paries facie, mens tenet alma fide.

Paulinus mox laudatus in natali 9 de sancto Felice memorat picturas porticibus ecclesiæ appositas, in quibus historia Mosis ob oculos posita erat. Facti rationem hanc reddit, nempe ut turba rusticorum non « docta legendi, » visis sanctorum actis ad Christum convertatur : deinde ut qui vigiles noctem in ecclesia ducebant insomnes, his picturis animos pascerent, et a compotationibus averterentur.

10. Non itaque in altari erant picturæ aut imagines, nisi admodum in velis et arcubus ciborii, quod eruditus Cangius observat in descriptione Sanctæ Sophiæ. Huc fortasse trahi potest id quod Optatus in fine libri III tradit de Paulo et Macario, qui dicebantur venturi, « ut interessent sacrificio; et cum altaria solemniter aptarentur, proferrent illi imaginem, quam primo in altari ponerent; et sic sacrificium offerretur. » Quo rumore ita perculsi sunt animi, ut sacrificium, velut « sacrum » ac detestandum, aversarentur. Sed compertum est falsum fuisse rumorem. « Visa est puritas, et ritu solito solemnis consuetudo perspecta est. » Quamquam existimem id potius de Constantis imperatoris quam de aliqua sacra imagine esse intelligendum. Non **77** satis constat quo in loco esset illa Narbonensis ecclesiæ « pictura, quæ Dominum nostrum, quasi præcinctum linteo, indicabat crucifixum. » Christus vero cuidam presbytero apparuisse dicitur, conquestus quod se nudum spectantium oculis exhibuissent. Monitus episcopus, « desuper velum expandi jussit, » apud Gregorium in lib. I de Gloria martyrum cap. 23. Dignum nostræ ætati exemplum.

11. Venio ad ecclesiæ cancellos, quos sub arcu, ubi clerici psallebant, positos fuisse docet Gregorius in lib I. de Gloria martyrum cap. 39. Qui locus etsi ad sancti Pancratii ecclesiam, quæ non procul a Romæ urbis muro erat, pertineat, hic tamen non videtur prætermittendus. Ait itaque sanctum Pancratium severum fuisse de perjuris ultorem : « Ad cujus sepulcrum si cujusquam mens insana juramentum inane proferre voluerit, priusquam sepulcrum ejus adeat, hoc est antequam ad cancellos, qui sub arcu habentur, ubi clericorum psallentium stare mos est, accedat, statim aut arripitur a dæmone, aut cadens in pavimentum emittit spiritum. » Cancelli clericorum chorum et altare a laicis separabant, sicuti præscribit canon 4 concilii II Turonensis : *Ut laici secus altare, quo sancta mysteria celebrantur, inter clericos tam ad vigilias, quam ad missas, stare penitus non præsumant : sed pars illa quæ a cancellis* A *versus altare dividitur, choris tantum psallentium pateat clericorum*. Paulo aliter apud Græcos, ubi clericos ab altari separabant cancelli, quibus soli sacerdotes continebantur, apud Cangium in Descriptione Sanctæ Sophiæ, num. 70. Erant et cancelli ad tumulos sanctorum. Gregorius, in lib. I de miraculis sancti Martini cap. 35, refert cujusdam factum, qui « lignum venerabile de cancello lectuli, » id est tumuli, sancti Martini abstulerat. Porro cancelli aliquando, vel saltem eorum ornamenta, constabant argento, cui non pepercit **78** Cæsarius episcopus Arelatensis, illud expendens in captivorum redemptionem. « Videntur etiam hodieque (ait Cyprianus in lib. I de ejus Vita, num. 17) securium ictus in podiis et cancellis, dum inde columnarum ex argento B excutiuntur ornamenta. »

12. Præter picturas, etiam pallia (ut vocabant) seu tapetia ex parietibus pendebant, vela in ostiis. Gregorius in lib. I de Miraculis sancti Martini cap. 13 ait, hanc apud Italos specialem (*mendose*, spiritalem) vigere medelam, ut si quis pustulæ percutiatur vulnere, ad propinquum quod fuerit beati Martini oratorium habeatur perfugium ; et aut ex velo januæ, aut palliolis quæ pendent de parietibus, quidquid primum raptum fuerit, fit salubre. » Apud eumdem, in lib. IV Historiæ cap. 31, avis quædam « in sacrarium sub velo » transisse dicitur, et cicindelem exstinguere voluisse, » nisi « ab ostiariis » prohibita fuisset. Sacrarium locus est altaris, quem locum vela ad ostia presbyterii appensa tegebant. Inferiorum vero C ministrorum id officii erat, ut *senioribus vela ad ostia sublevarent*, ex concilii Narbonensis canone 13. Nepotianus, teste Hieronymo, maxime sollicitus erat, « si niteret altare, si parietes absque fuligine, si pavimentum tersum, si janitor creber in porta, si vela semper in ostiis, si sacrarium mundum, si vasa luculenta, et in omnes cæremonias pia sollicitudo disposita. » Ad hæc in ciboriis etiam vela quatuor, ne sacra quorumvis aspectui paterent, suspensa fuisse colligi potest ex simili more non solum Græcorum, sed etiam Romanorum, de quibus Anastasius in Leone III : « Fecit et in circuitu altaris alia vela alba, holoserica rosata, quæ pendent in arcu de ciborio, numero quatuor. » Quanquam de ejusmodi velis ad ciboria nullam invenio apud veteres auctores D nostros mentionem. Illud etiam huc facit, quod pallas quibus sacra tegebantur, non **79** tenues, ut diximus, sed densas esse volebant nostrates Galli, ne mysteria a quibusvis cernerentur. Quæ cautio non fuisset necessaria, si velorum usum in ciboriis habuissent. Pavimentum vero ecclesiæ non raro ex musivo, id est tessellatis lapididibus, ut Coloniensis Thebæorum apud Gregorium in lib. I de gloria Martyrum cap. 62. Tectum aliquando ex cupro erat, ut de basilica sanctæ Crucis et sancti Vincentii legitur in Vita Droctovei abbatis. Sed hæc minutiora mitto.

13. Paulinus in epistola ad Severum loquitur de « secretariis duobus juxta apsidem, » refertque versus indicantes « officia singulorum. » Et quidem ad

dextram erat « veneranda penus, qua conditur, » et A capax « qua promitur sacri pompa ministerii, » id est sacra supellex, calices scilicet et reliqua : ad sinistram erant libri sacri, nempe libri Psalmorum, Evangeliorum, et Epistolarum, simulque Missalis. Missalem hunc librum intelligit Gregorius in lib. II Historiæ cap. 22, ubi de Sidonio Arvernensi episcopo loquitur in hunc modum : « Sanctus vero Sidonius tantæ facundiæ erat, ut plerumque ex improviso luculentissime quæ voluisset, nulla obsistente mora, componeret. Contigit autem quadam die, ut ad festivitatem basilicæ monasterii (scilicet beati Cyriaci) invitatus accederet : ablatoque sibi nequiter libello, per quæ sacrosancta solemnia agere consueverat, ita paratus a tempore cunctum festivitatis opus explicuit, ut ab omnibus miraretur, nec putaretur ab astantibus ibidem hominem locutum fuisse, sed angelum. Quod in præfatione libri (subdit Gregorius) quem de Missis ab eo compositis conjunximus, plenius declaravimus. » Missalem Gregorianum inter primos appellat Otkerus seu Otkarius pontifex Moguntinus in epistola ad Tattonem, quæ est 114 inter Bonifacianas.

14. Denique in salutatorio sacerdotes sacras vestes **80** induebant, causas audiebant, synodos celebrabant, ibidemque aliquando manebant. Quod de Namatio Arvernorum antistite tradit Gregorius in Historiæ lib. II cap. 21, et de Eberulfo in lib. VII c. 22. Alia erat domus ecclesiæ, cujus meminit variis in locis idem auctor, haud dubie episcopalis ædes ecclesiæ adhærens : utpote in qua maneret episcopus, et convivia celebraret, ut patet ex Historiæ lib. VII capp. 27 et 29, et ex lib. IX, cap. 12.

15. Pene exciderat, quam prætermittere non licet, descriptio ecclesiæ Lugduni exstructæ per Patientem episcopum : quam descriptionem Apollinaris Sidonius in epistola ad Hesperium, quæ est libri II epistola decima, versibus exhibet in hunc modum :

Ædes celsa nitet, nec in sinistrum,
Aut dextrum trahitur, sed arce frontis
Ortum prospicit æquinoctialem.
Intus lux micat, atque bracteatum
Sol sic sollicitatur ad lacunar,
Fulvo ut concolor erret in metallo.
Distinctum vario nitore marmor
Percurrit cameram, solum, fenestras :
Ac sub versicoloribus figuris
Vernans herbida crusta sapphiratos
Flectit per prasinum vitrum lapillos.
Huic est porticus applicata triplex,
Fulmentis Aquitanicis superba :
Ad cujus specimen remotiora
Claudunt atria porticus secundæ :
Et campum medium procul locatas
Vestit saxea silva per columnas.
Hinc agger sonat, hinc Arar resultat.
Hinc sese pedes, atque eques reflectit,
81 Stridentum et moderator essedorum :
Curvorum hinc chorus helciariorum,
Responsantibus Alleluia ripis,
Ad Christum levat amnicum celeuma.
Sic sic psallite nauta vel viator :
Namque iste est locus omnibus petendus,
Omnes quo via ducit ad salutem.

Ecclesia ergo illa, Orienti obversa, laqueari deaurato ornata erat. Ex marmore fornix, pavimentum, et fenestræ, vitris versicoloribus distinctæ. Triplex in aditu porticus ad totidem portas : quarum una capacior pœnitentes excipiebat. Media navis columnis ex marmore Aquitanico, id est e Pyrenæis montibus exciso, hinc inde vallata, quasi silvam saxeam exhibebat. Apud eumdem auctorem in carmine 16 pontifex « concionaturus in gradibus venerabilis aræ (constitisse dicitur), plebe circumsistente, » id est stante. Nam concionem sacram auditores nonnisi stantes excipiebant, ut eximius Sirmundus ad hunc locum annotavit. Neque hoc præteream, quod idem Sidonius in carmine 17 laudat Gazetica vina, Gregorio Gazetum vinum, supra in cap. 6, num. 4, ita dictum a Gaza Palæstinæ, testante Isidoro.

CAPUT IX.

B *Quo in loco positæ sanctorum reliquiæ; an et ubi Eucharistia ad Viaticum reservata ante sæculum VIII? Quæ tunc temporis Ecclesiæ Gallicanæ de Eucharistia fides.*

82 1. Ad absolutam de missa tractationem pertinet Eucharistiæ reservatio ad viaticum, quam ante sæculum VIII aut IX factam negant quidam novatores. Sed antequam id expendamus, de reliquiis sanctorum earumque in ecclesia positione agendum est, ut planiora fiant quæ de Eucharistiæ reservatione dicenda sunt.

2. Tribus in locis reliquias sacras conditas fuisse Gregorius est auctor. Primo in cryptis subterraneis, nempe subtus altare. Quod probat egregius Gregorii locus de corpore sancti Petri in Vaticano sepulti, in lib. I de Gloria martyrum cap. 28, atque alter in C ejusdem libri cap. 32, ubi de ecclesia sancti Petri apud Burdegalam, superius a nobis relatus. Idem astruit (ut alios omittam) Paulinus in natali 9 de sancto Felice.

Nam quasi contignata sacris cœnacula tectis,
Spectant de superis altaria tota fenestris,
Sub quibus intus habent sanctorum corpora sedem.
Namque et apostolici cineres sub cœlite mensa
Depositi, etc.

3. Secundo reliquiæ locabantur in parietibus ecclesiæ, ubi depingi solebant imagines sacræ. Gregorius in lib. VII cap. 31 factum narrat cujusdam Eufronis Syri, qui, allatis sancti Sergii martyris reliquiis, ecclesiam in ejus honorem apud Burdegalam ædificaverat, ubi miracula increbruerunt. **83** Hoc accepto, « Mummolus cum episcopo Bertchramno ad D domum Syri accedit, vallatoque homine, pignera sibi sancta præcepit ostendi. Negat ille... Tunc Mummolus elevari ad parietem scalam jubet. Erant enim in sublimi parietis contra altarium in capsula reconditæ. »

4. Tertio quandoque in baptisterio collocabantur, testante Gregorio de seipso in fine libri X. « Baptisterium ad ipsam basilicam sancti Perpetui ædificari præcepi, in quo sancti Joannis cum Sergii martyris reliquias posui : et in illo priore baptisterio sancti Benigni martyris pignera collocavi. » Nusquam super altare positæ sunt reliquiæ, nisi forte ad breve tempus. Quo spectat Gregorius in Historiæ lib. IX cap. 6, ubi de quodam præstigiatore, qui cum Turonos, Gre-

gorio necdum notus, vespere accessisset, dicens « se de Hispaniis adventare, ac reliquias beatissimorum martyrum Vincentii levitæ Felicisque exhibere, » Gregorius, « quia jam hora præterierat, » ut reliquiis occurreret, dixit : « Requiescant beatæ reliquiæ super altarium, donec mane procedamus ad occursum earum. » Quod argumento est aliquando reliquias ad breve tempus in altari expositas ; sed earum proprium ibi locum non fuisse, ex dictis manifestum est. Quanquam neque ad breve tempus reliquias super altare positas probavit sanctus Odo abbas Cluniacensis, aut potius sancta Gualburgis seu Walburgis : quæ cum, referente Bernone abbate, miracula in quadam ecclesia ipsi dicata patraret, « contigit ut ejusdem sanctæ Gualburgis reliquiæ super altare per aliquot dies manerent : sed mox miracula cessaverunt. Tandem vero ipsa virgo cuidam ex infirmis apparens : Idcirco, inquit, non sanamini, quia reliquiæ meæ sunt super altare Domini, ubi majestas divini mysterii debet solummodo celebrari. » Ita sanctus Odo in lib. II Collationum cap. 28. Hæc narratio innuit, raro per id tempus, id est **84** sæculo x, reliquias altari impositas fuisse, tametsi id permittit Leo papa IV in homilia quadam his verbis : « Super altare nihil ponatur, nisi capsæ et reliquiæ, aut forte quatuor Evangelia, et buxida cum corpore Domini ad viaticum infirmis : cætera in nitido loco recondantur. » Quod totidem repetit verbis Ratherius Veronensis episcopus in synodica oratione ad presbyteros suos.

5. Sed forte quis dicat id unum ab Odone improbatum, quod reliquiæ super mensam altaris, in qua offertur sacrificium, positæ sint : non improbaturus, si in loco paululum a mensa summoto, ut fit, exponerentur. Quidquid id est, si reliquiarum sedes sæculo IX aut X ad altare esse potuit, alius fuit mos præcedentium sæculorum, ut ex dictis intelligitur : quibus temporibus neque reliquiæ, neque picturæ altari apponebantur. Floribus tamen altaria ornari non improbat Venantius Fortunatus in lib. VIII carmine 9 ad Radegundem, quod carmen De floribus super altare inscribitur. Tum præmisso veris redeuntis elogio subdit.

Inde viri postes et pulpita floribus ornant,
Hinc mulier roseo complet odore sinum.
At vos non vobis, sed Christo fertis odores :
Has quoque primitias ad pia templa datis.
Texistis variis altaria festa coronis,
Pingitur ut filis floribus ara novis.

6. His præmissis, agendum est de Eucharistia sacra, cujus usum ad viaticum eorum qui in pace Ecclesiæ vita defungebantur, antiquissimum esse docet canon 12 (aliis 13) concilii primi Nicæni. *De his vero qui recedunt ex corpore*, antiquæ legis *regula observabitur etiam nunc, ita ut..... ultimo vitæ suæ viatico non defraudentur*. Quod de communione per Eucharistiam intelligendum esse verba **85** subsequentia probant. Accedit Ambrosii doctoris sanctissimi exemplum apud Paulinum, ubi « Honoratus sacerdos ecclesiæ Vercellensis Sancto in extremis agenti Domini corpus obtulisse » dicitur. « Quo accepto, ubi glutivit, emisit spiritum. » Non desunt alia ejusdem moris exempla jam inde a sæculo IV. Anno 442 celebratum est in Gallia concilium Vasense, in cujus canone 2 sancitum est de pœnitentibus subito mortuis, ut eorum oblationes recipiantur, *Quia nefas est eorum commemorationes excludi a salutaribus sacris, qui ad eadem sacra fideli affectu contendentes, dum se diutius reos statuunt, indignos salutiferis mysteriis judicant ; ac dum purgatiores restitui desiderant, absque sacramentorum viatico intercipiuntur.* Mos ergo tunc erat, ut nisi subita morte interciperentur fideles, acciperent sacramentorum viaticum, salutaria sacra, salutifera mysteria, a quibus pœnitentes religionis causa abstinebant. Insignis de Viatico est canon 11 concilii XI Toletani; et Gregorius III de his qui parentes suos necassent, decernit, ut toto vitæ tempore corpus dominicum non suscipiant, nisi in suo exitu *pro viatico*. Postea vero id variis Ecclesiæ legibus præceptum est.

7. Sed ante hæc omnia sacri viatici antiquiorem usum observare licet in epistola synodica ecclesiæ Africanæ ad Cornelium papam, quæ epistola est ordine 54 inter Cyprianicas apud Pamelium, de pace lapsis maturius danda ob persecutionem ingruentem. His enim ob eam causam communionis sacræ munimentum concedunt Patres, ut tuti contra adversarium essent, quæ instituti viatici ratio est. Sed locum integrum ex illa epistola referre juvat : « Nunc non infirmis, sed fortibus pax necessaria est; nec morientibus, sed viventibus communicatio a nobis danda est : ut quos excitamus et hortamur ad prælium, non inermes et **86** nudos relinquamus, sed protectione sanguinis et corporis Christi muniamus. Et cum ad hoc fiat Eucharistia, ut possit accipientibus esse tutela, quos tutos esse contra adversarium volumus, munimento dominicæ saturitatis armemus. Nam quo modo docemus aut provocamus eos in confessione nominis sanguinem suum fundere, si eis militaturis Christi sanguinem denegamus? aut quo modo ad martyrii poculum idoneos facimus, si non eos prius ad bibendum in ecclesia poculum Domini jure communicationis admittimus? »

8. Par utique ratio est de morituris, ut sacræ Eucharistiæ viaticum accipiant, ne inermes et nudi relinquantur, sed protectione sanguinis et corporis Christi muniantur. Et manifeste innuit Cyprianus morientibus tunc temporis datam fuisse corporis et sanguinis Christi communionem : « Nunc, inquit, non infirmis, sed fortibus pax necessaria est; nec morientibus, sed viventibus communicatio a nobis danda est, » nimirum communicatio per Eucharistiam, per corpus et sanguinem Christi, ut postea explicat. Ergo etiam tunc infirmis, et morientibus eadem communicatio tribuebatur. Quippe « idoneus esse non potest ad martyrium, » certe nec ad mortem, « qui ab Ecclesia non armatur ad prælium ; et mens deficit, quam non recepta Eucharistia erigit et accendit, » ut idem Cyprianus in consequentibus habet. Denique ait pastoribus imputandum esse, si tam in persecutione constituti Eucharistia non muniantur, quam si

« bonus miles (seu Christianus) qui omnia sua dereliquit, et contempta domo, et parentibus, ac liberis, sequi Dominum suum maluit ; sine pace et sine communicatione decedit. » Quod manifeste de viatico intelligendum est.

9. Sed longius provehor quam esset necesse ad demonstrandum id quod in argumento erat, nimirum antiquissimum esse in Ecclesia usum viatici infirmorum, utpote a **87** primis purioribusque Ecclesiæ temporibus receptum : ita ut pastoribus in culpam deputaretur, si quis pie vivens absque viatico decederet. Verum divinam Eucharistiam ad viaticum fuisse tunc reservatam non satis inde intelligitur : tametsi vix alio modo poterat infirmis quibusque absque hac repositione subveniri, cum missarum solemnia longam moram exigerent. Sed ut id planius fiat, quædam hoc loco, quoad brevius fieri poterit, observanda sunt.

10. In primis non aliter potest intelligi Paulini narratio de Ambrosii extrema communione, nisi Eucharistiam reservatam admittamus. Ambrosius morte imminente, « ab hora circiter undecima diei, usque ad illam horam, qua emisit spiritum, expansis manibus in modum crucis oravit. Honoratus autem sacerdos ecclesiæ Vercellensis, cum in superiori domo se ad quietem composuisset, tertio vocem vocantis se audivit, dicentisque sibi : Surge, festina, quia modo est recessurus. Qui descendens, obtulit Sancto Domini corpus. Quo accepto, ubi glutivit, emisit spiritum. » Nemini hic fingere animo licet, missam ad hoc fuisse celebratam. Tempus non sinebat, hora diei minimum duodecima ; non temporis articulus et angustiæ, siquidem Honoratus, qui tunc ad quietem in lecto compositus erat, mox ut descendit, nulla interposita mora, obtulit Sancto Domini corpus. Ergo ex reservata Eucharistia id factum est.

11. Concedat forsan aliquis, ex reservata quidem, non in ecclesia, sed domi, quod cuivis liceret Eucharistiam deferre in proprias ædes. Nec sane video quid ex Paulino huic responsioni possit opponi, tametsi rem aliter se habere non dubito. Verum conferatur hic locus cum Palladii testimonio in libro de Vita sancti Johannis Chrysostomi, aut potius cum ipsius Chrysostomi epistola ad **88** Innocentium a Palladio relata. In ea epistola describit Joannes irruptionem militum, quæ in ecclesiam CP. facta est Sabbato sancto, cum omnia ad solemnem baptismum essent disposita. Tunc quippe sacros Fontes cruore vulneratorum ex promiscuo sexu perfusos fuisse scribit : sed neque hic malum substitisse. Milites enim « ubi sacra erant reposita » irrumpentes, « Ἔνθα τὰ ἅγια ἀπέκειντο, viderunt omnia quæ intus erant, et sanctissimus Christi sanguis, τὸ ἁγιώτατον αἷμα τοῦ Χριστοῦ, in prædictorum vestes effundebatur. » Id autem factum est, cum omnes catechumeni ad suscipiendum baptisma aptati essent. Ergo ante sacra celebrata, quæ Sabbato sancto, nonnisi absolutis baptismi cæremoniis, ab antiquo inchoari mos est,

A etiam apud Græcos, ex eorum Euchologio, in quo ita legitur, pag. 359, apud Goarem : « His dictis, » scilicet post baptismum, et unctionem baptizatis impertitam, « patriarcha ingreditur cum recenter illuminatis ad Introitum, et deinceps divinam perficit missam, καὶ τελεῖ ἀκολούθως τὴν θείαν λειτουργίαν. » Unde consequens est, sacrum Christi sanguinem ex præcedenti sacrificio fuisse reservatum. Quod etiam de alia Eucharistiæ specie satis innuit Chrysostomus, ubi ait irrupisse ubi sacra erant reposita, et vidisse omnia quæ intus erant. Denique verbum ἀπέκειντο idem est ac repositum, reservatum ad tempus. Hanc reservationem improbarunt quidam sæculo IV, putantes « mysticam benedictionem nihil ad sanctificationem proficere, si quid ex ea fiat reliqui in alium B diem, » quos « insanire » dicit Cyrillus Alexandrinus ad Calosyrium episcopum scribens.

12. Sed Græcis aliis omissis venio ad Latinos, quorum inter primos occurrit Optatus. Is in lib. I conqueritur, quod factio Donatistarum eo usque erupisset, ut jusserint « Eucharistiam canibus fundi. » In lib. VI eadem querela iteratur, **89** quod fregerint eraserintque altaria, « In quibus vota populi et membra Christi portata sunt, » imo « ubi corpus Christi habitabat. » quod non de transeunte et horaria (ut ita dicam) sacrificii actione, sed de permanenti habitatione interpretandum est : nec sane sacra tum fiebant, cum Donatistæ in ecclesiam, in ipsum corpus Christi grassati sunt.

C 13. Eadem reservatio probari potest ex lib. II Dialogorum Gregorii Magni cap. 24, ubi sanctus Benedictus, audito monachum e suis quemdam sepulturæ beneficio divinitus arceri, nuntiis « manu sua protinus communionem dominici corporis dedit, (atque) hoc dominicum corpus super pectus (mortui) cum reverentia poni (præcepit,) eumque sepulturæ sic tradi. » Notanda particula protinus, hoc est nulla interposita mora, quæ ad sacra celebranda necessaria erat.

14. Idem mos Eucharistiæ asservandæ apud Gallos jam obtinebat tempore Perpetui Turonensis episcopi, id est sæculo V, quo tempore Perpetuus in suo testamento « Amalario presbytero capsulam communem unam de serico, item peristerium et columbam D ad repositorium dat, » legatque. Rocus minister negat hanc columbam ad Eucharistiam, sed ad quidvis aliud reponendum fuisse institutam. Et hæc quidem responsio aliquid valeret, si nullus alius nobis suppeteret locus ad probandum usum columbarum argentearum aurearumve ad Eucharistiæ reservationem. At multa id evincunt veterum testimonia, atque ritus etiam hodie quibusdam in locis perseverans, ut in ecclesia sancti Mauri prope Parisios : ubi continendæ divinæ Eucharistiæ vasculi loco est aurata columba. Idem mos olim vigebat apud Cluniacenses nostros, teste Udalrico, qui pyxidem corpus dominis cum ad viaticum infirmorum continentem, « in aurea columba jugiter pendente super altare » fuisse reconditam scribit in lib. I cap. 8.

90 15. Sed antiquius est testimonium Vitæ Basilii Magni, quæ licet Amphilochio perperam tribuatur, tamen ab auctore veterrimo scripta est, atque laudata ab Ænea Parisiensi episcopo in lib. adversus Græcos, relatis iisdemmet verbis quæ modo in argumento versantur. Basilius quippe post elatum in missa dominicum panem, eum in tres partes divisit, quarum unam ipse sumpsit, aliam in aurea columba super altare sacrosanctum collocavit, *τὴν ἑτέραν ἐνθεὶς περιστερᾷ χρυσῇ ἐκρέμασεν ἐπάνω τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου*. Cum itaque Perpetuus Amalario presbytero columbam argenteam ad repositorium cum aliis sacris rebus legat, de columba, quæ ad asservandam Eucharistiam facta erat, interpretandus videtur.

16. Fatendum tamen est, non ubivis, cum fit in rebus etiam ecclesiasticis columbarum mentio, de columbis Eucharistiæ servandæ aptatis sermonem esse. Tribus quippe in locis columbæ adhiberi in ecclesia solebant, nempe in baptisteriis, in tumulis cum sanctorum, tum aliorum hominum insigniorum, et in altaribus sacris. In baptisteriis mysterii causa, ad significandum scilicet Spiritum sanctum, qui in columbæ specie super Christum baptizatum spectabilem se præbuit : quales etiam nunc super baptisteria appensæ sunt quibusdam in locis. Super tumulos itidem martyrum columbas appendi olim mos erat. Unde fur quidam in ecclesia sancti Dionysii, « super sepulcrum sanctum calcare non metuens, dum columbam auream lancea quærit elidere, elapsis pedibus ab utraque parte, quia turritus erat tumulus, lancea in latere defixa, exanimis est inventus, » apud Gregorium in lib. I de Gloria martyrum cap. 72. Simile præstabant Langobardi erga consanguineos suos, referente Paulo Warnefridi in lib. V cap. 34 : « Si quis enim (suorum) aut in bello, aut quomodocunque **91** exstinctus fuisset, consanguinei sui intra sepulcra sua perticam figebant, in cujus summitate columbam ex ligno factam ponebant, quæ illuc versa esset, ubi eorum dilectus obisset. » Illæ itaque columbæ, sive quæ in baptisteriis, sive quæ in tumulis appensæ, erant ad mysterium vel ad ornatum, non ad asservandum viaticum, id est non ad repositorium, qualis erat illa Perpetui columba : quæ cum simpliciter columba ad repositorium appelletur, non de alia re quam de Eucharistia id interpretandum est.

17. Unum restat scilicet de columbis altaribus appensis, quæ haud scio an omnes etiam Eucharistiam continebant. In libello supplicationis clericorum et monachorum Antiochiæ ad Joannem patriarcham et ad synodum CP. sub Menna congregatam contra Severum Acephalorum antesignanum, graviter expostulant illi, quod Severus neque ipsis sanctis altaribus pepercisset, neque sacris vasis : sed et « columbas aureas et argenteas, *χρυσᾶς καὶ ἀργυρᾶς περιστεράς*, in figuram Spiritus sancti super divina lavacra et altaria appensas, una cum aliis sibi appropriavit, dicens non oportere in specie columbæ Spiritum sanctum nominare, » tomo V Conciliorum pag. 159.

A Verisimillimum est columbas illas, etiam quæ super altaria appensæ erant, ad hoc duntaxat fuisse institutas, nempe in figuram Spiritus sancti, *εἰς τύπον τοῦ ἁγίου Πνεύματος*, uti et illas, quæ super baptisteria pendebant.

18. Ad triplicem itaque usum institutæ erant ejusmodi columbæ, nempe ad figuram seu mysterium, ad ornatum, et ad repositorium. Primi et secundi generis columbæ erant in baptisteriis et in quibusdam altaribus; tertii vero generis aliæ passim ad continendam Eucharistiam divinam.

19. Ad harum tamen imitationem columbæ quædam etiam ad reponendas reliquias sacras factæ sunt : quo in **92** genere erat illa ecclesiæ beatæ Mariæ Laudunensis, cujus meminit Hermannus monachus in lib. III de Miraculis sanctæ Mariæ cap. 28,
B ubi de furto Anselmi cujusdam, qui « cruces aureas et phylacteria confringens, inter cætera etiam auream columbam confregit, quæ pro lacte et capillis sanctæ Mariæ, ut ferebatur, introrsum reconditis, multum erat famosa et honorabilis. Unde et in majoribus festis super ejus altare solebat appendi. » Verum non semper appensæ erant ejusmodi columbæ super altare, sed ad breve tempus : neque primis sæculis reliquias super altaria appendi religio ferebat. Neque forsan alibi uspiam inveniri possint ejusmodi columbæ ad continendas reliquias : nec ob hoc singulare factum elevari debet ex Perpetui testamento petita auctoritas ad probandum usum columbarum pro Eucharistiæ seu viatici asservatione.

C 20. Eucharistiæ asservatæ argumentum certius et exploratius legitur in canone 3 concilii II Turonensis, qui de compositione corporis Domini in altari inscribitur, his omnino verbis expressus : *Ut corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componatur*. De hoc canone fusius egimus in libello de Azymo cap. 8. Sed quædam hic retractare juvat. Tres sunt de explicando hoc canone Catholicorum sententiæ. Binius existimat hoc decreto prohiberi ne corpus Domini inter sacras imagines super altare poni solitas, sed potius collocetur sub ipsa cruce, quæ in meditullio ipsius altaris poni consuevit. Jacobus Sirmundus e contrario censet nihil aliud hoc canone vetari, quam ut panis in corpus Domini consecrandus non aliter pro cujusque
D arbitrio quam impressa cruce formetur. Tertia sententia est cujusdam viri doctissimi, hunc canonem intelligendum esse de componenda oblatione cum calice tempore sacrificii e regione **93** crucis in medio altari positæ, non vero ad dexteram, aut ad sinistram e regione imaginum.

21. Ut sincere ac ingenue profitear quod sentio, præmittendum est *imaginario ordine* hoc in canone nihil aliud significari, quam ordinem seu locum imaginum. Quo sensu *imaginaria pictura* dicitur ab Anastasio in versione secundi concilii Nicæni, et in libro primo Beati abbatis adversus Elipandum *imaginarie*, id est secundum imaginem, et alia id genus non pauca. Deinde *titulus crucis* idem est ac crux ipsa, super

altare (uti superius vidimus) olim erigi solita. Hoc sensu monachus Dervensis anonymus in libro de Miraculis sancti Bercharii abbatis, agens de extremo Hugonis cujusdam artificis morbo : « In titulo crucis, ait, qui stabat ad pedes artificis decumbentis, subito visus est illucescere globus æthereus, » in sæculo nostro II, pag. 856, ubi *titulus crucis* indubie nihil aliud significat quam crucem ipsam, quæ ad pedes fidelium in extremis agentium apponi solet. Denique ex superioribus in memoriam revocandum est, imagines sub prima stirpe regum nostrorum vix ac ne vix quidem altaribus fuisse appositas, sed parietibus utrimque altari adhærentibus, ubi etiam vasa sacra, et libri ad missam necessarii in secretariis asservabantur. His observatis, planissimus est præmissi canonis sensus, nempe ut corpus Domini non in secretariis cum vasis aut libris sacris, adeoque non inter imagines, sed sub cruce ipsa componatur, ita ut e cruce, quæ in summo ciborio, ita ut exposuimus, eminebat, penderet.

22. Non immoror refutandis aliis sententiis ; nam prima imagines illis temporibus super altare positas fuisse supponit contra veterum morem. Secundæ et tertiæ auctores volunt hoc in canone *corpore Domini* nihil aliud **94** significari quam vel confectionem panis eucharistici, qui cruce signandus sit, vel compositionem oblationis in altari tempore sacrificii, etiam ante consecrationem. Quod neutrum stare potest, cum apud scriptores ecclesiasticos *corpus Domini* semper significet Eucharistiam re vera consecratam, non vero panem conficiendum, vel etiam oblatum, ante consecrationem.

23. Quidam existimant hoc canone caveri ne Eucharistia in turribus, ut fieri antea consueverat, et quidem intra armaria, asservaretur, sed potius in ipso altari quales fuisse turres aiunt a Gregorio Turonensi antistite et a Venantio Fortunato memoratas. Verum in illis turribus non ipsum corpus Domini, sed *ministerium Dominici corporis*, ut Gregorius in lib. I de Gloria martyrum cap. 86 loquitur, id est vasa sacra, quemadmodum supra exposuimus, servabatur. Attamen sanctus Odo abbas Cluniacensis in lib. II Collationum cap. 32, ubi hunc Gregorii locum refert, hoc nomine intelligit *capsam cum corpore Domini*. Sed haud scio an ejus auctoritas decretoria censenda sit in re tam antiqua, quæ ejus ætatem trecentis amplius annis præcesserat.

24. Hanc Eucharistiæ cum sacra cruce in altari compositionem illustrat Paulini episcopi egregium carmen ad Severum.

Divinum veneranda tegunt altaria fœdus,
Compositisque sacra cum cruce martyribus.
Cuncta salutiferi coeunt insignia Christi :
Crux, corpus, sanguis martyris, ipse Deus.

Id est, si bene hunc locum interpretor, crux in summo, corpus et sanguis, id est reliquiæ, martyris in imo, scilicet subtus altare ; *ipse Deus*, hoc est ipsum Domini corpus in columba appensum in medio. Hic vero loquendi **95** modus, *ipse Deus*, indubitanter asserit veram, non umbraticam Christi in Eucharistia præsentiam, quam eodem fere modo exprimit Fortunatus in lib. III carmine 23 ad Felicem Biturigensem episcopum in turrem ejus :

A

Quam bene juncta decent, sacrati ut corporis Agni
Margaritum ingens aurea dona ferant !

Id est ut calix et patena ex auro, quæ in illa turre ex dono Felicis continebantur, sacrificii tempore pretiosam margaritam, scilicet ipsum corpus Domini cum sanguine, ferant.

25. Hæc namque fuit semper Gallicanæ Ecclesiæ de sanctissimo Sacramento fides, cujus non alium testem magis illustrem ac certum afferre licet, quam Hilarium clarissimum Doctorem, cujus solemne effatum est : « De veritate carnis et sanguinis non relictus est ambigendi locus, » ut ipse loquitur in lib. VIII de Trinitate. Eamdem fidem astruunt, ut initio hujus libri vidimus, veteres libri Missales Ecclesiæ Gallicanæ, in quibus Christum precatur sacerdos, *ut operante virtute* divina, *panem mutatum in carnem, poculum versum in sanguinem, illum sumat in calice, qui de* ipso *fluxit ex latere*. Et in alio : *Corpus tuum pro nobis crucifixum edimus, et sanguinem sanctum tuum pro nobis effusum bibimus*. Hæc nostra, hæc majorum nostrorum fides, quam utinam fratres nostri aversi jam tandem vel sero agnoscant ; neque nos amplius provocent ad ficticiam illam novationem, quam Paschasio Radberto auctore sæculo IX contigisse criminantur. Ne pluribus hic morer, luculentum his testimoniis auctorem adducere sufficiat, nimirum Alcuinum Paschasio superiorem, cujus unius auctoritas, tam clara et manifesta, hanc controversiam dirimere deberet. Is itaque in epistola 113 ad Paulinum Aquileiensem patriarcham hæc verba habet, **96** litteris aureis inscribenda : « Ne quæso obliviscaris in tuis sanctis orationibus nomen amici tui Albini ; sed in aliquo memoriæ gazophylacio reconde illud, et profer eo tempore opportuno, quo panem et vinum in substantiam corporis et sanguinis Christi consecraveris. » Qui tam perspicuis verbis detrahit fidem, is non veritatis, sed contentionis, sed erroris, sed schismatis amator est.

B

C

26. Cæterum ex asservata Eucharistia soli communicabant infirmi, non sani, quibus vix unquam extra missam communio a sacerdote porrigebatur. Contrarius mos in ecclesia Jerosolymitana primum cœpisse videtur ex Humberto cardinale in responsione contra Græcorum calumnias, in hæc verba : « Ad hæc si quid ex sancta et venerabili Eucharistia in Jerosolymitanis ecclesiis superfuerit, nec incendunt, nec in foveam mittunt ; sed in pyxidem mundam recondunt ; » et sequenti die communicant ex ea populum, quia quotidie communicant ibi : eo quod conveniunt illuc ex diversis provinciis Christiani, qui propter fidem et maximum amorem Filii Dei communicare ibi desiderant. » Hæc longe probabilior est ratio, quam eorum qui passim id actitant sine delectu contra veterem Ecclesiæ morem. Quo tempore id fieri cœperit in ecclesia Jerosolymitana, non est exploratum. Sane antiquissimum esse asservandæ illis in partibus Eucharistiæ morem colligimus ex Cyrillo episcopo Alexandrino, qui in epistola ad Calosyrium arguit eos, qui mysticam benedictionem nihil ad sanctificatio-

D

nem juvare dicebant, si quid ex ea fieret reliqui A in alium diem. Quos insanire ait Cyrillus. Neque enim alterari Christum, neque sanctum ejus corpus immutari : sed benedictionis vim ac facultatem, et vivificantem gratiam, perpetuam in ipso existere. »

Sed longius extra metas digredior, ad Gallicanum Lectionarium venio.

DE LITURGIA GALLICANA

LIBER SECUNDUS.

97 1. Absolutis iis quæ ad illustrandam veterem Liturgiam Gallicanam necessario præmittenda videbantur, jam tandem aggredimur antiquum Gallicanæ Ecclesiæ Lectionarium, cujus examen in hunc locum remisimus. Repertum a nobis est in percelebri monasterio Luxoviensi, litteris Francogallicis seu Merovingicis ante annos mille scriptum, ut ipsa characterum forma demonstrat. Continet vero lectiones prophetiarum Epistolarum, et Evangeliorum per totum annum in missa, et in aliis majorum solemnitatum officiis recitandas. Illud Gallicanum, tametsi avulsis aliquot primis foliis titulo destituitur, appellare non dubitamus, non solum quod in Gallia scriptum est ante receptum ordinem Gregorianum, sed quia lectiones habet prisco more Gallicano dispositas, nempe duas pro singulis fere missis, præter Evangelium. Præterea cum paucissima sanctorum festa contineat iste liber, unum ex illis assignat sanctæ Genovefæ, cujus cultus apud exteros **98** in ea festorum raritate tanti non fuisset. Alia ritus Gallicani argumenta suis locis adnotabimus.

2. Lectionarii Codex antiquissimus, sed initio mutilus, incipit ab his Isaiæ verbis, *Neque prædicens, neque audiens sermones vestros*, etc., usque *laudem ejus in insulis nuntiabunt*, quæ sunt in Isaiæ cap. XLI a versu 26 ad versum 12 capitis sequentis. Succedit alia lectio cum nota numerica 8 ad marginem ascripta. Hic numerus decurrit ad 12, pro numero totidem lectionum. Deinde in die Natali Domini nova numeri marginalis series deprehenditur, non pro singulis lectionibus, sed pro singulis festis : dies vero Natalis Domini numero 8 præditus est. Unde in illo Lectionario duplex numericus ordo distingui debet, præter numeros quaternionum margini inferiori appositos : unus, qui festis seriatim recensendis adhibetur : alter, qui aliquando lectionibus, ubi plures sunt, enumerandis, quod in Sabbati sancti lectionibus observatur, ubi totidem numeri, id est duodecim, pro totidem lectionibus adhibentur, uti et in vigilia Natalis Domini.

3. Hinc colligimus, in illo Lectionario septem, quæ initio ante Natale Domini desunt, numericas officiorum seu festorum dierum notas præcessisse in foliis avulsis, cum dies Natalis Domini octavus sit. Sed quænam illa officia? Unum est de vigilia Nativitatis : de aliis non ita facilis sane conjectura. Missale Mozarabum, cui Gallicanum accedere superius diximus, incipit a sex Dominicis Adventus ante Natale Christi, et pro eis totidem assignat officia. Deinde in eodem quædam festa sanctorum subjiciuntur, Andreæ, Saturnini, Eulaliæ, Thomæ, Annuntiationis. Ante annos mille Adventus nomen rariusculum erat, tametsi res ipsa erat in usu, scilicet præparatio quædam in Ecclesia solemnis ad Natalem **99** Domini rite præveniendum. Verum non ita ratus ubique ac definitus, ut nunc, Dominicarum numerus.

4. In Ordinis Gelasiani libro II a numero 80 assignantur missæ quinque de Adventu Domini; in Ambrosiano sex, ut in Mozarabico : at in Gothico seu Gallicano, quod hic ex Thomasio exhibemus, tantum duæ, quas sequitur præparatio ad vesperam Natalis Domini, cui respondet Ordinis Ambrosiani missa de Exspectato, quæ de Exceptato in Editis appellatur. Eædem sunt in Gallicano duæ primæ orationes pro ambabus missis, atque in Gelasiano pro duabus primis : prima quidem oratio non multum ei dissimilis, quæ modo in Dominica prima Adventus recitari solet, secunda omnino eadem cum nostra Dominicæ secundæ.

5. In homiliis Cæsarii, aliisque ante sæculum VII editis, nulla de Adventu Domini, tanquam de singulari quadam instituta celebritate, homilia legitur : sed si qua occurrit, exhortatio est ad Christi Nativitatem cum pietate præveniendam. In Homiliario Sanctigallensi, litteris majusculis ab annis mille scripto, duo sermones habentur pro die Dominica ante Natale Domini, sed inscripti hoc modo : *Dicendum* seu *Dictum ante Natale Domini*, sine ulla mentione adventus per totum illud corpus homiliarum, quæ per annum tunc legebantur, pleræque ex Cæsario episcopo Arelatensi. Certe neque concilia, neque regulæ illorum temporum, Cæsarii, Aureliani, Ferreoli, Benedicti, ullam de Adventus Domini vocabulo (si bene memini) mentionem faciunt. Ambrosio tamen hymnus de Adventu Domini tribuitur in Hymnario Romæ nuper impresso.

6. In quadam epistola, quæ sub Augustini nomine ad Bibianum Santonensem episcopum in Codice Carnutensis **100** sancti Petri monasterii, ante annos octingentos exarato, post Hieronymi quædam opera reperitur; nonnulla de Adventu Domini leguntur, hic paucis delibanda. Auctor ait Bibiani rogatu se dirigere « Ordinem Hipponæregiensis ecclesiæ, qualiter divina officia (per annum in ea ecclesia disposita essent,)

totius anni opificium in lectionibus divinis (perstringendo,) incipientes (inquit) ordinem Adventus Dominici a VIII Kalendas Octobris, (id est) æquinoctio autumnali : pro eo quod eadem die Joannes præcursor Domini a majoribus nostris traditur et angelo nuntiante conceptus, et Herodis funesti gladio trucidatus. Dignum namque est (subdit ille) ut ab eadem die usque ad Nativitatem Christi, prophetarum organa tympanizando resultet Ecclesia. Sed quia sunt nonnulli qui Adventum Domini a festivitate beati Martini Turonensis urbis episcopi videntur insipienter excolere, nos eos non reprehendamus, quia non omnes omnia possunt, et maxime cum Apostolus dicat : Unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei. Sed longe aliter est plenitudo ordinis et religionis nostræ. Martinus etenim sanctus longe post Ascensionem Domini, vel post nativitatem prodiit, vel post mortem discessit, quippe qui nostris temporibus prope fuit, quamvis in brevi tempore fama sanctitatis et virtutis illius totum mundum replevit. Apud nos itaque ex ejus solemnitate abstinentia a carnibus, vel conjugali copula filiis Ecclesiæ indicitur, ut ad Nativitatem Domini securius communicent. » Ex hac epistola, supposititia quidem, sed tamen antiquissima, intelligimus, ante receptum in Gallia Ordinem Gregorianum non ita fixam ac ratam fuisse Dominici Adventus celebrandi rationem : quam cum pleræque Gallicanæ Ecclesiæ, forsan exemplo Turonensis, a festo sancti Martini inciperent; prædictæ epistolæ scriptor, quisquis ille fuit, altius repetendam voluit, nempe a VIII Kal. Octobris : quo ex tempore **101** Prophetarum de Christo vaticinia in divinis officiis recitari deberent. Atque ut sententiam suam aliis facilius approbaret, sub specioso sancti Augustini nomine confinxit epistolam, vulgavitque : quam ad calcem hujusce voluminis integram referemus. Cæterum Gregorius Turonensis antistes religionem dierum, qui a festo sancti Martini ad Christi Natale interjacent, nobis suggerit in lib. de Vitis Patrum cap. 15, ubi ait Senocum reclusum ad se venisse, cui consilium dederit, ut ne perpetua se reclusione astringeret, sed tantum in Quadragesima, et in illis diebus, « qui inter depositionem sancti Martini ac dominici Natalis solemnitatem habentur. »

7. Ex his omnibus conjicio sex illas numericas notas pro totidem officiis, quæ in Lectionario nostro desiderari diximus, repetendas esse a festo sancti Martini : quo ex tempore apud Gallos religio Adventus, id est præparatio ad Natale Domini, initium ducebat. Certe Missale Ambrosianum, anno 1560 editum, incipit a vigilia sancti Martini; ac recentius anni 1669 ab Adventu. Itaque verisimillimum est Lectionarium nostrum itidem incœpisse a festo sancti Martini, in quem major erat Gallorum, quam exterorum devotio. Deinde forsan sequebatur officium de sancto Andrea; postea quædam officia pro Adventu, de quo duæ missæ habentur in Missali Gothicogallicano, fortasse repetendæ, quando res exigebat. Nam et missæ dominicales post Pentecosten hoc modo repetendæ erant, siquidem unica in Lectionario nostro, sex in Missali Gothico, et sex in Mozarabico tantum assignantur. Quanta pietate Natale Domini prævenirent majores nostri, docet canon 9 concilii Matisconensis primi, statuentis : *Ut a feria sancti Martini usque ad Natale Domini, secunda, quarta, et sexta Sabbati*, id est hebdomadæ, **102** *jejunetur, et sacrificia quadragesimali debeant ordine celebrari*. Atque ob hanc causam jejunium quatuor temporum in mense decimo institutum tradit Egbertus Eboracensis antistes in Dialogo, « nempe propter advenientem venerabilem solemnitatem Domini nostri Jesu Christi ut unusquisque fidelis præparet se ad communionem corporis et sanguinis Christi cum devotione sumendam. Quod et gens Anglorum, inquit, semper in plena hebdomada ante Natale Domini consuevit, » scilicet jejuniis, solitudini, et aliis piis operibus vacando. Hæc de Adventu Domini præmittere operæ pretium duximus ad supplendum ea quæ ex avulsis foliis in Lectionario nostro desunt, id est quaterniones omnino septem : siquidem primus e reliquis numero 8 notatur.

7. Quod attinet ad solemnitates et sanctorum festivitates quæ in Gallia quondam celebrabantur, certus earum numerus ex Lectionario nostro ad amussim iniri non potest, tum quia pro locis hic numerus variabat, tum quia Lectionarium integrum non habemus. Omnino hæ sunt quæ in eo assignantur : Nativitas Domini, et festa sancti Stephani, sancti Joannis Evangelistæ, atque Innocentium, Circumcisio, festum sanctæ Genovefæ, Epiphania, festivitas sanctæ Mariæ, Cathedra sancti Petri, Pascha, Ascensio, Pentecostes, festivitas sancti Joannis Baptistæ, festum apostolorum Petri et Pauli, Passio sancti Joannis Baptistæ, deinde commune martyrum et confessorum. Præter hæc assignantur officia pro Dominicis tam post Epiphaniam, quam post Cathedram sancti Petri; deinde pro Quadragesima, et pro Dominicis post Pascha; pro triduo Rogationum, et pro Dominica post Pentecostem; denique missæ quædam de Ecclesiæ dedicatione, ordinationibus ministrorum sacrorum, pro mortuis, pro itinerantibus, **103** decimis, et fructibus novis. Videamus an in Gallia per id temporis hæc fuerit festorum raritas et dispositio.

8. Majores solemnitates ubique uniformi ritu observabantur, nempe Nativitas Domini, Pascha, et Pentecostes; et tres aliæ minus præcipuæ, Epiphania, Ascensio, et Natalis sancti Joannis Baptistæ : quas omnes enumerat concilium Agathense ineunte sæculo VI celebratum. Concilium vero Aurelianense primum paulo post iisdem festis addit triduum Rogationum, qui dies non tam festi, quam pœnitentiales censendi sunt. Cathedram sancti Petri agnoscit eodem sæculo concilium Turonense II. At plures festivitates enumerat Perpetuus ejusdem urbis sæculo V episcopus apud Gregorium sub finem libri X, ubi vigilias instituit aliquando in ecclesia (sic absolute majores seu episcopales ecclesiæ dicebantur), aliquando in basilicis. Hæc vero festa sunt : Natalis Domini, Epiphania, Resurrectio, V Kal. Aprilis, et præter eam Pascha, quod mobile erat;

dies Ascensionis, dies Quinquagesimus, seu Pentecostes, quæ itidem in concilio Aurelianensi primo Quinquagesima vocatur; Natalis sancti Joannis, ad hæc Passio ejusdem; Natalis sanctorum Apostolorum Petri et Pauli, Natalis sancti Symphoriani, Natalis sancti Lidorii, Natalis sancti Martini, tum sancti Briccii, et Natalis sancti Hilarii. Ex his omnibus quatuor postremæ, excepto die sancti Martini, non ubique Galliarum observabantur. *In Augusto, quia quotidie missæ Sanctorum erant* tempore concilii II Turonensis, *prandium habebant monachi*, ex canone 17, nimirum ob ferias messivas. Ad hæc quoddam festi genus censebatur, cum missæ indictæ erant. Unde Gregorius, in lib. I de Gloria martyrum cap. 13, *missarum festa* appellat celebrationem missæ, **104** quam episcopus Vasatensis, urbe sua ab Hunnis obsessa, indixit pro liberatione populi sui. Porro singulæ civitates et ecclesiæ suos peculiares patronos singulari cultu venerabantur. Insigniores e Gallicanis recenset Nicetius Trevirensis pontifex in epistola ad Chlodosindam reginam, nempe Martinum, Germanum, Hilarium, Lupum, Remigium, et Medardum, quos miraculis in dies clarescere affirmat. Ex his festum sancti Martini per omnes Galliarum ecclesias celebre erat, ut ex concilii Antissiodorensis canone 5, ex Gregorio Turonensi, et ex Vita sancti Eligii intelligitur. Itaque non dubitem quin idem festum in Lectionario nostro locum habuerit in illis foliis quæ desiderantur.

9. Sæculo VII non magnopere accrevit festorum in Gallia numerus. Scio multo plura numerari in quodam concilio Rhemensi, quod ex Codice ms. Majoris monasterii Binius eruit. Verum concilium istud longe recentius esse constat. Majoris est auctoritatis, et quidem certæ, Kalendarium vetustissimum ab annis fere mille scriptum, quod habemus ex bibliotheca Corbeiensi, in quo notatur XV Kal. Februarii Depositio sanctæ Mariæ virginis. Deinde post aliqua, VIII Kal. Martii, Cathedra sancti Petri apostoli; VIII Kal. Aprilis, Passio Domini nostri Jesu Christi; Kalendis Maii, Natalis Philippi apostoli; X Kal. Julii, Natalis sancti Jacobi apostoli, quæ duo fortasse notata erant ad memoriam, non ad festivitatem indicendam; VIII Kal. Julii, Natalis sancti Joannis Baptistæ; et III Kal., Passio sanctorum apostolorum Petri et Pauli. Hoc Kalendarium mutilum desinit in die 2 Augusti. Denique prædictis festis, quæ ex conciliis superius retulimus, sanctus Bonifacius Moguntinus antistes addit Assumptionem sanctæ Mariæ, XVIII Kal. Septembris; Nativitatem **105** ejusdem, VI Idus ejusdem mensis; et passionem sancti Andreæ, pridie Kal. Decembris, nulla sancti Jacobi, nec Cathedræ sancti Petri mentione facta, ex Spicilegii tomo IX. Certum est tamen ex Gregorio episcopo Turonensi, Assumptionis Deiparæ festum antiquius esse, ut suo loco inferius ostendemus. Concilium Narbonense anni 589 sancit, *ut quinta feria, nisi aliqua festivitas in eam incidat, feriari et cessare non liceat*, ob quorumdam Christianorum superstitiones qui ea die ab opere cessabant.

10. Hæc sunt quæ de Lectionario Gallicano præfari duximus, fusiores observationes suis locis reservantes. Animus erat primo Lectionarium integrum referre ob antiquam Scripturæ versionem; sed postea sufficere visum est uniuscujusque lectionis initium ac finem indicare, exceptis nonnullis, quæ aliquando integra ob singulares causas adducemus. Versio hæc in plerisque cum Vulgata nostra convenit, differt in nonnullis, de quibus alias.

ANTIQUISSIMUM

LECTIONARIUM GALLICANUM

CUM NOTIS ET OBSERVATIONIBUS.

[IN VIGILIIS NATALIS DOMINI.]

8. Lectio Esaiæ prophetæ.

106 Laudate, cæli, quoniam [misericordiam] fecit Dominus: jubelate extrema terræ, etc., *usque* Et salus mea non morabitur, ait Dominus Deus. (*Isa.* XLIV, 23, *usque ad finem cap.* XLVI.)

9. Sermo sancti ac beatissimi Agustini episcopi de Nativitate Domini nostri Jesu Christi.

Hodie, fratres carissimi, cæli desuper roraverunt: hodie aperta est terra, et genuit Salvatorem. Felix illa terra, quæ sine semine cœlestem sæculo et mundo genuit Salvatorem, etc., *usque* Redimique non poterit mundus, nisi fuerit Christus occisus.

10. Lectio Esaiæ prophetæ.

Hæc dicit Dominus: Lauda sterilis quæ non paris; decanta laudem, et hinni quæ non pariebas, etc., *usque* Domus orationis vocabitur cunctis populis, ait Dominus. (*Isa.* LIV, 1, *usque* LVI, 7.)

11. Lectio Malachi prophetæ.

Hæc dicit Dominus: Ecce ego mittam angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam, etc., *usque* Percutiam terram anathemate, ait Dominus Deus. (*Malach.* II, 7, *usque* IV, 6.)

12. Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, etc., *usque* Plenum gratiæ et veritatis. (*Joan.* I, 1-15.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

107 Hæ duodecim lectiones indubie legebantur ad vigilias Nativitatis Domini, quas modo Matutinas appellamus. Totidem lectiones præscribit Aurelianus

Arelatensis episcopus in regula sua. « In Natale Domini, A inquit, et in Epiphania tertia hora surgite. Dicite unum Nocturnum, et facite sex missas (id est lectiones) de Isaia propheta. Iterum dicite secundum nocturnum, et legantur aliæ sex de Evangelio. » Hic duo tantum nocturni. In hoc Lectionario lectio nona est ex sermone sancti Augustini, duodecima ex Evangelio Joannis. Ad eum fere modum sanctus Benedictus in Vigiliis, præter lectiones ex Scripturis tam Veteris quam Novi Testamenti, assignat « expositiones earum quæ a nominatissimis doctoribus orthodoxis et catholicis Patribus factæ sunt, » in regulæ cap. 9, et in cap. 11 ad tertium nocturnum « quatuor lectiones de Novo Testamento. » Porro omnes Lectionarii nostri lectiones, ut jam diximus cum Vulgata versione in multis conveniunt, discrepant ab ea in paucis. In B Mozarabico longe diversa versio. Sermo qui hic Augustino tribuitur, ejus esse non videtur, nec locum habet in nova editione, uti nec sequens de sancto Stephano.

VIII. LEGENDA IN DIE SANCTISSIMÆ NATIVITATIS DOMINI, AD MISSAM.

Lectio Esaiæ prophetæ.

Tempore illo locutus est Dominus ad Achaz dicens, etc., *usque* Et elegere bonum. *Deinde*, Et dixit Dominus ad me, Voca nomen ejus, Adcelera spolia detrahere, etc., *usque* Coram rege Assyriorum. *Postea*, Congregamini populi, et vincimini, etc., *usque* Nobiscum Deus. *Tum*, Parvulus enim natus est nobis etc., *usque* Zelus Domini exercituum faciet hoc. (*Isa.* VII, 10, *usque* IX, 8, *quibusdam prætermissis*.) C

Danihel cum benedictione.

Epistula Pauli apostoli ad Hebræos.

Multifarie multisque modis, etc. *usque* Et anni tui non deficient. (*Hebr.* I, 1-13.)

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam

108 Factum est autem in diebus illis, exiit edictum a Cæsare Augusto, ut discriberetur universus orbis, etc., *usque* Sicut dictum est ad illos. (*Luc.* II, 1-19.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Hic post Prophetiam notatur *Danihel cum benedictione.* Huc spectat canon 13 concilii IV Toletani, instituentis: *Ut per omnes Hispaniæ Ecclesias vel Galliæ*, aliis male *Galliciæ*, *in omnium missarum solemnitate decantetur hymnus trium puerorum*, et quidem D *in pulpito*, ut legunt Walafridus Strabus et Berno Augiensis, qui observant, hoc canticum apud Romanos non esse in usu, nisi « quater in anno, » nempe in Sabbatis Quatuor Temporum. Attamen in vulgato Missali Mozarabico rarius hoc canticum præscribitur, et primo quidem in Dominica prima Quadragesimæ post Prophetiam hoc modo: Dicit presbyter, *Dominus sit semper vobiscum.* ℟ *Et cum spiritu tuo.* Deinde tractus, DANIEL PROPHETA: *Tunc illi tres quasi ex uno ore hymnum canebant, et benedicebant Dominum de fornace dicentes.* Postea incipit sacerdos, *Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et admirabilis, et superexaltatus in sæcula. Amen*, etc. Hoc canticum in aliquibus differt ab eo quod Romanus Ordo præscribit in Sabbatis Quatuor Temporum. Aliter in Lectionario nostro habetur in Sabbato sancto. Ex his intelligimus, lectionem ex Apostolo non continuo post Prophetiam lectam fuisse in Ordine Gallicano, quod fiebat sæculo XI in Nativitate Domini ex Micrologi cap. 52.

Præterea in hoc Ordine Gallicano unica missa in Nativitate Domini assignatur, itidemque in Mozarabico et in Ambrosiano, apud Pamelium; secus in Gelasiano, Gregoriano, et in novo Ambrosiano, in quibus tres missæ ad ipsum diem habentur. Gregorius episcopus Turonensis unius missæ meminit in cap. 8 de Vitis Patrum, sub finem vitæ Nicetii episcopi Lugdunensis, ubi postquam egit de peractis vigiliis dominici Natalis: « Facta quoque hora tertia, inquit, cum populus ad missarum solemnia conveniret, etc. » Confer alium ejusdem auctoris locum ex lib. II de Miraculis sancti Martini cap. 25. In libello Eldefonsi Hispanici episcopi, qui anno 855 scripsit, tres missæ indicantur in Natali Domini Paschate, Pentecoste, et Transfiguratione.

Quod attinet ad tres missas, in Ordine Gelasiano et Gregoriano ad Natale Domini præscriptas, hæ pro numero stationum, quæ Romæ ab **109** antiquis temporibus ipsa die a summo pontifice olim fiebant, institutæ sunt, non in eadem ecclesia, sed in diversis; neque a singulis sacerdotibus, sed a pluribus celebrandæ, ut colligitur ex Ordine Romano, cujus hæc verba sunt: *Prima die vigiliæ Natalis Domini hora nona canunt missam ad sanctam Mariam. Qua expleta, canunt vespertinalem synaxim: deinde vadunt ad cibum. In crepusculo noctis intrat apostolicus ad vigiliam in præfatam ecclesiam. Tamen non cantant ibi Invitatorium in Introitu: sed expletis Vigiliis et Matutinis, sicut in Antiphonario continetur, ibidem canunt primam missam in nocte. Qua expleta, vadunt ad sanctam Anastasiam canere aliam missam de nocte.* Hinc commemoratio sanctæ Anastasiæ in secunda missa. *Deinde pergunt ad sanctum Petrum, ut ibi vigilias celebrent ab eo loco, ubi invenerint psallere qui ibidem excubant. Ipsi enim intrant ad vigiliam solito tempore in processu noctis, et canunt Invitatorium, et prosequuntur ordinem Antiphonarii. Unde etiam dupla officia in Romanorum Antiphonariis hac nocte describuntur.* De hoc duplici officio lege sis Amalarii lib. de Antiphonario cap. 15.

Cæterum in Mozarabico Prophetia ita incipit, *Primo tempore alleviata est terra Zabulon*, etc. Epistola eadem est atque in Gallicano: Evangelium secundum Lucam, *Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret*, etc.

IX. LEGENDA IN NATALI SANCTI STEPHANI AD MATUTINUM.

Lectio Hierimiæ prophetæ.

Benedictus Domino vir qui confidit in Domino, etc., *usque* Et non paveam ego, ait Dominus Deus. (*Jerem.* XVII, 7-18.)

Sermo sancti ac beatissimi Agustini episcopi de natale sancti Stephani.

Beatissimus primus et præcipuus martyr Ste-

phanus, fratres carissimi, post apostolos ordinatus A est, ante apostolos coronatus est, etc., *usque* Ad sanitatem pristinam revocantur auxiliante Domino nostro.

X. LEGENDA IN NATALE SANCTI STEPHANI, AD MISSAM.

Lectio Actuum apostolorum.

110 In diebus autem illis crescente numero discipulorum, etc., *usque* Planctum magnum super illum. (*Act.* VI, 1, *usque* VIII, 2.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Tempore illo, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, etc., *usque* Salvare quod perierat. (*Matth.* XVII, 23, *usque* XVIII, 11.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Duæ primæ lectiones, altera ex Jeremia propheta, altera ex sermone sancti Augustini de beato Stephano, B assignantur *Ad Matutinum*. Hoc nomine plerique veterum in plurali numero utuntur ad significandam illam ecclesiastici officii partem quam Laudes appellamus, ducta appellatione a psalmis, quæ a laudis vocabulo incipiunt. Ita sancti Benedictus, Aurelianus, et Isidorus in regulis suis Matutinorum vocem usurpant: Cassianus in duplici sensu, nempe pro Laudibus, et pro officio Primæ in singulari. At vocem hanc pro vigiliis nocturnis adhibet concilium Turonense II canone 18: *In diebus festis ad Matutinum sex antiphonæ binis psalmis explicentur.* Eodem in significatu Gregorius Turonensis antistes Matutinas non raro appellat, ut in lib. I de Miraculis sancti Martini cap. 33: « Mane autem facto, signo ad Matutinas commoto, reversi sumus dormitum. » Et in lib. de Vitis Patrum C cap. 8: « Quodam autem mane cum surrexisset ad Matutinas sanctus Nicetius, exspectatis duabus antiphonis ingressus est in sacrarium. Ubi dum resideret, diaconus responsorium Psalmum canere cœpit. » Cur vero in Lectionario nostro aliquando Vigiliarum aliquando Matutini vocabulum adhibeatur, illa discriminis causa esse videtur, quod Vigiliæ solemnioribus festis, in quibus prolixiores sacræ excubiæ erant, Matutinum seu Matutinæ minus solemnibus, in quibus tardius surgebatur, melius conveniret. Sacerdotes tamen singulis diebus de nocte surgebant ad orationem, ut ex Gregorio aliisque inferius ostenderous in Disquisitione de Cursu Gallicano.

In missa natalis sancti Stephani nulla hic lectio ex Veteri Testamento **111** epistolæ præmittitur, D neque in festo sancti Joannis evangelistæ nonnullisque aliis, fortasse ex communi officio desumenda. In Mozarabico nunquam prætermittitur. Et in festo quidem sancti Stephani lectio repetitur ex festo sancti Clementis, nempe ex libro Sapientiæ, *Justus si morte præoccupatus fuerit*, etc. Epistola vero eadem est cum superiori, tantisper tamen prolixior. Evangelium ex Matthæi cap. XXIII: *Super cathedram Moysi*, etc.

XI. LEGENDA IN FESTO SANCTI JOHANNIS, AD MISSAM.

Lectio Apocalypsis sancti Iohannis apostoli.

Tempore illo ego Johannes vidi Agnum super montem Sion, etc., *usque* Mare et fontes aquarum. (*Apoc.* XIV, 1-7.)

Lectio sancti Evangelii secundum Marcum.

Diebus illis accesserunt ad Dominum Jesum Jacobus et Johannes, filii Zebedæi, dicentes: Magister, volumus ut quodcumque petierimus, facias nobis, etc. (*Marc.* X.) *Avulsum est unum folium.*

OBSERVATIO

Nullæ hoc loco lectiones pro Matutinis, neque ulla ad missam lectio ex Veteri Testamento. In Missali Gothico inscribitur: *Missa in natali Jacobi et Johannis.* In Mozarabico lectio ex Sapientia Salomonis: *Sapientia justum deduxit per vias rectas*, etc., præmittitur lectioni ex Epistola ad Thessalonicenses: *Nolo vos ignorare de dormientibus*, etc. Evangelium ex capite XXI Joannis: *Simon Joannis, diligis me plus his*, etc. In Lectionario nostro post avulsum folium sequitur sermo quidam absque initio de Innocentibus, haud dubie ad Matutinum, quem titulum utique supplemus.

[XII. LEGENDA IN FESTO INFANTIUM, AD MATUTINUM.]

Sermo. . . . .

.... et non faciat, neque aliquis ex vobis, fratres dilectissimi, **112** futuræ persecutionis metus moveat Antichristi imminentis adventum sic terreatur, ut non evangelicis exortationibus et præceptis cælestibus instructus, ad omnia inveniatur armatus, etc., *usque* Expectat Deus, expectant et angeli ejus, expectat et Christus. Quanta est... dignitas et quanta est felicitas præside Deo congredi, et Christo judice coronari.

XIII. LEGENDA IN NATALI INFANTIUM, AD MISSAM.

Lectio Hierimiæ prophetæ.

Hæc dicit Dominus: Vox in excelso audita est lamentationis, fletus et luctus, etc., *usque* Miserans miserebor, ait Dominus Deus. (*Jerem.* XXXI, 15-20.

Lectio Apocalypsis Iohannis Apostoli.

Tempore illo ego Johannes vidi sub altare animas interfectorum, etc., *usque* Qui interficiendi sunt, sicut et illi. (*Apoc.* VI, 9-11.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Tempore illo cum natus esset Dominus Jesus in Bethleem Judææ in diebus Herodis regis, etc., *usque* Quoniam Nazaræus vocabitur. (*Matth.* II, 1-23.)

OBSERVATIO.

Prophetia eadem in Mozarabico, ubi legitur, *Vox in Rama*, etc. Lectio secunda ex Epistola II beati Pauli ad Corinthios cap. I: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi*, etc. Evangelium ex Matthæi capite XVIII: *Oblati sunt Domino nostro Jesu Christo parvuli*, etc.

XIV. LEGENDA IN CIRCUMCISIONE DOMINI, AD MATUTINUM.

Lectio Esaiæ prophetæ.

Hæc dicit Dominus Redemtor tuus et formator tuus ex utero: Ego sum Dominus faciens omnia, etc., *usque* Ego **113** Dominus faciens omnia hæc, ait Dominus Deus (*Isa.* XLIV, 24, *usque* XLV, 7.)

XV. LEGENDA IN CIRCUMCISIONE DOMINI, AD MISSAM.

Lectio Esaiæ prophetæ.

Hæc dicit Dominus: Audite verbum Domini, prin-

cipes Sodomorum, etc., *usque* Et venite et arguite me, dicit Dominus. (*Isa.* I, 10-20.)

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

Carissimi, fugite ab idolorum cultura, ut prudentibus loquor, etc., *usque* Omnia in gloria Dei facite. (*I Cor.* x, 14-31.)

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

In illis diebus postquam consummati sunt dies octo, etc., *usque* Et gratia Dei erat in illo. (*Luc.* II, 21-40.)

OBSERVATIO.

Evangelium idem est in Mozarabico, at lectiones ex Veteri Testamento et ex Paulo diversæ. Mozarabici officii lectio prima ex Isaiæ cap. LXVIII: *Audi me, Jacob et Israel, quem ego voco*, etc. Secunda ex Paulo ad Philippenses cap. III: *Eadem vobis scribere mihi quidem non pigrum*, etc. Lectionarii Epistola magis convenit illis temporibus quibus superstitiones paganicæ Kalendis Januariis adhuc vigebant. In Gelasiano, Gregoriano, et plerisque aliis missa est altera hoc die *Ad prohibendum ab idolis*. Octava diei hora de hac re missam celebrari præcipit concilium II Turonense canone 17 præter privatas litanias. Lege sis epistolam Zachariæ pontificis ad Bonifacium, quæ est 132 inter Bonifacianas; et Menardum, a pag. 252.

XVI. LEGENDA IN FESTO SANCTÆ GENOVEVÆ VIRGINIS.

Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

114 Fratres infelix ego homo, quis me liberavit de corpore mortis hujus, etc., *usque* Non secundum carnem ambulamus, sed secundum Spiritum per Jesum Christum Dominum nostrum. (*Rom.* VII, 24, *usque* VIII, 4.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore, dicebat Dominus Jesus discipulis suis parabulam hanc: Simile est regnum cælorum decem virginibus, etc., *usque* Nescitis diem neque horam. (*Matth.* XXV, 1-14.)

OBSERVATIONES.

Hic nihil de actis sanctæ Genovefæ, quæ ab auctore quodam anonymo paulo post ejus obitum scripta dicuntur. Varia eorum exempla circumferuntur. Interpolata sunt illa quæ ex pervetusto Codice inclytæ basilicæ, in qua Genovefa monumentum habet, recens edita sunt. Auctor conjicit ex historiis veterum tempus quo Virgo nata est, quod alias sibi non satis compertum fatetur. Vixit post scriptam a Gregorio Magno sancti Patris Benedicti Vitam, quam speculum vocat bonorum monachorum, relato viso de obitu beatissimi Germani Capuani episcopi. Sinceriora sunt quæ apud Bollandum exstent, quorum Scriptor relato miraculo de ampulla oleo cœlitus per beatam Genovefam repleta, subdit se « post ter senos ab obitu ejus annos, cum ipsa ampulla oleum, quod in oratione ejus creverat, vidisse. » Quod totidem verbis interpolator (ut fit non raro) commemorat. In Canone Codicis regii, qui Ordinem missæ ex Gelasiano et Gregoriano mistum continet, in secunda sanctorum commemoratione post Agnetem et Anastasiam, fit mentio de Genovefa et Scholastica. In vetustissimo Kalendario Corbeiensi superius laudato: III *Nonas Januarii depositio sanctæ Genovevæ*.

XVII. LEGENDA IN DOMINICO POST CIRCUMCISIONEM DOMINI.

Lectio Ezechihel prophetæ.

115 Hæc dicit Dominus: Fili hominis, hii sunt ritus altaris, in quacumque die fuerit fabricatum, etc., *usque* Implevit gloria Domini domum Domini, dicit Dominus omnipotens. (*Ezech.* XLIII, *usque* XLIV, 4.)

Epistola Pauli Apostoli ad Ephesios.

Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos, etc., *usque* In laude gloriæ ipsius, qui est benedictus in sæcula. (*Ephes.* I, 3-14.)

Legenda sancti Evangelii secundum Matthæum.

Tempore illo, obtulerunt turbæ ad Dominum Jesum hominem mutum dæmonium habentem, et ejecto dæmone locutus est mutus, etc., *usque* Curans omnem languorem et omnem infirmitatem. (*Matth.* IX, 32-35.)

XVIII. LEGENDA IN VIGILIIS EPHIPHANIÆ.

Vita et passio sancti ac beatissimi Juliani martyris.

Igitur beatissimus Julianus ex nobili familia, inlustris erat in sæculo, etc., *usque ad finem, ut apud Bollandum ad 9 Januarii, ubi Acta Juliani, Basilissæ ejus conjugis et sociorum martyrum referuntur. Post hæc in Lectionario sequitur sermo quidam absque nomine auctoris, qui sermo supponit lectum Evangelium de adoratione magorum, ut ex hoc ejus exordio apparet:*

Audivit nobiscum caritas vestra evangelista dicente: Cum natus esset, inquid, Deus in Bethlem Judæam in diebus Herodes regis... venimus adorare eum. Felix illa civitas, fratres, cui civis natus est Deus! quæ singulare meritum ante adventum Salvatoris accipiens, primo laudari meruit per prophetam, quam disceret quod sumebat, etc., *usque* Maluit virtutibus disci, quam ante tempus occidi.

XIX. LEGENDA IN EPHIPHANIA, AD MISSAM.

Lectio Esaiæ prophetæ.

116 Hæc dicit Dominus: Surge, inluminare Jerusalem, etc., *usque* Redemptor tuus fortis Jacob, ait Dominus Deus. (*Isa.* LX, 1-16.)

Epistola Pauli apostoli ad Titum.

Carissime, apparuit gratia Dei Salvatoris, etc., *usque* Heredes simus secundum spem vitæ æternæ per Jesum Christum Dominum nostrum. (*Tit.* I, 11, *usque* II, 7.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Tempore illo, venit Dominus Jesus in Cana Galilææ in Jordane ad Johannem, ut baptizaretur, etc. (*Matth.* III, 13-17.) *Tum continue subjungitur:* Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur filius Joseph. (*Luc.* III, 23.) *Postea consequenter:* Et die tertio nuptiæ factæ sunt in Cana Galileæ: (*Joan.* II, 1-11.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Mirari subit, cur Acta sanctorum Juliani et Basilissæ, qui Antiochiæ sub Diocletiano et Maximiano martyrium passi sunt, in ipsis Epiphaniæ Vigiliis

lecta fuerint, maxime cum non die sexta, sed nona Januarii in Martyrologiis recenseantur. An vero tam longa historia in Vigiliis illis, præter adjunctam homiliam integra legebantur? Fortasse breviabantur ad nutum choro præsidentis, eum ad modum quo Carolus Magnus, cum Vigiliis interesset, finem Lectionum nutu seu sibilo significasse perhibetur a monacho Sanctigallensi. In Mozarabico celebris est etiam horum martyrum festivitas, sed die sequenti post Epiphaniam, ut ex Illatione manifestum est.

In concilio Antissiodorensi anni 578 statutum est canone 2, *Ut omnes presbyteri ante Epiphaniam missos suos dirigant, qui eis de principio Quadragesimæ nuntient, et in ipsa Epiphania ad populum indicent.* Et in Libris Sacramentorum, puta Gelasiano, in lib. I num. 103, *Consecratio sacræ virginis in Epiphania vel secunda feria Paschæ, aut in apostolorum natalitio celebrari* **117** dicitur. *Quod decretum* est Gelasii primi in epistola 9 ad episcopos Lucaniæ.

Observatione dignum est quod Evangelium pro festo Epiphaniæ ex tribus evangelistis contextum est, uti et passio in die sancto Parasceves ex quatuor. In Vigiliis lectum fuerat ex dictis Evangelium ex Matthæi cap. II de adoratione magorum, cujus etiam fit mentio in Missali Gothicogallicano. Itaque triplex Christi Domini manifestatio hac die etiam tunc recolebatur, nempe adoratio Christi per magos, ejusdem baptismus, et primum miraculum, quod contigit in nuptiis apud Canam Galileæ. Tria hæc a Paulino memorantur in natali 9 de sancto Felice, ubi de Epiphania agit, eamque inter majores solemnitates numerat. Mazarabes legunt Evangelium ex Matthæi cap. II de adoratione magorum. Minutulum est, sed tamen non omittendum, quod in Lectionario Gallicano, itemque in Missali Gothico *Ephiphania* ubique scribitur, mendose quidem, sed veteri more.

XX. DIE DOMINICO POST EPHIPHANIA.

Lectio Esaiæ prophetæ.

Tempore illo, ego Esaias vidi Dominum sedentem, etc., *usque* Convertatur et sanem eum, dicit Dominus omnipotens. (*Isa.* IV, 1-10.)

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

Fratres, videte vocationem vestram, etc., *usque* In Domino glorietur. (*I Cor.* I, 6, 31.)

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

Tempore illo, venit Dominus Jesus Nazareth, ubi erat nutritus, etc., *usque* Quæ procedebant de ore ipsius. (*Luc.* VI, 16-22.)

XXI. LEGENDA SECUNDA DOMINICA POST EPHIPHANIA.

Lectio Hierimiæ prophetæ.

Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego auferam de loco isto in oculis vestris, et in diebus vestris vocem gaudii, etc., *usque* Quam dedi patribus eorum, ait Dominus Deus. (*Jerem.* XVI, 9-15.)

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

118 Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, etc., *usque* Ut possitis sustinere in Christo Jesu Domino nostro. (*I Cor.* X, 1-13.)

A Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum

Tempore illo, interrogavit Dominum Jesum unus ex Pharisæis legis doctor temptans eum, etc., *usque* Qui se humiliat exaltabitur. (*Matth.* XXII, 36 *usque* XXIII, 12.

XXII. LEGENDA IN FESTIVITATE SANCTÆ MARIÆ.

Epistola sancti Pauli apostoli ad Corinthios.

Fratres, de virginibus præceptum Domini non habeo, etc., *usque* Quod et ego spiritum Dei habeam. (*I Cor.* VII, 25-40.)

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

Tempore illo, exsurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana, etc., *usque* Reversa est in domum suam. (*Luc.* I, 39-56.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

B Primo conspectu erit forsan qui existimet hanc beatissimæ Deiparæ Virginis festivitatem non aliam esse a Purificatione, quod et festorum series hic observata suadere videtur. At certum est hoc loco significari ipsius depositionem seu assumptionem, quam XV Kal. Februarii, id est die 18 Januarii, quondam celebratam fuisse antiquiora Martyrologia testantur. Hieronymianum vetus æri incisum: *XV Kal. Februarii depositio sanctæ Mariæ.* Epternacense: *Adsumptio sanctæ Mariæ.* Lucense, quod Franciscus Maria Florentinus vulgavit, *XV Kal. Febr. depositio sanctæ ac gloriosæ beatæ Mariæ matris Domini nostri Jesu Christi.* Quem in locum Florentinus de hujus festi ad hanc diem institutione multis disserit, quam a Mauricio imperatore in mensem C Augustum, cum primitus in Januario celebraretur, translatam fuisse opinatur. In veterrimo Kalendario nostro Corbeiensi, quod vix amplius uno post Mauricium sæculo exaratum est, XV *Kal. Februarii depositio sanctæ Mariæ virginis.* Denique in perantiquo Floriacensi, **119** quod fuit quondam ecclesiæ Senonensis, eodem die notatur, ijsdemque verbis atque in Martyrologio Lucensi. His omnibus accedit quod in Missali Gothico statim post Epiphaniam habetur *Missa in Adsumptione sanctæ Mariæ matris Domini nostri*; qua in missa *beatæ Virginis corpus de sepulcro translatum* fuisse, nec *resolutionem pertulisse* memoratur. Denique (quod rem evincit) Gregorius Turonensis episcopus, in lib. I de Gloria martyrum cap. 9, ubi agit de basilica per Constantinum in honorem D beatissimæ Virginis constructa, « Hujus festivitas, sacra, inquit, mediante mense undecimo celebratur, » id est mense Januario. Quod de Gallia intelligendum esse sequentia manifestant, probantque hoc festum Vigiliis præventum, ac proinde celebre tunc fuisse: « Nam in oratorio Marciacensis domus Arverni territorii, ejus reliquiæ continentur. Adveniente vero hac festivitate, ego ad celebrandas Vigilias ad eum accessi. » Itaque per id tempus celebris in Gallia erat Assumptio beatissimæ Virginis in Januario, quæ festivitas sanctæ Mariæ simpliciter a Gregorio, uti et in Lectionario nostro appellatur. Cæterum Augusto mense hoc festum ponitur in Libro Sacramentorum Gregorii Magni, quo auctore

Galli indubie illud in illum mensem transtulerunt a tempore Caroli Magni cum Ordinem Gregorianum susceperunt. Serius tamen apud laicos præceptum de observando hoc festo receptum est, ut constat tum ex Capitulari Caroli Magni in lib. I cap. 158 novæ editionis, tum ex Annalibus Bertinianis ad annum 862, quo anno Hunfridus Morinorum episcopus id pro feriato haberi et celebrari mandavit. Lege Analectorum tomum III pag. 330.

XXIII. LEGENDA IN CATHEDRA SANCTI PETRI.

. . . .

Lectio Actuum apostolorum.

Tempore illo, misit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia, etc., *usque* Quomodo Dominus eduxisset eum de carcere. (*Act.* XII, 1-17.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Tempore illo, venit Dominus Jesus in partes Cæsareæ, etc., *usque* Erit solutum et in cælis. (*Matth.* XVI 13-19.) *Deinde continenter* : Post hæc dicit Simoni Petro : Simon Johannis diligis me plus his? etc., *usque* Qua morte clarificaturus esset Deum. (*Joan.* XXI, 15-19.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES

120. In ms. Codice post titulum primum hujus festi, avulsum est unum folium, quod lectionem primam ex Veteri Testamento continebat. Duplex modo Cathedræ sancti Petri festum celebratur, alterum die 18 Januarii, cum Petrus Romæ; alterum 22 Februarii, cum Antiochiæ primum sedisse creditur. Utrum hoc loco intelligendum sit, quæstio est. Posteriori illud favet, quod in ecclesiasticis quondam receptior fuerit hæc festivitas, uti Menardus noster probat in notis ad Gregorii Sacramentarium, in quo sola hæc Cathedra locum habet, quæ Februario celebratur. Deinde in Missali Gothico seu Gothicogallicano, post Conversionem sancti Pauli, cujus memoria fit VIII Kal. Februarii, subsequitur *Missa in Cathedra sancti Petri apostoli*, quæ quidem antecedere deberet, si de Cathedra Januarii hæc missa esset intelligenda. Denique in concilio II Turonensi anni 567 canone 22 reprehenduntur ii, *qui in festivitate Cathedræ domni Petri apostoli cibos mortuis offerebant, et post missas ad gentilium revertebantur errores.* Quod de Cathedra Februarii Menardus noster interpretatur; quo mense apud gentiles Lupercalia in usu erant, quorum reliquias in Gallia damnant Patres prædicti concilii Turonensis. Et tamen Gelasius papa I, qui primus apud Romanos impia hæc sacra sustulit, asserit in epistola sua ad Andromachum senatorem, Lupercalia in Galliis nunquam obtinuisse. Ob causas prædictas potius de Cathedra Februarii, quam de alia Lectionarium nostrum forsan interpretandum nonnullis videbitur.

Verum his quædam majoris momenti adversantur. Levius est quod in Lectionario nostro festum Assumptionis Deiparæ proxime subsequitur Cathedra sancti Petri, quæ eodem die, hoc est XV Kal. Februarii, in Martyrologiis Lucensi, Corbeiensi, aliisque nonnullis

A notatur. Hujus vero festi antiquitatem astruit hymnus de festo Cathedræ Romanæ, qui hymnus in Hymnario, Romæ anno superiori edito, tribuitur Paulino. Porro ut potius de Cathedra, quæ Januario recolitur, quam de altera Lectionarium nostrum interpreter, illud maxime me movet, quod in eo numerentur Dominicæ tres post Cathedram sancti Petri ante Dominicam primam Quadragesimæ. Qui Dominicarum numerus a die 22 Februarii nunquam compleri potest, quantumvis Pascha ab æquinoctio declinet. Adde in eodem Lectionario duas tantum Dominicas post Epiphaniam assignari, quæ non sufficerent, si aliæ tres a Cathedra Februarii numerarentur. Atqui apud Gallos peculiaris fuit Cathedræ **121** sancti Petri in Januario memoria, ut discimus ex pervetusto

B martyrologio Gellonensi, in quo hæc verba leguntur, ad propositum notatu digna : XV Kal. Februarii secundum Gallos Cathedra sancti Petri apostoli. In alio Gellonensi, quod tempore Caroli Magni exaratum est, eodem die Cathedra sancti Petri apostoli, qua primo Romæ sedit. At sive hæc, sive altera intelligatur, nomine Cathedræ sancti Petri sine adjuncto, potius Petri confessio et primatus, quam sedes Antiochena Romanave honoratur, ut missæ Gallicanæ hæc collectio probat : Deus qui hodierna die beatum Petrum post te dedisti caput Ecclesiæ, cum te ille vere confessus sit, et ipse a te digne prælatus sit, etc. Et in Contestatione : Testis est dies hodierna beati Petri Cathedra episcopatus exposita, in qua fidei merito revelationis mysterium, Filium Dei confitendo, præ-

C latus apostolos, *pro* apostolus *vel* apostolis, ordinatur. In cujus confessione est fundamentum Ecclesiæ, etc. His verbis, ut jam dixi, potius Petri confessio et primatus, quam Antiochena vel Romana Cathedra designatur. Unde in veterrimo Calendario nostro, litteris majusculis scripto, unicum Cathedræ festum exprimitur absque adjuncto in hunc modum. VIII Kal. Martii Cathedra sancti Petri. Consule Menardum et Frontonis Calendarium. Samson Dolensis Episcopus in beati Apostoli Cathedra ordinatus dicitur ab anonymo æquali, qui ejus Vitam duobus libris scripsit : sed utra sit illa Cathedra, non liquet.

XXIV. DIE DOMINICO POST CATHEDRAM SANCTI PETRI.

Lectio Oseæ prophetæ.

D Hæc dicit Dominus : Audite verbum Domini filii Israhel, quia judicium Domino cum habitatoribus terræ, etc., *usque* Confundentur a sacrificiis suis, ait Dominus Deus. (*Osea* IV, 1-19.)

Epistola Pauli apostoli ad Galatas.

Vos autem in libertatem vocati estis, etc., *usque* Sic adimplebitis legem Christi. (*Galat.* V, 13, *usque* VI, 2.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore, adsumpsit Dominus Jesus Petrum et Jacobum **122** et Johannem fratrem ejus, etc., *usque* Donec filius hominis a mortuis resurgat. (*Matth.* XVII, 1-9.)

XXV. SECUNDA DOMINICA POST CATHEDRAM SANCTI PETRI.

Lectio Hierimiæ prophetæ.

Tempore illo, factum est verbum Domini ad Hierimiam, dicens : Hæc dicit Dominus Deus exercituum, Deus Israhel : Vade, et dic viris Juda et habitatoribus Hierusalem : Numquid non recipietis disciplinam... ut obediatis mihi, dicit Dominus. Ego autem locutus sum ad vos de mane consurgens... neque audistis me. Idcirco hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israhel : Ecce ego adduco super Juda... et non responderunt mihi. Tolle volumen libri, et scribe in eo... et propitius ero iniquitati et peccato eorum, ait Dominus Deus. (*Jerem.* XXXV, 13, *usque* XXXVI, 3, *quibusdam omissis.*)

Epistola Pauli apostoli ad Ephesios.

Fratres, fornicatio et omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis, etc., *usque* Subjecti invicem in timore Christi. (*Ephes.* v, 3-21.)

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

Dicbus illis, ecce quidam legisperitus surrexit temptans Dominum Jesum, et dicens : Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? etc., *usque* Vade et tu fac similiter. (*Luc.* x, 25-37.)

XXVI. TERTIA DOMINICA POST CATHEDRAM SANCTI PETRI.

Lectio Esaiæ prophetæ.

Hæc dicit Dominus : In tempore placito exaudivi te, etc., *usque* Redemptor tuus fortis Jacob, ait Dominus Deus. (*Isa.* XLIX, 8-26.)

Epistola Pauli apostoli ad Colossenses.

Fratres, induite vos, sicut electi Dei, viscera misericordiæ, **123** etc., *usque* Gratias agentes Deo et Patri per ipsum, qui est benedictus in sæcula. (*Coloss.* III, 12-17.)

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

Tempore illo, factum est cum introisset Dominus Jesus in domum cujusdam principis Pharisæorum sabbato manducare panem, etc., *usque* Beatus qui manducabit panem in regno Dei. (*Luc.* XIV, 1-15.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Singulare est quod superiores Dominicæ tres notentur *post Cathedram sancti Petri.* Nulla hic mentio de Dominicis Septuagesimæ, Sexagesimæ et Quinquagesimæ, neque de feria quarta Cinerum : neque etiam in Missali Gothico seu Gallicano. Sexagesima et Quinquagesima ante Pascha prohibentur in conciliis Aurelianensibus I et IV. Primum sic habet in canone 24 : *Id a sacerdotibus omnibus decretum est, ut ante Paschæ solemnitatem, non Quinquagesima, sed Quadragesima teneatur.* Et in IV canone 2 : *Hoc etiam decernimus observandum, ut Quadragesima ab omnibus Ecclesiis æqualiter teneatur ; neque Quinquagesimam, aut Sexagesimam ante Pascha quilibet sacerdos præsumat indicere.* Veruntamen Cæsarius, Arelatensis eo tempore antistes, in regulæ suæ ad monachos cap. 22, a Domini Natale, « usque ante duas hebdomadas de Quadragesima, secunda, quarta, et sexta feria » jejunium præscribit : « inde postea usque ad Pascha omni die, absque die Dominica. » Aurelianus vero, ejusdem Cæsarii post Auxanium successor, in A suæ item regulæ appendice, « Ab Epiphania, inquit, usque Pascha, quotidie jejunandum absque majoribus festivitatibus, Sabbato et Dominica. » Sed hæc monachis erant, non universim omnibus præscripta. In Missali Mozarabico Dominica Septuagesimæ non exstat, nec Sexagesimæ ; at Dominica ante diem Cinerum *Ad carnes tollendas* appellatur, quam sequitur feria quarta Cinerum, forsan haud ex primaria institutione. In regula sancti Patris Benedicti nulla mentio de Septuagesima, et *Alleluia* usque ad Quadragesimam in officiis divinis retinetur, uti etiam in Ordine Mozarabico. At in Gelasiano vulgato, missæ pro Septuagesima, Sexagesima, et Quinquagesima habentur. Sexagesimam memorat Magister in regulæ suæ cap. 28. Caput Quadragesimæ a Dominica pri- B ma, non a feria quarta Cinerum olim incipiebat, etiam tempore Gregorii Magni. Argumenta hanc in rem videsis apud Menardum.

XXVII. LEGENDA IN INICIUM QUADRAGINSIMÆ.

Lectio Esaiæ prophetæ.

124 Hæc dicit Dominus : Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, etc., *usque* Os enim Domini loquutum est, ait Dominus Deus. (*Isa.* LVIII, 1-14).

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, etc. Conventio Christi.....(*II Cor.* VI, 2-15).

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Consonat titulus Missalis Gothici seu Gallicani : *Ordo missæ in initium Quadragesimæ.* Epistolæ hujus C finis et Evangelium consequens deest, quoniam avulsus est unus quaternio, id est octo folia. Quaternio sequens incipit a fine Prophetiæ legendæ in Dominica Palmarum. Officium feriæ sequentis præditum est numero 33. Cum vero superius officium Dominicæ primæ in Quadragesima numerum 27 præferat, quinque numeros sequentes pro totidem consequentibus Quadragesimæ Dominicis desiderari intelligimus. Itaque nulla in Lectionario nostro singularia officia pro feriis Quadragesimæ assignata erant. Certe in Missali Gothico seu Gallicano septem duntaxat missæ exstant per Quadragesimam usque ad missam in Cœna Domini. Missa prima sic inscripta est : *Ordo missæ in initium Quadraginsimæ.* Quatuor sequentes hoc modo : *Item missa jejunii,* absque designatione D Dominicæ. Sexta, *Item missa in Quadraginsima.* Septima denique, *Missa in symbuli traditione*, de qua infra. In Missali Mozarabico duæ sunt missæ, præter Dominicales, per singulas hebdomadas, nempe pro quibuslibet feriis quartis et sextis : aliæ feriæ vacant.

Dominicæ primæ in Quadragesima officium in eodem Mozarabico ita incipit : *Ecce nunc tempus acceptabile, alleluia, ecce nunc dies salutis, alleluia.* Versus. *Dominus regnavit, decorem induit, induit Dominus fortitudinem, et præcinxit se.* Deinde præcentor repetit, *Ecce nunc dies salutis.* Tum dicitur *Gloria et honor Patri, et Filio, et Spiritui sancto in sæcula sæculorum, amen.* Post *Gloria in excelsis* et orationem, sequitur Lectio ex Prophetia Isaiæ cap. LV :

Hæc dicit Dominus : Audite audientes me, et comedite A *bonum*, etc. **125** Deinde post canticum trium puerorum et psalmum, et post orationes pro pœnitentibus, subsequitur Lectio ex Epistola II ad Corinthios cap. v : *Pro Christo legatione fungimur*, etc., usque *Tanquam nihil habentes, et omnia possidentes.* Postmodum Evangelium ex Joannis cap. IV : *Dominus noster Jesus Christus reliquit Judæam, et abiit in Galilæam*, etc., usque *Quia hic est vere Salvator mundi.* In posterum *Alleluia* omittitur ad Pascha ex præscripto concilii Toletani IV, can. 11.

In Missali Ambrosiano, cum quo vetus Gallicanum quamdam affinitatem habet, Dominica prima Quadragesimæ inscribitur *De Samaritana;* secunda *De Abraham;* tertia *De cæco;* quarta *Lazari*, propterea quod Evangelia de his assignentur.

Sæculo VI in Gallia non ita rati erant jejuniorum Quadragesimalium dies. Aurelianus in regula sua Sabbatum, Dominicam, et majores festivitates a jejunii lege eximit, ut superius vidimus. Faustinus, Regiensis (ut quibusdam videtur) episcopus, quinque tantum per hebdomadam jejunii dies admittit, invehens in eos, qui « veriti sunt, credo, inquit, ne quinque jejuniis prolongatis, caro eos corpusque deficeret, et exiles ac tenues Quadragesimæ abstinentiam tolerare non possent. » Hæc ille in sermone habito in Dominica ante Quadragesimam, cujus sermonis fragmentum Æneas Parisiensis antistes refert in libro adversus Græcos. Sic in ecclesia Mediolanensi, etiam in Quadragesima, Sabbatum a jejunio immune erat, præter Sabbatum sanctum. Verum concilium Aurelianense IV, canone 2 ita decernit: *Ut Quadragesima ab omnibus Ecclesiis æqualiter teneatur, neque Quinquagesimam, aut Sexagesimam ante Pascha quilibet sacerdos præsumat indicere.* Quod nimirum faciebant hi qui Sabbatum a jejunii religione eximebant. Tum subdunt Patres ad sanciendam Sabbati observationem : *Sed neque per Subbata, absque infirmitate, quisquam solvat Quadragesimæ jejunium, nisi tantum die Dominico prandeat.* Magister in regulæ suæ cap. 53 ita vult in Dominicis Quadragesimæ pranderi, ut « tamen in sera penitus nihil cœnent, ut una sit in ipsis diebus a die refectio. » Sed hæc non sunt hujus loci.

In Quadragesima non una erat de missis ferialibus et quotidianis apud Latinos disciplina. In quibusdam quotidie, in aliis tantum certis diebus fiebat sacrificium, testante Augustino in epistola ad Januarium. In ecclesia Mediolanensi videtur usus fuisse Sacrificii quotidiani. Insignis est in eam rem Ambrosii locus in sermone octavo super psalmum **126** CXVIII ad versum 6 : « Indictum est jejunium; cave ne negligas. Et si te fames quotidianum cogit ad prandium, aut intemperantia declinat jejunium, tamen cœlesti magis te servato convivio. Non epulæ paratæ extorqueant, ut cœlestis sis vacuus sacramenti. Differ aliquantulum, non longe est finis diei. Imo plerique sunt ejusmodi dies, ut statim meridianis horis adveniendum sit in ecclesiam, canendi hymni, celebranda oblatio. » Nempe diebus Dominicis et Sabbatis, quibus in ecclesia Mediolanensi relaxatio a jejunio erat, ut nempe cœna serotina in prandium verteretur. « Tunc utique paratus assiste, ut ibi accipias munimentum, ut corpus edas Domini Jesu, in quo remissio est peccatorum; postulatio divinæ reconciliationis et protectionis æternæ.... Admonet etiam sacrificium vespertinum, ut nunquam Christum obliviscaris. Non potes oblivisci, cum lectum ascendis, ejus Domini, cui in occasu diei precem fuderis, qui esurientem te sui corporis epulis expleverit. » Eadem sacrificia vespertina etiam in ecclesiis Gallicanis celebrari tunc mos erat, ut ex conciliis Vasensi, Aurelianensi III, et ex Matisconensi primo probavimus in lib. I cap. 5.

B [XXXII. LEGENDA IN DOMINICA PALMARUM.
Lectio Hierimiæ prophetæ.]

. . . .

et vir fratrem suum dicens : Cognuscite Dominum. Omnis enim cognuscent me a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus. Quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non ero memor amplius. (*Jerem.* XXXI, 34.)

Epistola Pauli apostoli ad Hebræos.

Fratres, fide intellegemus aptata esse sæcula verbo Dei, etc., *usque* Fortes facti sunt in bello. (*Hebr.* II, 3-34.)

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis ante sex dies Paschæ, venit Dominus Jesus Bethaniam, ubi fuerat Lazarus mortuus, etc., C *usque* Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. (*Joan*, XII, 1-24.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

127 In Missali Gothico septima Quadragesimæ missa inscribitur : *Missa in Symbuli traditione.* Tradebatur autem Symbolum competentibus in Dominica Palmarum, teste Isidoro in lib. de Officiis ecclesiasticis cap. 27 : « Hoc die Symbolum competentibus traditur propter confinem Dominicæ Paschæ solemnitatem : ut quia jam ad Dei gratiam percipiendam festinant, fidem quam confiteantur agnoscant. Eodem spectat canon 13 concilii Agathensis : *Ut Symbolum ante octo dies Paschæ competentibus prædicetur.* Et optime quidem Lectionarii nostri hac die lectiones Symboli traditioni conveniunt. Prophetia Jere- D miæ : *Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam..... Omnes cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum.* Lectio ex epistola Pauli ad Hebræos, ubi multa præclare de fide. Evangelium Johannis, in quo agitur de gentilibus, qui accesserunt ad Philippum, cupientes Jesum videre. Eumdem diem Capitilavium a vulgo appellari tradit Isidorus, « quia tunc moris esset capita lavandi infantium qui ungendi sunt. » In Missali Ambrosiano Symbolum competentibus tradebatur Sabbato præcedente. Nulla hoc die passio in Lectionario, ne feria tertia vel quarta sequente, sed tantum feria sexta. In Ordine quodam vetustissimo, quem in Germania reperimus, ad hanc Dominicam passio secun-

dum Matthæum præscribitur, rursus in Parasceve repetita; quarta vero feria passio secundum Lucam. Olim in Dominica Palmarum passio legebatur in majori tantum sacro, non in privatis missis.

XXXIII. LEGENDA IN AUTENTICA HEBDOMADA, FERIA II, AD MATUTINOS.

Lectio Danihel prophetæ.

Tempore illo, ego Danihel, cum orarem et confiterer peccata mea, et peccata populi mei Israhel, etc., *usque* Et usque ad consummationem et finem perseveravit dissolatio. (*Daniel.* IX, 20-27.)

LEGENDA, FERIA III, AD MATUTINOS, IN AUTENTICA HEBDOMADA.

Lectio Hierimiæ prophetæ.

128 Hæc dicit Dominus: Revertatur unusquisque a via sua mala, etc., *usque* Animam pauperis de manu malorum, ait Dominus Deus. (*Jerem.* XVIII, 11 23.) *Deinde consequenter:* Seduxisti me, Domine, et seductus sum, etc. (*Jerem.* XIX, 7-13.)

LEGENDA FERIA IV, IN AUTENTICA HEBDOMADA, AD MATUTINOS.

Lectio Hierimiæ prophetæ.

Dixit Hierimias: Ego vir videns paupertatem meam in virga indignationis tuæ, etc., *usque* Ideo sperabo misericordiæ Domini, ait Dominus Deus. (*Thren.* III, 1-22.)

XXXIV. LEGENDA IN CENA DOMINI, AD MATUTINOS.

Lectio libri Exodi.

Tempore illo, mense tertio egressionis Israhel de terra Ægypti, in die hac venerunt ad solitudinem Sinai, etc., *usque* Et ut terror illius esset in vobis, et non peccaretis amplius. (*Exod.* XIX, 1, *usque* XX, 20.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis, dixit Dominus Jesus discipulis suis: Scitis quia post biduum Pascha fiet..... tumultus fieret in populo..... (*Matth.* XXVI, 2.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Numerus marginalis deest in tribus primis hebdomadæ sanctæ feriis, in quibus unica Lectio ad Matutinos, nullæ ad missam assignantur. Nulla etiam missa his diebus exstat in Mozarabico, neque etiam in Gallicano. Hebdomada vocatur authentica, ut passim apud Amalarium, aliosque rerum ecclesiasticarum scriptores. Evangelium 129 feriæ quintæ mutilum est in Codice nostro, quoniam avulsus est unus quaternio, in quo habebantur Lectiones ad missam Cœnæ Domini, et ad Matutinos feriæ sextæ, ut colligimus ex vacuo duplici numero, et ex sequenti numero 37, qui in officio secundæ horæ ad oram Codicis apponitur. In triduo ante Pascha ad Matutinos non legebantur, ut modo, Jeremiæ Lamentationes, sed una lectio ex præmissis; nec passio Christi Domini ante feriam sextam.

Dominicæ Cœnæ festa vocat Gregorius in lib. VIII, cap. 43. Alii *Natale calicis*, quo titulo Avitus Viennensis pontifex sermonem habuit, cujus aliquot fragmenta vir cl. Jacobus Sirmondus vulgavit. Insigne est præ cæteris fragmentum tertium, in quo hæc verba: « Impleturus Redemptor noster sacramentum carnis assumptæ, sicut æternus et piissimus Pater, creatis a se redemptisque filiis spem indultæ adoptionis aperiens, substantiamque nobis cœlestem ante diem suæ mortis assignans, testamentum fecit, quo nos hæredes ab his quæ largiebatur instituit, humana quidem comparatione, sed non humana necessitate; non amissurus quod filiis deputabat, sed habiturus magis filios cum hæreditate quam scripserat. Testamentum hoc appellamus Testamentum Novum: in quo exhæredatis omnibus, solus hæres instituitur populus Christianus. Non autem juxta terrenum morem hæreditas ista dividitur, nec corruptibili distributione in plures dispersa tenuatur. Omnes recipit, omnes invitat; nec de portione tenentum tollitur, quod aliis nascentibus deputetur. » *Et infra.* « Agnoscamus nunc fideliter summam hæreditatis indeptæ. Illud est videlicet, quod cœnantibus apostolis æterni libaminis ordinem consecravit. Itaque videmus, quod nihil nobis de substantiæ plenitudine minuit, qui quod pro nobis assumpsit, totum nobis reliquit. Alii hæredibus suis sua tribuunt; ille semetipsum, id est carnem vel sanguinem corporis sui. » Aurea verba, nec minus fide quam consolatione plena.

[XXXVI. LEGENDA AD MATUTINOS IN PARASCEVEN.

Evangelium Johannis.]

. . . .

... hominem. Deinde dicit ei unus ex servis pontificis cognatus ejus, cujus abscidit Petrus auriculam. Nonne ego te vidi in ortu cum illo? Et post pusillum (*Matth.*), accesserunt qui stabant, et dixerunt 130 Petro: Vere et tu ex illis es, nam et loquilla tua manifestum te facit. Tunc cœpit jurare et detestare, quia non novisset hominem. Et continuo gallus cantavit. Et conversus Dominus Jhesus respexit Petro (*Luc.*). Et recordatus est Petrus verbi Domini Jesu quod dixerat: Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras flevit amare (*Matth.*).

XXXVII. LEGENDA AD SECUNDA IN PARASCEVEN.

Esaiæ prophetae.

Ecce intellegit servus meus, et exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit, etc., *usque* Pro transgressoribus oravit. (*Isa.* LII, 13, *usque* LIII, 12, *quibusdam omissis.*)

LEGENDA AD SECUNDA IN PARASCEVEN.

Evangelium Matthæi.

Mane autem facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotum et seniores populi adversus Dominum Jesum, ut eum morti traderent: et vinctum a Caipha adduxerunt eum, et tradiderunt Pontio Pylato præsidi. Tunc videns Judas qui eum tradidit quod damnatus esset, pœnitentia ductus retulit treginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, dicens: Peccavi tradens sanguinem justum. At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris. Et projectis argenteis in templo, recessit; et abiens laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet eos mittere in corbanan, quia præcium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepultura

peregrinorum : propter hoc vocatus est ager ille A Acheldemach, quod est, ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem : Et acceperunt treginta argenteos, prætium adpræciati, quem adpræciaverunt a filiis Israhel, et dederunt eos in agrum figuli, sicut mihi Dominus constituit. Jesus autem stetit ante præsidem, et interrogavit eum præses dicens : Tu es rex Judæorum ? Dicit ei Dominus Jesus : Tu dicis. Et cum accusaretur a principibus sacerdotum et senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pylatus : Non audis quanta adversum te dicunt testimonia ? Et non respondit ei ad illum verbum, ita ut miraretur præses vehementer.

131 Principes autem sacerdotum (*Joan.*) non B introierunt in prætorio, ut non contaminarentur, sed manducarent pascha. Exivit ergo Pylatus ad eos foras, et dixit : Quam accusationem affertis adversus hominem hunc ? Responderunt et dixerunt ei : Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pylatus : Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate eum. Dixerunt ergo ei Judæi : Nobis non licet interficere quenquam. Ut sermo Domini Jhesu impleretur quem dixit, significans qua morte esset moriturus. Introibit ergo iterum prætorium Pylatus, et vocavit ad se Dominum Jhesum, et dixit ei : Tu es Rex Judæorum ? Et respondit ei Dominus Jhesus : A temetipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me ? Respondit Pylatus : Numquid ego Judæus sum ? Gens tua et pontifices C tradiderunt te mihi. Quid fecisti ? Respondit Dominus Jhesus : Regnum meum non est de hoc mundo. Si de hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Judæis : nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pylatus : Ergo rex es tu ? Respondit Dominus Jhesus : Tu dicis, quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pylatus : Quid est veritas ? Et hæc cum dixisset, iterum exivit Pylatus foras ad Judæos, et dixit eis : Ego nullam causam invenio in homine isto.

At illi invaliscebant dicentes (*Luc.*) : Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, et prohibentem D tributa dare Cæsari, et dicentem se Christum regem esse. Commovit populum, docens per universam Judæam, et incipiens a Galilæa usque huc. Pylatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset. Et ut cognovit quod de Herodes potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Hierosolymis erat in illis diebus. Herodes autem viso Domino Jhesu, gavisus est valde. Erat enim cupiens ex multo tempore vidire eum, eo quod audiret multa de illo, et sperabat signum aliquod vidire ab eo fieri. Interrogavit autem illum multis sermonibus : at ipse nihil respondebat illi. Stabant autem principes sacerdotum et scribæ constanter accusantes eum. Sprævit autem illum Herodes cum exercito suo, et inlusit, et induta veste alba, remisit ad Pylatum. Et facti sunt amici Herodes et Pylatus in ipsa die, nam antea inimici erant ad invicem. Pylatus autem convocatis principibus sacerdotum, et magistratibus 132 et plebe, dixit ad illos : Obtulistis mihi hunc hominem quasi avertentem populum et ecce ego coram vobis interrogans nullam causam invenio in homine isto ex his, in quibus eum accusastis. Sed neque Herodes. Nam remisit eum ad nos : et ecce dignum morti nihil aptum est ei. Emendatum ergo illum dimittam. Per diem autem solemnem (*Matth.*) consueverat præses dimittere populo unum vinctum quem voluissent. Habebant autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas. Qui propter seditionem quandam factam in civitate (*Luc.*), et humicidium, missus fuerat in carcerem. Congregatis ergo illis (*Matth.*), dicit Pylatus : Quem vultis dimittam vobis, Barabban, an Jhesum qui dicitur Christus ? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad illum uxor ejus dicens : Nihil tibi et justo illi, multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populo ut peterent Barabban, Jhesum vero perderent. Respondens autem præsis ait illis : Quem vultis vobis de duobus dimitti ? At illi dixerunt ! Barabban. Dicit illis Pylatus : Quid igitur faciam de Jhesu, qui dicitur Christus ? Dicunt omnes : Crucifigatur. Ait illis tertio præsis (*Luc.*) : Quid enim male fecit ? nullam causam mortis invenio in eum. Corripiam ergo illum et dimittam. At illi magis clamabant dicentes : Crucifigatur (*Matth.*). Et invaliscebant voces eorum (*Luc.*). Videns autem Pylatus quod nihil proficeret (*Matth.*), sed magis tumultus fieret in populo, accepta aqua lavit manus, coram populo, dicens : Innocens ego sum a sanguine justi hujus. Vos videritis. Et respondens universus populus dixit : Sanguis ejus super nos, et super filios nostros. Tunc dimisit illis Barabban, Jhesum autem flagellatum tradidi eis, ut crucifigeretur.

XXXVIII. LEGENDA IPSA DIE AD TERCIA

Lectio Hierimiæ prophetæ.

Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa ? etc., *usque* Properate ad devorandum. (*Jerem.* XI, 15-20 ; XII, 7-9.)

ITEM AD TERCIA.

Secundum Matthæum.

133 Milites præsidis suscipientes Dominum Jhesum in prætorium, congregaverunt ad eum universam cohortem, et exuentes eum vestimentis suis, induerunt eum loricam purpoream, et clamidem coccineam circumdederunt ei : et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, et arundinem in dextera ejus, et genu flexu ante eum inludebant ei dicentes : Have, rex Judæorum, et dabant ei palmas : et expuentes in eum, accipiebant harundinem, et percuciebant caput ejus. Exivit autem Pylatus foras (*Joan.*), et dixit Judæis : Ecce adduco eum

foras, ut cognoscatis, quia non invenio in eo ullam causam. Exiit ergo Dominus Jhesus foras, habens spineam coronam, et purporeum vestimentum. Et dicit eis Pylatus : Ecce homo. Cum ergo vidissent eum pontifices et ministri, clamabant dicentes : Crucifige, crucifige. Dicit eis Pylatus : Accipite eum vos, et crucifigite : ego enim non invenio in eo causam. Responderunt ei Judæi : Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit. Cum ergo audisset Pylatus hunc sermonem, magis timuit, et ingressus est præturium. Iterum dicit ad Dominum Jhesum : Unde es tu? Jhesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pylatus : Mihi non loqueris? nescis quia potestatem habeo crucifigere te; et potestatem habeo dimittere te? Respondit Dominus Jhesus : Non haberes potestatem adversus me ullam, nisi tibi esset datum desuper. Propterea qui tradit me tibi, majus peccatum habet. Et exinde quærebat Pylatus dimittere eum. Judæi autem clamabant, dicentes : Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari. Pylatus ergo cum audisset hos sermones, iterum adduxit foras Dominum Jhesum, et sedit pro tribunali, et dicit Judæis: Ecce rex vester. Illi autem clamabant : Tolle, tolle, crucifige eum. Dixit eis Pylatus : Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices : Non habemus regem nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eis Dominum Jhesum ut crucifigeretur. Suscipientes autem Dominum Jhesum (*Matth.*), exuerunt eum clamidem, et induerunt eum vestimentis suis. Et eduxerunt eum bajolantem sibi crucem, ut crucifigerent eum (*Joan.*). Erat autem hora tercia (*Marc.*). Exeuntes autem (*Matth.*) invenirunt hominem Cyreneum **134** venientem obviam sibi, nomine Symonem. Hunc angariaverunt ut tolleret crucem ejus : et portaret post Dominum Jhesum (*Luc.*). Sequebatur autem illum multa turba populi et mulierum quæ plangebant, lamentabantur eum. Conversus autem ad illas Dominus Jhesus dixit : Filiæ Hierusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete et super filios vestros : quoniam ecce venient dies, in quibus dicent : Beatæ sterilis et ventris qui non genuerunt, et ubera quæ non lactaverunt. Tunc incipient dicere montebus : Cadete super nos, et collibus : Operite nos, quia si in viride ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Ducebantur autem et alii duo nequam cum eo, ut interficerentur. Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha (*Matth.*), quod est, Calvariæ locus. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum : et cum gustasset, noluit bibere.

XXXIX. LEGENDA AD SEXTA IN PARASCEVEN.

Amos prophetæ.

Audite hoc qui conteretis pauperem, et deficere facitis egenos, etc., *usque* Neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Dei. (*Amos* VIII, 4-11.)

Secundum Matthæum.

Postquam crucifixerunt Dominum Jhesum, diviserunt sibi vestimenta ejus sorte mittentes. Scribsit A autem titulum Pylatus (*Joan.*), et posuit super crucem. Erat autem scribtum : Jesus Nazarenus rex Judæorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Judæorum, quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus est Dominus Jhesus. Et erat scriptum Hebraice, Grece, et Latine. Dicebant ergo Pylato pontifices Judæorum : Noli scribere, Rex Judæorum; sed quia ipse dixit, Rex sum Judæorum. Respondit Pylatus : Quod scribsi, scribsi. Milites ergo cum crucifixissent Dominum Jesum, acceperunt vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, et tonica. Erat autem tonica inconsutiles, desuper contexta per totum. Dixerunt ergo ad invicem : Non scindamus eam, sed sorciamur de illa cujus sit, ut scribtura impleretur dicens : Partiti B sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem. Et sedentes servabant eum (*Matth.*). Stabant autem juxta crucem Domini Jhesu mater ejus (*Joan.*), et soror matris ejus, **135** Maria Cleopæ et Maria Magdalenæ. Cum ergo vidisset Dominus Jhesus matrem, et discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suæ : Mulier ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo : Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. Tunc crucifixerunt cum eo duos latrones (*Matth.*), unus a dextris et unus a sinistris : Medius autem Dominus Jhesus (*Joan.*). Et adimpleta est scribtura quæ dicit : Et cum iniquis reputatus est (*Marc.*). Jhesus autem dicebat : Pater dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt (*Luc.*). Prætereuntes autem blasphemabant C eum (*Matth.*), moventes capita sua et dicentes : Vah! qui destruis templum Dei, et in triduo illum reædificas, salva temetipsum. Si filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum inludentes cum scribis et senioribus dicebant : Alios salvos fecit, se ipsum non potest salvum facere. Si rex Israhel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei. Confidit in Deo, liberet nunc eum si vult : dixit enim, quia Dei Filius sum.

Idipsum autem (*Luc.*) unus de his qui pendebant latronibus blasphemabat eum dicens : Si tu es Christus, salvum fac temet ipsum et nos. Respondens autem alter increpabat illum dicens : Miser, neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es? Et nos quidem juste, nam digna factis recipimus: D hic vero nihil mali gessit. Et dicebat ad Dominum Jhesum : Domine, memento mei, cum veneris in regno tuo. Et dixit illi Dominus Jhesus : Amen dico tibi, quia hodie mecum eris in paradyso.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Die sancto Parasceves ad omnes horas præscribuntur pars aliqua passionis Christi Domini, singulis horis conveniens, præmissa ad singulas item horas Lectione ex veteri Testamento. Excidit e Codice nostro pars officii ad Matutinos, id est prima lectio ex Veteri Testamento, cum initio secundæ Lectionis ex Evangelio. Deest etiam ad Nonam magna pars lectionis ex Zacharia, et tota lectio ex Evangelio. Passionis autem series non legitur continue ex uno aliquo evangeiista

sed ex omnibus simul in catenæ modum dispositis. Quam ob rem integram huc referre visum est ad singulas horas. Non multum diversus est ritus, qui præscribitur in vetustissimo Ordine Germanico, tomo IV Analectorum pag. 495 : In sexta feria *Parasceves* ad Tertiam legunt passionem Domini secundum Matthæum ; ad Sextam secundum Marcum. Hora vero nona legunt lectionem de Osee propheta : sequitur
136 gradalis cum quinque versiculis, *Domine, audivi.* Deinde Lectio de Exodo, et Tractus, *Qui habitat in adjutorio.* Post hæc passio Domini secundum Johannem sequatur.

Duplex (ut jam notavi) marginalis numerus deest ab officio Matutinorum pro Cœna Domini ad officium Tertiæ pro Parascere. Prior ex his aptandus videtur officio missæ in Cœna Domini ; posterior ad Matutinos diei sequentis. Quippe Evangelium, quod ex Matthæo legitur ad Cœnam Domini, existimo pertinere ad Matutinos, utpote quod agit de Christi comprehensione facta per Judæos. Aliud Evangelium ad missam ex Evangelio Joannis de Cœna magis quadrat. Deinde si quod aliud officium numero marginali esset notandum pro die Paresceves post Matutinos, non aliud occurrit quam officium Primæ, quod in hoc Lectionario nusquam comparet : tametsi aptissima ejus assignandi occasio erat, præsertim in triduo Rogationum, in quibus post officium ad Matutinos *statim subditur officium* ad Tertiam. *Itaque officium Matutinorum assignatur pro hora Primæ, cum hic subsequatur officium* ad Secundam

In Mozarabico in die Cœnæ præscribitur Evangelium ex Lucæ cap. XXII, *incipiendo a celebratione cœnæ, et desinendo in lacrymas Petri : in quibus lacrymis desinit Lectionarii nostri officium* ad Matutinos *diei sequentis. Idem Mozarabicum die Parasceves assignat Evangelium ex Matthæi cap.* XXVII *a versu* 1 : *Mane autem facto, insertis quibusdam verbis ad rei gestæ ordinem signandum : Mane facto, cœna* pura quod est ante Sabbatum (*quæ verba utique a Vulgata absunt*) concilium fecerunt summi sacerdotes et seniores populi de Jesu, ut interficerent eum, etc., *usque ad finem capitis, signantes lapidem cum custodibus. Non alia passio hac die in Mazarabico.*

In Africa tempore sancti Augustini unica legebatur passio, et quidem ex Matthæo. Sic enim habet ille in sermone 232 *novæ editionis :* « Passio autem, quia uno die legitur, non solet legi, nisi secundum Matthæum. Volueram aliquando ut per singulos annos secundum omnes Evangelistas etiam passio legeretur. Factum est. Non audierunt homines quod consueverant, et perturbati sunt. » *Patres concilii Toletani* IV, *canone* 6, *nonnullas Ecclesias reprehendunt, ubi in die sextæ feriæ Passionis Domini, clausis basilicarum foribus, nec celebratur officium, nec passio Domini populis prædicatur.*

In hoc triduo aliquando facta est communio, non solum in monasteriis (quod ex Cluniacensium ritibus aliisque constat) sed etiam in aliis ecclesiis, teste Theodulfo episcopo Aurelianensi in Capitularis, articulo 41.
137 *Hic ritus etiam præscriptus est in Sacramentario Gregoriano, in Cœna quidem Domini et in Parasceve omnibus, in vigilia Paschæ recens baptizatis. An vero hic mos in Galliis ante Gregorii Magni tempora servaretur, non ita liquet. Id tamen colligitur ex regula Magistri in cap.* 53, *ubi de feria sexta Dominicæ Passionis, quam sine refectione transigi præcipit. Sic autem subdit :* « Sacramenta vero altaris in patena majore vitrea finiantur : ut cum sexta feria Judæi ad passionem Christum quæsierint, sit ipso die in mentibus nostris reclusus, ut Sabbato nobis per resurrectionem in novo sacramento appareat. Jam qui sexta feria refecturi sunt, sine communione reficiant : ut agnoscatur injuste refici sine Christo. » *Ita Codex Corbeiensis. Cum ergo in pœnam percepti cibi Magister abstinere a communione hac die jubeat ; consequens est communionem iis qui totum diem jejunabant impertitam fuisse. In Hispania tamen hæc communio in die Parasceves et Sabbato sequenti non videtur fuisse in usu tempore concilii* IV *Toletani, hoc est sæculo* VII, *ut colligitur ex verbis canonis septimi, quæ præmissa subsequuntur. Ideo, inquiunt Patres, oportet eodem die Parasceves mysterium crucis, quod ipse Dominus cunctis nuntiandum voluit, prædicari, atque indulgentiam criminum clara voce omnem populum postulare : ut pœnitentiæ compunctione mundati, venerabilem diem dominicæ resurrectionis, remissis iniquitatibus, suscipere mereamur ; corporisque ejus et sanguinis sacramentum mundi a peccatis sumamus. Iidem canone sequenti arguunt eos, qui ad horam nonam ipsa die jejunium solvunt, eosque a paschali communione removent.*

[XLI. LEGENDA IN SABBATO SANCTO.]

. . . .

inundaverunt terram anno sexcentesimo vitæ suæ, etc., *usque* Odoratusque est Dominus odorem suavitatis. (*Genes.* VII, 10, *usque* VIII, 21.)

4. Lectio libri Genesis.

Tempore illo, temptavit Deus Abraham, et dixit ad eum : Abraham, etc., *usque* Abieruntque Bersabee simul, et habitavit ibi. (*Genes.* XXII, 1-19.)

5. Lectio libri Genesis.

138 Tempore illo, senuit Isaac, et caligaverunt oculi ejus, etc., *usque* Solvam jugum ejus de cervicibus tuis. (*Genes.* XXVII, 1-40.)

6. Lectio libri Exodi

Tempore illo, dixit quoque Dominus ad Moysen et Aaron in terra Ægypti : Mensis iste vobis principium mensium, etc., *usque* Fecerunt omnes filii Israhel, sicut præceperat Dominus Moysi et Aaron. (*Exod.* XII, 1-50.)

7. Lectio libri Exodi.

Tempore illo, armati ascenderunt filii Israhel de terra Ægypti, tulit quoque Moyses ossa Joseph secum, etc., *usque* In castris super mare omnes....... (*Exod.* XIII, 18, *usque* XIV, 9.)

Exortatus es in virtute tua, et in refrigerio sancto tuo. Audierunt gentes, et iratæ sunt : doloris compræhenderunt inhabitantes Philistym. Tunc festinaverunt ducis Edom et principes Moabitarum. Adpræ-

hendit eos timor, fluxerunt omnes inhabitantes Chanaan. Decidat super eos timor et trimor magnitudinis brachii tui. Fiant tamquam lapis, donec transiat populus tuus Domine, usquedum pertranseat populus tuus hic quem liberasti. Inducens plantas eos in montem hereditatis tuæ, in præparata habitationis tuæ, quam præparasti Domine, sanctimonium tuum Domine quod præparaverunt manus tuæ. Domine tu regnas in æternum et in sæculum sæculi, et adhuc : quoniam intravit equitatus Pharaonis cum curribus et ascensoribus in mare, et induxit. Dominus super eos aquas maris : filii autem Israhel abierunt per siccum per medio mare. Sumpsit autem Maria Prophetis, soror Aaron, tymphanum in manu : egressæque sunt omnes mulieres post eam cum tymphanis et choris, quibus præcinebat dicens : Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem ejus dejecit in mare. (*Exod.* xv, 14-21.)

8. Lectio Ezechihel prophetæ.

Tempore illo, facta est super me manus Domini, et eduxit me **139** in spiritu Domini, et dimisit me in medio campi, etc., *usque* Et scietis quia ego Dominus loquutus sum et feci, ait Dominus Deus. (*Ezech.* xxxvii, 1-14.)

9. Lectio Esaiæ prophetæ.

Visio Esaiæ filii Amos, quam vidit super Judam et Hierusalem in diebus Oziæ, etc., *usque* Ut pulvis ascendet, ait Dominus Deus. (*Isa.* i, 1.)

10. Lectio libri Hiesum Nave.

Tempore illo, Josue de nocte consurgens, movit castra, egredientesque de Setim, venerunt ad Jordanem, etc., *usque* Ut et vos timeatis Dominum Deum vestrum omni tempore. (*Josue* iii, iv.)

11. Lectio Ionæ prophetæ.

Tempore illo, factum est verbum Domini ad Jonam, filium Amathi, dicens : Surge, vade in Neniven (*Jonæ* i), etc., *usque* Et oravit Jona ad Dominum Deum suum de utero piscis, et dixit. Clamavi ad Dominum Deum meum, etc. Et dixit Dominus pisci, etc., *usque* Loquutus fuerat ut faceret eis, et non fecit, ait Dominus Deus.

12. Lectio Danihel prophetæ.

Anno octabo decimo Nabuchodonozor rex fecit statuam, etc., *usque* In conspectu tuo hodie ut placeat tibi. . . . .
Benedicite imber et ros Dominum. Benedicite omnes spiritus Dominum. Benedicite ignis et calor Dominum, hymnum dicite. Benedicite noctes et dies Dominum. Benedicite tenebræ et lumen Domino. Benedicite frigus et æstus Dominum, hymnum dicite. Benedicite pruina et nivis Dominum. Benedicite fulgura et nubis Dominum. Benedicite terra Dominum, hymnum dicite. Benedicite montes et colles Dominum. Benedicite omnia nascentia terræ Dominum. Benedicite maria et flumina Dominum, hymnum dicite. **140** Benedicite fontes aquarum Dominum. Benedicite byluæ et omnia quæ morantur in aquis Dominum. Benedicite omnes volucris cæli Dominum, hymnum dicite. Benedicite bestiæ et jumenta Dominum. Benedicite Israhelitæ Dominum. Benedicite filii hominum Dominum, hymnum dicite. Benedicite Sacerdotes Domini Domino. Benedicite servi Domini Domino. Benedicite spiritus et animæ justorum Domino, hymnum dicite. Benedicite sancti et humiles corde Dominum. Benedicite Annanias, Azarias, Misahel Dominum. Benedicamus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum Dominum, hymnum dicamus, et superexaltemus eum in sæcula. Quia eripuit nos Deus in inferno, etc., *usque* Potestas ejus in generationem et generationem. (*Dan.* iii.).

Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

Fratres, an ignoratis, quia quicumque baptizati sumus, etc., *usque* Viventes autem Deo in Christo Jesu Domino nostro. (*Rom.* vi, 3-12.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Vespere autem Sabbati, quæ luciscit in prima Sabbati, etc., *usque* Omnibus diebus usque ad consummationem sæculi. (*Matth.* xxviii.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Ab hoc officio Sabbati sancti inseritur altera numerorum marginalium in Lectionario series (ut supra notavimus) ad designandas Lectiones. Ex duodecim lectionibus quæ legebantur ante missam in gratiam baptizandorum, tres primæ desunt. Eædem ferme sunt in Mozarabico, nec multum differunt a modo usitatis in Missali Romano hodierno. Tria cantica inseruntur, nempe Mosis post septimam, Jonæ post undecimam, trium puerorum post duodecimam, ut fere in Mozarabico : nisi quod loco cantici Jonæ est canticum Habacuc post Lectionem ex eodem propheta

In Mozarabico Lectionibus istis præmittitur cerei benedictio, cujus formula diversa est a Romana, quæ eadem est cum vetere Gallicana. Primo fit benedictio lucernæ : quæ benedictio auctorem habet Isidorum, teste Elipando episcopo Toletano, qui ex eo hæc verba refert in **141** epistola ad Alcuinum. « Nam et ipsi canimus in vigilia Paschæ, beato Isidoro dicente : Induit carnem, sed non exuit majestatem; nostram substantiam expetens, sed propriam non relinquens. » Quæ totidem verbis in Mozarabico leguntur ad benedictionem lucernæ. Alia testimonia ibidem ex Missali Toletano profert idem Elipandus ad hæresim suam confirmandam, quorum aliqua in Mozarabico non exstant, nempe quæ ex missa in Cœna Domini, et quæ ex feria tertia Paschæ, itemque ex missa sancti Sperati, et quæ ex missa defunctorum. Alia quidem ab ipso prolata reperiuntur in isto Missali, ut quod habet ex feria quinta Paschæ; at in illatione ejusdem feriæ loco *adoptivi*, in edito legitur *assumpti*; itemque in missa de Ascensione *assumptionem*, non (ut ipse legit) *adoptionem*. Has omnino emendationes suggesserunt in libro ii adversus Elipandum Leidradus, Nefridius, episcopi, et Benedictus abbas, seu potius Alcuinus duplicis istius libri scriptor.

Post benedictionem lucernæ sequitur cerei benedictio post aliquas orationes, hoc modo incipiens :

Vere, Domine, satis dignum et pulchrum est, in quantum nos munere tuo illustras, tibi semper gratias agere, apud quem est fons vitæ, in cujus lumine videbimus lumen, etc. De benedictione lucernæ et cerei exstat canon nonus concilii IV Toletani : *Lucerna et cereus in prævigiliis Paschæ apud quasdam Ecclesias non benedicuntur; et cur a nobis benedicantur inquirunt. Propter gloriosum enim noctis ipsius sacramentum solemniter hæc benedicimus, ut sacræ resurrectionis Christi mysterium, quod tempore hujus votivæ noctis advenit, in benedictione sanctificati luminis accipiamus. Et quia hæc observatio per multarum loca terrarum regionesque Hispaniæ in Ecclesiis commendatur, dignum est ut propter unitatem pacis in Gallicanis Ecclesiis conservetur.* Ubi quidam male *Gallicanis* legendum putant. In Hispaniis antiquum esse benedicendi cerei morem, ex Prudentio nonnulli colligunt, cujus hymnum *Ad incensum cerei paschalis* compositum laudant. Et hunc quidem hymnum ad benedictionem cerei paschalis exhibet vetus Ordo Romanus, et Hymnarium antiquum, Romæ anno superiore impressum. At quia hymnus iste, qui in Cathemerino quintus est, inscribitur in membraneis libris, *Hymnus ad incensum lucernæ*, non *cerei paschalis;* hinc Sirmundus in notis ad Ennodium, et Menardus in Concordiam regularum inferunt, eumdem hymnum ad accendendas in Lucernario seu Vesperis quotidianis lucernas compositum fuisse. In eadem sententia est Nicolaus Heinsius in nova Prudentii editione, **142** ubi cerei paschalis ritum Prudentii ævo ignotum fuisse censet colligi ex antiquitatibus ecclesiasticis. Verum *lucernæ* vocabulum in titulo hymni non sufficit probando id quod hi viri docti intendunt : quandoquidem in Vigilia Paschæ benedictio etiam lucernæ fiebat, ex dictis. Deinde in illo hymno fit mentio de Christi Domini resurrectione, quod priori sententiæ confirmandæ quoddam robur addere potest. Sed alia ratio, quam Menardus noster affert, melius probat hymnum hunc de Lucernario quotidiano interpretandum, nempe ipse titulus libri *Cathemerinôn*, quo significantur ea quæ per diem aguntur. Idem suadet etiam libri ipsius ordo, in quo primus hymnus est *Ad galli cantum*, secundus *Matutinus*, tertius *Ante cibum*, quartus *Post cibum*, quintus *Ad incensum lucernæ*, sextus *Ante somnum*. Ubi quintus de Vesperis indubie intelligendus est, in quibus solemni more in dies accendi lucernas tunc mos erat, ut recte Menardus ibidem probat, nimirum in caput 24 Concordiæ regularum, § 2. Neque tamen propterea tam novus est cerei in Vigiliis paschalibus benedicendi ritus, uti Heinsio visum est : cum Ennodius, Ticinensis ante annum 520 episcopus, geminam cerei paschalis benedictionem scripserit.

In Missali item Gothicogallicano occurrit *Benedictio ceræ beati Augustini episcopi, quam adhuc diaconus cum esset, edidit et cecinit*, sub hoc exordio : *Exsultet jam angelica turba cœlorum*, etc., ut modo in usu habetur. In Mss. nonnullis, puta in Noviomensi, aliisque, idem istius benedictionis titulus legitur; Augustinus ipse in lib. XV de Civitate Dei cap. 32 quosdam versus refert, quos « in laude quadam cerei » scripsit, ut patet ex nova editione, ubi locus iste ex Mss. restitutus est a nostris. In utraque cerei benedictione Ennodius testatur, ex cereo benedicto decerptas a fidelibus fuisse particulas contra procellas. Inde Agnorum Dei cereorum origo.

Postea in prædicto Missali Gothico subsequuntur variæ Collectiones seu orationes omnino duodecim cum totidem præfationibus, quarum singulæ post singulas lectiones præmissas recitari debent. Una est pro spiritibus pausantium seu defunctorum. Deinde succedunt Orationes ad Christianum faciendum, ad fontes benedicendos, atque ad baptizandum, quas sequitur missa in Vigiliis Paschæ, cujus missæ Epistolam et Evangelium superius ex Lectionario indicavimus. Baptismi solemne tempus erat in Vigiliis Paschæ et Pentecostes, aliquando etiam in Vigilia Natalis Domini, et in natali sancti Joannis. Huic rei probandæ unus fere sufficit Gregorii locus ex lib. VIII, cap. 9, ubi Guntchramnus rex ita loquitur : « Germanus meus Chilpericus moriens dicitur **143** filium reliquisse, cujus nutritores matre deprecante petierunt, ut eum de sancto lavacro in Dominici Natalis solemnitate deberem excipere : et non venerunt. Rogaverunt deinceps ut ad sanctum Pascha baptizaretur; sed nec tunc allatus est infans. Deprecati sunt autem tertio, ut ad festivitatem sancti Joannis exhiberetur; sed nec tunc venit. » Childebertus vero, Sigeberti filius, « baptismum in die sancto Pentecostes accepit, » ex ejusdem libri cap. 4. Verum Patres synodi Matisconensis, canone 3, conqueruntur, quod *pene per singulos dies ac natales martyrum baptismus conferretur;* veteremque usum ad Pascha revocant.

[XLII. LEGENDA IN DIE SANCTO PASCHÆ, AD MISSAM.]

. . . .

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium quod prædicavi vobis, quod et accepistis, etc., *usque* Miserabiliores sumus omnibus hominibus. (*I Cor.* XV.)

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

Diebus illis, una Sabbati valde diluculo venerunt mulieres ad monumentum.... ipsum vero non viderunt..... (*Luc.* XXIV, 1.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Avulso uno item folio, deest prima Lectio ad missam, quæ lectio indubie erat ex Apocalypsi, sicut et aliæ sequentes, etiam in Mozarabico, in quo lectio prima in die Resurrectionis Domini sumitur ex principio Apocalypsis, secunda ex capite II Actuum apostolorum; Evangelium ex Joannis cap. XX. Ex notis numericis apparet in Lectionario nostro nullas pro Dominica Paschæ lectiones ad Vigilias seu Matutinum assignatas fuisse; nec fortasse tempus istis Vigiliis celebrandis reliquum esse poterat, cum omnia quæ superius de Sabbato sancto retulimus, in multam noctem protraherentur. Alia ratio est de monasteriis, in quibus baptismus non conferebatur. In Mis-

sali Gelasiano notanda est rubrica de baptizatis : A *Postea si fuerit oblata, agendæ sunt missæ, et communicat; sin autem, dabis ei tantum Sacramenta corporis et sanguinis Christi, dicens : Corpus Domini nostri*
144 *Jesu Christi sit tibi in vitam æternam.* Ubi communio sub una specie Sacramenta corporis et sanguinis Christi appellatur. Qui locus notandus est ad probandam sub una specie communionem, et ad similes locos explicandos, ubi communio corporis et sanguinis Christi non raro pro una panis specie sumitur.

Præclarum exstat fragmentum ex sermone Aviti episcopi Viennensis, in die Paschæ, ubi hæc verba Christi nomine ad apostolos : « Universis igitur ferte quæ sumitis. Quod mensæ apposui, mundo transmisi. Calix, quem vos gaudetis gustasse, cunctorum est. » B

[XLIII. LEGENDA FERIA II PASCHÆ, AD MISSAM.

Lectio Apocalypsis beati Ioannis apostoli.

. . . .

candidi tamquam lana alba, et tanquam nix, et oculi ejus velut flamma ignis, etc., *usque* Quod est in paradiso Dei mei. (*Apoc.* I, 2-7.)

Lectio Actuum apostolorum.

Tempore illo, stans autem Petrus cum undecim, levavit vocem suam, etc., *usque* Testificatus est, et exhortabatur eos. (*Act.* II, 14-20.)

Lectio sancti Evangelii secundum Marcum.

In illo tempore, Maria autem Magdalene et Maria Joseph aspiciebant, ubi poneretur Dominus Jesus, etc., *usque* Non crediderunt ei. (*Marc.* XV, 47, *usque* XVI, 11.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES. C

Et hic avulsum est unum folium, deestque finis Evangelii quod legebatur in die Paschæ, cum initio Lectionis ex Apocalypsi pro feria secunda. In Missali Gothico seu Gallicano hæc missa ita inscribitur : *Missa matutinalis per totam Pascha pro parvulis qui renati sunt.*

XLIV. LEGENDA FERIA III PASCHÆ.

Lectio Apocalypsis Iohannis apostoli.

145 Ego Johannis fui in spiritu, et audivi vocem dicentem mihi : Angelo Zimirnæ ecclesiæ scribe, etc., *usque* Calcolum candidum, et in calcolo nomen novum. (*Apoc.* II, 8-17). *Eadem in Mozarabico.*

Lectio Actuum apostolorum.

Tempore illo, exsurgens Petrus in medio fratrum D dixit, erat autem turba hominum, etc., *usque* Et annumeratus est cum undecim apostulis. *Act.* I, 15-26).

Lectio sancti Evangelii secundum Marcum.

In illis diebus, duobus discipulis Domini Jesu ambulantibus ostensus est in alia effigie, etc., *usque* Sermonem confirmante sequentibus signis. (*Marc.* XVI, 12-20.) *In Mozarabico Evangelium ex Luca de duobus discipulis euntibus in Emmaunta.*

XLV. LEGENDA FERIA IV PASCHÆ.

Lectio Apocalypsis Iohannis apostoli.

Tempore illo ego Johannis vidi in dexteram sedentis supra thronum librum, etc., *usque* Gloria et potestas in sæcula sæculorum, amen. (*Apoc.* XV, 1-13).

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

Fratres, primus homo de terra terrenus, etc., *usque* Labor vester non est inanis in Domino. (*I Cor.* XV, 47-58.)

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis, erat autem quidam languens Lazarus a Bethania, etc., *usque* Et viderant quæ fecit, crediderunt in eum. (*Joan.* XI, 1-45.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

146 In Mozarabico omnes primæ Lectiones ad missam ex Apocalypsi, secundæ ex Actibus apostolorum, a Pascha ad Ascensionem : in Lectionario nostro ita passim, non tamen semper. Concilii Toletani IV canon 16 sub gravi interminatione definit ut liber Apocalypsis *a Pascha usquè ad Pentecosten missarum tempore* in Ecclesiis prædicetur.

In Africa tempore sancti Augustini quatuor evangelistæ a die Paschatis legebantur, unus post alium : « Prima enim die lecta est resurrectio secundum Matthæum; alio die secundum Lucam; tertio secundum Marcum; quarto, id est, hesterno, secundum Joannem. » Ita Augustinus in sermone 247 novæ editionis, qui est 18 in diebus paschalibus. Paulo aliter evangelistarum ordo se habet in ejusdem sermone 232.

XLVI. LEGENDA FERIA V PASCHÆ.

Lectio Apocalypsis Ioannis apostoli.

Tempore illo, ego Johannis vidi, et ecce Agnus stabat super montem Sion, etc., *usque* Et mare et fontes aquarum. (*Apoc.* XIV, 1-7.)

Lectio Actuum apostolorum.

Tempore illo, Petrus et Johannis ascendebant in templum, etc., *usque* Et convertimini ut deleantur peccata vestra. (*Act.* III, 1-19.)

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

Diebus illis, una Sabbati Maria Magdalene venit mane cum adhuc tenebræ essent, etc., *usque* Quia oporterit eum a mortuis eum resurgere. (*Joan.* XX, 1-9.)

XLVII. LEGENDA FERIA VI PASCHÆ.

Lectio Apocalypsis Iohannis apostoli.

Tempore illo, ego Johannis audivi vocem de sede dicens, etc., *usque* In femore suo scriptum, Rex regum, et Dominus dominantium. (*Apoc.* XIX. 5-16.)

Lectio Actuum apostolorum.

147 Tempore illo, exsurgens autem princeps sacerdotum, et omnes qui cum illo erant, etc., *usque* Pro nomine Jesu Christi contumilia pati. (*Act.* V, 17-41.)

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

Diebus illis, Maria stabat ad monumentum foris plorans, etc., *usque* Vidi Dominum, et hæc dixit mihi. (*Joan.* XX, 11-18.)

XLVIII. LEGENDA DIE SABBATI PASCHÆ.

Lectio Apocalypsis Iohannis apostoli.

Tempore illo, ego Johannis vidi cælum novum et terram novam, etc., *usque* Ardenti igni et solfore, quod est mors secunda. (*Apoc.* XXI, 1-8.)

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

Fratres, cottidie morior per vestram gloriam, etc.,

usque Novissimus Adam in spiritum vivificantem. (*I Cor.* xv, 31-45.)

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

In illo tempore, manifestavit se iterum Dominus Jesus discipulis suis, etc., *usque* Cum resurrexisset a mortuis. (*Joan.* xxi, 1-14.)

XLIX. LEGENDA CLAUSUM PASCHÆ.

Lectio Esaiæ prophetæ.

Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Deus me, etc., *usque* Lætitia sempiterna erit eis, ait Dominus Deus. (*Isa.* LXI, 1-7.)

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

Fratres, si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, etc., *usque* Ut sit Deus omnia in omnibus. (*I Cor.* xv, 12-28.)

DANIHEL CUM BENEDICTIONE, SICUT PRIMO DIE SANCTO PASCHÆ.

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

148 Diebus illis, cum esset sero die illo, una sabbatorum..... nisi videro..... (*Joan.* xx, 19.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Concilium Matisconense II statuit canone 2, ut *illis sanctissimis sex diebus*, qui Paschæ diem subsequuntur, *nullus servile opus audeat facere; sed omnes simul coadunati, hymnis paschalibus indulgentes, perseverationis nostræ præsentiam quotidianis sacrificiis ostendamus, laudantes creatorem et regeneratorem nostrum vespere, mane et meridie.* Avitus Viennensis episcopus in feria sexta Paschæ sermonem habuit cujus fragmenta exstant. Dominica sequens *Clausum Paschæ* hic appellatur, itemque in Missali Gothico-gallicano. Et sic fortasse legendum apud Gregorium in Historiæ lib. x cap. ultimo, ubi *Clausum Pascha* legitur.

LIII. LEGENDA DOMINICA IV POST CLAUSUM PASCHÆ.

. . . .

. . . .

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

. . . .

Factum est autem ut moreretur mendicus, etc., *usque* Si quis ex mortuis resurrexerit credent. (*Luc.* xvi.)

LIV. LEGENDA DOMINICA V POST CLAUSUM PASCHÆ.

Lectio Actuum apostolorum.

Tempore illo, adpræhendentes populi Paulum et Silam, etc., *usque* Igitur exeuntes ite cum pace. (*Act.* xvi, 19-36.)

Lectio sancti Evangelii secundum Marcum.

Diebus illis, transiens Dominus Jesus de finibus Tyri, venit per Sidonem, etc., *usque* Et surdos facit audire, et mutos loqui. (*Marc.* vii, 31-37.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

149 In Missali Gothico post Clausum Paschæ, nulla missa de Dominicis consequentibus notatur: sic vero in nostro Lectionario, in quo Dominicæ quinque numerantur ante Ascensionem, uti colligitur ex numericis notis; tametsi amisso uno quaternione desunt missæ tres post Clausum Paschæ, et media pars lectionum pro Dominica quarta. Mirum est in Dominica quinta nullam assignari lectionem ex Apocalypsi. In Mozarabico sex Dominicæ post Pascha recensentur.

LV. LECTIONES QUÆ LEGENDÆ SINT IN ROGATIONIS PRIMO DIE, AD MATUTINOS.

Lectio Danihel prophetæ.

Tempore illo, ego Danihel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Hierimiam, etc., *usque* Super civitatem et super populum tuum. (*Daniel.* ix, 2-19.)

LEGENDA PRIMA DIE AD TERTIA IN LÆTANIIS.

Epistula sancti ac beati Iacobi apostoli.

Jacobus Dei et Domini nostri Jesu Christi servus, etc., *usque in finem, cum decem divisionibus per litteram rubeam.*

Lectio sancti ac beati Iacobi apostoli.

Tempore illo, cum ingressus fuisset Dominus Jesus B in templo [*imo* in monte] ut doceret turbas, dicebat illis: Nolite putare, quoniam veni solvere legem, etc., *usque* Donec reddas novissimum quadrantem. (*Matth.* v, 17-26.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Petrus Apostolus Jesu Christi electis advenis Ponti, etc., *usque ad finem, exceptis tribus ultimis versibus, divisa in undecim partes.*

LEGENDA EADEM DIE AD SEXTA

Epistola sancti ac beatissimi Petri apostoli.

150 Tempore illo, dicebat Dominus Jesus discipulis suis: Nolite judicare, ut non judicemini, etc., *usque* Hæc est enim lex et prophetæ. (*Matth.* vii, 1-12.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Liber Tobith usque finem, postea Evangelium.

C LEGENDA AD NONA EODEM DIE IN ROGATIONIBUS.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis, dixit Dominus Jesus turbis: Adtendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, etc., *usque* Sed libera nos a malo. (*Matth.* vi, 1-13.)

LVI. LEGENDA DIE II IN ROGATIONIBUS, AD MATUTINOS.

Lectio Iohel prophetæ.

Hæc dicit Dominus: Accingite vos, et plangite sacerdotes, etc., *usque* Et terribilis valde, et quis sustinebit eum? (*Joel.* i, 13, *usque* ii, 11.)

LEGENDA EODEM DIE AD TERTIA.

Epistula sancti ac beatissimi Petri apostoli.

Simon Petrus servus et Apostolus Jesu Christi his qui coæqualem nobis sortiti sunt fidem, etc., *usque* D *in finem secundæ Petri.*

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis stabat Dominus Jesus secus mare, et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, etc., *usque* Qui habet aures audiendi audiat. (*Matth.* xiii, 2-23.)

LEGENDA EODEM DIE AD SEXTA.

Epistula sancti ac beatissimi Iohannis apostoli.

Quod fuit ab inicio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, etc., *usque in finem primæ Iohannis.*

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

151 In illo tempore, dicebat Dominus Jesus turbis: Videte et cavete ab omni avaritia, etc., *usque* Et hæc omnia adicientur vobis. (*Luc.* xii, 15-31.)

LEGENDA AD NONA EODEM DIE IN ROGATIONIBUS

Liber Judith usque finem, postea Evangelium.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis dixit Dominus Jesus turbis: Audistis quia dictum est, Quicumque dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudii, etc., *usque* Sicut et Pater vester cœlestis perfectus est. (*Matth.* v, 31-48.)

LVII. LEGENDA DIE III IN ROGATIONIBUS AD MATUTINUM.

Lectio Oseæ prophetæ.

Hæc dicit Dominus: Audite hoc, sacerdotes, et adtendite, domus Israhel, etc., *usque* Scientiam Dei plusquam holocausta, ait Dominus Deus. (*Oseæ* v, 1, *usque* vi, 6.)

LEGENDA EODEM DIE AD TERCIA.

Epistula sancti ac beatissimi Iohannis apostoli.

Senior Electæ dominæ, et natis ejus, quos ego diligo in veritate, etc., *usque* Communicat operibus illius malignis. *Deinde consequenter epistola Johannis tertia sine titulo:* Senior Gaio carissimo, quem ego diligo in veritate, etc., *usque* Quoniam testimonium nostrum verum est, *omissis versibus* 13 *et* 14.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore relicta Dominus Jesus civitate Nazareth, venit et habitavit in Capharnaum maritimam, etc. (*Matth.* iv, 13-17.) *Tum consequenter:* Venite ad me omnes qui laboratis, etc. (*Matth.* xi, 28-30) et onus meum leve.

LEGENDA EODEM DIE AD SEXTA.

Epistula sancti ac beatissimi Iudæ apostoli.

152 Judas Jesu Christi servus, frater autem Jacobi, etc., *usque in finem.*

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore loquutus est Dominus Jesus ad principes sacerdotum et ad Pharisæus parabolam hanc: Homo habebat duos filios, etc., *usque* Postea ut crederetis ei. (*Matth.* xxi, 28-32.)

LEGENDA AD NONA EODEM DIE IN ROGATIONIBUS.

Liber Hester usque finem, postea Evangelium.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis, dixit Dominus Jesus discipulis: Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, etc., *usque* Et omnia hæc adicientur vobis. (*Matth.* vi, 14-33.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Quod in una Viennensi ecclesia ex singulari occasione instituit Mamertus episcopus sæculo v, qui, « dum urbs hæc insolitis terræ motibus quateretur, appropinquante Ascensione, indixit populis jejunium, instituit orandi modum, edendi seriem, erogandi liberalem dispensationem, » quod, inquam, sanctus pontifex ex hac peculiari causa indixit, « cessantibus exinde terroribus, per cunctas provincias dispersa facti fama cunctos sacerdotes imitari commonuit, quod sacerdos fecit ex fide, » ait Gregorius in Historia lib. II cap. 34. Idem in lib. IX cap. 6 modum tradit quo Rogationes illæ celebrarentur: nempe ut « procedens pontifex cum populo suo, loca sancta circumiret. » Rogationes illæ alio nomine *Litaniæ* dictæ sunt, quo vocabulo Fortunatus utitur in Vita sancti Germani Parisiorum episcopi cap. 33, ubi A quædam mulier, « dum tempore Litaniarum præ cæcatis oculis non posset ire cum populo, audiens chorum psallentium, cum lacrymis domni Germani implorat auxilium. » Tertia die, recepto lumine, « mulier clarescente die ad missam cum populo progreditur in processu. » An Litaniæ dictæ sint ex eo quod sanctorum nomina in eis frequentarentur, an vero hujusmodi preces 153 ex illis supplicationibus Litaniarum nomen acceperint, parum interest. Illud ex Gregorii lib. x cap. 1 constat, in illis supplicationibus, quas Gregorius alter seu Magnus Romæ instituit ad pestem depellendam, *Kyrie eleison*, quod Litaniarum nostrarum initium est, per plateas urbis cantatum fuisse.

Sed non in solis precibus aut jejunio consistebat B Gallorum pietas in triduo Rogationum; multum etiam impendebatur lectioni sacrarum Scripturarum; illarum maxime quæ ad commendandam orationem et eleemosynam pertinent. Harum autem lectionum modum discimus ex nostro Lectionario, in quo omnes accurate referuntur, ut modo vidimus. Optandum esset ut pius hic ritus saltem ex parte restitueretur, ubi hactenus perseverat in ecclesia Mediolanensi in triduo Litaniarum, quæ post Ascensionem Domini celebrantur. Quod quia non omnibus notum est, id paucis exponere juvat ex libello singulari, cujus hic titulus est: *Litaniæ majores et triduanæ solemnes ritu Ambrosiano; a sancto Carolo cardinale tit. sanctæ Praxedis archiepiscopo editæ, nunc denuo recognitæ, Mediolani anno* 1667. Ita vero hæ Litaniæ proce- C dunt.

Primo die harum Litaniarum triduanarum, quæ proximis post Ascensionem Domini feriis secunda, tertia, et quarta celebrantur, clero et populo in metropolitanam ecclesiam congregato, archiepiscopus vel pœnitentiarius cinerem ex olivarum ramis factum benedicit; deinde singulorum capitibus imponit, dicens: *Memento, homo, quia cinis es, et in cinerem reverteris.* Respondet accipiens: *Memor ero.* Deinde proceditur ad basilicam sancti Simpliciani, ubi dictis Litaniis et oratione, subditur *Dominus vobiscum.* Tum lector major secundicerius recitat Lectionem ex Joele propheta: *Hæc dicit Dominus Deus: Convertimini ad me in toto corde vestro*, etc. Et post responsorium, quod primus notarius præcinit, primus D diaconus ordinarius, præmisso *Dominus vobiscum*, recitat Evangelium ex Matthæo: *Nolite putare, quoniam veni solvere legem*, etc. Idem fit pro portione per duodecim ipsa die ecclesias, in quibus eodem ordine diversæ ex Scriptura lectiones fiunt

Secunda die item fit processio per novem ecclesias, in quibus singulis singulæ duæ leguntur Lectiones, una passim ex Veteri Testamento, altera ex Evangelio. In ecclesia septima, quæ est sancti Nazarii, diaconus ante lectionem Evangelii elata voce ait: *Parcite fabulis.* Custos etiam: *Silentium habete.* Alter vero respondet: *Habete silentium.* Tum legitur Evangelium ex Luca: *Accessit ad Dominum Jesum quidam* 154 *Princeps, et interrogavit eum dicens*

Magister bone, quid faciens vitam æternam possidebo? etc.

Tertia die, supplicatio instituitur per undecim ecclesias; et in quinta, quæ est ad sanctum Laurentium, dicitur item a diacono : *Parcite fabulis*, et reliqua ut supra; postea Evangelium secundum Lucam, *Homo quidam habuit duos filios*, etc. Hæc non parum conducunt ad illustrandum Lectionarium nostrum Gallicanum.

Aliis etiam diebus fiebant in Galliis ejusmodi supplicationes, in Epiphania, Ascensione, et prima die Novembris. De Epiphania testis est Gregorius in Historiæ lib. v cap. 4 : « Interim advenit dies sanctus Epiphaniæ, et hic (Roccolenus) magis ac magis torqueri cœpit. Denique cum psallentes de ecclesia egressi ab basilicam (nempe de ecclesia cathedrali
B Turonensi ad basilicam sancti Martini) properarent, hic post crucem, præcedentibus signis, equo superpositus ferebatur, » Itaque in illis supplicationibus præferebantur crux et signa, uti etiam nunc, id est vexilla. Idem Gregorius de Ascensione in libri item v cap. 11 : « Die autem beato, inquit, quo Dominus ad cœlos post redemptum hominem ascendit gloriosus, cum sacerdos (Is est Avitus episcopus Arvernensis) de ecclesia ad basilicam psallendo procederet, » etc. Ex his colligimus in Gallicanis olim ecclesiis moris fuisse ut similes supplicationes in majoribus festis, ut modo, fierent. Alias Litanias indixit concilium Lugdunense II canone 6 : *Ut in prima hebdomada noni mensis, hoc est ante diem Dominicum, quæ primo in ipso mense illuxerit, Litaniæ,*
C *sicut ante Ascensionem Domini sancti Patres fieri decreverunt, deinceps ab omnibus ecclesiis seu parochiis celebrentur.* Ita statutum anno 567. Denique sanctus Gallus Arvernorum antistes, cum « lues inguinaria (suo tempore) per diversas (Galliarum) regiones desæviret, Rogationes illas instituit, ut media Quadragesima, psallendo ad basilicam beati Juliani martyris itinere pedestri venirent. Sunt autem in hoc itinere quasi stadia 360. » Apud Gregorium in Historiæ lib. IV cap. 5. Idem in lib. de Vitis Patrum, cap. 6, mentionem facit de Rogationibus illis « quæ quotannis ubique in Paschate fiunt. » Sed hic Paschatis nomine intelligendum est tempus illud quod a Resurrectione ad Ascensionem, imo et Pentecosten excurrit. Nescio an de his Rogationibus intelligendus sit Genna-
D dii locus ex cap. 99 de Scriptoribus ecclesiasticis, ubi de Honorato Massiliensi episcopo etiam tunc superstite agens. « Litanias, inquit, ad inclinandam Dei clementiam cum plebe sibi credita pro viribus agit. » Avitus Viennensis in illo triduo **155** totidem sermones habuit; ex quibus unus integer, aliorum vero duorum fragmenta exstant. De Litaniis contra barbarorum incursiones indicendis, simulque de moribus corrigendis exstat insignis Gregorii Magni epistola, nempe 45 lib. IX.

LVIII. LEGENDA IN ASCENSIONE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Lectio Actuum apostolorum.

Primum quidem sermonem feci de omnibus, o
A Theophile, etc., *usque* Quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. (*Act.* I, 1-11).

Epistola Pauli apostoli ad Ephesios.

Fratres, obsecro vos ego vinctus in Domino, etc., *usque* In mensuram ætatis plenitudinis Christi. (*Ephes.* IV, 1-13).

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

In illo tempore, dixit Dominus Jesus discipulis suis : Filioli, adhuc modicum vobiscum sum, etc. (*Joan.* XIII, 33-35). *Tum Joan.* XIV, 1-14; *ac demum Luc.* XXIV, 49-53, *desinens sic :* Laudantes et benedicentes Deum.

LIX. LEGENDA DIE DOMINICO POST ASCENSIONEM.

Lectio Actuum apostolorum.

Tempore illo, cum venisset Paulus Ephesum, etc.,
B *usque* Spiritus nequam egrediebantur per nomen Domini Jesu Christi. (*Act.* XVIII, 22, *usque* XIX, 12).

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

In illo tempore, elevavit Dominus Jesus oculos suos in cœlum et dixit : Pater venit hora, clarifica Filium tuum, etc., *usque* Ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis. (*Joan.* XVII, 1-26.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

156 In missa Ascensionis prima Lectio est ex Novo Testamento, id est ex Actibus apostolorum; in Mozarabico ex capite IV Apocalypsis, *Ego Joannes fui in spiritu, et vidi*, etc. Lectio secunda in Mozarabico eadem est cum nostra prima; Evangelium ex Joannis capite XVI, *Vado ad eum qui misit me.* Differt etiam in Mozarabico officium missæ pro Dominica
C post Ascensionem, in quo duas tantum lectiones præscribit Lectionarium nostrum. Apud Paulinum in natali 9 de sancto Felice Ascensio inter majores festivitates non numeratur, sed tantum Natale Domini, Epiphania, Pascha, et Pentecostes. Confer ea quæ diximus initio hujus libri. Exstat fragmentum ex sermone Aviti episcopi Viennensis de Ascensione Domini, de qua etiam hymnus Ennodii habetur.

LX. LEGENDA IN SANCTO PENTECOSTEN.

Lectio Iobel prophetæ.

Hæc dicit Dominus : Noli timere terra, exulta et lætare, etc., *usque* Invocaverit nomen Domini, salvus erit, ait Dominus Deus. (*Joel.* II, 21-32.)

Lectio Actuum apostolorum.

Tempore illo, cum complerentur dies Penteco-
D sten, etc., *usque* Invocaverit nomen Domini, salvus erit. (*Act.* II, 1-21.)

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

Diebus illis, dixit Dominus Jesus discipulis suis : Si diligitis me, mandata mea servate, etc., *usque* Ut cum factum fuerit, credatis. (*Joan.* XIV, 16-29.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Nullum hic officium præscribitur pro vigilia Pentecostes. An repetendum ex vigilia Paschæ? Certe vigilia Pentecostes in Mozarabico notatur ad Nonam. Quod jejunii indicium est, cujus tamen nullum apud Isidorum vestigium invenio. Certe neque apud Ambrosium in sermone 60. Neque enim Ambrosii videtur esse sermo ille, cujus fragmentum refertur

dist. 76, cap. 9, ubi auctor festum Pentecostes cum Paschale comparando, ait in vigiliis utriusque fuisse jejunatum : « Tunc enim, **157** sicut modo fecimus, jejunavimus Sabbato, Vigilias celebravimus, orationibus pernoctantes institimus. » In Mozarabico Lectio prima pro die Pentecostes ex Apocalypsis cap. XXII. Lectio secunda eadem cum nostra, uti et tertia, quæ in Mozarabico brevior est, desinitque in hæc verba : *Non turbetur cor vestrum, neque formidet.* In Lectionario nostro *Paraclitus* diverso modo scribitur, primo quidem mendose *Paraclytus*, deinde rectius *Paracletus.* Nullum officium præscribitur pro sequentibus diebus, quod nulla tunc octava Pentecostes celebraretur.

LXI. LEGENDA PROXIMA DOMINICA POST PENTECOSTEN

Epistola Pauli apostoli ad Galatas.

Fratres, quæcumque seminaverit homo, hæc et metet, etc., *usque* Crucifixus est, et ego mundo. (*Galat.* VI, 8-14.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore, assumpsit Dominus Jesus duodecim discipulos suos secreto, et ait illis : Si quis vult post me venire, etc., *usque* Unicuique secundum opera ejus. (*Matth.* XVI, 24-27.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Mirum est unam hic Dominicam post Pentecosten locum habere, cum plurium post Epiphaniam et post Pascha Dominicarum officia assignentur. An alio in libro pro aliis Dominicis præscripta erant officia ? an vero unum officium per alias Dominicas repetebatur ? At frustra appositum fuisset in titulo, *proxima Dominica post Pentecosten.* In Missali Gothicogallicano assignantur sex missæ Dominicales. Ergo eas repeti necesse erat. Idem in Mozarabico, in quo septem duntaxat missæ habentur post Pentecosten usque ad Dominicam ante jejunium Kalendarum Novembrium. Itaque repetebantur illæ missæ, quando festa sanctorum in Dominicas non incurrebant.

LXII. LEGENDA IN FESTIVITATE SANCTI JOHANNIS BAPTISTÆ.

Lectio Esaie prophetæ.

158 Hæc dicit Dominus : Consolamini, consolamini, populus meus, dicit Deus vester, etc., *usque* Et opus illius coram eo, ait Dominus Deus. (*Isa.* XL, 1-20.)

Lectio Actuum apostolorum.

Diebus illis, surgens Paulus, et manu silentium indicens ait, etc., *usque* Ut sis in salutem usque ad extremum terræ. (*Act.* XIII, 16-47.)

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

In diebus Herodis regis Judææ fuit sacerdos quidam, nomine Zacharias, de vice Abia, etc. (*Luc.* I, 5-25). *Deinde Luc.* I, 39-47; *tum Luc.* I, 56-67; *Denique*, Benedictus Dominus Deus Israhel, *et mox*, Puer autem crescebat, etc., *qui est ultimus versus cap.* I.

NOTÆ ET OBSERVATIONES

Nulla hic missa pro Vigilia nativitatis sancti Joannis Baptistæ, nec etiam pro Vigilia festi apostolorum Petri et Pauli; neque item in Gothico seu Gallicano, sed tantum pro ipso die festo. In Codice regio, qui, ex Gelasiano et Gregoriano conflatus est, tres exstant missæ, nempe missa in Vigilia, item missa in media nocte, et missa in die. Consule Menardum. In prædicto Missali Gothico ante festum sancti Joannis habetur missa in Inventione sanctæ crucis, tum missa sancti Joannis apostoli et evangelistæ, ante Rogationes, ne quid dicam de missa sanctorum Ferreoli et Ferrucionis, quæ post Pentecosten.

LXIII. LEGENDA IN FESTO SANCTORUM PETRI ET PAULI.

Passio sanctorum apostulorum Petri et Pauli.

159 Tempore illo cum venisset Paulus in urbem Romam, convenerunt ad eum omnes Judæi, dicentes : Nostram fidem, in qua natus es, ipsam defende. Non est enim justum, ut cum sis Hebræus ex Hebræis veniens, gentium te magistrum judices, etc. *Desinit :* Et comprehenderunt eos in loco qui dicitur Catacumbas, via Appia, milliario tertio; et ibi custodita sunt corpora anno uno et mensibus septem, quousque fabrecarentur loca in quibus fuerunt posita corpora eorum; et ibi revocata sunt cum gloria et hymnorum cantica, et posita sancti Petri in Vaticano, via Neumacia; et sancti Pauli in via Ostensi, ab urbe Roma milliario secundo : ubi præstantur beneficia Christi per orationem eorum in sæcula sæculorum.

Epistola Pauli apostoli ad Romanos

Fratres, non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, etc., *usque* Quia secundum Deum postulat pro sanctis. (*Rom.* VIII, 15-27.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore, videns Dominus Jesus turbas, ascendit in montem ; et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus, etc., *usque* Glorificent Patrem vestrum qui in cælis est. (*Matth.* V, 1-16.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Videtur loco primæ lectionis recitata fuisse passio apostolorum, nisi dicatur recitata ad Matutinum. Quod tamen in Lectionario nostro haud notatur. In his Actis narratur conflictus Petri cum Simone mago, referturque falsa Pilati de Christo ad Neronem epistola; eodemque anno et die Petri et Pauli passio. Altero post Petrum anno Pauli martyrium accidisse ait Gregorius in lib. I de Gloria Martyrum cap. 29, qui proinde aliis actis usus est. Fortunatus non solum eodem die, sed et eodem anno passos fuisse videtur asserere sub finem libri III de Vita sancti Martini.

Una nempe die quos passio sancta beavit,
Et sacra sic geminus signavit tempora consul

160 Nescio quid sibi velit Cathulfi epistola ad Carolum Magnum petentis id ab eo constitui, ut « sancti Petri passionem in toto (*ipsius*) regno celebrari » curaret, cum ex hoc Lectionario aliisque testimoniis jam sub Meroveadis regibus hæc celebritas instituta videatur. Exstat Aviti Viennensis episcopi fragmentum ex homilia dicta in basilica sancti Petri, quam sanctus

episcopus Tarantasiæ condidit. Quod fragmentum primum est in Editis. In basilicis Gallicanis sanctorum Petri et Pauli imagines pingi solebant. Unde Gregorius in lib. de Vitis Patrum cap. 12 laudat iconicas apostolorum, aliorumque Sanctorum, super quas conscriptæ erant litteræ, eorum nomina indicantes ad usum spectantium.

LXIV. LEGENDA IN PASSIONE SANCTI JOHANNIS BAPTISTÆ.

Lectio Esaiæ prophetæ.

Hæc dicit Dominus creans te, Jacob, et formans te, Israhel. Noli timere, etc., *usque* Et in nomine Domini adsimilabitur, ait Dominus Deus. (*Isa.* XLIII, 1-13). *Tum, omissis octo versibus, Isa.* XLIII, 22 *usque* XLIV, 5.

Epistola Pauli apostoli ad Hebræos.

Fratres, omnes sancti per fidem vicerunt regna, etc., *usque* In disciplina perseverate. (*Heb.* XI, 33, *usque* XII, 7.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam Domini Jesu, et ait pueris suis, etc., *usque* Et curavit languidos eorum. (*Matth.* XIV, 1-14.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

In Missali Gallicano habetur missa in diem passionis sancti Joannis Baptistæ et martyris, quam sequuntur, quæ præcedere debuerant, missæ de sanctis Sixto, Laurentio, Hippolyto, et Sinfuriano. In epistola ad Bibianum, quæ Augustino tribuitur, Joannes eodem die traditur conceptus, et Herodis funesti gladio trucidatus, nempe VIII Kal. Octobris. Est et præter nativitatem alia solemnitas Joannis **161** Baptistæ, IV scilicet Kalendas Septembris, quando inventum legitur caput dominici Præcursoris. De basilicis apud Gallos in honorem sancti Joannis Baptistæ erectis lege librum primum Gregorii de Gloria martyrum.

Omittitur hic festum sancti Laurentii, et officium sanctorum Agaunensium, quorum memoria apud Gallos semper celebris fuit. Inter Aviti fragmenta duo habentur, nempe tertium et sextum, quæ ad homiliam pertinent ab eo habitam in basilica sanctorum Agaunensium in innovatione monasterii ipsius. In priori fragmento : « Ornantur oppida non minus ædibus quam patronis ; imo potius illustratæ patrociniis fiunt urbes ex oppidis. » In posteriori vero ait sanctos fuisse « decimatos, donec simul colligerentur electi. » Quod « ex consuetudinis debito series lectæ passionis explicuit. » Unde probatur mos legendi sanctorum passiones. Denique omittitur, quod forsan in Lectionario primum locum habebat, festum sancti Martini, quod per universam Galliam celebre tunc fuisse diximus, patetque in primis ex Venantio Fortunato in lib. X, carmine 10, ad Childebertum et Brunichildem de natalitio sancti Martini.

Ecce supervenit venerandi in sæcula civis
Martini meritis luce perenne dies,
Qui modo de Gallis totum mire occupat orbem.

LXV. ITEM AD MISSAM DE NOVOS FRUCTUS (sic).

Lectio Iohel prophetæ.

Hæc dicit Dominus : Nolite timere terra, exulta et A lætare, etc., *usque* Non confundetur populus meus in æternum, ait Dominus Deus. (*Joel.* II, 21-27.)

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

Fratres, quis militat suis stipendiis, etc., *usque* Ut gloriam meam quis evacuet. (*I Cor.* IX, 7-15.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore abiit Dominus Jesus Sabbato per sata, etc., *usque* Ex hoc pane, vivet in æternum (*Matth.* XII, 1-8). *Tum* consequenter : Nonne vos dicitis, etc. (*Joan.* IV, 35-38). *Tum*, Ego sum panis vitæ, etc. (*Joan.* VI, 49-52.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

162 Hæc missa continue missam de sancto Joanne subsequitur. Evangelii lectio innuit hanc esse benedictionem novarum spicarum. Maturæ uvæ bene-
B dictio in Sacramentario sancti Gregorii notatur VIII Id. Augusti, die natali sancti Xysti, quo die fit etiam nunc quibusdam in locis. Fiebat etiam suo tempore benedictio novarum fabarum, novorumque pomorum. Udalricum legere non pœnitebit in lib. I Consuetudinum Cluniacensium cap. 35. Adde Menardi notas in Sacramentarium pag. 173.

LXVI. LEGENDA IN FESTO UNIUS MARTYRIS.

Lectio Esaiæ prophetæ

Hæc dicit Dominus : Leva in circuitu oculos tuos, et vide, etc., *usque* Redemptor tuus fortis Jacob, ait Dominus Deus. (*Isa.* LX, 4-16.)

Epistola Pauli apostoli ad Timotheum.

Carissime, labora sicut bonus miles Christi, etc., *usque* Persecutionem patiuntur (*II Tim.* II, 3). *Avul-*
C *sum est unum folium. Desinit Epistola II Tim.* III, 12.

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

Diebus illis, dicebat Dominus Jesus discipulis suis : Hæc mando vobis, ut diligatis invicem, etc., *usque* Reminiscamini quia ego dixi vobis. (*Joan.* XV, 17, *usque* XVI, 4.)

LXVII. LEGENDA DE PLURES MARTYRES (sic).

Lectio Esaiæ prophetæ.

Hæc dicit Dominus : Ecce servi mei comedent, etc., *usque* Et trementem sermones meos, ait Dominus Deus. (*Isa.* LXV, 13, *usque* LXVI, 2.)

Lectio Apocalypsis Iohannis apostoli.

Tempore illo, ego Iohannis vidi sub altare animas interfectorum, etc., *usque* Honor et virtus et fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum, amen. (*Apoc.*
D VI, 9, *usque* VII, 17), *omissa enumeratione tribuum.*

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

163. In illis diebus, ait Dominus Jesus discipulis suis : Cum audieritis prœlia et seditiones, etc., *usque* Possedebitis animas vestras. (*Luc.* XXI, 9-19.)

LXVIII. LEGENDA DE UNO CONFESSORE.

Epistola Pauli apostoli ad Timotheum.

Carissime omnis scribtura divinitus inspirata, etc., *usque* His qui diligunt adventum ejus. (*II Tim.* III, 16, *usque* IV, 8.)

Lectio sancti Evangilii secundum Matthæum.

Diebus illis loquutus est Dominus Jesus ad turbas et ad discipulos suos parabolam hanc, dicens : Sicut homo peregre proficiscens vocavit servos suos, etc., *usque* Intra in gaudium Domini tui. (*Matth.* XXV, 14-23.)

LXIX. LEGENDA DE PLURES CONFESSORES.

Lectio Hierimiæ prophetæ

Bonus est Dominus sperantibus in eum, etc., *usque* Idcirco tu exorabilis (*sic*) es, Domine Deus noster. (*Thren.* III, 25-42.)

Epistola Pauli apostoli ad Timotheum.

Carissime, nihil intulimus in hunc mundum, etc., *usque* Sed nec videre potest, cui honor et imperium in sæcula sæculorum. (*I Tim.* VI, 7-16.)

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

Diebus illis, dixit Dominus Jesus discipulis suis : Ego sum vitis vera, etc., *usque* Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis. (*Joan.* XV, 1-16.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Commune sanctorum in officiis ecclesiasticis jam dudum in usu fuit, teste Braulione Cæsaraugustano episcopo in prologo de Vita sancti Æmiliani : « De eadem quoque solemnitate (nempe beati Æmiliani) ut missa recitaretur communis, injunxi dilecto filio meo **164** Eugenio diacono. » Officium de apostolis, quod hic præmitti debuerat, prætermissum est, sed occurrit in Missali Gallicano. In concilio Bracarensi III graviter reprehenduntur canone 5 quidam episcopi, qui in solemnitatibus martyrum *ad ecclesiam processuri*, reliquias collo suo imponebant, seque a levitis gestari volebant, *quasi ipsi essent reliquiarum arca*. In Lectionario nostro, et in antiquis Missalibus Gallicanis aliisque, una est classis confessorum, quos modo distinguunt in pontifices et non pontifices. Quod antiquitus in usu non erat, ut veteres etiam litaniæ probant. In missa unius confessoris unica Lectio Evangelio præmittitur. Idem vidimus in officio de beatissima Virgine, et sancta Genovefa. Nullum commune virginum etiam in Missali Gallicano.

LXX. LEGENDA IN DEPOSITIONE CUI VOLUERIS.

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

Fratres ecce mysterium vobis dico : omnes quidem resurgemus, etc., *usque* Non est inanis in Domino. (*I Cor.* XV, 51-58.)

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

Diebus illis loquutus est Dominus Jesus discipulis suis dicens : Amen, amen dico vobis, non potest filius a se facere quicquam, etc., *usque* Sed voluntatem ejus qui misit me. (*Joan.* V, 19-30.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

In veteri Codice hic deest articuli numerus, quem supplere visum est. Articulus 73 est de depositione episcopi. In Mozarabico missæ sunt etiam particulares pro diaconis, tum pro subdiaconis mortuis. Extra Quadragesimam *Alleluia* sæpius repetitur in Introitu, et post Evangelium. Deinde ad oblationem dicitur *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison*, præter morem. Gregorius, in Historiæ lib. IV cap. 31, Catonem presbyterum Arvernum laudat, qui lue ingruente « populum sepelierat, et missas viriliter dixerat. » Idem, in lib. de Gloria confessorum, cap. 65, agit de muliere, quæ, mortuo marito suo, « per annum integrum celebrans quotidie missarum solemnia, offerebat oblationem pro memoria viri, non diffisa de A Domini misericordia, quod haberet defunctus requiem in die, qua Domino oblationem **165** pro ejus anima delibasset. » Idem auctor, in Historiæ lib. IV cap. 34 ait, Palladium quemdam, qui sibi mortem consciverat, « non juxta Christianorum cadavera positum (fuisse), sed nec missarum solemnia meruisse. » Porro locus in quo fideles tumulabantur, « sacerdotali benedictione sacrati » erant, ex lib. de Gloria confessorum cap. 106. Ad hæc, defuncto sancto Salvio, monachi « noctem in fletu et psallentio exigunt, » apud eumdem in lib. VII cap. 1. Denique Baudonivia, in Actis sanctæ Radegundis, de ejus exsequiis agens, ait sanctimoniales « gemitum pro Alleluia » reddidisse, tum subdit : « Liberæ, quæ ante eam cereos portaverant, totæ in gyro sepulcri astabant. B Unaquæque in suo cereo suum nomen dabat scriptum : totæ uni ex famulis cereos ipsos juxta ordinationem tradebant. Fit contentio in populo. Alii dicebant, cereos ipsos in ejus sanctum sepulcrum mitti debere; alii dicebant non. » Loti et vestiti sepeliebantur, ex Sidonii lib. III epistola 3.

LXXI. LEGENDA IN NATALE EPISCOPI.

Epistola Pauli apostoli ad Hebræos.

Fratres, regnum immobilem suscipientes, habemus gratiam, per quam serviamus placentes Deo, etc., *usque* Quod placeat coram se per Jesum Christum, cui gloria in sæcula sæculorum. (*Hebr.* XII, 28, *usque* XIII, 21.)

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

Diebus illis, dixit Dominus Jesus discipulis suis : Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in C ovile ovium, etc., *usque* Unum ovile et unus pastor. (*Joan.* X, 1-16.)

LXXII. ITEM IN NATALE EPISCOPORUM.

Lectio Ezechihel prophetæ

Tempore illo, factum est verbum Domini ad Hiezechiel dicens, Fili hominis, propheta de pastoribus Israhel, etc., *usque* Pascuæ meæ homines estis, ego Dominus Deus vester, dicit Dominus exercituum. (*Ezech.* XXXIV, 1-31.)

Epistola beati Petri apostoli ad gentes.

166. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui secundum magnam misericordiam suam regeneravit nos in spem vitæ, etc., *usque* Percipietis immarciscibilem gloriæ coronam per Jesum Christum Dominum nostrum. (*I Petr.* I, 3-20. *Tum I* D *Petr.* V, 1-4.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis, ait Dominus Jesus discipulis suis : Vos estis sal terræ, etc., *usque* Hic magnus vocabitur in regno cœlorum. (*Matth.* V, 13-19.)

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Natale episcopi est anniversarius ejus consecrationis dies. Gregorius Turonensis episcopus hoc sensu natalem episcopatus sancti Martini appellat in lib. I de Miraculis sancti Martini cap. 6 : « Sciatis quia post hoc triduum natalis episcopatus ejus esse consueverat. » Ad eum modum natalis cathedræ, natalis calicis in vetustis Kalendariis appellatur. Sic infra natale ecclesiæ pro anniversario dedicationis. Quili-

bet episcopi anniversarium ordinationis suæ diem quotannis recolebant, et sermonem ipsis diebus ad populum habebant. Exstat Ennodii dictio in natali Laurentii Mediolanensis episcopi, ubi præclara hæc verba : « Tibi ergo debetur venerabilium custodia canonum, » etc

LXXIII. LEGENDA IN DEPOSITIONE EPISCOPI.

Lectio Esaiæ prophetæ.

Hæc dicit Dominus : Aperite portas, et ingrediatur gens justa, etc., *usque* Donec pertranseat indignatio, ait Dominus Deus. (*Isa.* XXVI, 2-20.)

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

Notum autem vobis facimus, fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis, etc., *usque* Ita et in Christo omnes vivificabuntur. (*I Cor.* XV, 1-22.)

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

167 Diebus illis, dixit Dominus Jesus discipulis suis : Ego sum panis vitæ, etc., *usque* Honorificabit eum Pater meus qui est in cœlis. (*Joan.* VI, 49-59.)

OBSERVATIO.

In depositione seu obitu episcoporum quid apud Gallos fieret, docet nos Gregorius in lib. de Vitis Patrum cap. 6, ubi de Gallo episcopo Arvernensi : qui mortuus, « ablutus atque vestitus in ecclesiam defertur, donec comprovinciales ad eum sepeliendum convenirent... Jacuit autem in ecclesia triduo, assiduo instante psallentio, cum magna frequentia populi. Episcopis autem quarta die advenientibus, eum de ecclesia levaverunt; et portantes in sancti Laurentii basilicam, ibi sepeliunt. Jam vero in exsequiis ejus quantus planctus, quanti populi adfuere, enarrari vix potest. Mulieres cum lugubribus indumentis, tanquam si viros perdidissent; similiter et viri obtecto capite, ut in exsequiis uxorum mos est; ipsi quoque Judæi accensis lampadibus plangendo prosequebantur... Et quia, ut diximus, provinciales longe distabant, nec celerius venire poterant ; ut mos rusticorum habetur, glebam super beatum corpus posuere fideles, quo ab æstu non intumesceret. » Idem factum in sanctam Radegundem. Quod ait Gregorius, viros tecto capite in Galli exsequiis processisse, id etiam nunc observatur in funere regum nostrorum ac principum in ecclesia Dionysiana. Cæterum episcopi non alio modo quam laici in tumulo componebantur, id est omnes pedibus ad Orientem conversis, exemplo Christi Domini, cujus corpus in sepulcro hoc modo compositum fuit, ut probat Haimonis homilia in vigilia Paschæ, et Baronius ad annum 34.

LXXIV. LEGENDA IN DEDICATIONE.

Lectio libri Genesis.

Tempore illo, egressus Jacob de Bersabee pergebat Haran, etc., *usque* Decimas offeram tibi. (*Gen.* XXVIII, 11-22.)

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

Fratres, Dei enim sumus adjutores, vos agricultura estis, etc., *usque* Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. (*I Cor.* III, 9-17.)

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

168 Diebus illis facta sunt autem encænia in Hierusolymis, et hiems erat, etc. (*Joan.* X, 22-28). *Tum consequenter Luc.* XIX, 1-10.

LXXV. LEGENDA IN NATALE ECCLESIÆ.

Lectio Isaiæ prophetæ.

Lauda, sterilis, quæ non paris. *Ista jam superius in vigiliis Natalis Domini scribta est.* (*Ita vetus Codex.*)

Epistola Pauli apostoli ad Ephesios.

Fratres, gratia enim estis salvati per fidem, etc., *usque* Coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto. (*Ephes.* II, 8-22.)

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis cum introisset Dominus Jesus Hierosolymam, commota est universa civitas, etc., *usque* In Bethaniam, ibique mansit. (*Matth.* XXI, 10-17.)

LXXVI. LEGENDA IN VELATIONE VIRGINUM.

Lectio Isaiæ prophetæ.

Gaudens gaudebo in Domino, et exultabit anima mea in Deo meo, etc., *usque* Donec ponat Hierusalem laudem in terra, ait Dominus Deus. (*Isa.* LXI, 10 *usque* LXII, 7.)

Lectiones de Apostulo et de Evangelio require superius ad festivitatem sanctæ Mariæ vel sanctæ Genovevæ virginis. (*Ita vetus Codex.*)

LXXVII. HÆC LECTIO LEGENDA, QUANDO EPISCOPI PRÆDICARE DEBENT, UT PLEBS DECIMAS REDDAT.

Lectio Malachiæ prophetæ.

169 Hæc dicit Dominus : Filius honorat patrem, et servus Dominum suum, etc., *usque* Magnum nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. (*Malach.* I, 6-11.)

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

Fratres, quis militat suis stipendiis unquam ? etc., *usque* Ne quod offendiculum demus Evangelio Christi. (*I Cor.* IX, 7-12.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam

Tempore illo, audiente Domino Jesu omni populo, dixit discipulis suis : Adtendite ad Scribis, qui volunt ambulare in scolis (*sic*), etc. (*Luc.* XX, 45, *usque* XXI, 4). *Tum consequenter Matth.* VI, 2-4.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Observatione digna est hæc missa, quando episcopi prædicare debent, ut plebs decimas reddat. Ejus generis est sermo 277 in nova appendice sermonum sancti Augustini, Cæsario ascriptus. Habitus est paulo ante nativitatem sancti Joannis Baptistæ, ex num. 4. Quibus ex rebus darentur decimæ, patet ex num. 1 : « Decimæ tributa sunt egentium animarum. Redde ergo tributa pauperibus, offer libamina sacerdotibus. Quod si decimas non habes fructuum terrenorum, quod habet agricola, quodcumque te pascit, ingenium Dei est : et inde decimas expetit, unde vivis. De militia, de negotio, de artificio redde decimas. » Huc spectant epistola episcoporum provinciæ Turonicæ ad plebem, scripta in concilio Turonensi II, et canon quintus synodi II Matisconensis. Confer Cypriani librum de Lapsis editionis Oxoniensis, sub finem libri

LXXVIII. LEGENDA QUANDO DIACONUS ORDINATUR.

Lectio Ezechihel prophetæ.

170 Hæc dicit Dominus Levitis filiis Sadoc, qui custodierunt cæremonias sanctuarii mei, etc., *usque* Et custodiant cæremonias meas, dicit Dominus omnipotens. (*Ezech.* XLIV, 15, 16.)

Epistola Pauli apostoli ad Timotheum.

Carissime, diaconos esse oportet pudicos, non bilingues, etc., *usque* Et multam fiduciam in fide, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. (*I Tim.* III, 8-13.)

Lectio Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore, ambulante Domino Jesu cum discipulis suis in via, dixit quidam ad illum : Sequar te quocumque ieris, etc., *usque* Respiciens retro, aptus est regno Dei. *Hoc Evangelium est sancti Lucæ, cap.* IX, 57-62. *Similia in Matth. cap.* VIII, 20.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Quid a diaconis ordinandis exigeret Cæsarius Arelatensis pontifex, tradit in lib. I de Vita ejus Cyprianus num. 32 : « Adjecit etiam hoc, ut nunquam in ecclesia sua diaconem ordinaret ante tricesimum ætatis suæ annum. Verum etiam et hoc addidit, ut nec in qualibet majore ætate ordinaretur, nisi quatuor vicibus in ordine libros Veteris Testamenti legerit ante, et quatuor Novum. » Canones annum ætatis vigesimum quintum exigunt. Dispensatum nihilo minus in multis : quos inter Epiphanius Ticinensis anno ætatis octavo decimo subdiaconus, vigesimo diaconus ordinatus est, teste Ennodio in ejus Vita. Nimirum « festinabat ad Leviticam dignitatem conscientia, quam nunquam vota præsumpserant : exigebat conversatio quod desideria penitus ignorabant. » Et inferius : « Talis in diaconatu a vigesimo incipiens, octo annos explevit. » Non otiose legenda sunt verba Catonis presbyteri, tametsi vano animo prolata, apud Gregorium Turonensem pontificem in lib. IV, cap. 6 : « Lector decem annis fui, subdiaconatus officium quinque annis administravi; **171** diaconatui vero quindecim annis mancipatus fui, » etc. Diaconii sacramenta nuncupat Ennodius episcopus Ticinensis in lib. IV epistola 21, ad Constantium episcopum, a quo petit Vigilium subdiaconum ad diaconatum promoveri.

Nulla hic mentio de subdiacono aliisque inferioribus ordinibus. In Ordine Romano (ut id in transcursu observem) ordines etiam minores conferebantur sub certo titulo. Unde in invitatione ordinandorum legitur : *De domo sanctæ Mariæ eligimus ill. ad ostiarium ad eumdem titulum.* Ita de lectore et exorcista. Quin etiam monachi ordinabantur sub titulo monasterii sui, ut probatum est in præfatione ad sæculum V Benedictinum.

LXXIX. LEGENDA QUANDO PRESBYTER BENEDICITUR.

Epistola Pauli apostoli ad Titum.

Paulus servus Dei, apostolus autem Jesu Christi secundum fidem electorum Dei, etc., *usque* Filios habens fideles in Christo Jesu. (*Tit.* I, 1-6.)

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

Tempore illo, dicebat Dominus Jesus discipulis A suis : Quis putas est fidelis dispensator et prudens, etc., *usque* Supra omnia quæ possidet, constituet illum. (*Luc.* XII, 42-44.)

LXXX. LEGENDA IN PROFECTIONE ITINERIS.

Epistola Pauli apostoli ad Timotheum.

Carissime, hæc vobis scribo, sperans me venire ad vos cito, etc., *usque* Adsumptum est in gloria. (*I Tim.* III, 14-16.)

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

Diebus illis, factum est dum complerentur dies adsumptionis ejus, etc. (*Luc.* IX, 51-56). *Tum consequenter :* Et dixit illis : Sint lumbi vestri præcincti, etc. (*Luc.* VII, 35-37.)

LXXXI. LEGENDA DE REDEUNDO ITENERE.

Epistula Pauli apostoli ad Romanos.

B **172** Fratres, habeo gloriam in Christo Jesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui, etc., *usque* In abundantia benedictionis Christi veniam. (*Rom.* XV, 17-29.)

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem

Tempore illo, cum venisset Dominus Jesus in Galilæam, exceperunt illum Galilæi, etc., *usque* Cum veniret a Judæa in Galilæam. (*Joan.* IV, 45-54.)

LXXXII. INCIPIUNT LECTIONES COTIDIANAS (sic).

Lectio Esaiæ prophetæ.

Hæc dicit Dominus : Miserationum Domini recordabor, etc., *usque* Quæ præparasti expectantibus te, ait Dominus Deus. (*Isa.* LXIII, 7, *usque* LXIV, 4.)

Epistola Pauli apostoli ad Ephesios.

C Fratres, audiens fidem vestram, quæ est in Christo Jesu, et dilectionem in omnes sanctos, etc., *usque* Omnia in omnibus adimplivit in Christo Jesu nostro. (*Ephes.* I, 15-23.)

Lectio sancti Evangelii secundum Joannem.

Tempore illo, vidit Dominus Jesus hominem cæcum a nativitate, etc., *usque* Et procidens adoravit eum. (*Joan.* IX, 1-38.)

ITEM LECTIONES COTIDIANAS.

Lectio Malachi prophetæ.

Hæc dicit Dominus : Erunt mihi oves meæ, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio, in peculium, etc., *usque* Percutiam terram anathemate, dicit Dominus exercituum. *Malac.* III, 17, *ad finem prophetiæ.*

D Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

173 Fratres, quam speciosi pedes evangelizantium pacem.... fides ex auditu, auditus autem..... (*Rom.* X, 16.)

OBSERVATIO.

Sic desinit Lectionarium antiquissimum, cui paucula folia in fine desunt, nempe finis Epistolæ præmissæ, et Evangelium. An aliæ lectiones pro aliis rebus consecutæ sint, incertum. In Lectionibus Evangeliorum nunquam simpliciter effertur *Jesus*, sed semper *Dominus Jesus*, honoris ac reverentiæ causa. Quod etiam in Mozarabico, et in aliis nonnullis vetustis Missalibus observatur.

DE LITURGIA GALLICANA

LIBER TERTIUS,

COMPLECTENS TRIA MISSALIA ORDINIS GALLICANI.

174 1. Quantum subsidii ad illustrandum Liturgiam Gallicanam attulerit Lectionarium Luxoviense, ex superiori libro satis intelligitur : sed huic cognitioni non parum deesset, nisi etiam alios veteres libros, qui cæteras ejusdem Liturgiæ partes continent, aliunde habuissemus. Primam autem hujus rei gratiam debemus piæ ac mihi in primis venerandæ memoriæ cardinali Bonæ, qui primus veteres illos libros indicavit in opere suo rerum Liturgicarum : nec imparem habemus erudito Josepho Mariæ Thomasio, qui libros indicatos, id est tria Missalia, ut vocamus, e tenebris in lucem protulit

2. Primum ex illis Gothicum seu Gallicanum appellat, nos uno verbo Gothicogallicanum nuncupare possumus, propterea quod in usu fuerit apud Gallos, Gothorum imperio subjectos, nempe apud **175** Septimanos vel Novempopulanos. Alterum vocat Francorum; tertium Gallicanum vetus. In primo purus Ordo Gallicanus : in secundo et tertio Ordo ex Romano et Gallicano mistus exhibetur. Tria hæc instar probationum integra huc referre visum est, ne ob raritatem exemplarium Romanæ editionis ea huic operi deesse nonnulli causarentur : sed breves notulas adjecimus, ad explicandos quosdam locos instituto nostro necessarios.

3. De Missali Gothico ita scribit cardinalis Bona in lib. I Rerum liturgicarum, cap. 12, num. 6 : « Unus ex his codicibus exstat in Bibliotheca serenissimæ Suecorum reginæ, ante annos nongentos scriptus, ut periti censent, litteris quadratis et majusculis, signatus num. 626. Quem olim fuisse aiunt amplissimi viri Petavii Senatoris Parisiensis, emptum vero a regina post ejus decessum. Desunt ei aliquot folia in principio et in fine. Initio præfixus hic titulus est manu recentiori : *Missale Gothicum :* et ex eo quædam Liturgicæ precationes excerptæ sunt, et tomo sexto Bibliothecæ veterum Patrum editionis novissimæ Parisiensis insertæ pag. 155. » Hactenus pius et eruditus cardinalis, existimans (quod re vera est) hoc esse vetus Missale Gallicanum, præsertim Galliæ Narbonensis, Gothorum Hispanicorum regno olim subjectæ; ut non temere Gothicum dixerit, quisquis sit ille, qui recentiorem titulum Codici apposuit. Thomasius Gallicanæ Ecclesiæ hoc esse Missale comprobat ex compluribus sanctorum Galliæ festis, ut sancti Saturnini episcopi Tolosani, sanctorum Ferreoli et Ferrutionis martyrum Vesontionensium, sancti Symphoriani martyris Augustodunensis, itemque sancti Leodegarii ejusdem urbis episcopi, et sancti Martini Turonensis. Aliud etiam argumentum desumit ex triduanis ante ascensionem **176** Rogationibus, quæ in Galliis institutæ, serius ad alias Ecclesias pervenerunt : imo apud Hispanos post Ascensionem rejectæ. Adeo ut certum sit hoc Missale non esse Hispanicum, etsi in eo referatur missa in natali sanctæ Eulaliæ virginis et martyris Lusitanæ, quæ apud Francos olim celebris erat, ut patet ex Gregorio et ex Venantio Fortunato.

4. De tempore quo scriptus est Codex ille, non omnino constat : attamen ex forma litterarum, et ex Liturgiæ Gallicanæ abrogatione, quæ pontificatu Adriani I, regnante Carolo Magno ante annos nongentos facta est, apparet, hunc ineunte sæculo VIII, nempe ad exemplum alterius codicis vetustioris, fuisse exaratum, non citius, propter festum sancti Leodegarii, qui anno 678 necatus est.

5. Huic Codici aliqua initio deesse ex cardinale Bona et Thomasio discimus; sed quid illud sit, neuter explicat. Mihi vero non difficile videtur conjicere ex numerica nota IV, quæ ad officium Natalis Domini præfigitur. Hæc enim nota indicat tria deesse officia, quorum unum est in vigilia Natalis Domini. in Codice imperfectum. Duo itaque restant quæ de Adventu fuisse colligimus ex tertio Missali, quod dicitur vetus Gallicanum, in quo duæ tantum missæ de Adventu Domini ante officium pro Vigilia Natalis Domini assignantur. Hæ duæ missæ si in illo Gothico suppleantur, vix quidquam deerit ad ejus absolutionem præter paucula, quæ in fine exciderunt. Certe multæ precationes utrique Missali communes sunt, ut facta comparatione multis in locis notavimus.

6. Secundum Missale dicitur Francorum, non solum ob missam de sancto Hilario episcopo Pictaviensi, sed etiam ob mentionem regni Francorum, quæ in benedictione **177** regum non semel occurrit. Hunc Codicem viderat Joannes Morinus, ejusque notitiam suggerit in libro de sacris Ordinationibus, pag. 261. « In Bibliotheca viri amplissimi D. Petavii senatoris parlamenti Parisiensis integerrimi, Codex est omnium Codicum ritualium, quos nobis videre contigit, antiquissimus; accurate admodum scriptus litteris uncialibus majoribus, bene quadratis, splendidissime efformatis. In gratiam Ecclesiæ Pictaviensis videtur olim descriptus. Nullius enim sancti præter sancti Hilarii missam specialiter continet; ipsius nomine in orationibus, in præfatione, et infra actionem expresso : cæteræ missæ communes sunt. In *Memento* quoque, post Cosmam

et Damianum, Hilarii fit memoria et Martini. Codicem illum Gallicum fuisse dubitari non potest, cum in missa pro regibus Francorum, et in variis orationibus imperium Romanum nunquam commemoretur, sed perpetuo Deus in eo pro regni Francorum prosperitate exoretur. Itaque mihi videtur Codex ille post annum 511, sed ante annum 560 in Gallia scriptus, Gallisque nondum in unum populum cum Francis coalescentibus. Ter enim pro regni Francorum nomine preces fiunt; alias pro Francorum principatu; alias pro Principibus Francorum; et semel pro salute et incolumitate regni Francorum. Codex ille et vetustate, et characteris magnificentia adeo venerandus, e Gallia migravit Stokolmium Suecorum regiam, a Christina incomparabili Suecorum principe cum innumeris aliis auro redemptus. » Hæc Morinus : qui ex eo Codice vulgavit quæ ad sacras ordinationes pertinebant. Nunc iste Codex Romæ est in Bibliotheca serenissimæ reginæ.

7. Quod attinet ad ejus antiquitatem, certum est multa ex veteri Gallicano ritu in illo contineri : sed nec diffitendum quædam esse ad modum Ordinis Gelasiani **178** et Gregoriani. Ordinationum quippe ritus et precationes eædem reperiuntur in Ordine Romano : et Canon idem est item cum Romano, adeo ut etiam verba hæc : *Diesque nostros in tua pace disponas*, quæ a Gregorio Magno addita perhibentur, in illo Canone legantur. Unde Codicem non sæculo VI, pace viri doctissimi, sed insequenti conscriptum fuisse intelligitur. At non serius ob duas rationes. Primo enim in benedictione regum, non de uno, sed de pluribus regibus seu principibus Francorum fit mentio, in hunc modum : *Francorum regni adesto principibus*; tum : *Protege regni Francorum nominis ubique rectores*, quæ arguunt Francorum principatum tunc penes unum non fuisse, quando vel scriptus est Codex, vel composita benedictionis formula. Deinde in Canone, ubi confessores martyribus subjiciuntur, uni recensentur Hilarius et Martinus, cum in sæculi IX Codicibus plures alii memorentur, ut ex libris Sacramentorum a Menardo nostro relatis, aliisque manifestum est.

8. Restat agendum de tertio Missali, quod Thomasius Gallicanum vetus appellat, censetque illud proprius accedere ad ritum Romanum, « cum in orationum, inquit, brevitate ex Romano more, tum in Canone missæ, quem sæpe citat et supponit. » Verum et secundus Codex non supponit modo, sed etiam fere integrum refert : cum tertius alium Canonem habeat in secunda missa de Adventu, nec Romanum supponat, nisi in Cœna Domini, et in priori missa de Adventu ejus partem. Deinde secundi Missalis orationes non tam diserte Gallicanum morem sequuntur, quam tertii Missalis Collectiones. In secundo enim duæ consequenter assignari sine titulo solent, ut in Gelasiano; nec ubique orationes Post Nomina, nec usquam orationes Post Pacem; nec ullæ denique Ante orationem **179** Dominicam, quæ in tertio Missali, ut semper in primo, saltem aliquando referuntur. De hoc Codice Thomasius ita præfatur : « Postremus Codex est Palatinus bibliothecæ Vaticanæ signatus n. 493, characteribus uncialibus sive quadratis, sed negligentiori sæpe manu conscriptus, quam plurimis paginis mancus, et erroribus (scilicet amanuensis) refertus. Addit Thomasius, « moderni alicujus manu » Codicem inscriptum fuisse : « *Missa Romana*. Quo titulo, inquit, ut a vero longius aberrante, sublato, hunc suffecimus : *Missale Gallicanum*. » Scilicet quod illud Missale sequatur ritum Gallicanum, non Romanum; quod in eo mentio habeatur horæ duodecimæ in Vigiliis Natalis Domini et Paschæ, qua de hora mentio fit in concilii II Turonensis canone 18. Denique si in eo Missali ad Parasceven oratio fiat pro Romano imperio, id ad illud tempus referri, quo Galliarum provinciæ Romani juris exstiterunt.

9. Constat porro hoc Missale Gallicani ritus censendum esse, tum quia Collectiones (ut mox dicebamus) eodem modo in eo procedunt atque in primo Missali, quod indubie purum exhibet Ordinem Gallicanum; tum quia utrobique eodem modo appellantur Collectiones, Post Nomina, Post Pacem, Contestatio, oratio Ante et Post orationem Dominicam; eædemque aliquando orationes repetuntur : tum denique quia in utroque ad Sabbatum Paschæ post baptismum fit mentio de lotione pedum : quem ritum a Romano diversum esse testatur Ambrosius, seu quisquis est scriptor operis de Sacramentis in lib. III, cap. 1 : « Ascendisti de fonte; quid secutum est? Audisti lectionem, succinctus est summus sacerdos, pedes tibi lavit. » Et infra : « Non ignoramus quod Ecclesia Romana hanc consuetudinem non habeat, cujus typum in omnibus sequimur et formam. Hanc tamen consuetudinem **180** non habet ut pedes lavet. Vide ergo ne forte propter multitudinem declinarit. Sunt tamen qui dicant et excusare conentur, quia hoc non in mysterio faciendum est, non in baptismate, non in regeneratione; sed quasi hospiti pedes lavandi sunt. » Eumdem ritum lotionis pedum post baptismum in ecclesia Mediolanensi usitatum fuisse docet Ambrosius in genuino opere de Mysteriis, cap. 6. Qui haud scio an dicturus fuisset, quod prælaudatus auctor dixit, suam ecclesiam Romanæ « typum in omnibus sequi et formam, » quandoquidem multi ritus in Mediolanensi servantur diversi a Romanis, imo etiam plures Ambrosii ætate. Sed hac de re agetur in nova editione operum sancti Ambrosii, quæ modo cura et studio nostrorum sub prelo versatur. Denique in tertio Missali occurrit, num. XVII, verbum *transformavit*, ubi agitur de conversione panis et vini in Christi corpus et sanguinem : et in Missali primo quater reperitur vocabulum *transformationis* in eodem argumento, quod vocabulum formæ conversionem significat.

10. In eodem vero Missali Gothicogallicano, quod primo loco habetur, præclarus de sacrificio missæ locus est, nempe num. LXXVIII in Contestatione missæ dominicalis : *Dignum et justum est, invisibilis, inæstimabilis, immense Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi. Qui formam sacrificii perennis instituens, hostiam se tibi*

primum obtulit, et primus docuit offerri. Ex quibus intelligimus, quod maxime notandum, Christum instituendo sacrificium corporis et sanguinis sui, se hostiam Deo Patri primum tunc obtulisse, cum eam primus docuit offerri. Itaque hæc fuit ante annos mille majorum nostrorum persuasio, Christum seipsum Patri in Eucharistia obtulisse, cum illam instituit. Huic persuasioni conformis est sanctio concilii Tridentini in sessionis 22 capite 1 : *Dominus noster..... sacerdotem* **181** *secundum ordinem Melchisedech se in æternum constitutum declarans, corpus et sanguinem suum sub speciebus panis et vini Deo Patri obtulit; ac sub earumdem rerum symbolis, apostolis, quos tunc novi Testamenti sacerdotes constituebat, ut sumerent tradidit; et eisdem, eorumque in sacerdotio successoribus ut offerrent præcepit per hæc verba*, etc. Huc non refero similia Patrum loca, uno contentus Leandri Hispalensis episcopi testimonio, quod non facile cuivis occurrat, utpote in loco quasi peregrino, nempe in regulæ ejus cap. 7, ubi de sacrificiis veteris legis obiter agens : « Sacrificia certe, inquit, idcirco pecudum litabantur, quia verum sacrificium, hoc est Christi corpus et sanguinem, figurabant. Venit Veritas, umbra discessit; venit verum Sacrificium, et cessavit hostia pecudum. » Quod manifeste, non de sacrificio crucis, sed de sacrificio missæ intelligendum est.

11. Redeo ad Missale Gothicum, quod ex tribus primum locum obtinet. Incipit ab oratione, quæ Collectio post-nomina dicitur, pertinetque ad officium missæ pro Vigilia Natalis Domini, quod officium tertio loco erat (ut præmisimus) in Codice ms. Collectio Post Nomina dicebatur post recitationem nominum eorum pro quibus sacrificium offerebatur. Fiebat autem simul commemoratio tam vivorum quam mortuorum. Unde in Vigiliis Epiphaniæ Collectio Post Nomina sic habet : *Præsentem itaque oblationem ita illabere, ut medelam viventibus, defunctis requiem præstet; et quorum texuit recitatio præmissa sortem, inter electos jubeas aggregare.* De his actum est superius in lib. I, cap. 5, num. 10, ubi notavimus, etiam hoc loco sanctorum factam fuisse commemorationem. Et id quidem de Mozarabico ritu constat; at in Gallicano haud ita expressa habetur hæc sanctorum commemoratio, **182** nisi admodum generalis. Attamen in fragmento diptychorum, quod eo loci ex Codice Regularum protulimus, singularis eorum memoria occurrit. Ejusmodi diptycha ad usum Ecclesiæ Arelatensis exstant in tomo III Analectorum. Diptycha hæc in omnibus Ecclesiis usitata erant; sed in Romana in Canone tantum, ut modo, nomina recitabantur, vivorum quidem ante, mortuorum vero post consecrationem; at in Gallicano et Mozarabico statim post oblationem. Hunc ritum improbare videtur Innocentius papa I in epistola ad Decentiem, cap. 2, ubi rectius putat nomina recitari « inter sacra mysteria, » id est (si bene capio) in ipso Canone, quam « inter alia quæ præmitti » solent. Verba ejus integra huc referre juvat : « De nominibus vero recitandis, antequam preces sacerdos faciat, atque eorum oblationes, quorum nomina recitanda sunt, sua oratione commendet, quam superfluum sit, et ipse pro tua prudentia recognoscis : ut cujus hostiam necdum Deo offeras, ejus ante nomen insinues. Quamvis illi incognitum sit nihil. Prius ergo oblationes sunt commendandæ, ac tunc eorum nomina, quorum sunt oblationes, edicenda, ut inter sacra mysteria nominentur, non inter alia quæ ante præmittimus, ut ipsis mysteriis viam futuris precibus aperiamus. »

12. De his diptychis exstat Sigebaldi Anglorum regis epistola ad Bonifacium præsulem Moguntinum, quæ est inter Bonifacianas ordine 49, in qua hæc legimus ad propositum : « Notum sit tibi quod ex eo tempore nomen tuum adscriptum habuissem, cum missarum solemnia celebrarem, simul cum nominibus episcoporum nostrorum, » etc., ubi obiter nota verbum *celebrarem*, quo rex utitur. Cujus rei exempla retulimus in lib. I, cap. 6, num. 5. Porro hæc nominum recitatio in Ecclesia Græca fiebat per diaconum, apud Latinos per subdiaconum, ut patet ex Folcuino monacho **183** Laubiensi in Chronici Laubiensis cap. 7 : « Dixit etiam episcopus supra nominatus (scilicet Adalbero Rhemensis) prædecessorum suorum ductum usque ad se consuetudinem, ut inter missarum solemnia, in ea speciali commemoratione defunctorum, quæ supra diptycha dicitur, et in consecratione Dominici corporis solemniter agitur; quotidie in aurem presbyteri, recitante silenter subdiacono, omnium ipsius sedis nomina scripto recitentur episcoporum. » Nomina hæc catalogo inscripta erant qui « sacro altari tempore sacrificii superponebatur, » ex litteris societatis initæ inter canonicos Laudunenses et monachos Remigianos. Denique id genus diptycha erant in usu usque ad sæculum XI, ut ex Micrologi cap. 13 et ex Leonis Ostiensis lib. II, cap. 73, manifestum est. Hermannus, sæculo sequenti apud Tornacum sancti Martini monachus, hunc ritum suo tempore in desuetudinem abiisse innuit his verbis : « Mos antiquitus institutus tunc temporis servabatur in Ecclesiis, ut nomina fratrum circumadjacentium ecclesiarum, quibus se mutuas orationes debere, vel societatem promisisse noverant, super sacrosanctum altare scripta ponerentur : quatenus sacerdos missam cantantibus nominatim recitaret, cum ad illum locum venisset : *Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum, qui nos præcesserunt cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis.* Tunc enim unus ministrorum altaris ei propinquans præsentabat recitanda. » Imo minister ipse recitabat, ut mox vidimus. Consule eruditissimi Cangii observationes.

13. Itaque post panis et vini oblationem in Ordine Gallicano vivorum et mortuorum nomina recitabantur, ex dictis : sed qualis esset panis oblatus, non satis explicuimus. Eucharistiæ particulam ad communionem in **184** manus datam fuisse testis est Gregorius in Historiæ lib. X, cap. 8, ac proinde ex majori pane decerptam. Sæculo IX in Gallia mos erat, ut panis ille intra ferrum oblatorium (Udalricus characteratum vocat) coqueretur, ut ex libro de Miraculis sancti Wandregisili, aliisque probavimus in lib. de Azymo cap. 8 Panis

rotulas Iso sancti Galli monachus appellat oblatas illas quæ circa pectus sancti Othmari sæculo IX repertæ sunt illæsæ : quales scilicet in tumulo defunctorum sacerdotum apponi mos erat, teste anonymo æquali in lib. IV de Vita sancti Cuthberti episcopi Lindisfarnensis, qui « toto corpore lavato, capite sudario circumdato, oblatis super sanctum pectus positis, vestimenta sacerdotalia indutus, » in sepulcro lapideo sepultus est. Præter hæc nihil de pane eucharistico in Galliis per ea tempora adhibito succurrit, nisi quod nobilissima quædam matrona, nomine Ermentrudis, basilicæ sancti Sinsuriani (Sinfurianum, seu Symphorianum intelligo) sitæ in pago Meldensi, quædam legat, « unde ad ipsam basilicam oblata quotidie ministretur : » itemque ad oratorium Latiniaci in eodem pago (quod Latiniacum ad discrimen alterius Siccum appellatur) vineam dat, « unde ibidem Oblata occurat. » Quod similiter de alia vinea ad usum ecclesiæ sancti Symphoriani constituit. Signantius vero servum quemdam manumittit, ea conditione, « ut ligna tantum ad oblata faciendum ministrare procuret. » Hoc testamentum autographum, sed mutilum, invenimus in archivo Dionysiano, scriptum in charta seu papyro Ægyptiaca : qua in charta exaratus erat ille Augustini Codex, quem Ruricio Lemovicensi episcopo submittit Turentius. « Chartaceus liber est, inquit, et ad ferendam injuriam parum fortis, quia citius charta, sicut nostis, vetustate consumitur. » Insignis de charta Ægyptiaca locus; sed insignior, et ad institutum **185** nostrum opportunior alter ex testamento Ermentrudis : ex quo intelligitur, tempore Merovingicæ stirpis, panem sacrificii peculiari studio, ut Patres concilii IV Toletani, canone 6 statuunt, apud Gallos compositum fuisse.

14. Ad oblatas excipiendas inserviebat offertorium; colum vero seu colatorium ad vinum expurgandum. Offertoria vasa erant a patenis distincta, in quæ populus panem oblatum ad altare deponebat : quæ primo solida erant; deinde linea, seu sericea, aut ex qualibet simili materia. Unum aureum, alia argentea memorat vetus Chronicon Fontanellense in cap. 16, ubi de Ansegiso abbate : « Offertorium aureum cum patena sua aurea opere mirabili. » Et infra : « Offertorium argenteum ejusdem calicis, habens effigiem mirifici operis; alia offertoria argentea cum patenis argenteis eorumdem. » Unde patet offertorium cum patenis fuisse calicis appendicem, patenam vero offertorii. Similia loca apud Hariulfum in Chronici Centulensis lib. II, cap. 10, et apud Ardonem in libro de Vita Benedicti Anianensis, num. 25, quæ cum aliis habes apud Cangium, itidemque varia testimonia de offertoriis lineis et sericeis. Itaque offertorium ad excipiendas panis oblatas, patena ad easdem consecrandas adhibebatur. Nisi dicas, in patena repositam fuisse hostiam quæ sacerdoti signanter deputata erat, alias in offertorio ad communionem fidelium. In offertoriis vero lineis, quæ solidis successerunt, excipiebantur itidem oblatæ : simulque calix et patena, dum sacerdoti offerebantur, iisdem offertoriis involvebantur. Id etiam nunc in usu, ut patena velo obvoluta teneatur a subdiacono, diacono porrigenda; et in quibusdam Ecclesiis calix, imo etiam ampullæ cum velis ad altare deferantur, ut in Rhemensi.

186 15. Colum, seu colatorium, vasculi seu cochlearis genus erat, tenuissimis ac subtilissimis foraminibus in imo fundo perforati, per quod vinum ex amulis seu ampullis in subjectum calicem effundebatur. Id usui erat in ecclesia Romana jam inde a sæculo V. Nam charta Cornutiana memorat « hamulam oblatoriam, colum, thymiamaterium. » An etiam apud Gallos ante receptum ritum Romanum fuerit usitatum, incertum : siquidem nullam de colo seu colatorio mentionem reperio apud antiquos nostros scriptores, Caroli Magni ætate superiores, quod etiam de offertorio dicendum. De fistula etiam seu calamo, quo sanguis Christi hauriebatur, non minor difficultas. Quæ omnia in Gallicanis Ecclesiis saltem a sæculo IX usitata fuisse constat, fortasse exemplo ecclesiæ Romanæ.

16. Multa siquidem cum ritu Romano in Gallicanum invecta sunt. Unde cappæ Romanæ in Chronici Fontanellensis cap. 16, ubi etiam Ansegisus abbas « altare in honore perpetuæ virginis Mariæ (perhibetur) decorasse tabula lignea, quam imaginibus argenteis diversis cooperuit. » Idem in Flaviacensi monasterio « in honore sanctæ Trinitatis basilicam ædificavit, ante cujus aram, tabulam argenteis imaginibus decoratam collocavit, ipsique aræ crucem argenteam imposuit, universamque basilicam variis picturis decorari jussit. » Ante eum Uvido abbas Fontanellensi Ecclesiæ « tabulas fabricatas ante altaria octo » concessit. Antiquitus quippe apud nostrates Gallos non altaria, sed parietes picturæ decorabant. Cujus rei argumenta retulimus in lib. I, cap. 8. Accedit aliud ex Ruricii Lemovicensis epistola 14, lib. II, qui Ceauniæ nobili matronæ pictorem direxit, ut cujusdam basilicæ « parietes variis colorum fucis depingeret. » Apposite Fortunatus in lib. I, carmine 13, de basilica sancti Eutropii Santonensis :

187 Sumpsit imagineas paries imitando figuras :
Quæ neque tecta prius, hæc modo picta nitent.

17. Porro non minus prolixa erat Romana missa, quam Gallicana. Nam unam vel duas horas exigebat ad Gallicanam Cæsarius, ex dictis; ac paulo prolixius temporis spatium adhibebat Gregorius, cujus hæc verba in lib. VIII, epistola 35 : « Ecce enim jam biennium pene expletur, quo lectulo teneor; tantisque podagræ doloribus affligor, ut vix in diebus festis usque ad horarum trium spatium surgere valeam, missarum solemnia celebrare. » Ita ille ad Eulogium episcopum Alexandrinum. Hujus prolixitatis partim causa erat homiliarum usus, quæ etiam Romæ statim post Evangelium ad missam fiebant, prout testatur idem Gregorius Magnus in præfatione ad Homilias XL. Sed hæc extra locum.

MISSALE GOTHICUM

SEU

GOTHICOGALLICANUM.

III. ORDO MISSÆ IN VIGILIA NATALIS DOMINI. A

Collectio [a] post nomina.

188 Grata tibi sit, Domine, quæsumus, hodiernæ festivitatis oblatio; ut, tua gratia largiente, per hæc sacrosancta commercia in illius inveniamur forma, in quo tecum est nostra substantia. Spiritibus quoque carorum nostrorum tribue, ut mortalibus segregati cœtibus, litteris mereantur conscribi cælestibus. Præsta per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum viv. dom.

Collectio ad pacem.

Da nobis, quæsumus, Domine, ut sicut adoranda Filii tui natalitia celebraturi, ab hodiernis vigiliis in confessione tui nominis prævenimus; sic ejus munere capiamus sempiternum. Et dirigere dignare angelum pacis, qui oscula nostra puris sensibus inli- B gata connectat: nosque tibi ab omnibus peccatorum maculis expurgatos adjungat. Per coæternum tibi Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est. Vere dignum et justum est nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, amanda pietas, tremenda virtus, veneranda majestas. Qui hanc noctem venturam, toto orbe venerandam, cælorum gratulatione, et terrarum remuneratione, angelica exultatione ditasti: ut nascente in carne Domino nostro Jesu Christo Filio tuo, superiora pariter et inferiora gauderent. Aspice nunc familiam tibi supplicem, conserva populum tuis laudibus personnantem; et superventuræ [b] noctis 189 solemnitati ita pervigiles C redde, ut sinceris mentibus Domini nostri percipere mereamur Natalem venturum. In quo invisibilis ex substantia tua, visibilis per carnem apparuit in nostra tecumque unus, non tempore genitus, non natura inferior, ad nos venit ex tempore natus. Per cujus nativitatem indulgentia criminum conceditur, et resurrectio non negatur. Merito itaque omnis terra adorat te, et confitetur tibi. Sed et cæli cælorum, et angelicæ potestates non cessant laudare dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Collectio post *Sanctus*.

Vere Sanctus, vere benedictus Dominus noster Jesus Christus Filius tuus, manens in cælis, manifestatus in terris [c]. Ipse enim pridie quam pat.

Post mysterium.

Hæc facimus, Domine sancte Pater omnipotens, æterne Deus, commemorantes et celebrantes Passionem unici Filii tui Jesu Christi Domini nostri. Qui tecum vivit et regnat cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum.

Ante orationem Dominicam.

His precibus te, Deus Pater omnipotens, deprecamur, quibus nos Dominus noster Jesus Christus Filius tuus orare præcepit, dicens: Pater noster.

Post orationem Dominicam.

Libera nos a malo, omnipotens Deus, et custodi in bono. Evacua nos vitiis, et reple virtutibus; et bona nobis tam præsentia quam æterna concede. Per Dominum nostrum Jesum Filium tuum.

Benedictio populi.

Deus, qui adventum tuæ majestatis per angelum Gabrihelem, prius quam descenderes, nuntiare jussisti. Amen.

Qui sine initio sempiternus es, terras illustrare per Virginem, tartara lavare dignasti per crucem. Amen.

Præsta, ut hic populus tuus in præceptis obedienter ambulans, sicut est partus Virginis singularis, ita eis benedictionum tuarum veri luminis imbrem infundas. Amen.

Et tentationum insidias, vel aculeos tentatoris, spiritalibus armis accinctos, adversarii tentamenta, et præsentis vitæ inlecebras in tuo nomine facias superare. Amen.

Et primæ nativitatis, et secundæ regenerationis Auctorem suum sciant esse quod natum est: seque tibi intelligant debere quod sanctum est. Amen.

Quod ipse præstare digneris: qui cum Patre et Spiritu sancto vivis et reg.

Post communionem.

190 Cælesti cibo potuque roborati, omnipotenti Deo laudes et gratias, fratres carissimi, referamus, poscentes, ut nos, quos dignos habuit participatione corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi Unigeniti sui, dignos etiam cælesti remuneratione percenseat. Per ipsum Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum.

Collectio sequitur.

Quod ore sumpsimus, Domine, mentibus capia-

D

[a] Desunt hic in missa vigiliæ Natalis Domini Præfatio seu adhortatio ad missam rite celebrandam, et Collectio ante Epistolam, ut ex aliis missis intelligitur.

[b] Hinc patet hanc missam esse de Vigilia Natalis Domini, quem titulum proinde supplevimus.

[c] Brevissimus Canon in omnibus missis Gallicanis, varius pro variis diebus, ut diximus in lib I, cap. 5, num. 14 et seqq.

mus : et de munere temporali, fiat nobis remedium sempiternum.

IV. ORDO MISSÆ [a] IN DIE NATIVITATIS DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Collectio post prophetia.

Ortus es nobis verus Sol justitiæ, Jesu Christe. Venisti de cælo humani generis Redemptor. Erexisti nobis cornu salutis; et celsi Genitoris Proles perpetua, genitus in domo David propter priscorum oracula vatum, propriam volens absolvere plebem, et vetusti criminis delere chirographum, ut æternæ vitæ panderes triumphum. Ideoque nunc te quæsumus, ut in misericordiæ tuæ viscera nostris appareas mentibus, salus æterna, et nos, eripiendo ab iniquo hoste, justitiæ cultores efficias, omnique mortis errore spreto, pacis viam recto itinere gradientes, tibi recte servire possimus, Salvator mundi. Qui cum Patre et Spiritu sancto vivis, dominaris et regnas Deus in sæcula sæculorum.

Collectio post precem [b].

Exaudi, Domine, familiam tibi dicatam, et in tuæ Ecclesiæ gremio in hac hodierna sollemnitate Nativitatis tuæ congregatam, ut laudes tuas exponat. Tribue captivis redemptionem, cæcis visum, peccantibus remissionem, quia tu venisti ut salvos facias nos. Aspice de cælo sancto tuo, et inlumina populum tuum, quorum animus in te plena devotione confidit, Salvator mundi. Qui vivis.

Præfatio missæ.

Sacrosanctum beatæ Nativitatis diem, in quo nascente Domino, virginalis uteri arcana laxata sunt, incorruptorumque genitalium pondus, sæculi levamen effusum est, sicut exoptavimus votis, ita veneremur et gaudiis. Hic namque ortus die splendidior, luce coruscantior est. In hoc omnipotentem Deum, qui terrenam fragilemque materiam **191** causa nostræ redemptionis adsumpsit, fratres dilectissimi, supplices deprecemur, uti nos, quos ortu corporis visitavit, societate conversationis edocuit, præcepto prædicationis instituit, degustatione mortis redemit, participatione mortis amplexus est, divini Spiritus infusione ditavit, sub perpetua devotione custodiat et in his beati famulatus studiis permanere concedat. Qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in sæcula sæculorum.

Collectio sequitur.

Deus, qui dives es in misericordia, qua mortuos nos peccatis, convivificasti Christo Filio tuo, ut formam servi acciperet, qui omnia formavit, ut qui erat in deitate generaretur in carne, ut involveretur in pannis qui adorabatur in stellis, ut jaceret in præsepio qui regnabat in cælo : invocantibus nobis aurem majestatis tuæ propitiatus adcommoda, donans hoc per ineffabilem tuæ misericordiæ caritatem, ut qui exultamus de Nativitate Filii tui, qui vel ex Virgine natus, vel ex Spiritu sancto regeneratus est, parea-

A mus præceptis ejus, quibus nos edocuit ad salutem. Præsta per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum : qui tecum.

Collectio post nomina.

Suscipe, quæsumus, Domine Jesu, omnipotens Deus, sacrificium laudis oblatum, quod pro tua hodierna Incarnatione a nobis offertur, et per eum sic propitiatus adesto, ut superstitibus vitam, defunctis requiem tribuas sempiternam. Nomina quorum sunt recitatione complexa, scribi jubeas in æternitate; pro quibus apparuisti in carne, Salvator mundi, qui cum coæterno Patre vivis et reg.

Collectio ad pacem.

Omnipotens sempiterne Deus, qui hunc diem Incarnationis tuæ, et partum beatæ Mariæ Virginis

B consecrasti, quique discordiam vetustam per transgressionem ligni veteris cum angelis et hominibus per Incarnationis mysterium, lapis angularis junxisti, da familiæ tuæ in hac celebritate lætitiæ, ut qui te consortem in carnis propinquitate lætantur, ad summorum civium unitatem, super quos corpus adsumptum evexisti, perducantur; et inter semetipsos per externa complexa jungantur, ut jurgii non pateat interruptio, qui te auctorem gaudent in sua natura per carnis venisse contubernium. Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre et.

Immolatio missæ.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare est, nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, **192** quia hodie Domi-

C nus noster Jesus Christus dignatus est visitare mundum. Processit de sacrario corporis virginalis, et descendit pietate de cælis. Cecinerunt angeli, *Gloria in excelsis*, cum humanitas claruit Salvatoris. Omnis denique turba exultabat angelorum, quia terra Regem suscepit æternum. Maria beata facta est templum pretiosum, portans Dominum dominorum. Genuit enim pro nostris delictis vitam præclaram, ut mors pelleretur amara. Illa enim viscera, quæ humana non noverant macula, Deum portare meruerunt. Natus est in mundo, qui semper vixit et vivit in cælo, Jesus Christus Filius tuus, Dominus noster. Per quem majestatem tuam laudant angeli.

Post *Sanctus*.

D Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis, quia adpropinquavit redemptio nostra. Venit antiqua expectatio gentium; adest promissa resurrectio mortuorum; jamque præfulget æterna expectatio beatorum, per Christum Dominum nostrum. Qui pridie quam pro nostra omnium sal.

Post secreta.

Credimus, Domine, adventum tuum, recolimus Passionem tuam. Corpus tuum in peccatorum nostrorum remissione confractum [c]; Sanguis sanctus tuus in pretium nostræ redemptionis effusus est; qui cum

[a] Hic unica missa in Natali Domini; unica etiam in Lectionario Gallicano, præter missam de vigilia ipsius Natalis.

[b] Id est post hymnum trium puerorum, quem in missa Natalis Domini post Epistolam usitatum fuisse dictum est in lib. II.

[c] Hæc verba videntur alludere ad antiquam consecrationis formam, quæ in Ordine Ambrosiano, et

Patre et Spiritu sancto vivis et regnas in sæcul.

Ante orationem Dominicam.

Non nostro præsumentes, Pater sancte, merito, sed Domini nostri Jesu Christi Filii tui obedientes imperio, audemus dicere,

Post orationem Dominicam

Libera nos, omnipotens Deus, ab omni malo, ab omni periculo, et custodi nos in omni opere bono, perfecta veritas, et vera libertas, Deus. Qui regnas in sæcula sæcul.

Benedictio populi.

'Deus, qui adventum tuæ majestatis per angelum Gabrihelem, priusquam descenderes, nuntiare jussisti; qui dignanter intra humana viscera ingressus, et alvo Virginis hodie te mundus clarificatus (*sic*)... 193 Amen.

Tu, Domine, benedic hanc familiam tuam, quam hodierna sollemnitas in adventu tuo fecit gaudere. Amen.

Da pacem populo tuo, quem pretiosa nativitate vivificas; et passionis tolerantia a morte perpetua redemisti. Amen.

Tribue eis de thesauro tuo indeficientes divitias bonitatis, reple eos scientia, ut impollutis actibus et puro corde sequantur te ducem justitiæ, quem suum cognoscunt factorem. Amen.

Et sicut in diebus illis advenientem te in mundo perfidia Herodis expavit, et periit rex impius a facie Regis magni; ita nunc præsenti tempore celebrata sollemnitas peccatorum nostrorum vincla dissolvat. Amen.

Ut cum iterum ad judicandum veneris, nullus ex nobis ante tribunal tuum reus appareat; sed, discussa de pectoribus nostris caligine tenebrarum, placeamus conspectui tuo, et perveniamus ad illam terram quam sancti tui in requiem possidebunt æternam. Amen.

Post communionem.

Cibo cælesti saginati, et poculo æterni calicis recreati, fratres carissimi, Domino Deo nostro laudes et gratias indesinenter agamus, petentes ut qui sacrosanctum corpus Domini nostri Jesu Christi spiritaliter sumpsimus, exuti a carnalibus vitiis, spiritales effici mereamur. Per Dominum nostrum Jesum Filium suum.

Collectio sequitur.

Sit nobis, Domine, quæsumus, medicina mentis et corporis, quod de sancti altaris tui benedictione percipimus, ut nullis adversitatibus opprimamur, qui tanti remedii participatione munimur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

A V. ORDO MISSÆ IN NATALE SANCTI STEPHANI PROTOMARTYRIS.

Præfatio [a].

Venerabilem atque sublimem beatissimi protomartyris Stephani passionem hodie celebrantes, Deum martyrum, fratres carissimi, deprecemur, ut sicut illi contemplatione meritorum suorum coronam dare dignatus est, nobis quoque plenissimam misericordiam, ipsius precibus flexus, in omnibus largiatur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum.

Collectio sequitur.

194 Deus, qui sancto Stephano martyri tuo et principatum in ministerio, et principem in martyrio [locum] contulisti, dum nobis sancti diei hujus festivitatem pro ejus vel commemoratione, vel passione B donasti, exaudi, quæsumus, supplices familiæ tuæ preces; nobis ejus peculiare præsidium tribue, cujus pro inimicis ac peccatoribus preces piissimus acceptasti; tribue etiam ut pro nobis intercessor existat, qui pro suis persecutoribus supplicavit. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum beatus vivit.

Collectio post nomina.

Omnipotens sempiterne Deus, qui Sanctorum virtute multiplici Ecclesiæ tuæ sacrum corpus exornans, primitias martyrum gloriosi levitæ tui Stephani sanguine dedicasti, da nobis diem natalis ejus honore præcipuo celebrare, quia non diffidimus eum fidelibus tuis posse suffragari, qui dominicæ caritatis C imitator, etiam pro suis persecutoribus supplicavit. Tribue, quæsumus, per interventum ipsius, ut viventes salutem, defuncti requiem consequantur æternam. Præsta per Dominum nostrum Filium tuum.

Collectio ad pacem.

Deus caritatis indultor, Deus indulgentiæ munerator, qui sancto martyri tuo Stephano in passione largitus es ut imbrem lapidum clementer exciperet, et pro lapidantibus supplicaret, pietatem tuam, Domine, subnixis precibus exoramus, ut dum martyris tui passionem recolimus, per intercessionem ipsius pacis securitatem cum peccatorum nostrorum venia consequi mereamur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum.

Contestatio missæ.

D Dignum et justum est, æquum et justum est te laudare, teque benedicere, tibi gratias agere, omnipotens sempiterne Deus. Qui gloriaris in conventu sanctorum tuorum, quos ante mundi constitutionem prælectos spiritali in cælestibus benedictione signasti, quosque Unigenito tuo per adsumptionem carnis et crucis redemptionem sociasti, in quibus Spi-

forsan etiam in Gallicano sic efferri solebant : *Hoc est enim corpus meum, quod pro vobis confringetur.* Quæ verba ex Apostolo desumpta sunt, nempe ex I ad Corinthios, cap. II, 24, ubi κλώμενον in Greco legitur, id est *quod frangitur*, in Vulgata, *tradetur*. Quemadmodum vero post *Sanctus* in hoc Ordine Gothico solet repetere sacerdos : *Vere Sanctus, vere benedictus*; sic et post utramque consecrationem, dicto : *Hæc quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis*, id protestatur dicens : *Recolimus passionem tuam. Corpus tuum.... confractum ; sanguis sanctus tuus... effusus est*, quod repetit ex verbis consecrationis.

[a] Hic alio modo sumitur Præfatio, quam in Missalibus nostris vulgatis, ubi Præfatio Canonem præcedit, hic prima sacerdotis oratio, qua circumstantium animi præparantur ad missam.

ritum tuum sanctum regnare fecisti, per quem ad felicis martyrii gloriam pietatis tuæ favore venerunt. Digne igitur tibi, Domine virtutum, festa sollemnitas agitur; tibi hæc dies sacrata celebratur, qua beati Stephani primi martyris tui sanguis, in tuæ veritatis testimonio profusus, magnificum nominis tui honorem signavit. Hic est enim illius nominis primus confessor quod est supra omne nomen, in quo unicum salutis **195** nostræ præsidium, Pater æterne, posuisti. Hic in Ecclesia tua quam splendidum ad cunctorum animos confirmandos unicæ laudis præcessit exemplum! Hic post passionem Domini nostri Jesu Christi, victoriæ palmam primus invasit. Hic ut levitico ministerio per Spiritum sanctum ab apostolis consecratus est, niveo candore confestim emicuit, martyrii cruore purpureus. O benedictum Abrahæ semen, apostolicæ doctrinæ et dominicæ crucis prior omnium factus imitator et testis! Merito cælos apertos vidit, et Jesum stantem ad dexteram Dei. Digne igitur ac juste talem sub tui nominis confessione laudamus, omnipotens Deus, quem ad tantam gloriam vocare dignatus es. Suffragia ejus nobis pro tua pietate concede. Talis pro hac plebe precetur, qualem illum post trophæa venientem exultans Christus excepit. Illi pro nobis oculi sublimentur, qui adhuc in hoc mortis corpore constituti, stantem ad dexteram Patris Filium Dei in ipsa passionis hora viderunt. Ille pro nobis obtineat, qui pro persecutoribus suis, dum lapidaretur, orabat ad te, sancte Deus, Pater omnipotens, per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum. Qui pro peccatis nostris nasci carne per Virginem, et pati dignatus est mortem, ut martyres suos suo pati doceret exemplo. Cui merito omnes angeli atque archangeli sine cessatione proclamant, dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Collectio post *Sanctus*.

Vere sanctus, vere benedictus Dominus noster Jesus Christus Unigenitus tuus, qui martyrem suum Stephanum cælestis aulæ collegio muneravit, qui corporis nostri infirmitatem suscepit, priusquam pium sanguinem pro humana salute funderet, mysterium sacræ sollemnitatis instituit. Ipse enim pridie quam pateretur

Post mysterium.

Hoc ergo facimus, Domine, hæc præcepta servamus, hanc sacri corporis passionem sacris sollemnibus prædicamus. Quæsumus, omnipotens Deus, ut sicut veritatem nunc Sacramenti cælestis exequimur, ipsi veritati dominici corporis ac sanguinis hæreamus. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Ante orationem Dominicam.

Gloriosi levitæ exemplis et beatissimi martyris Stephani magisteriis instituti, æterno Regi et Patri Deo precem, Fratres carissimi, cum omni humilitate fundamus, ut dato nobis fidei calore vel munere, ad martyrii nos desiderium amoris sui igne succendat, **196** ejusque imitatores efficiat, qui non solum pro sui gloria, verum etiam pro exemplis eruditionis nostræ passionem sustinuit. Et cui conferre dignatus est in passione virtutem, intercedendi pro nobis tribuat facultatem; et orationem quam præcipere dignatus est, dicere sine cunctatione permittat. Pater noster.

Post orationem Dominicam.

Libera nos a malo, omnipotens Deus, et tribue nobis supplicibus tuis tam promptum pro Christo tuo ad patiendum animum, ut probemur, non nos martyrio, sed nobis defuisse martyrium. Per.

Benedictio populi.

Deus, qui tuos martyres ita vinxisti caritate, ut pro te etiam mori cuperent, ne perirent. Amen. Et beatum Stephanum in confessione ita succendisti fide, ut imbrem lapidum non timeret. Amen. Exaudi precem familiæ tuæ amatoris inter festa plaudentem. Amen. Accedat ad te vox illa intercedens pro populo, pro inimicis quæ orabat in ipso martyrio. Amen. Ut se obtinente, et te remunerante, perveniat illuc plebs adquæsita per gratiam, ubi te, cælis apertis, ipse vidit in gloriam. Amen. Quod ipse præstare digneris.

Collectio post Eucharistiam.

Deus, perennis salus, beatitudo inæstimabilis, da, quæsumus, omnibus tuis, ut qui sancta ac beata sumpserunt, et sancti jugiter et beati esse mereantur. Quod ipse præstare digneris.

Consummatio missæ.

Gratias agimus tibi, Domine, multiplicatis circa miserationibus tuis, qui et Filii tui nativitate nos salvas, et martyris Stephani deprecatione sustentas. Per Dominum nostrum Filium tuum.

VI. MISSA IN NATALE APOSTOLORUM JACOBI [a], ET JOHANNIS.

Electionis Dominicæ præclarum testimonium, atque apostolicæ congregationis admirabile ornamentum, et evangelicæ veritatis cæleste præconium sanctos Dei apostolos et martyres, Jacobum et Johannem, præsenti festivitate venerantes, fratres carissimi, Domino ac Deo nostro pariter supplicemus, ut qui eorum electionem vocatione sua præsciit, nostram quoque vocationem **197** munerum sua electione confirmet; donetque nobis timoris sui perseverantiam, qui illis apostolatus gratiam vel Martyrii dedit coronam. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum.

Collectio sequitur.

Domine, qui beatissimis apostolis Jacobo et Johanni gloriam martyrii bibitione tui calicis prædixisti, ut et confirmares responsionem quam fides pura protulerat, et conferres virtutem quam caritas devota præsumpserat, hanc eorum passionis memoriam Ecclesiam tuam sollemniter celebrantem placatus

[a] In Lectionario Gallicano mentio fit de solo sancto Joanne; at in Martyrologio Gellonensi apud Septimanos, ante annos nongentos scripto: VI *Kal. Januarii ordinatio episcopatus Jacobi apostoli fratris Domini, et Assumptio sancti Joannis evangelistæ.*

intende. Prosit, quæsumus, commemoratio sanctorum beatissimorum ad obtinendum tuæ miserationis auditum. Prosit apostolorum titulos recolere, ut Majestatis tuæ aures oratio nostra valeat inclinare. Prosit supplicare patrociniis, ut digneris exaudire suffragiis, Salvator mundi. Qui cum æterno Patre et Spiritu sancto vivis et regnas.

Collectio post nomina.

Domine, quem vocantem sancti apostoli Jacobus et Johannes fide integra sunt secuti, et quem sequentes ex caritate integra sunt electi, ut mundi piscatores fierent, qui profundi retia reliquissent, auribus percipe, quæsumus, orationem nostram, et tribue ut dum apostolicos triumphos admiramur et colimus, si adsequi eorum facta non possumus, implere saltim monita contendamus. Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre et Spiritu.

Collectio ad pacem.

Domine æterne, cui ita in sanctis apostolis tuis Jacobo et Johanne placuit arcanum dispensationis im..... ut glorioso passionis exemplo, apostolorum chorum ille præcederet, iste præmitteret, atque ita inter utrumque grex consummaretur beatus, ut omnium devotionem ille præcederet, iste concluderet, miserere nostri, et exaudi nos, et præsta, ut possimus prædictorum martyrum tuorum apostolorumque, vel illius exemplo fidem tenere, qua coronatur, vel istius magisterio caritatem discere, quam docetur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui te.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est. Vere æquum et justum est nos tibi gratias agere, vota persolvere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Quoniam tibi vivimus omnia opera tua, et in factura eorum te conlaudant et benedicunt omnes sancti tui, quos prædestinasti conformes fieri imagini Filii tui. In 198
quo exaltatum est cornu salutis eorum qui nomen ejus, quod est super omne nomen, coram regibus et potestatibus hujus sæculi voce libera confitentes, ipsius Domini Salvatoris exemplo per patibula pœnarum, de persecutoribus suis et diabolo triumpharunt, et corpora sua dantes hostiam Deo, pretiosa tibi morte ceciderunt. Ex quibus exstant beatissimi apostoli et martyres tui Jacobus et Johannes, quorum natalem hodie celebramus, obsecrantes misericordiam tuam, piissime atque omnipotens Deus, ut, eorum meritis suffragantibus, preces nostras propitius exaudias, per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui est sanctorum omnium virtus et gloria, victoria martyrum et corona, pastor ovium, et hostia sacerdotum, redemptio gentium, et propitiatio peccatorum. Ante cujus sacratissimam sedem stant angeli atque archangeli, et sine cessatione proclamant, dicentes : Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Collectio post *Sanctus*.

Hosanna in excelsis. Vere sanctus, vere benedictus Dominus noster Jesus Christus Filius tuus, qui Sanctus in sanctis pro morte vitam, pro pœna glo-
A riam, pro confessione victoriam præstare dignatus est. Ipse enim qui pridie quam pat.

Benedictio populi.

Deus, qui tuos apostolos pretiosa gentium lumina præparasti, dum Jacobum et Johannem ad inlustrandas animas inter vasa Ecclesiæ candelabra fidei prætulisti. Amen. Da plebi tuæ imitari, quod unus exorando, alius docendo formavit. Amen. Fructificet in hoc populo, quod seminavit iste verbo, plantavit ille martyrio. Ut eorum interventu hæc turba illius reficiatur dulcedine, supra cujus pectus carus Johannes accubuit. Amen. Quod ipse præstare digneris, qui in Trinitate perfecta.

Post communionem.

Repleti, Domine, apostolorum celebritate tuorum,
B quæsumus ut te semper in eorum commemoratione laudemus, et tuam misericordiam, iisdem semper deprecantibus, consequamur. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Apostolorum, quæsumus, Domine, intercessione nos adjuva, pro quorum sollemnitate lætantes, sancta tua percepimus dona. Per Dominum.

VII. MISSA IN NATALE SANCTORUM INFANTUM.

Deus, qui universam Ecclesiam tuam pretiosorum
199 martyrum tuorum virtutibus, velut quibusdam floribus coronasti, ut per triumphos tuorum testium et sollemnitatum gloriam et devotionum exempla susciperes, sicut in hoc die, quo pro Domino nostro Jesu Christo Infantum innocentiam extollis usque ad merita passionum. Feliciter pro Christo mortui sunt;
C sed felicius cum eodem in æternitate victuri : qui ad hoc tantum per humanam infirmitatem nati sunt ad ærumnam, ut per Dei gratiam nascerentur martyres ad coronam. Præsta, omnipotens Deus, in hac sollemnitate diei hujus, ut sicut illis dedisti palmas victoriæ, ita nobis quoque consortium tribuas sempiternum. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit.

Collectio sequitur.

Deus omnipotentiæ ac benignatis, Deus misericordiæ atque pietatis, qui Bethleemiticæ plebi ac dominicæ civitati pro temporalibus ærumnis gaudia æterna tribuisti, ut Rachel sancta plorans filios suos, quæ præferebat ex dolore luctum, nollet ex consolatione solatium, quia licet videretur de præsenti
D Infantum amissione conterrita, erat tamen beata de martyrum perpetuitate secura. Da cunctis, Domine, in hoc loco consistentibus, et universæ plebi istius loci, ut sic habeant ex sanctæ vitæ conversatione palmam, sicut habuerunt parvuli ex passione victoriam. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit.

Collectio post nomina.

Deus, qui id quod per infantiam videtur exiguum magnum facis esse per merita, qui primordia adventus tui triumphis glorificas parvulorum, prius eos passionis martyrio quam ætatis provehis incremento. Felix mors eorum, et beatificanda conditio, per quam eis contigit ut sævitiam crudelissimi Herodis

devicerint triumphando, et Christum mererentur in præmio. Da huic populo, tuo nomini consecrato, per consimilis gratiæ administrationem, meritorum similium dignitatem, ut qui hanc sanctorum Infantum festivitatem pro honore nominis tui celebrant, ad ipsorum Infantum beatitudinem profectu fidei semper ascendant. Quod ipse præstare digneris, qui.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est. Vere dignum et justum est, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, pro his præcipue quorum hodierno die annua festivitate recolentes memoriam passionis celebramus, quos Herodianus satelles lactantum **200** matrum uberibus abstraxit. Qui jure dicuntur martyrum flores, qui in medio frigore infidelitatis exorti, velut primas erumpentes Ecclesiæ gemmas quædam persecutionis pruina discussit, rutilante fonte in Bethlehem civitate. Infantes enim quia ætate loqui non poterant, laudem Domini cum gaudio [*Forsan* gladio] resonabant. Occisi prædicant, quod vivi non poterant. Loquuntur sanguine, quod lingua nequiverunt. Contulit his martyrium laudem, quibus abnegaverat lingua sermonem. Præmittit Infantes Infans Christus ad cælos; transmittit nova exenia Patri; primitias exhibet Genitori Parvulorum prima martyria, Herodis scelere perpetrata. Præstat hostis corpori, dum nocet; beneficium tribuit, dum occidit; moriendo vivitur, cadendo resurgitur, victoria per interitum comprobatur. Pro his ergo beneficiis et pro præsenti sollemnitate immensas pietati tuæ gratias referentes potius quam rependentes, cum sanctis angelis et archangelis, qui unum te Deum dominantem, distinctum, nec divisum; trinum, nec triplicem; solum, nec solitarium; consona laudamus voce, dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Benedictio populi.

Deus, qui tibi consecrasti primitias martyrum ab innocentia parvulorum. Amen. Et prius tibi coaptasti in confessione infantiam quam lingua solveretur in verba. Amen. Concede plebem tuam innocentem per gratiam, etsi non sint tempore sanguine fuso martyria. Amen. Servetur hic populus purgatus baptismate, qui tibi placitum fecisti innocentiam per cruorem. Amen. Ut illic suo interventu grex accedat per lavacrum, ubi felices Parvuli perfusi rore sanguinis gloriantur. Amen. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat.

VIII. ORDO MISSÆ IN CIRCUMCISIONE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Christo Domino nostro, qui pro nobis dignatus est carne nasci, lege circumcidi, flumine baptizari, in hac octava Nativitatis ejus die, qua in se Circumcisionis sacramentum secundum præcepti veteris formam agi voluit, fratres carissimi, humiliter deprecemur, ut intra Ecclesiæ uterum nos viventes cotidie recreatione parturiat, quousque in nobis sua forma, in qua perfectæ ætatis plenitudinem teneamus, appareat. Cordis nostri præputia, quæ gentilibus **201** vitiis excreverunt, non ferro, sed spiritu circumcidat, donec carnali incremento, facinoribus amputatis, hoc solum in natura nostra faciat vivere, quod sibi et servire valeat et placere. Quod ipse præstare dignetur, qui cum Patre et Spiritu sancto vi. et reg.

Collectio sequitur.

Sancte, omnipotens, æterne Deus, tu nos convertens vivifica, et quos error gentilitatis involvit, agnitionis tuæ munus absolvat, ut aculeo mortis extincto, æternis vivificemur oraculis; ut sicut per infirmitatem carnis servivimus injustitiæ et iniquitati, ita nunc liberati a peccatis, serviamus justitiæ in sanctificatione. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Collectio post nomina.

Auditis nominibus offerentum, fratres dilectissimi, Christum Dominum deprecemur, ut sicut pro ejus Circumcisione carnali sollemnia celebramus, ita spiritalium nequitiarum inlusione devicta lætemur, præstante pietate sua; ut hæc sacrificia sic viventibus proficiant ad emendationem, ut defunctis opitulentur ad requiem. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum, secum viventem, semperque regn. in unitate Spiritus sancti in sæcula sæcul.

Collectio ad pacem.

Deus qui magis circumcisionem cordis quam corporis diligis, et non admittis inductam per litteram præputii circumcisionem, sed fidei innexam cum bono opere caritatem, tu nostras aures desecа, ne audiant sanguinem; corda, ne teneant dolum; oculos, ne invadant alienum. Tu in manibus succide quod polluit, in pedibus quod ad malum currit, in præputiis quod carnalia concupiscit. Tu incide quod laniat, præcide quod vulnerat, abscinde quod lacerat, excide quod scandala incrementat, ut amputato facinore, sola in nos valeat caritas propagari. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Immolatio.

Dignum et justum est. Vere æquum et justum est nos tibi gratias agere, teque benedicere in omni tempore, omnipotens, æterne Deus, quia in te vivimus, movemur et sumus, et nullum tempus nullumque momentum est quo a beneficiis pietatis tuæ vacuum transagamus. His autem diebus, quos variis sollemnitatum causis salutarium nobis operum tuorum et munerum memoria signavit, vel innovante lætitia præteriti gaudii, vel permanentis boni tempus agnoscimus. Et propterea exultamus uberius, quia sicut in recens gaudium de venerabilis gratiæ recordatione reviviscimus. Unde hodiernum **202** diem a die salutiferi Natalis octavum, legitima Domini secundum carnem geniti Circumcisione signatum, ordinata commemoratione recolentes, sacrificium pacis in votis sollemnibus honoramus, et tantæ dignationis opus in Domini Altissimi pia humilitate veneramur. Qui sicut mortalitatem nostram adsumpsit, ut mortem consumeret, ita et jugum legis in sua carne suscepit, ut jugum diaboli a nostra cervice discuteret. Circumcisus est in carne corporis nostri,

ut nos per verbum Spiritus sui in corde purgati, sine A carnis vulnere circumcideremur in spiritu; ut utrique sexui proficeret circumcisio spiritalis, quia pro universitate generis humani Salvator advenerat. Unde utrumque sexum sacramentum Incarnationis amplexus est, suscipiens Virum, natus ex Femina. Quamobrem, Domine, sacrificium Circumcisionis sollemnitate votiva pro nostræ æternitatis gaudio suppliciter offerentes, placido dignare conspectu conspicere, et offerentium preces placatus exaudi, per Christum Dominum nostrum. Per quem majestatem tuam laudant angeli.

Post *Sanctus*.

Vere Sanctus, vere benedictus Dominus noster Jesus Christus Filius tuus, qui venit quærere et salvum facere quod perierat. Ipse enim pridie quam. B

Post secreta.

Hæc nos, Domine, instituta et præcepta retinentes, suppliciter oramus, uti hoc sacrificium suscipere, et benedicere, et sanctificare digneris, ut fiat nobis Eucharistia legitima in tuo Filiique tui nomine, et Spiritus sancti, in transformationem [a] corporis ac sanguinis Domini Dei nostri Jesu Christi Unigeniti tui. Per quem omnia creas, creata benedicis, benedicta sanctificas, et sanctificata largiris Deus, qui in Trinitate perfecta vivis et regnas in sæcula sæculorum.

Ante orationem Dominicam.

Omnipotentem sempiternum Dominum deprecemur, ut qui in Domini nostri Jesu Christi Circumcisione tribuit totius religionis initium perfectionemque constare, det nobis in ejus portione censeri, in quo C totius salutis humanæ perfectio summa consistit, et orationem quam nos Dominus noster edocuit, cum fiducia dicere permittat. Pater noster.

Post orationem Dominicam.

Libera nos a malo, omnipotens **203** Deus, et præsta, ut incisa mole facinorum, sola in nos proficiant incrementa virtutum. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Benedictio populi.

Deus rerum omnium rector et conditor, qui omnia quæ a te facta sunt, majestate imples, scientia ordinas, pietate custodis. Amen. Respicere dignare hos populos tuos, qui per nostri oris officium benedictionum tuarum dona desiderant. Amen. Reple eos tuæ scientia voluntatis, ut in omnibus mandatorum imperio piæ venerationis famulentur officio. Amen. D Averte ab his inhonesta et turpia libidinum probra. Averte jocundas et noxias corporum voluptates. Averte invidiam tuis beneficiis et bonis omnibus inimicam. Amen. Ut in omni patientia et longanimitate crescentes, a te vocati ad Patrem æterni luminis, transeant in regnum hereditariæ claritatis. Amen. Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre et Spiritu sancto vivis et regnas in sæcula sæculorum. Amen.

Collectio post communionem.

Refecti spiritali cibo, et cælesti poculo reparati, omnipotentem Deum, fratres carissimi, deprecemur, ut qui nos corporis sui participatione et sanguinis effusione redemit, in requiem sempiternam jubeat conlocare. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum.

Collectio sequitur.

Misericordiam tuam, Domine, supplices exoramus, ut hoc tuum Sacramentum non sit nobis reatus ad pœnam, sed fiat intercessio salutaris ad veniam. Quod ipse præstare digneris.

Benedictio [b] populi.

. . . .

Benedicat vos Dominus omnipotens, et per abundantiam misericordiæ suæ cor vestrum conroboret. Amen. Mentem sanctificet, vitam amplificet, castimoniam decoret, atque sensus vestros in bonis operibus semper ædificet. Amen. Prospera tribuat, pacem concedat, salutem conferat, quietem nutriat, caritatem muniat, et ab omnibus diabolicis et humanis insidiis sua vos semper protectione et virtute defendat. Amen. Et ita devotionem vestram placatus semper suscipiat, ut quæcumque ab eo postulaveritis, clementer concedat. Amen. Auferat omnia mala, quæ **204** gessistis, et tribuat gratiam, quam rogastis. Amen. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum.

IX. INCIPIUNT PRÆFATIONES, CUM COLLECTIONES IN VIGILIIS EPHIPHANIÆ.

Præfatio.

Miraculorum primordia, quæ Dominus noster Jesus Christus proferre in adsumptæ carnis novitate dignatus est, fratres carissimi, debita exultatione veneremur, quia dum se Deum intra humana viscera proferebat, jam de salutis nostræ absolutione tractabat. Homo est utique invitatus ad nuptias; et quod in nuptiis protulit, Deum probavit. Cujus præconia nec inter ipsa quidem virtutum possumus rudimenta depromere, sed dum tantarum rerum stupescimus gloriam, temeritatem proferendæ laudis ingredimur. Humili ergo oratione poscamus ut per ipsum ad vitam æternam nobis tribuatur ingressus, cujus nativitatis lumine orbis inlustratus est universus. Quod ipse præstare dignetur, qui in Trinitate perfecta vivit et regnat in sæcula sæculorum.

Collectio sequitur.

Omnipotens et misericors Deus, plebi tuæ suppliciter exoranti pia benignitate responde, quam cernis in hoc die fideli devotione gaudere, quo Dominus ac Deus noster, vera humilitate suscepta, sic servilem formam misericorditer ostendit in sæculo, ut divi-

[a] Idem vocabulum infra in missa 20 pro Cathedra sancti Petri, et in missa 65 de sancto Leodegario. Item in Missali Francorum, num. 8 ubi de ordinatione presbyterorum; item in Missali Gallicano, num. 17.

[b] Hæc benedictio est alterius missæ, forte ejus quæ erat ad prohibendum ab idolis. Communionem ubique præcedit benedictio, ex dictis in lib. 1, cap. 4, num. 14, patetque ex præmissis et sequentibus missis, præterquam in missa 21 pro Quadragesimæ initio.

nam potentiam suam mirabiliter monstraret in cælo. Qui enim pro nobis puer parvulus fuit, ipse ad se magos officio stellæ præeuntis adduxit. Obsecramus itaque, Domine, clementiam tuam, ut sicut illis dedisti Christum tuum verum Deum in vera carne cognoscere, sic omnes fideles tuos, quos materno sinu sancta gestat Ecclesia, in præsenti tempore protegas invictæ virtutis auxilio, et in futuro facias regni cælestis adipisci munere sempiterno. Per ipsum Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum beatus vi.

Præfatio.

Omnipotentem Dominum, fratres carissimi, et Jesum Christum Filium ejus et Salvatorem nostrum, qui tantis virtutibus se manifestavit in terris, et multa mirabilia demonstravit in populis, universi summis precibus deprecemur, ut qui infirmos curavit, et mortuos suscitavit, leprosos mundavit, cæcos inluminavit, et de quinque panibus, et duobus piscibus quinque milia hominum satiavit; ut qui hæc operatus est in terris, nobis quoque propitius adesse **205** dignetur in cunctis delictis, Salvator mundi, qui cum æterno Patre vivit et reg.

Collectio sequitur.

Omnipotens sempiterne Deus, mundi creator et rector, qui hunc superventuræ sollemnitatis diem electionis gentium primitiis consecrasti, imple mundum gloria tua, et subditis tibi populis per luminis tui lumen appare, ut salutare tuum nova cælorum claritate mirabile nostris semper innovandis cordibus oriatur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium, qui tecum vivit et regnat.

Præfatio.

Deum omnipotentem, qui nobis hujus noctis festivitatem indulsit, fratres carissimi, deprecemur, ut det nobis etiam munditiam cordis, ut sicut magi, stella præeunte, Dominum Jesum Christum invenerunt, et optata consecuti sunt gaudia, atque apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera aurum, thus, et myrrham, ita et nos famuli sui, ejusdem Salvatoris nostri auxilio præmoniti, terram promissionis mereamur ingredi, ut gaudeamus nos æterna regni cælestis possessione ditari. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum, secum viventem, semperque regnantem.

Collectio sequitur.

Deus, qui Verbi tui incarnationem præclari testimonio sideris indicasti, quod videntes magi, oblatis Majestatem tuam muneribus adorarunt, concede ut semper in mentibus nostris tuæ appareat stellæ notitia, ac noster in tua sit confessione thesaurus. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Præfatio.

Omnipotentem sempiternum Dominum, cujus non minor est misericordia quam potestas, qui licet æstimatione operum universorum suorum vicerit, ipse tamen suorum operum magnitudinem pietate vicit, mittendo nobis Jesum Christum Filium suum Dominum nostrum, cujus et onus leve est, et jugum suave, virginali utero procreatus ad hoc tra-

A didit nobis salutis jugum, ut omnes nos exaltaret in regnum, Fratres dilectissimi, supplici oratione precemur, ut expellat de sensibus nostris pravæ cogitationis obscuritatem, ut nullis deinceps peccatorum fuscemur maculis, quibus jubar suæ splenduit caritatis. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum, qui secum.

Collectio sequitur.

Exaudi nos salutaris noster, et hanc annuam sollemnitatis nostræ devotionem dignanter suscipe; ut sicut Magis ad ostensionem salutaris viæ refulsit stella, **206** ita nostris mentibus per gratiam tui muneris lumen infundas, ut possimus in viam veritatis confitentes, te protegente, incedere. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

B

Præfatio.

Narrantes laudes Domini, et potentias et mirabilia quæ fecit, fratres carissimi, cum ante conspectum populi sui mare divideret, lumen prætenderet, ignem præferret, cæli januas aperiret, panem angelicum ministraret, rogemus uti quoque nobis similibus virtutum suarum circumdet excubiis, ne vel sæculi hujus fluctus obvolvat, vel incertum vitæ cursum iter teneat, vel ignorantiæ nox fidei inluminatione deficiat, vel cæli aditus orationi non pateat, vel panis vivus vitam, se negando, non præbeat, sed in redemptionem adquisitionis, atque in laudem gloriæ suæ, quod tribuit ænigmate, tribuat veritati. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum,

C qui vivit et regnat.

Collectio sequitur.

Operum tuorum, Deus, quantum miranda potentia, tantum magis est gratia diligenda. Tuo namque imperio stella magis ducatum præbuit, et usque ad Christum certa itineris directione perduxit: cujus humanitas vera sic fuit in carne, ut vera majestas resplenderet in opere. Infans enim astris famulantibus ostenditur, et a magis parvulus adoratur. Quæsumus ergo, Domine, ut etiam nostros errores misericorditer corrigas, et ad veritatis tuæ salutiferam visionem, præcedente nos tuæ miserationis inluminatione, perducas. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Præfatio.

D Deum, qui sanctificavit Jordanis fluenta, benedixit conjugia nuptialium, fratres carissimi, deprecemur, ut cujus miracula annuis recolimus vicibus, sola ejus gratia mereamur indulgentiam peccatorum. Quod ipse præstare dignetur, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat.

Collectio sequitur.

Exaudi nos, Domine, in hujus sollemnitatis excubias, et quæsumus ut plebis hujus corda in tuis mirabilibus sacratas tibi excubias celebrantibus, benignus adesse digneris; et qui Jordanis sanctificare dignatus es aquas, nos quoque tibi sanctos et immaculatos sistere facias. Qui cum Patre et Spiritu sancto vivis et regnas.

X. MISSA IN VIGILIIS EPHIPHANIÆ.

Præfatio.

207 Incorruptarum naturarum beneficiorum Dominum ac Deum nostrum, fratres carissimi, deprecemur, ut nos in Epiphaniæ, id est Manifestationis suæ diem, ad sacram excubiarum sollemnitatem collectos, tales faciat, qui inlustrationem incarnationis ejus, vel nativitatem ex Virgine, vel baptismum apud Jordanem, vel mirabile apud Cana signum pro nostra salute credimus factum, nostro in nobis opere demonstremus, ut beneficiorum immensitatem nostris confessionibus lucidemur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum : qui secum vivit.

Collectio sequitur.

Deus, qui, per Unigenitum Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, sanctificationem salutis æternæ aquas regenerantibus præstitisti; et, veniente super caput illius spiritali columba, per Spiritum sanctum ipse venisti; dona, quæsumus, ut veniat super hanc omnem Ecclesiam tuam illa benedictio, quæ cunctos jugiter protegat, quæ diversos sine cessatione benedicat, quæ cursum te sequentium dirigat, quæ se expectationi omnium januam regni cælestis aperiat. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui semper tecum vivit et.

Collectio post nomina.

Præsta, omnipotens Deus, per ineffabilem misericordiæ tuæ caritatem, ut cujus virtus atque majestas in mirabilium tuorum diversitate claruit, in nostrarum quoque mentium purificatione clarescat. Præsentem itaque oblationem ita inlabere, ut medelam viventibus, defunctis refrigerium præstet; et quorum texuit recitatio præmissa sortem, inter electos jubeas adgregare. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Collectio ad pacem.

Deus inluminator omnium gentium, da populis tuis perpetua pace gaudere; et illud lumen splendidum infunde cordibus nostris, quem trium magorum mentibus aspirasti. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, tecum vi.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est. Vere dignum et justum est, nos te laudare, omnipotens sempiterne Deus; quia notam fecisti in populis virtutem tuam, et Salutare tuum cunctis gentibus declarasti, hodiernum declarans diem, in qua, ad adorandam veri Regis infantiam, excitatos de mundi partibus viros clarior ceteris sideribus, **206** stella perduceret, et cæli ac terræ Dominum, in salutem omnium corporaliter natum, radius tuæ lucis ostenderet. Propterea profusis gaudiis totus per orbem terrarum mundus exultat : sed et supernæ concinunt potestates hymnum gloriæ tuæ, sine fine dicentes : Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Benedictio populi.

Deus, qui præsentem diem ita dignaris diligere, ut cum tot elegeris miraculis inlustrare. Amen. Qui dignatus es pro forma facturæ tuæ salutis nostræ, in Jordanis fontem Fons aquæ vivæ descendere. Amen. In quo te adorandum stella magos docuit, et aquæ
A pallor vina produxit. Amen. Esto tuæ familiæ ipse lux itineris, qui stella indice clarificatus es Rex salutis. Amen. Converte ad te quærendum stupidas mentes hominum, qui nuptiale convivio vertisti latices in falernum. Amen. Ut juncta cum angelis in excelsis, Deo tibi cantet gloriam plebs protecta. Amen. Præsta, Salvator mundi, qui cum Patre et Spiritu sancto vivis.

XI. MISSA IN DIEM SANCTUM EPHIPHANIÆ.

Venerabilem ac primitivum in mirabilibus Ephiphaniæ diem, in quo noster Redemptor et Dominus virtutis suæ documenta prætendens, ab annis infantiæ paternam protulit potestatem, obsequiorum nostrorum famulantibus votis, et celebri sollemnitate, fratres carissimi, veneremur, pia obsecratione po-
B scentes ut qui tunc aquas in vina mutavit, nunc in sanguinem suum oblationum nostrarum vina convertat, et qui aliis saturitatem meri potatione concessit, nos potationis suæ libamine et Paracliti Spiritus infusione sanctificet. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum, qui secum vivit.

Collectio sequitur.

Deus, qui mirificis virtutum tuarum signis salutis nostræ indicia declarasti, qui, magis stella præfulgente degressis, adorare et promereri te Regem æternum Dominumque perpetuum mysticis muneribus præstitisti, qui in corpore nostro mirabilis baptismi sacramento regeneratos ex Spiritu nos abluis renascendo, et ineffabilis potentiæ dono hodie aquas in vina mutando, discipulis tuis tuam manifestasti **209**
C divinitatem, exaudi nos supplices tuos ob diem sacratissimæ sollemnitatis, et præsta ut, gloria tua inluminati, sæculo moriamur, tibi Regi Christo vivamus, Salvator mundi, qui cum Patre, et Spiritu sancto vivis et regnas in sæcula.

Collectio post nomina.

Auditis nominibus ac desideriis offerentum, fratres carissimi, Dei Patris omnipotentis clementiam deprecemur, ut qui hodie per Filium suum mirifice aquæ speciem vertit in vinum, ita omnium simul oblationes et vota convertere dignetur in sacrificium divinum, et accepto ferre, ut accepto tulit Abel justi sui munera et Abrahæ Patriarchæ sui hostias. Et quorum nomina texit recitatio præmissa, eorum sortem inter electos jubeat adgregare. Per Dominum
D nostrum Jesum Christum Filium suum, secum viventem, semperque regnantem.

Collectio ad pacem.

Domine Christe Jesu, qui majestate sublimis es, et potestate subnixus, cum in virtute Patris obsequeris jussionibus Matris, ut et Filium hominis ostenderes obsequiis, et Deum virtutibus adprobares, qui ad omnium gentium lavationem Jordanis alveum sanctificaturus intrasti, ut peccata nostra ablueres, conscientiasque purgares, visita Ecclesiam tuam, et perfice omnium vota; pacem etiam non petentibus præsta, ut osculum quod in labiis datur, in cordibus non negetur. Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre et Spiritu sancto vivis et regnas.

Contestatio.

Vere dignum et justum est, æquum et justum est, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Qui nobis super Jordanis alveum de cælis vocem in modum tonitrui præbuisti, ut Salvatorem sæculi demonstrares, et Patrem luminis æterni ostenderes; cælos aperuisti, aerem benedixisti, fontem purificasti, et tuum Unicum per columbam sancti Spiritus demonstrasti. Susceperunt fontes hodie benedictionem tuam, et tulerunt maledictionem nostram: ita ut credentibus purificationem omnium delictorum exhibeant, et Deo filios regenerando faciant ad vitam æternam, quos ad temporalem vitam carnalis nativitas fuderat. Nam quos mors per prævaricationem ceperat, hos vita æterna a morte recipiens, ad cælorum regna revocat. Unde debita exultatione voces nostras jungimus confessionibus angelorum, qui gloriam tuam mirabile sacramento hodierna sollemnitate venerantes, **210** pro apparitione Jesu Christi Domini nostri, et pro nostræ vocationis exordio sacrificium tibi laudis offerimus, per ipsum Dominum nostrum. Per quem majestatem tuam laudant angeli.

Collectio post *Sanctus*.

Vere sanctus, vere benedictus Dominus noster Jesus Christus Filius tuus, qui ad puerperii cælestis indicium, hæc hodie contulit mundo suæ miracula majestatis, ut adorandam magis ostenderet stellam; et transacto temporis intervallo, aquas in vino mutaret, suoque baptismate sanctificaret fluenta Jordanis, Jesus Christus Dominus noster. Qui prid. quam pateret.

Post mysterium.

Sacrificiis præsentibus, Domine, quæsumus, intende placatus: quibus non jam [a] aurum, thus, et myrrha profertur, sed [quod] iisdem muneribus declaratur, offertur, immolatur, sumitur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum, et cum Spiritu sancto vi.

Ante orationem Dominicam.

Non nostro præsumentes, Domine, merito, sed Domini nostri Jesu Christi Filii tui, quem ut nos a tenebris et umbra mortis liberaret misisti, obedientes imperio. Indigni quidem sumus nomine filiorum, sed jubemur dicere: Pater noster.

Post orationem Dominicam.

Libera nos a malo, omnipotens æterne Deus, et dominare tu nostri, qui mortis a nobis dominia repulisti, ut tua semper, Domine, cogitemus cum alacritate mandata, cum timore judicia, cum exultatione promissa. Per eum qui tecum vivit, dominatur et regnat Deus in unitate Spiritus sancti in sæcula sæculorum.

Benedictio populi.

Omnipotens Artifex, qui sæpe quamplurimis, hodie tamen insignibus te declarasti miraculis. Amen. Qui

A recurrenti tempore multiplicasti Pastor vina prius in hydriis, deinde cibos in cophanis. Amen. Descendat a sedibus tuis super capita famulorum et famularum tuarum Spiritus sanctus tuus ille, qui in Jordane, baptizante Johanne, in columba corporaliter visus est descendisse. Amen. Reple animas eorum vino justitiæ, qui sermone tuo hodie ex aquarum sapore mutasti. Amen. Adesto tuæ plebi devotione **211** singulari te sacra per mysteria veneranti. Amen. Porrige, Pastor, epulum, quo, victa fame sæculi, cibis æternitatis animæ saginentur. Infunde etiam super eos spiritalium dona virtutum, ut nihil in eis inimicus aut violentia subrepat, aut fraude decipiat. Amen. Sed per bonæ conversationis perseverantiam ii, qui adoptione vocati sunt filiorum, intrare in possessio-

B nem mereantur heredum. Amen. Ut cum hinc transferri migrando præcipietur, illic admitti permittatur, unde te Deum adoravit magis admiratum adstans sidus præsepio. Amen. Quod ipse præstare digneris, qui in Trinitate perfecta vivis, dominaris et regnas. Amen.

Post Eucharistiam.

Divinam misericordiam, fratres carissimi, concordi oratione poscamus, uti hæc salutifera Sacramenta nostris recepta pectoribus purificent animam corpusque sanctificent, atque in spem cælestium viscera pariter et corda confirment. Quod ipse præstare dignetur, qui vivit et regnat.

Collectio sequitur.

Respice, Domine, propitius ad plebem tuam; et

C quam divinis tribuis proficere sacramentis, ab omnibus absolve peccatis. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

XII. MISSA IN ADSUMPTIONE [b] SANCTÆ MARIÆ MATRIS DOMINI NOSTRI.

Generosæ diei dominicæ Genitricis inexplicabile sacramentum, tanto magis præconabile, quantum est inter homines Assumptione Virginis singulare: apud quem vitæ integritas obtinuit Filium, et mors non invenit par exemplum: nec minus ingerens stuporem de transitu, quam exultationem ferens unico beata de partu. Non solum mirabilis pignore, quod fide concepit; sed translatione prædicabilis, qua migravit. Speciali tripudio, affectu multimodo, fideli voto, fratres dilectissimi, corde deprecemur attento, ut ejus

D adjuti muniamur suffragio, quæ fœcunda Virgo, beata de partu, clara de merito, felix prædicatur abscessu: obsecrantes misericordiam Redemptoris nostri, ut circumstantem plebem illuc dignetur introducere, quo beatam matrem Mariam, famulantibus apostolis, transtulit ad honorem. Quod ipse præstare dignetur, qui cum Patre, et Spiritu sancto **212** vivit et regnat Deus in sæcul.

Collectio sequitur.

Deus, qui dum opus illud fabricæ mundialis, quod sola imperii jussione creaveras, perire non pateris,

[a] Hæc eadem verba in oratione Secreta pro Epiphania in Ordine Gregoriano. Olim Francorum reges, exemplo magorum, aurum, thus et myrrham in die Epiphaniæ ad altare offerebant; ex Nangii Gallico continuatore, ad annum 1378.

[b] Assumptionis beatæ Mariæ festum apud Gallos seu Francos in Januario quondam celebratum fuisse, diximus in lib. II, num. 22.

domum tibi in alvum Virginis fabricasti, et ne periret A gens a te plasmata, revelasti sæculis inaudita mysteria; ut, quem cælorum excelsa non capiunt, parvus puellulæ alvus includeret, precamur supplices, ut de quibus, et pro quibus suscepisti membra mortalia, intercedente beata Maria genitrice tua, capere facias, devicta sæculi ambitione, victoriam, Salvator mundi, qui cum æterno Patre vivis et regnas Deus in unitate Spiritus sancti Deus in sæcul.

Collectio post nomina.

Habitatorem virginalis hospitii, Sponsum beati thalami, Dominum tabernaculi, regem templi, qui eam innocentiam contulit Genitrici, qua dignaretur incarnata Deitas generari; quæ nihil sæculi conscia, tantum precibus mentis attenta, tenuit puritatem in moribus; quam perceperat angeli benedictione visce- B ribus; nec per Assumptionem de morte sensit inluviem, quæ vitæ portavit Auctorem; fratres carissimi, fusis precibus Dominum imploremus, ut ejus indulgentia illuc defuncti liberentur a tartaro, quo beatæ Virginis translatum corpus [b] est de sepulcro. Quod ipse præstare dignetur, qui in Trinitate perfecta vi.

Collectio ad pacem.

Deus universalis machinæ propagator, qui in sanctis spiritaliter, in Matre vero Virgine etiam corporaliter habitasti; quæ ditata tuæ plenitudinis ubertate; mansuetudine florens, caritate vigens, pace gaudens, pietate præcellens, ab angelo gratia plena, ab Elisabeth benedicta, a Gentibus merito prædicatur beata; cujus nobis fides mysterium, partus gaudium, vita provectum, discessus attulit hoc festivum; C precamur supplices, ut pacem, quam in Adsumptione Matris tunc præbuisti discipulis, sollemni [b] nuper largiaris in cunctis, Salvator mundi, qui cum Patre, et Spiritu sancto vivis.

Contestatio.

Dignum et justum est, omnipotens Deus, nos tibi magnas merito gratias agere, tempore celeberrimo, die præ ceteris honorando. Quo fidelis Israhel egressus est de Ægypto, quo Virgo Dei Genitrix de mundo migravit ad Christum. Quæ nec de corruptione suscepit contagium, **213** nec resolutionem pertulit in sepulcro; pollutione libera, germine gloriosa, assumptione secura, paradiso dote prælata; nesciens damna de coitu, sumens vota de fructu; non subdita dolori per partum, non labori per transitum, nec vita voluntate, nec funus solvitur vi naturæ. Speciosus thalamus, de quo dignus prodit Sponsus, lux gentium, spes fidelium, spes fidelium, prædo dæmonum, confusio Judæorum, vasculum vitæ, tabernaculum gloriæ, templum cæleste: cujus juvenculæ melius prædicantur merita, cum veteris Evæ conferuntur exempla. Siquidem ista mundo vitam protulit, illa legem mortis invexit; illa prævaricando nos perdidit, ista generando salvavit. Illa nos pomo arboris in ipsa radice percussit; ex hujus virga flos exiit, qui nos odore reficeret, fruge curaret. Illa maledictionem in dolore generat, ista benedictionem in salute confirmat. Illius perfidia serpenti consensit, conjugem decepit, prolem damnavit; hujus obedientia Patrem conciliavit, Filium meruit, posteritatem absolvit. Illa amaritudinem pomi succo propinat; ista perennem dulcedinem Nati fonte desudat. Illa acerbo gustu natorum dentes deterruit; hæc suavissimi panis blandienti cibo formavit, cui nullus deperit, nisi qui de hoc pane saturari fauce fastidit. Sed jam veteres gemitus in gaudia nova vertamus. Ad te ergo revertimur, Virgo fœta, Mater intacta, nesciens virum puerpera, honorata per Filium, non polluta. Felix, per quam nobis insperata gaudia successerunt. Cujus sicut gratulati sumus ortu, tripudiavimus partu, ita glorificamur in transitu. Parum fortasse fuerat, si te Christus solo sanctificasset introitu, nisi etiam talem matrem adornasset egressu. Recte ab ipso suscepta es in Assumptione feliciter, quem pie suscepisti conceptura per fidem, ut quæ terræ non eras conscia, non teneret rupes inclusa. Vere diversis infulis anima redempta: cui apostoli sacrum reddunt obsequium, angeli cantum, Christus amplexum, nubis vehiculum, assumptio paradisum, inter choros virginum gloria principatum, per Christum Dominum nostrum. Cui Angeli atque Archangeli non cess.

Collectio post *Sanctus*.

Vere sanctus, vere gloriosus Unigenitus tuus Dominus noster Jesus Christus, qui cum de suo, Genitori esset æqualis, de nostro factus est minor ab angelis, et ex Patre habens immortalitatem, ex Matre quod moreretur adsumpsit, ut in se liberaret genus humanum de tartaro, dum ipsum mors non tenuit in sepulcro. **214** Ipse enim prid. quam pat.

Post mysterium.

Descendat, Domine, in his sacrificiis tuæ benedictionis coæternus et cooperator Paraclitus Spiritus, ut oblationem quam tibi de tua terra fructificante porregimus, cælesti [c] permuneratione, te sanctificante, sumamus, ut translata fruge in corpore, calice in cruore, proficiat meritis, quod obtulimus pro delictis. Præsta omnipotens Deus, qui vivis et regnas in sæcula.

Ante orationem Dominicam.

Exaudi, omnipotens æterne Deus supplicem plebem tuam ob honorem Mariæ beatissimæ genitricis; D et ita preces nostras benignus intende, ut cum fiducia dicere mereamur orationem, quam nos Dominus noster Jesus Christus Filius tuus orare sic docuit, dicens: Pater.

Post orationem Dominicam.

Libera nos ab omni malo, ab omni delicto, auctor omnium bonorum et conditor, Deus; et intercedente beata Maria genitrice tua, contra cotidiani hostis insidias cotidiana nos protectione defende, Salvator mundi, qui cum Patre, et Spiritu sancto vivis et regnas.

[a] Eadem fuit persuasio Gregorii episc. Turonensis in lib. I de Gloria martyrum, cap. 4.

[b] Legendum puto, *sollemniter*, seu, ut veteres libri, *sollempniter*, pro *sollemni nuper*.

[c] Non dubito quin legendum hoc loco, *cælesti permutatione*, ut sequentia probant.

Benedictio populi.

Deus, qui, cum te non capiunt cæli, dignatus es in templo uteri Virginalis includi. Amen. Ut mater integra haberet fructum de spiritu, et incorruptionem de partu. Amen. Da plebi Angelum custodem, qui Filium Mariæ, fide concipiente, prædixit. Amen. Sanctificet gregem tuum illa benedictio, quæ sine semine humano Redemptorem, Virginis firmavit in utero. Amen. Ut, te protegente, exultet Ecclesia de congregato populo; sicut Maria meruit gloriari de fructu. Amen. Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre et Spiritu sancto vivis et regnas Deus in sæcula sæculorum. Amen.

Post Eucharistiam.

Adesto, quæsumus, Domine fidelibus tuis, ut quæ sumpsit fideliter, et mente sibi et corpore, beatæ Mariæ intercessione custodiat. Quod ipse præstare digneris, qui cum æterno Patre vivis et regnas.

Collectio sequitur.

Quæsumus, Domine Deus noster, ut, interveniente beata Maria, sacrosancta mysteria, quæ sumpsimus, actu subsequamur et sensu, et ejus nobis indulta refectio vitam conferat sempiternam. Per eum qui tecum et cum Spiritu sancto vivit et regnat.

XIII. MISSA IN NATALE AGNES VIRGINIS ET MARTYRIS.

215 In beatæ martyris Agnes natalitia tripudiantes, fratres carissimi, devoto corde Domino adsistamus. Vere enim hujus est honorandus natalis, quæ sic nata est mundo, ut sit cœlo renata; sic sub morte legis procreata, ut contereret mortis auctorem; sic infirmo sexu condita, ut metuenda viris fortibus despiceret tormenta; sic fragili conditione producta, ut puella virginibus et potestatibus triumpharet. O vera nobilitas, quæ sic terrena generatione processit, ut ad divinitatis consortium perveniret! Oremus ergo ut pro nobis interveniat precibus, quæ digna adsistit divinis obtutibus. Quod ipse præstare dignetur qui cum Patre, et Spiritu sancto vivit et regnat.

Collectio sequitur.

Deus victricis Agnes adjutor et præmium, exaudi nos illius interventu, cujus passionis natalem celebramus; cui tanti muneris gratiam contulisti, ut diabolum, qui per Evam humanum genus omne subverterat, tenera ætate Agnes contereret, et sexu inbecilli superaret, veritatis confessione prosterneret: evidenter ostendens quod non solum perpetuæ virginitatis martyra esset et virgo mansura, sed Agni immaculati sponsa fieri mereretur integre de nomine. Adsume ergo hujus sacrificii immolationem gratanter, qui coronasti gloriosam pro tantis meritis virginem. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Collectio post nomina.

Deus, qui virgineum florem per Mariæ uterum renovas, reddens nobis in Matre virgine, quod per incontinentem perditum fuerat matrem, quam sequentes sanctæ virgines cum palma martyrii ad tuum usque thalamum pervenerunt. Ex quibus est beata Agnes martyra, cujus hodie passionis solemnitas agitur; quæ nos ad lætitiam suæ devotionis excita- A vit. Vere est enim honorandus hujus diei natalis, quæ sic terrena generatione processit, ut ad divinitatis consortium per consecrationem virginitatis perveniret. Per Dominum.

Collectio ad pacem.

Læta nos, Domine, quæsumus, beatæ martyris tuæ Agnes festivitas semper excipiat, quæ et jocunditatem nobis suæ glorificationis, et pacis sinceritatem infundat, et tibi nos reddat acceptos. Per Dominum.

Immolatio.

Vere dignum, et justum est. Tibi enim, Domine, festa solemnitas agitur, tibi dies sacrata **216** celebratur, quam beatæ Agnes virginis sanguis in veritatis tuæ testificatione profusus, magnifico nominis B tui honore signavit. Cui ad mirificandam gratiam tuam, in tenero adhuc corpore, et necdum puellare flore maturo, hanc virtutem fidei et patientiæ fortitudinem contulisti, ut sævitiæ persecutoris non cederet constantia virginalis, quo gloriosior fieret corona martyrii; quia inter acerba supplicia nec sexui potuit eripere, nec ætati. Hujus igitur passionis diem hodierna devotione celebrantes, immolamus tibi, Domine Deus noster, victimam laudis. Quam cum Filio tuo Domino nostro et sancto Spiritu, per claritatem regnantem, cum angelis et archangelis dominationes, principatus, et potestates, cœli, cœlorumque virtutes, ac beata seraphin socia exultatione concelebrant, dicentes: Sanctus.

XIV. MISSA IN NATALE SANCTÆ CÆCILIÆ VIRGINIS.

C Venerabilem ac sublimem beatæ martyris Cæciliæ passionem, et sanctam solemnitatem pia devotione celebrantes, conservatorem omnium Deum, fratres carissimi, deprecemur, ut piis Ecclesiæ suæ precibus propitiatus adsistat; et sicut illi hodie coronam dedit, nobis quoque misericordiam largiatur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum, secum viventem.

Collectio sequitur.

Omnipotens sempiterne Deus, qui eligis infirma mundi, ut fortia quæque confundas, da nobis in festivitate sanctæ Cæciliæ martyræ congrua devotione gaudere, ut et potentiam tuam in ejus passione laudemus, et provisum nobis percipiamus auxilium. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium D tuum.

Collectio post nomina.

Respice, Domine, quæsumus, plebem tuam de sanctæ Cæciliæ martyris glorificatione gratulantem, et beneplacitum tribue sacratarum tibi mentium famulatum, ut qui in sanctis tuis te honorare non desinunt, perpetua donorum tuorum largitate potiantur; et quod visibiliter exhibent, invisibiliter adprehendant; ut sicut illius grata sunt merita, sic nostræ servitutis accepta reddantur officia. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Collectio ad pacem.

Sanctæ martyræ tuæ Cæciliæ, Domine, supplicationibus tribue nos foveri, ut cujus venerabilem sollemnitatem prævenimus obsequio, ejus interces-

sionibus commendemur et meritis. Et præsta, quæ- A sumus, Domine, **217** ut pax quæ profertur in labiis etiam cordibus non negetur. Per.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est, æquum et salutare est, nos tibi semper gratias agere, omnipotens sempiterne Deus, qui perficis in infirmitate virtutem. Quia beata gloriosaque Cæcilia, despecto mundi conjugio, ad consortia superna contendens, nec ætate mutabili præpedita est, nec inlecebris est revocata carnalibus, nec sexu fragilitatis deterrita; sed inter puellares annos, inter sæculi blandimenta, inter supplicium persequentium, multiplicem victoriam virgo casta martyra implevit, et ad potiorem triumphum secum ad regna cælestia Valerianum, cui fuerat nupta, perduxit. B Et sic coronam pudicitiæ meruit, ut regium thalamum non solum virgo, sed etiam martyra intraret, per Christum Dominum nostrum. Per quem Majestatem tuam laudant Angeli, adorant Dom.

Benedictio populi.

Summe, optime, misericordissime Deus, benedic famulos et famulas tuas. Amen. Tribue eis per interventum sanctæ Cæciliæ virginis, cor in tuo amore sollicitum, in tuo timore devotum, in tuo honore perfectum. Amen. Da eis tranquillitatem temporum, salubritatem corporum, salutem animarum. Amen. Mereantur te fide quærere, operibus invenire, gratia promereri. Amen. Et illa studeant agere, te teste; quæ digna fiant in remuneratione, te judice. Amen. Quod ipse præstare digneris, C qui in Trinitate perfecta vivis, dominaris, et regnas.

XV. MISSA IN NATALE SANCTI CLEMENTIS EPISCOPI.

Diem hunc gloriosæ passionis sancti ac venerabilis Clementis episcopi, per quem superstitiosa gentilitas conruit Judæorum, et fides catholica in corda hominum radiavit, fratres carissimi, revoluto anni circulo, debito veneremur obsequio, Domini misericordiam exorantes, ut qui eum lumen teterrimo gentilitatis errori præbuit, nos suo lumine oriens ex alto clarificet: qui illum sacræ præposuit ecclesiæ, nos sub mundialium fasce curarum gementes, ipso exorante, sublevare dignetur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum, secum vi.

Collectio sequitur.

Christe omnipotens Deus, D qui beatum Clementem antistitem propter nomen tuum in altitudine maris, paganorum tempestate **218** dimersum, ut in certamine probasti bellorum, ita post bellum patefactis arenis educis gloriosum, quæsumus pietatem tuam, ut nos a concupiscentiæ procellis erutos, Paternæ gloriæ repræsentes innoxios, Salvator mundi. Qui cum æterno Patre vivis et regnas Deus in unitate Spiritus.

Collectio post nomina.

Nominum serie relata defunctorum, fratres carissimi, omnipotentis Dei misericordiam supplices exoremus, ut interventu sancti Clementis antistitis et martyris sui, defunctis absolutionem, viventibus tribuat salutem. Memores etiam simus fidelissimorum suorum Sisennii [a] atque Theodoræ, ut quibus per beatum martyrem fidem se credendi inseruit, eis paradisi regna participet. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum, secum vi.

Collectio ad pacem.

Concordator discordiæ, et origo societatis æternæ indivisa Trinitas, Deus, qui Sisennii infidelitatem ab Ecclesiæ unitate disjunctam, per sanctum Clementem antistitem et subdis catholicæ fidei, et innectis perpetuæ caritati, exaudi preces nostras, illamque nobis pacem tribue, quam quondam ætherem ascensurus apostolis reliquisti, ut qui præsentium labiorum impressione inligati fuerint osculo, tua custodia pacifici permaneant in futuro. Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est. Vere dignum est, nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, in sollemnitate sancti martyris tui Clementis. Qui cognationem reliquit et patriam, et post odorem tui nominis terras mariaque transmeans, abnegansque semetipsum, crucem peregrinationis adsumpsit, ut te per apostolorum tuorum vestigia sequeretur. Cui tu, Domine, secundum promissionem Filii tui, tam in præsenti sæculo quam in futuro centuplicata muneris præmia repensasti. Nam beatissimi Petri mox traditus disciplinis, parentes quos in genitali solo perdiderat, in externa regione restituis; quos terrenæ generationis amiserat, divinæ reddis naturæ participes. Deinde magistri sui vicarium per ordinem subrogando, Romanæ urbis, cujus propter te despexerat dignitatem, tenere constituis principatum. Pro quo transituria claritate, cælesti facis honore conspicuum. Postremo martyrii gloria **219** sublimatum, pro temporalibus gestis ad æternam provehis coronam, per Christum Dominum nostrum. Per quem Majestatem tuam laudant Angeli, atque archangeli non cessant clamare, dicentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Benedictio populi.

Custos sacerdotii, dicator martyrii, palma triumphi, Deus benedic famulos et famulas tuas. Amen. Dona eis martyris hujus obtentu recte vivere, sobrie agere, salubriter conversari. Amen. Ut illa agant suo arbitrio, quæ digna habeantur tuo judicio et indigna inveniantur subjacere supplicio. Amen. Quod ipse præstare digneris, qui in Trinitate perfecta vivis et regnas.

XVI. MISSA SANCTI SATURNINI [b] EPISCOPI ET MARTYRIS.

Deum, qui immortales gloriosorum martyrum palmas triumphali cruore perfudit, et beatam diei hujus

[a] Hinc probatur antiquitas Actorum sancti Clementis, in quibus laudantur Sisinnius, Nervæ Imp. familiaris, ejusque uxor Theodora, a Clemente ad fidem conversi.

[b] Tolosatium scilicet episcopi, cujus festum III Kal. Decemb., id est in Vigilia sancti Andreæ, de quo infra, ubi *Roma Garonnæ* Tolosa dicitur.

sollemnitatem suis pro se vincentibus dedicavit, fratres carissimi, suppliciter oremus, ut qui dedit diei hujus sollemnitatem, det plenum sollemnitatis effectum. Qui dedit hoc quod cultus festivitatis amplectitur, det ut affectu devotionis imitemur. Et quicquid sancto viro ac beatissimo martyri suo Saturnino hodierno die profuit ad gloriam, nobis proficiat ad salutem. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum, qui secum et cum Spiritu sancto.

Collectio sequitur.

Debitas, omnipotens sempiterne Deus, referimus gratias Jesu Christo Domino nostro, in cujus similitudinem beatissimus Saturninus, dum offerret victimam, ipse fit victima; dum sacerdotium electus agit, martyrium devotus implevit, ut per eminentiam justitiæ atque victoriæ, et testis fuerit et antistes: in quo proficiens fidei latitudo, dum cathedram suscipit sanctitatis, coronam rapuit passionis. Ita Majestatem tuam, Domine, supplices exoramus, ut qui ei tantam pro nomine tuo præstitisti tolerantiam, per ejus intercessionem tribuas pro dilictis plebi huic veniam. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Collectio post nomina.

Magnum nobis est semperque festivum, fratres carissimi, summi pontificis et martyris Saturnini meritis, depensis fideliter precibus exorare, qui Salvatoris **220** nostri præcepta custodiens, non solum sacerdotium ac vitæ beatitudinem meruit, sed etiam tahni honoris officium felici martyrio consecravit. Per cujus meritis deprecemur omnipotentem Deum, ut illic defunctorum animas transferat a tartaro, quo illum causa amoris sui adsumere dignatus est post triumphum. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum, secum.

Collectio ad pacem.

Deus, qui viscera misericordiæ atque uberi multiplici, sic sanctos tuos coronas pro meritis, ut discordantium animos eorum intercessione pacifices, quæsumus per interventum sancti Saturnini antistitis et martyris tui ut pacificatam plebem, hujus festivitati collectam, sic ab omni simultate separes, ut perfectam tuo conspectui habere digneris. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Contestatio.

Dignum et justum est. Optimum sane est, nobisque speciali devotione præcipuum, omnipotentiam tuam, Trinitas Deus, pro cunctorum triumphalibus pœnis servitio linguæ supplicantis extollere, sed præcipue hoc tempore beatum Saturninum, tremendi nominis tui conclamantissimum testem, debito honore suscipere: quem turba gentilium cum impulit e fdlo, intulit cœlo. Siquidem ipse pontifex tuus ab Orientis partibus in urbem Tolosatium destinatus, Roma Garonnæ in vicem Petri tui, tam cathedram quam martyrium consummavit. Unde benedicimus te, Domine, in operibus tuis, et supplices deprecamur, ut spiritalia Christiani populi desideria sollemniter impleantur, et misericordia a te petita per sancti tui Saturnini suffragia celeriter impetretur. Ut cum tuæ Majestatis super nos apparuerit gloria, meritorum nostrorum tribuas indulgentiam, per Christum Dominum nostrum. Cui merito omnes angeli, atque archangeli, cherubim quoque et seraphim sine intermissione proclamant, dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus.

XVII. MISSA IN NATALE SANCTI ANDREÆ APOSTOLI.

Præfatio.

Apostolicum et toti almum sæculo diem, quo retifex ille præclarus Andreas post inluminatam prædicatione Achaiam felici martyrio decoravit, vel proprii corporis hostiam crucis insignia amplectenda gestavit, fratres carissimi, intentis sensibus, et totis visceribus excolamus, inclytam omnipotentis Dei misericordiam deprecantes, uti hunc populum crucis suæ signaculo **221** præmonitum, illuc jubeat adire, adminiculante fide, quo martyr præcessit impleto certamine. Quod ipse præstare dignetur, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et reg.

Collectio sequitur.

Christe Domine, crucifer gloriose, qui constantiam beati Andreæ apostoli propter gloriam tui nominis crucifixi ita confortasti in prœlio, ut extolleres in triumpho, exaudi hunc cœtum supplicem ac præsentem, et præsta ut qui hoc tempore ejus sollemnitati debitum fœnus exsolvimus, futuris temporibus modum vitæ castissimæ, ipso opitulante, servemus. Per te, Christe Salvator mundi, qui cum æterno Patre vivis, dominaris et regnas Deus in unitate Spiritus sancti in sæcula sæculorum.

Collectio post nomina.

Omnipotentem Deum ac Dominum nostrum, fratres carissimi, deprecemur, ut hodierna sollemnia, quæ pro natale beatissimi apostoli et martyris sui Andreæ suscepimus, sibi ipse commendet; ac sicut illi hodie ob prædicationem verbi sui capto, inter vincula carceris, flagella et crucis necem adfuit, et de triumpho nobili coronam dedit, ita interventu ejus nobis in se credentibus, qui pressuris hujus mundi, et insidiis adversarii fatigamur, in omnibus tentationibus adesse, ac misericordiam largiri dignetur, et offerentum ac pausantum, quæ recitata sunt nomina, Apostoli sui intercessione sanctificet. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum, secum viv.

Collectio ad pacem.

Omnipotens sempiterne Deus, qui tanta tibi caritate beatum Andream apostolum vinxisti, ut tuo auxilio mundi vinceret fluctus, carnis contereret motus; nitentisque gladii non paveret adsultus; quem crux elevata suscepit humilem, ut restitueret triumphantem, pacifica, quæsumus, hanc familiam ejus sollemnitati collectam, ut dum præbet oscula proximis, indulgens lædentibus, veniam obtineat pro delictis. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum.

Contestatio.

Dignum et justum est, æquum et justum est, pietati tuæ ineffabiles gratias referre, omnipotens, sempiterne Deus; et inæstimabili gaudio passionem tuo-

rum prædicare sanctorum, per Christum Dominum nostrum. Qui beato Andreæ in prima vocatione dedit fidem, et in passione donavit victoriam. Acceperat hæc utraque beatus Andreas; ideo habebat et in prædicatione constantiam, et in passione tolerantiam. Qui post iniqua verbera, **222** post carceris sæpta, alligatus suspendio se purum sacrificium tibi obtulit Deo. Extendit mitissimus brachia ad cœlos, amplectitur crucis vexillum, defigit in osculis ora, Agni cognoscit arcana. Denique dum ad patibulum duceretur, in cruce suspenderetur, carne patiebatur, et spiritu loquebatur. Obliviscitur crucis tormenta, dum de cruce Christum præconat. Quantum enim corpus ejus in ligno extendebatur, tantum in lingua ejus Christus exaltabatur, quia pendens in ligno, sociari se ei gratulabatur. Absolvi [a] se non patitur a cruce, ne tepescat certamen in tempore. Turba circumspicit, et lamentat; demitti a vinculo cupit, quem reparatorem mentis intelligit. Laxari postulat justum, ne pereat populus hoc delicto. Interea fundit Martyr spiritum, possessurus sempiterni Judicis regnum. Per cujus meritis concede nobis, omnipotens Deus, ut a malis omnibus tuti atque defensi, tibi Domino nostro Deo martyrum, et Principi apostolorum, laudes semper et gratias referamus cum angelis et archangelis, qui gloriam tuam non cessant clamare, dicentes.

Collectio post *Sanctus*.

Hosanna in excelsis. Vere sanctus, vere benedictus, vere gloriosus Dominus noster Jesus Christus Filius tuus, qui beatum Andream apostolum primum electione, exinde certamine consecravit. Ipse enim pridie quam.

Collectio post secreta.

Recolimus te, Domine, passum pro mundi salute humilem, sed credimus subsistere semper in Genitore potentem: precamur, ut qui de altario tuo participamur, cum beatis apostolis in cœlestibus gloriemur. Præsta, Salvator mundi, qui cum æterno Patre et Spiritu sancto vivis.

Collectio ante orationem Dominicam.

Deus, qui sanctos apostolos tuos, exemptos ab hujus sæculi fluctibus, angelicis jussisti cœtibus adgregare, quos etiam tuis præceptionibus inhærentes, qualiter te deprecarentur exhortator piissimus informasti, supplices quæsumus, ut qui illos hilari affatu salubriter imbuisti, nobis ipsam precem cum fiducia permittas clamare vel dicere: Pater noster.

Collectio post orationem Dominicam.

223 Ab omni malo nos eripe, omnipotens Deus, et præsta ut jubar apostolici luminis circumdati, omnem nævum criminis cum pompis sæculi respuamus. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Benedictio populi.

Domine Deus omnipotens, qui gloriosus super sidera sedens, almum nobis sidus, beatos apostolos reliquisti, quorum speciosam cohortem, felici claritate pollentem, prius præelegisti merito, ut prædestinares in regno. Amen. Concede propitius circumstantem plebem crucis tuæ muniri signaculo, ut universum superet adversæ potestatis incursum. Amen. Infunde sensibus ejus apostolica dogmata, qua te contempletur mente serena. Amen. Ut in illo tremendo discussionis tempore, eorum defensetur præsidio, quorum est secuta præceptum. Amen. Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre, et Spiritu sancto vivis et regnas Deus.

XVIII. MISSA IN NATALE SANCTÆ EULALIÆ [b] VIRGINIS.

Deum omnipotentem, Fratres carissimi, qui tantum prudentem virginitatem fidei sociatam apice gloriæ consecravit, ut per quem facta est mater Maria, fieret martyra Eulalia: illa pariendi effectu felix, ista moriendo: illa implens incarnationis officium, ista rapiens passionis exemplum; illa credidit Angelo, ista restitit inimico: illa electa, per quam nasceretur Christus, ista per quam vinceretur diabolus: supplici oratione poscamus, ut beatam Eulaliam pro nobis orantem exaudiat: et omnia, quæ, peccatis adversantibus, impedimur, ejus auxilio ab omni labe peccaminum eruamur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum, secum.

Collectio sequitur

Deus, qui sanctæ martyræ tuæ Eulaliæ pro pœna gloriam, pro morte vitam, pro infirmitate virtutem, pro passione coronam tribuisti; præsta, ut sicut illa exultat in gloria, sic nos de tua misericordia gratulemur; et in æternum veniam, te donante, consequi mereamur. Per Dominum **224** nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum.

Collectio post nomina.

Deum qui sanctæ famulæ suæ Eulaliæ gloriosam et immarcescibilem coronam martyrii contulit, fratres carissimi, supplices deprecemur, ut præstante divina misericordia, ipsius precibus obtineamus veniam, qui gloriam non meremur. Caris etiam nostris, qui nos in somno pacis præcesserunt, perennis ævi beatitudinem et perpetuæ lucis gratiam remunerare dignetur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum, secum viv.

Collectio ad pacem.

Deus simultatum discussor, pacis quæsitor, cujus ut pietatis est disjuncta conjungere, ita amoris est casta pacifice alligare, tu nunc nos, Domine, apostolorum tuorum dogmate obsequentes pace necte, caritate orna, castitate sanctifica, ut qui de beatæ virginis Eulaliæ passione meruimus habere exemplum, mereamur, devicta iracundia, obtinere triumphum. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum viv.

[a] Hæc aliaque verba desumpta videntur ex vulgatis sancti Andreæ Actis, quæ sæculo VIII nota erant apud Hispanos Beato Libani, qui ex eis verba refert sub finem libri I contra Elipandum. Libellus de Miraculis sancti Andreæ laudatur in Chronici Fontanellensis cap. 14.

[b] Non Barcinonensis; sed Emeritensis, de qua Prudentius in Peristephanon hymno 3. De hac Gregorius Turonensis in lib. I de Gloria martyrum, cap. 91, et Fortunatus in lib. VIII, carm. 4.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est, æquum et salutare est, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, teque laudare in omnibus operibus tuis. Qui dono gratiæ tuæ famulam tuam Eulaliam nobiliore mentis stigmate decorasti, ut inlæsam in se imaginis tuæ pulcritudinem custodiret. Digna vere comes Filii tui, quæ tenero sexu bellum fortis invaderet; et ultra opinionem humanæ virtutis ad tolerantiam pœnarum se, zelo tui amoris, obtulerit; quæ in speciem pretiosi Unigeniti sanguinem suum sub testimonio bonæ confessionis effunderet, et incorrupta flammis viscera in odorem suavissimi thymiamatis adoleret. Vadit ad tribunal cruenti præsidis nec quæsita, lucratura regnum, contemptura supplicium, inventura quæsitum, visura confessum; non trepida de sententia, non ambigua de corona, non defessa de eculeo, non diffisa de præmio. Interrogatur, confitetur, ingentique miraculo Majestas tua exaltatum Virginis spiritum, quem adsumpsit per flammam [a], suscepit per columbam, ut hoc prodigio in cælis virgo et martyr ascenderet, quo in terris Filium tuum Pater ostenderas. Per quem Majestatem tuam laudant **225** angeli, atque archangeli non cessant clamare dicentes.

XIX. MISSA IN CONVERSIONE [b] SANCTI PAULI.

Deus, qui beati Pauli apostoli dignitatem ubique facis gloriosam, præsta, quæsumus, ut et doctrina semper ipsius foveamur, et meritis. Per.

Collectio sequitur.

Sanctorum decus, remunerator justorum, Deus, qui super omnes et per omnia et in omnibus nobis es, cui sacrificium est cor contritum et oratio purum incensum, tribue nobis per intercessionem beatissimi Pauli apostoli sanctificationem cordis, fervorem spiritus, corporis puritatem, ut mortificatis terrenis vitiis, immaculati spiritu et corpore nostro, tibi semper laudis hostias referamus. Quod.

Deus qui apostolum tuum Paulum, insolentem contra Christiani nominis pietatem, cælesti voce cum terrore perculsum, hodierna die vocationis ejus mentem cum nomine commutasti; et quem prius persecutorem metuebat Ecclesia, nunc cælestium mandatorum lætatur se habere doctorem; quemque ideo foris cæcasti, ut introrsus videntem faceres; cuique post tenebras crudelitatis ablatas, ad evocandas gentes divinæ legis scientiam contulisti; sed et tertio naufragantem pro fide quam expugnaverat, jam devotum in elemento liquido fecisti vitare discrimen; sic nobis, quæsumus, ejus et mutationem et fidem colentibus, post cæcitatem peccatorum, fac te videre in cælis, qui inluminasti Paulum in terris; et munera præsentia libens accipe, quæ Apostoli tui precibus tibi fiant accepta.

Collectio ad pacem.

Deus, qui justitiæ leges in cordibus credentium digito tuo scribis, quique in Paulum hodierna die vocationis ejus de cælis, non atramento, sed Spiritu tuo vivo, caritatis tuæ fervorem ita scribis, ut proprium quassandum corpus pro Ecclesiæ tuæ tradat membris, qui ipsius Ecclesiæ olim contriverat membra, sic nobis ipsius interventu doctoris et fidelis magistri, fraternæ caritatis sinceræ consortium dona; et de tuæ dilectionis, quam ille habuit, multiplici flamma, vel unam scintillam dignare largiri, ut sequamur per dilectionem ferventem magistrum, cujus flagrantia in caritate frequentamus præcepta.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est. Vere **226** æquum et justum est, nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Qui ut ostenderes te omnium cupere indulgere peccatis, persecutorem Ecclesiæ tuæ ad unum verbum tuæ vocationis lucratus es, et statim fecisti nobis ex persecutore doctorem. Nam qui alienas epistolas ad destructionem Ecclesiarum acceperat, cœpit suas ad restaurationem earum scribere; et ut se ipsum Paulum factum ex Saulo monstraret, repente architectus sapiens fundamentum posuit, ut sancta Ecclesia tua catholica eo ædificante gauderet, a quo fuerat ante vastata; et tantus ejus defensor exsisteret, ut omnia supplicia corporis, et ipsam cædem corporis non timeret. Nam factus est caput Ecclesiæ, qui membra Ecclesiæ conquassaverat; caput terreni corporis tradidit, ut Christum caput in suis omnibus membris acciperet; per quod etiam Vas electionis esse meruit, qui eumdem Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum in sui pectoris habitationem suscepit. Per quem Majestatem tuam laudant.

XX. MISSA IN CATHEDRA [c] SANCTI PETRI APOSTOLI.

Sollemnitatis prædicandæ diem præcipue nobilem, in quo fidem præcellenti Filius excelsi Dei ori Petri monstratus est, et in coapostolos interrogante de se Christo quis esset, vere confessus est, cum beatus Bar-Jona voce Redemptoris fide devota prælatus est, ut per hanc Petri Petram, bases Ecclesiæ fixus est, venerantes, fratres dilectissimi, deprecemur, ut tam gloriosa laude fidem Petri qui prætulit, ipse beatitudinis auctor plebem conroboret. Per Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

Deus, qui hodierna die beatum Petrum post te dedisti caput Ecclesiæ, cum te ille vere confessus sit, et ipse a te digne prælatus sit, supplices exoramus, ut qui dedisti pastorem, ne quid de ovibus perderes, ut grex effugiat errores, ejus intercessione quem præfecisti, salvifices. Quod ipse præst.

Post nomina.

Deum, qui beato Petro tantam potestatem discipulo contulit, ut si ipse ligaverit, non sit alter qui

[a] Hæc Eulaliæ, non Barcinonensi, quæ capitis abscissione martyrium consummavit, sed Emeritensi conveniunt, quæ *bibit ore rogum*, ut Prudentius canit, et sub specie columbæ cœlos petiit. Quod postremum etiam de Barcinonensi refertur.

[b] In Martyrologio Gellonensi, annorum 900 : VIII *Kal. Febr. beati Pauli conversio in Damasco.*

[c] De hoc festo vide observata in lib. II.

solverit, et quæ in terra solverit, item cælo soluta A sint, precibus imploremus, ut eductis **227** a tartaro defunctorum spiritibus, non prævaleant sepultis infernæ portæ per crimina, quas per Apostoli fidem vinci credit Ecclesia. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Collectio ad pacem.

Clementissime Conditor, qui tanta caritate succendisti discipulum, ut se de nave jactato, ad te celer festinaret pede nudo per pelagus, et videns hanc dilectionem, claves ei dares siderum, voces inspice suggerentium; ut quicumque ex præcepto junguntur ad osculum, livore pectoris excluso, illuc per gratiam ducantur, quo cœli Petrus est janitor. Præsta Salvator mundi, etc.

Contestatio. B

Dignum et justum est: qui dives infinitæ clementiæ copioso munere plasmam tuæ creaturæ in tantum dignaris erigere, ut vernaculo limi patiaris homine de terrena compage claves cæli committeres, et ad judicandas tribus solium excelsæ sedis in sublime componeres. Testis est dies hodierna, beati Petri Cathedra episcopatus exposita, in qua fidei merito revelationis mysterium [a], Filium Dei confitendo, prælatus apostolos ordinatur. In cujus confessione est fundamentum Ecclesiæ, nec adversus hanc Petram portæ inferi prævalent, nec serpens vestigium expremit, nec triumphum mors obtinet. Quid vero beato Petro diverso sub tempore accessit laudis et gloriæ, quæ vox, quæ lingua, quis explicet? Hinc est quod mare tremulum fixo calcat C vestigio, et inter undas liquidas pendula planta perambulat. Hic ad portam Speciosam contracti tendit vestigia, et tactus Petri digito, claudus non indiget baculo. Hinc carceratus dum dormitat, Christus cum ipso pervigilat; et retrusus ergastulo, foras procedit per angelum. Hinc paralyticum erexit decubantem in lectulo, ac debilitato verbo dedit vestigium. Hinc Tabitham mulierem revocavit de funere, et virtute imperanti prædare non licuit. Hinc tanta fidei dotem [b] inter apostolos petiit, ut curaret universos languores dum præterit, et cadavera viverent umbra salubris quæ tetigit, per Christum Dominum nostrum. Cui mer.

Post *Sanctus*.

Suscipe, Domine, inter angelicæ vocis officium, D nostræ quoque servitutis obsequium. Per Christum.

Post mysterium.

Hæc igitur præcepta servantes, sacrosancta munera nostræ salutis offerimus, obsecrantes ut **228** immittere digneris Spiritum tuum sanctum super hæc sollemnia, ut fiat nobis legitima Eucharistia in tuo Filiique tui nomine, et Spiritus sancti, in transformatione corporis ac sanguinis Domini nostri Jesu Christi Unigeniti tui, edentibus nobis vitam æternam, regnumque perpetuum conlatura bibituris. Per ipsum Dominum.

Ante orationem Dominicam.

Divino magisterio edocti, et divina institutione formati, audemus dicere: Pater noster.

Post orationem Dominicam.

Libera nos, æterna Pietas et vera Libertas; neque sinas ab inimico capi, qui a te cupiunt possideri, Omnipotens. Qui vivis.

Benedictio.

Supra cœlorum agmina sedens, totum orbem terrarum pugillo concludens, votiva hæc hodierni diei sollemnia celebraturos peraudi. Amen. Ut qui sancti patroni nostri Petri tuique apostoli festa colimus, per ejus intercessionem tibi placeamus. Amen. Da sacerdotum, regum cunctorumque populorum illa semper in mente, ut qui te Deum verum confitentes, laudes dicentes, inlata [c] nostrorum crimina salventur. Amen. Et quemadmodum nos fecisti de sacro fonte procedere puros, ita nos jubeas in æterna repacula cum sanctorum cœtibus sociari perpetuos Quod ipse præstare digneris, qui cum Patre.

XXI. ORDO MISSÆ IN INITIUM QUADRAGINSIMÆ [d].

Omnipotens, sempiterne Deus, præsta ut Quadraginsimale hoc jejunium sollemne et competentibus inchoemus obsequiis, et tibi placitis effectibus celebremus, humani generis Conditor et Redemptor, largire propitius, ut continentiam nostræ restaurationis in tuis deputatam sincera conversatione tractemus. Quod ipse præstare.

Collectio sequitur.

Deus abstinentiæ, Deus castimoniæ, qui libenter jejunantium humilitate placaris, et humiliantium se precibus benignus inflecteris, exaudi preces nostras in hac hodierna die, quo Quadraginsimale inchoamus jejunium, et diversarum tentationum, quibus gravamur, tempestate discussa, continentiam nobis a vitiis tua benignitate infunde, Salvator mundi.

Collectio post nomina.

Offerentium nominibus recensitis, qui devota altaribus munera humiliati jejunio mentis **229** et corporis a Domino deprecantur, pro merito devotæ sanctificationis obtineant. Per.

Collectio ad pacem.

Deus continentiæ, Deus caritatis et pacis, qui precibus humiliantium se inflecteris, miserere nostri, exaudi nos, et diversarum turbinum tempestate remota, pacem nobis tuæ serenitatis impertias: quam si peccatorum nostrorum nimietate perdidimus, per indulgentiam tuæ misericordiæ consequamur. Per Dominum nostrum Jesum.

Immolatio missæ.

Vere dignum et justum est; æquum et salutare est, nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum

[a] Videtur legendum, *revelationis mysterio Filium Dei confitendo, prælatus apostolis*, vel *apostolus ordinatur*.

[b] Lege *dote inter apostolos præiit*.

[c] Pro *inlatis..... criminibus*.

[d] Ita scribebant illi veteres, ita in Lectionario Gallicano.

nostrum. Qui est Filius tuus unigenitus, manens in gloria tua, in quo jejunantium fides alitur, spes provehitur, caritas roboratur. Ipse est enim Panis vivus et verus, qui de cælo descendit, et habitat semper in cælo; qui est substantia æternitatis, et esca virtutis. Verbum enim tuum, per quod facta sunt omnia, non solum humanarum mentium, sed ipsorum quoque panis est angelorum. Hujus Panis alimento Moises tuus famulus quadragenta diebus et noctibus legem suscipiens, jejunavit, et a carnalibus cibis, ut tuæ suavitatis capacior esset, abstinuit, de verbo tuo vivens. Cujus et dulcedinem videbat in spiritu, et lucem accipiebat in vultu. Unde nec famem corporis sensit, et terrenarum est oblitus escarum, quia illum et gloriæ tuæ clarificabat aspectus, et, influente Spiritu, Dei sermo pascebat. Hunc Panem, Domine, nobis per hos quadraginta dies (in quibus hodie, Quadraginsimalis macerationem abstinentiæ inchoantes, ingredimur) ministrare digneris, quem ut sitiamus indesinenter hortaris. Cujus carne a te ipso sanctificata dum pascimur, roboramur et sanguine, dum hausto sitienter potamur, abluimur, per Christum Dominum nostrum. Per quem.

Post *Sanctus*.

Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus scientiarum Dominus, qui præstat adinventiones suas, et disponit omnia suaviter; qui ascendit super occasum, Dominus nomen est illi. Hic Panis vivus et verus, qui de cælo descendit, ut daret escas esurientium, immo et ipse esset esca viventium: fiat nobis in pane, quo corda firmantur, ut in virtute Panis hujus per hos quadraginta dies, sine impedimento carnis et sanguinis, jejunare valeamus, ipsum panem habentes, qui pauperes pascit panibus: qui Moysi et Heliæ per quadraginta dies jejunantibus
230 Quadraginsimam dedicavit; deinde etiam in suo ipse jejunio, eumdem nobis numerum dierum jejunii sollemnitate signavit; ut quod ipse Dominus in nostri corporis infirmitate pro nobis jugiter in XL diebus explevit, id nos vel minutatim eodem numero dierum calculo distributa observantia, vespertinis [a] refectionibus studeamus imitari. Per.

Post mysterium.

Accepta tibi sit, Domine, nostræ devotionis oblatio, quæ et jejunium nostrum, te operante, sanctificet, et indulgentiam nobis tuæ consolationis obtineat. Per eum.

Ante orationem Dominicam.

Non agnoscentes, Domine, meritum, sed præceptum, quia jubere dignatus es, audemus dicere.

Post orationem Dominicam.

Adesto, Domine, fidelibus tuis, et quos cœlestibus instituis Sacramentis, a terrenis conserva periculis, Salvator mundi.

Post Eucharistiam.

Concede, Domine, quæsumus, morum nos correctione levari, qui cum hæc dona contuleris, cuncta nobis utilia non negabis. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Consummatio missæ [b].

Virtutum cœlestium Deus, qui plura præstas, quam petimus aut meremur, tribue, quæsumus, ut tua nobis misericordia conferatur, quod nostrorum non habet fiducia meritorum. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Benedictio populi in initium Quadraginsimæ.

Ad custodiam gregis tui, animarum Pastor, qui dormire nescis, invigila. Amen. Et ne nocturnis terroribus fatigetur, invisibili eum adtactu sanctifica. Amen. Fragilem solida, contritum eleva, invalidumque confirma, pietate alleva, caritate ædifica, castitate munda, sapientia inlumina, miseratione conserva. Amen. Proficiat fidei vigilanti amoris tui perseverantia, morum temperantia, misericordiæ providentia, actuum disciplina. Amen. Ut per concessa miserationis indulgentia, non abjicias eum a promissionis tuæ magnificentia, sed perducas ad veniam, quem hic tibi adoptasti per gratiam. Amen. Per Dominum.

XXII. ITEM MISSA JEJUNII.

231 Omnipotens sempiterne Deus, qui nobis in observatione jejunii et eleemosynarum semine posuisti nostrorum remedia peccatorum, concede, quæsumus, nos opere mentis et corporis semper tibi esse devotos. Quod ipse præstare.

Collectio sequitur.

Deus humanæ salutis operator, da nobis exercere jejunia congruenter, quibus nostræ substantiæ sempiterna remedia providisti.

Collectio post nomina.

Deus, qui non tantum nos a carnalibus cibis, sed ab ipsius animæ noxiis delectationibus præcipis jejunare, sic nobis, quæsumus, indulgentiæ tuæ prebe subsidium, ut jejunando ab inlicitis contagiis ad superna crescamus, et nomina quæ recitata sunt in cælesti pagina conscribi præcipias. Per.

Collectio ad pacem.

Concede nobis, omnipotens Deus, ut per annua Quadraginsimalis exercitia sacramenti, et ad intelligendum Christi proficiamus arcanum, et affectus ejus digna conversatione sectemur, ut sinceram nobis pacem tribuas. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Immolatio missæ.

Vere dignum et justum est nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, tibi sanctificare jejunium, quod nos ab initio sæculi servare docuisti. Magnam enim in hoc munere corporis gratiam contulisti. Quod si illa humani generis mater interdictam sibi arborem custodisset, et immortalitatem retinuisset et patriam. Sed peccatum matris antiquæ, quod inlicita ligni vetiti usurpatione commisit, in nostris

[a] Notissima Patrum nostrorum ad vesperam jejunia, sed tamen vel ad humilitatem nostram et pudorem notanda.

[b] Peculiaris hac die oratio, qualis in superioribus missis non habetur, præterquam in missa de Natali Domini. Similes in festo sancti Joannis evangelistæ, et in Circumcisione, supra, item infra in missa 76 et sequentibus.

oramus, absolve jejuniis; et qui de paradiso non abstinendo cecidimus, ad eumdem, nunc jejunando, redeamus, per Christum Dominum nostrum. Per quem.

XXIII. ITEM ALIA MISSA JEJUNII.

Deus, qui profundo consilio prospiciendo mortalibus, sancta instituisti jejunia, quibus corda languentium salubriter curarentur, tu animam nostram corpusque castifica, corporis animæque Salvator, et æternæ felicitatis benigne Largitor. Per coæter.

Collectio sequitur.

Deus, qui, ob animarum medelam, jejunii devotione castigari corpora præcepisti, concede, quæsumus ut corda nostra **232** ita pietatis tuæ valeant exercere mandata, quatenus ab omnibus semper possimus abstinere peccatis. Per Dominum nostrum Jesum.

Collectio post nomina.

Defensio tua, Domine, quæsumus, adsit humilibus, et jugiter protegat in tua misericordia confidentes, necessariis, in quibus indiget humana conditio, et immortalitatis dona præveniant, et offerentium nomina recitata cælesti chirographo in libro vitæ jubeas adscribi. Per.

Collectio ad pacem.

Vide, quæsumus, Domine, infirmitatem nostram, et in jejunii afflictione positis celeri nobis pietate succurre, ut ad superna crescamus, et sinceram nobis tribuas pacem. Per.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est nos tibi hic et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, et tibi sanctificare jejunium, quod nos ad animarum medelam et castigationem corporum servare docuisti: quia restrictis corporibus animæ saginantur; et in quo exterior homo noster affligitur, dilatatur interior. Memento, Domine, in hoc jejunio nostro miserationum tuarum, quas peccatoribus pie semper jejunantibus contulisti, ut non solum a cibis, sed a peccatis omnibus abstinentes, grato tibi jejunio placeamus, in quo non inveniantur voluntates nostræ a tua voluntate dissimiles, per Christum Dominum nostrum. Ante cujus.

XXIV. ITEM MISSA JEJUNII.

Omnipotens sempiterne Deus, qui sic hominem condidisti, ut meliorem, temporalibus beneficiis competenter instructum, ad cælestia dona proveheres, præsta, quæsumus, ut sicut per inlicitos appetitus de indulta beatitudinis regione decidimus, sic per alimonia tuo munere distributa, et transitoria sustentetur humanitas, et amissa reparetur æternitas. Per

Collectio.

Semper nos, Domine, quæsumus, continentia salutaris erudiat, quæ et nos jejunio intentos efficiat puriores, et tua nobis dona conciliet. Per.

Collectio post nomina.

Tua nos, Domine, gratia et sanctis exerceat veneranda jejuniis, et cælestibus mysteriis efficiat aptiores; et recitata nomina cælesti chirographo in libro vitæ jubeas adscribi. Per.

Collectio ad pacem.

Præsta nobis, omnipotens Deus, ut quia vitiis et litibus subjacet nostra mortalitas, tua, per præsentia jejunia nos medicina **233** purificet per caritatem sinceram. Per Dominum.

Immolatio.

Dignum et justum est te auctorem et sanctificatorem jejunii conlaudare per quod nos liberas a nostrorum debitis peccatorum. Ergo suscipe clemens jejunantium preces; atque ut nos a malis omnibus propitiatus eripias, iniquitates nostras, quibus juste affligimur, rogamus, absolve. Per Christum Dominum nostrum.

..... *Oratio post* Sanctus *in Quat.*

Deus rerum omnium conditor atque creator, qui unus in trinitate, et trinus in unitate cognosceris; cujus magnitudinem deficiens est lingua humana narrare; quem sine cessatione proclamant angeli Sanctus. Ideo nos minimi famuli tui, ore quidem indigno non tres Sanctos, sed ter Sanctus præconio vocis attollimus, ut cum sono modulaminum proclametur ter repetita laudatio. Ob hoc pietatem tuam, clementissime Domine, exoramus, optata tribuas, præsumta indulgeas, ut detersa nube peccaminum, pura et libera conscientia tuam mereamur omnipotentiam conlaudare. Salt. *

XXV. ITEM MISSA JEJUNII.

Concede, quæsumus, Domine Deus noster, ut quod nobis de alimoniis ob macerationem carnis subtrahimus jejunando, voluntate a te data, jocunde conferamus pauperibus largiendo, quia tunc jejunii observatio probabitur fructuosa, si et corporis sensibus per continentiam castitatis mens nostra sit purior, et conscientiam pietatis fœcundet affectus.

Collectio sequitur.

Da nobis, omnipotens Deus, ut jejunando a corporalibus escis, spiritu vegetati, satiemur robore, et abstinendo ab alimoniis pariterque delictis, cunctis proficiamus in virtute hostibus fortiores.

Collectio post nomina.

Præsta nobis, Domine, quæsumus, tuæ auxilium gratiæ, ut jejuniis et orationibus convenienter et devote intenti, mentis et corporis a vitiorum hostibus liberemur; quique ad hoc es jejunium dare dignatus, ut abstinentia et castigatione macerati carnali, in fide inveniamur firmi, et in operibus efficaces, suscipe jejunantium preces cum libatione præsenti, defunctis refrigerium, superstitibus indulgentiam donans, per eam placatus; et nomina quorum sunt distincte vocata figere in scriptione sempiterna digneris.

Collectio ad pacem.

Acceptum tibi sit, Domine, quæsumus, hoc sacrificium jejunii nostri, quod expiando nos caritatis dono tuæ faciat sinceritatis capaces, et per eam conjunctos ad promissa sempiterna perducat; cordibusque nostris jejunii adtenuatione intentis, per fraterna oscula, puram tuæ **234** dilectionis et proximi caritatem benignus infunde, ut a terrenis jur-

* Hæc in membranula litteris minutis inserta.

giis vel læsionibus cum abstinentia quiescentes, propensius cælestia meditemur.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est nos tibi semper gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, ut modulum terrenæ fragilitatis aspiciens, non in ira tua pro nostra pravitate nos arguas; sed immensa clementia purifices, erudias, consoleris; quia cum sine te nihil possimus facere quod tibi sit placitum, tua nobis gratia sola præstabit ut salubri conversatione vivamus, per Christum Dominum nostrum. Per quem Majestatem.

XXVI. ITEM MISSA IN QUADRAGINSIMA.

Domine Deus, qui populis tuis et juste irasceris, et clementer ignoscis, inclina aurem tuam supplicationibus nostris, ut qui te in jejuniorum nostrorum observatione totis sensibus confitemur, non judicium tuum, sed indulgentiam sentiamus. Per.

Collectio sequitur.

Oblata munera superposita altario tuo, Domine, sanctificare dignare; et per ea placatus, peccata nostra, quæsumus, in die jejunii nostri, memor humanæ conditionis absolve; et quicquid eorum retributione meremur averte. Per Dominum nostrum.

Post nomina.

Deus bonarum actionum et inspirator et doctor, qui voluptates per inediam jejunii corporalis restrictas, agnitionem tuam nostris cordibus tribuis, da nobis fidei, spei et caritatis augmentum, ut per sanctificationem jejunii tuum in nobis sit templum, quod præmio fiat æternum; et nomina quæ vocabulorum sunt pro ætatibus memorata æternitatis titulo jubeas præsignari.

Ad pacem.

Omnipotens et misericors Deus, exaudi preces jejunantium supplices, et misericordiæ tuæ munus, omni cessante fraudulentia, propitius impende, ut per conjunctionem pacis, omne simultate compressa, securis tibi mentibus serviamus. Per.

Immolatio missæ.

Vere dignum et justum est nos tibi et ubique gratias agere, omnipotens sempiterne Deus. Qui juste corrigis, et clementer ignoscis, in utrumque misericors: quia nos ea lege disponis, ut coercendo perire non sinas in æternum, et parcendo spatium tribuas corrigendi. Per Christum.

XXVII. MISSA [a] IN SYMBULI TRADITIONE.

235 In geminas partes diem hunc excolendum complectitur, Domine, nostræ servitutis famulatio, vel de jejunii cultu sacrato, vel de insignibus tuis quæ hodie fulserunt, mirabilibus: quo Lazarum reduxisti post tartara, cum ad vocem tuam intonantem exsilivit, et quatriduani jam fœtentis funus vivificans animasti; vel etiam, causa miraculi obstupefacta, plaudens turba Bethania occurrit cum palmis tibi obviam Regi. Exaudi nos in hoc geminato servitutis nostræ obsequio, et præsta propitius atque placatus, ut animæ nostræ quæ tumulo sunt peccatorum conclusæ, et ci-

A catricum morbida tabe corruptæ, reviviscant ex tua interius visitatione, sicut Lazari viscera a tua fuerunt animata voce, Salvat.

Collectio sequitur.

Bone Redemptor noster Domine, qui mansuetus mansueti animalis aselli terga insedens, ad passionem redemptionis nostræ spontaneus adpropinquas, cum tibi ramis arboreis certatim sternitur via, et triumphatricibus palmis cum voce laudis occurritur, quæsumus Majestatem tuam divinam, ut oris nostri confessionem atque corporis in jejuniis humiliationem libens suscipias, et fructum nos viriditatis habere concedas; ut sicut illi in tua fuerunt obvia cum arboreis virgis egressi, ita nos, te redeunte in secundo adventu, cum palmis victoriæ mereamur occurrere

B læti, Salvator mundi.

Collectio post nomina.

Ecce, Domine, de te Caiphæ pontificis vaticinium, ignarum sibi ipsi, in populis est probatum, ut unus occumberes pro gente, ne cuncti pariter interirent; et tu singulare granum in terra morereris, ut seges plurima nasceretur. Supplices tibi ipsi, qui pro mundi salute es Hostia cæsus, deprecamur, ut nobis de te ipso veniam dones, qui te ipsum obtulisti pro nobis. Et hos, quos recitatio commemoravit ante sanctum altare, qui in pacem jam tuam ab his sunt vinculis corporeis translati, quæsumus, Domine, ut te habeant ereptorem, quem per baptismum meruerunt Redemptorem habere. Sed et si qui inter hos astantes, qui ad baptismi salutaris sacramenta præpa-

C rentur, quæsumus, Domine Deus noster, ut imbutos in fide, instructos in sensu, confirmatos in gratia, ad percipiendam plenitudinem gratiæ tuæ, Spiritus

236 tui munere jubeas præparari, ut sancti lavacri fonte desiderato mereantur renasci. Quod.

Collectio ad pacem.

Universorum ipse dominator qui conditor, creaturæ tuæ præstanter amabilis et amator, cui Martha satagit, Maria pedes abluit, cum quo Lazarus redivivus accumbit (tota nempe domus est in amore), annue plebi tuæ ita se exercitare per dilectionem, ut in te possit unita manere per pacem. Ministra in nobis illas lacrymas quas Maria de multa dilectione protulit; flagrare orationem nostram facito, sicut unguentum pisticum, sacris plantis infusum, Mariæ fla-

D gravit, ut eam pacem consequamur per oscula nostra in alterutrum porrecta, quam consequuta est Maria, sui osculans Redemptoris vestigia, Salvator mundi.

Immolatio missæ.

Vere dignum et justum est, tibi, Domine, ab omni sexu, ætate et sensu dicere laudem in hac die jejunii, et laudis tuæ triumphali præconio, quo ab Hierosolymis et Bethania occurrerunt tibi plurimæ populorum catervæ, una voce perstrepentes: Hosanna Fili David, benedictus qui venit in nomine *Domini*. Tibi enim cum lingua coma servivit arborea, cum arenosa itinera ramis viruerunt composita. Plebis quoque indumentum tuis plantis sternitur, nudatisque

[a] Pro Dominica in Palmis, ut notatur in lib II ad hunc diem, et inferius in Missali Gallicano.

viris via vestitur; Victori novo populus præstat triumphum. Surgit totus clamor in laude; voces clamantium penetrant templum, dicentes : Benedictus qui venit in nomine Domini. Ecce, Hierusalem, qualiter tibi Rex tuus sedens super asinum mansuetus advenit. Adveni ergo, rogamus, et in medium nostri adsiste; et qui nos tunc reparasti per crucem, per istum immolatum panem et sanguinem iterum lapsos repara, ut te advenire in nostris cordibus sentientes, exeamus obviam tui, et cum supernis illis virtutibus clamemus dicentes : Sanctus.

Post *Sanctus*.

Hæc est sine fine felicitas, hæc est beatitudo sine termino, sic Deo indesinenter hærere, ut ipse sit spes, ipse sit requies. In ipso vigilet negotium, in ipso otium conquiescat. Sic nobis cibum præbendum vel poculum, ut quicquid præfiguravit in mysteriis, reddat in præmiis, per Christum Dominum nostrum. Qui prid.

Post secreta.

Aspice in cælo vultu tuo, pie miserator, hæc munera, qui semper es propensus ad dona; et ipsa contemplatione oblata sanctifices naturali majestate, qui perpetue sanctus es, et sancta largiris. Quod ipse præst.

Ante orationem Dominicam.

237 Venerabilibus informati præceptis, incitati munere pietatis, qui Mariæ flentis lacrymas non spernis, Lazaro dignanter cognomentum fratris imponis, Ecclesiæ soboles appellas ore gratiæ coheredes, tibi supplices clamamus, et dicimus : Pater.

Post orationem Dominicam.

Exerce, liberator, in nobis juris proprii facultatem, qui Lazari virtutem, Mariæ pietatem, Marthæ laborem remuneras, favorem plebis excitas, et Patris voce concina gloriaris omnipotens Deus. Qui in T.

XXVIII. MISSA IN COENA DOMINI.

Sacrosanctam, fratres dilectissimi, hodierna die inchoandæ Paschæ sollemnitatem, ac salutiferam dominicæ immolationis effigiem in sacrificio spiritali, Christo offerente, transfusam, non jam in amaritudine azymi, neque in fermento veteris malitiæ celebrantes, sed in nova et sincera consparsione, immaculatas sacris altaribus hostias offerentes, omnipotentem Deum per unigenitum Filium suum Dominum nostrum Jesum Christum deprecemur; qui hæc in sacri corporis et sanguinis sui oblatione benedicere et sanctificare dignatus est, ita offerentium famulorum suorum munera oblata benedicat; ut per inlustrationem Spiritus sancti, deferentibus nuntiis, odor suavitatis ascendat. Per Dominum nostrum Jesum Christum Fil.

Collectio sequitur.

Deus sanctificationum, et Dominus cælestium virtutum, exaudi preces nostras, et benedictam hanc plebem, Domini nostri Jesu Christi redemptam sanguine, de sede sancta, inaccessibilis claritas, exaudi. Per coæt.

Post nomina

Diversis oblationibus sacris altaribus, una tamen A fidei devotione conlatis, mutuæ invicem sollicitudinis vota promamus, a Domini pietate poscentes ut corda omnium offerentum ad hostiam rationabilis et complacitæ sibi sanctificationis emundet, et quiescentium animas in sinu Abrahæ collocare dignetur, et in parte primæ resurrectionis admittat. Per Dominum nostrum.

Collectio ad pacem.

Deus, qui assumptum hominem evecturus ad cælos, inter præcipua mandatorum tuorum patribus nostris apostolis pacem reliquisti, tribue nobis famulis tuis sectatoribus eorumdem, per exterioris hominis osculum, interioris hominis pacem. Quod ipse.

Immolatio missæ.

238 Dignum et justum est per Jesum Christum B Filium tuum Dominum nostrum. Qui suorum pedes discipulorum linteo præcinctus abluit, et humilitatis exemplum transiturus eisdem de mundo reliquit. Magister quippe verissimus factis informat, quos monitis salutaribus frequenter instruxerat. Sed quid mirum si præcinxit se linteo, qui formam servi accipiens, habitu est inventus ut homo? aut quid mirum si misit aquam in pelvem, ut lavaret pedes discipulorum, qui in terra sanguinem fudit, ut immunditiam dilueret peccatorum? Ille itaque linteo quo erat præcinctus pedes quos laverat tersit, qui carne qua erat indutus evangelistarum vestigia confirmavit. Lavit ergo pedes discipulorum Dominus; quorum autem pedes extrinsecus abluebat, ipsorum animas indulgentiæ hyssopo intrinsecus expiabat. O admirabile sacramentum, gran- C de mysterium! Turbatur Petrus cernens exemplum tantæ humilitatis in rege tantæ majestatis; tremiscit pavens humanitas, quia ad ejus vestigia sese inclinare dignatur Divinitas. Sed nisi Deus ad hominem humiliatus inclinaretur, ad Deum homo erectus numquam levaretur. Ex tunc enim homo viventium terras cœpit adpetere, ex quo Deus in regione mortalium, humanitatis est dignatus lumen ostendere. Ante c.

Post *Sanctus*.

Vere sanctus et justus es, Domine, vere magnus et pius es, qui Filium tuum Dominum nostrum Jesum Christum nobis lumen ad terras ex summa cœli arce misisti captivorum corporum redemptorem. Ipse enim q.

Post secreta.

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, respice in D nos, et miserere nobis, factus nobis ipse hostia qui sacerdos, ipse præmium qui Redemptor; a malis omnibus quos redemisti, custodi, Sal.

Ante orationem Dominicam.

Vivi panis alimenta et sacri sanguinis dona sumpturi, Dominica prece mentes et corda firmemus. Agnoscat Altissimus Filii sui vocem; et verba Christi ad aures Paternas concordis populi clamor adtollat, et dicat : Pater.

Post orationem Dominicam.

Libera, Domine, libera nos ab omni malo, et a fortissimis adversariis diabolo et morte, ea, quæ cunctis fortior est, virtutis et dexteræ tuæ protectione defende.

Post communionem.

A Concede nobis, omnipotens Deus, ut sicut temporali cœna tuæ passionis reficimur, ita satiari mereamur æterna.

XXIX. INCIPIUNT ORATIONES IN BIDUANA [a].

239 Da nobis, Domine, perpetuæ benedictionis munus accipere, pro quibus Unigenitus tuus, sputis inlitus, palmas accepit et colaphos. Qui tecum.

Oratio nunc ad Sextam.

Respice, Domine, super hanc familiam tuam propitius, pro qua Dominus noster Jesus Christus non dubitavit manibus tradi nocentium et crucis subire tormentum. Per eum.

Oratio nunc ad Nonam.

B Deus, qui pro redemptione nostra accepisti sanguinem Jesu Christi, solve operam diaboli, et omnes laqueos disrumpe peccati, ut creaturam regenerationis nulla polluant contagia vetustatis. Per.

Oratio sequitur.

Deus a quo et Judas reatus sui proditor pœnam, et confessionis suæ latro præmium sumpsit, concede nobis piæ petitionis effectum, ut sicut in passione sua Dominus noster Jesus Christus diversa utrisque intulit stipendia meritorum, ita a nobis, ablato vetustatis errore, resurrectionis suæ gratiam largiatur. Per Dominum nostrum Jesum.

Item orationes in Bid. die Sabbati ad Se [b].

C Deum omnipotentem Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, universitatis unum creatorem, in hac magna magni matutina Sabbati, dominici scilicet corporis requiei, fratres carissimi, suppliciter deprecamur, ut qui Adam de profundis infernalis limi misericorditer eripuit, nos ejus Filius de luto fæcis hujus, cui inhæsimus, sola misericordia tantum clamantes eruat. Clamamus namque et oramus, ne urgeat super nos inferni puteus os suum; eruti de luto peccati, ne infigamur. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Domine Christe Jesu, Deus pie exaudi nos; et præsta, precamur, quæ corde rogamus; et hoc rogamus, ut tibi placeamus, tibi hæreamus sine fine; ut semper tibi gratias agamus, quia, **240** Domine, redemisti nos in æternam vitam de æterna morte.

D Qui descendisti in lacum, ut ex inferis vinctos educeres, descende nunc quoque, precamur, visceribus tuæ pietatis, ut ex vinculis peccatorum, quibus unusquisque constringitur, nos absolvas, Salvat.

A XXX. PRÆFATIO IN VESPERA PASCHÆ.

Domini gratia per aquam et Spiritum renati, et per multiplicem Paternæ dilectionis provisionem innumeris laqueis abstracti, hujus divinæ dignationis auctorem Dominum incenso vespertinæ precis sacrificio, et in cælesti patina per spiritum erecto, et igne illo quem ipse in nobis accendi desiderat, sollemniter assato, precariis affectibus, fratres carissimi, deprecemur, ut totius vitæ crimina, et cotidiani erroris maculas, et humanæ fragilitatis debita, in anni septimanæ dierum quadraginta, ac sepulti corporis sui Sabbato nobis concedat. Nos quoque in numero veri Israhelis Ægypto egredi faciat; et inimicis percussis, in unam Ecclesiam catholicæ domum pacis Domini celebrantes, Agni immaculati sanguine

B corporum nostrorum postibus aspersis, in istius noctis venerabilis sollemnitate, vastatura mundum mors defendat, orantibus nobis. Per Dominum.

Collectio sequitur

Christe Jesu, in vespera mundi vespertinum sacrificium per crucem effectus, dignare nos nova corpori tuo fore [d] sepulcra. Sal

XXXI. PRÆFATIO AD INITIO NOCTIS SANCTÆ PASCHÆ.

Auctorem lucis, principem luminis, inspectorem cordis, credentium redemptorem, fratres dilectissimi, cunctis confessionibus veneremur, ut vergente die vocis rugitus exaudiat, et supervenientem caliginem noctis, luminis sui splendore inlustret, ne sit in nobis ulla tentandi vexandique occasio tenebrarum. Sit noster defensor, qui est veræ lucis indultor, ut

C semper simus in lumine ejus, qui Christum Dominum nostrum gloriamur auctorem. Per.

Oratio sequitur.

Rege nos, Domine, per alternas temporum vices, et conserva nos per dispares dierum ac noctium successiones, ut adjuti sanctorum tuorum precibus, qui diem hunc per munus misericordiæ tuæ duximus, noctem quoque istam placita tibi animarum et corporum puritate **241** ducamus. Per resurgentem a mortuis Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

XXXII. BENEDICTIO CERÆ BEATI AUGUSTINI [e] EPISCOPI, QUAM ADHUC DIACONUS CUM ESSET, EDIDIT ET CECINIT.

Exultet jam angelica turba cælorum, exultent di-

D vina mysteria, et pro tanti Regis victoria tuba intonet salutaris. Gaudeat se tantis illius inradiata fulgoribus; et æterni Regis splendore inlustrata, totius orbis se sentiat amisisse caliginem. Lætetur et mater

[a] Sic vocabant *Biduum* ante Pascha, ita ut una seorsim dies *Biduana* diceretur, infra in Sabbato sancto. Idem hic in Missali Gallicano. Miror hic non referri varias illas orationes quas in die sancto Parasceves cum præviis genuflexionibus post passionem decantari mos est. Certe Gregorius testis est eas jam sæculo VI in Gallicanis Ecclesiis in usu fuisse. Sic enim habet in lib. V, cap. 11: « Sacerdote quoque orante, » scilicet Avito Arvernorum episcopo pro Judæis, « ut conversi ad Dominum, velamen ab eis litteræ rumperetur; » (quæ fere verba sunt orationis nostræ pro Judæis) « quidam ex his ad sanctum Pascha ut baptizaretur expetiit. » An potius Sabbato sancto tunc fiebant ejusmodi orationes quales habentur infra, sed nulla pro Judæis? In Missali Gallicano inferius orationes nostræ solitæ in Parasceve referuntur.

[b] An *ad Sextam*, ut in die præcedente.

[c] Gallicano, *in annis*, forte, *in fine*.

[d] Id est, *esse*, stylo veterum.

[e] Sic invenimus scriptum in aliis Codicibus mss. Quanquam hanc benedictionem sancto Leoni potius quidam tribuendam censent. Confer dicta *in lib.* II ad hanc diem. Eadem habetur in Missali Gallicano infra.

Ecclesia, tanti luminis adornata fulgore, et magnis populorum vocibus hæc aula resultet. Quapropter adstantibus vobis, fratres carissimi, ad tam miram sancti hujus luminis claritatem, una mecum, quæso, Dei omnipotentis misericordiam invocate, ut qui me non meis meritis intra sacerdotum [a] numerum dignatus est adgregare, luminis sui gratia infundente, cerei hujus laudem implere præcipiat. Per resurgentem Fil. suum.

Consecratio ceræ.

Dignum et justum est. Vere quia dignum et justum est invisibilem Deum omnipotentem Patrem Filiumque ejus unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum, toto cordis ac mentis affectu, et vocis ministerio personare. Qui pro nobis æterno Patri Adæ debitum solvit, et veteris piaculi cautionem pio cruore detersit. Hæc sunt enim festa Paschalia, in quibus verus ille Agnus occiditur, ejusque sanguis postibus consecratur. In qua primum Patres nostros filios Israhel educens de Ægypto, Rubrum mare sicco vestigio transire fecisti. Hæc igitur nox est quæ peccatorum tenebras columnæ inluminatione purgavit. Hæc nox est quæ hodie per universum mundum in Christo credentes, a vitiis sæculi segregatos et caligine peccatorum, reddit gratiæ, sociat sanctitati. Hæc nox est in qua, destructis vinculis mortis, Christus ab inferis victor ascendit. Nihil enim nasci profuit, nisi redimi profuisset. O mira circa nos tuæ pietatis dignatio! O inæstimabilis dilectio caritatis, ut servum redimeres, Filium tradidisti. O certe necessarium Adæ peccatum, quod Christi morte deletum 242 C est! O felix culpa, quæ talem ac tantum meruit habere Redemptorem: O beata nox, quæ sola meruit scire tempus et horam, in qua Christus ab inferis resurrexit! Hæc nox est de qua scriptum est: Et nox ut dies inluminabitur; et: Nox inluminatio mea in deliciis meis. Hujus igitur sanctificatio noctis fugat scelera, culpas lavat, reddit innocentiam lapsis, et mæstis lætitiam: fugat odia, concordiam parat, et curvat imperia. In hujus igitur noctis gratia suscipe, sancte Pater, incensi hujus sacrificium vespertinum, quod tibi in hac cerei oblatione solemni per ministrorum tuorum manus de operibus apum sacrosancta reddit Ecclesia. Sed jam columnæ hujus præconia novimus, quam in honore Dei rutilans ignis accendit. Qui licet divisus in partes, mutuati luminis detrimenta non novit. Alitur liquantibus ceris, quam in D substantia pretiosæ hujus lampadis apis mater eduxit. Apis [b] ceteris quæ subjecta sunt homini animantibus antecellit. Cum sit minima corporis parvitate, ingentes animos angusto versat in pectore; viribus imbecilla, sed fortis ingenio. Hæc, explorata temporum vice, cum canitiem proinosa [c] hyberna posuerint, et glaciale senium verni temporis moderata deterserint, statim prodeundi ad laborem cura succedit; dispersæque per agros, libratis paululum pinnibus, cruribus suspensis insedunt [d], partem ore legere flosculos, oneratæ victualibus suis, ad castra remeant: ibique aliæ inæstimabili arte cellulas tenaci glutino instruunt; aliæ liquentia mella stipant; aliæ vertunt flores in cera; aliæ ore natos fingunt: aliæ collectis e foliis nectar includunt. O vere beata et mirabilis apis, cujus nec sexum masculi violant, fetus non quassant, nec filii destruunt castitatem! sicut sancta concepit virgo Maria, virgo peperit, et virgo permansit. O vere beata nox, quæ exspoliavit Ægyptios, ditavit Hebræos! Nox, in qua terrenis cælestia junguntur! Oramus te, Domine, ut cereus iste in honore nominis tui consecratus, ad noctis B hujus caliginem destruendam indeficiens perseveret, in odorem suavitatis acceptus, supernis luminaribus misceatur. Flammas ejus Lucifer matutinus inveniat: ille, inquam, Lucifer, qui nescit occasum; ille qui, regressus ab inferis, humano generi serenus inluxit. Precamur 243 ergo, Domine, ut nos famulos et famulas tuas, omnem clerum, et devotissimum populum, una cum Patre nostro beatissimo viro ill. quiete temporum concessa, in his Paschalibus gaudiis conservare digneris. Per resurg. a mor. Dominum nostrum Fil. t.

Collectio post benedictionem ceræ

Sancte Domine, omnipotens Deus, qui ad nostram contemplationem tenebrarum hæc in mundi hujus obscuro luminaria emicare jussisti, præsta, ut dum ad illum æternitatis diem et Unigeniti tui properamus occursum, ad hanc interim, quam tenebris præparasti, lucernam, dum nox ista transcurritur, sine peccatorum offendiculo ambulemus. Per resurg.

Collectio post hymnum ceræ

Deus, templum ignis æterni, Deus veræ lucis habitaculum, Deus sedes perpetuæ claritatis, vota tibi, Domine, sollemnia diei consummationis et noctis inchoationis celebrantes, ac, luminibus altaris tui lucensis, temporarium lumen offerentes, ut famulis et famulabus tuis verum ac perenne lumen largiaris, oramus. Per resurg.

XXXIII. ORATIONES PASCHALES DUODECIM CUM TOTIDEM COLLECTIONIBUS.

Oratio [e] pro gratiarum actione.

Præfatio.

Expectatum, fratres carissimi, et desideratum nobis Paschæ diem adepti, gratias agamus omnipotenti Deo Patri, quod nos in hanc eamdem diem per Filium suum Dominum nostrum Jesum Christum (quem pro nobis hostiam dedit in salutem æternam) vocavit: ob hoc fideli gratiarum actione laudemus, benedicamus, honorificemus benedictum et beatum

[a] Melius alii, *intra Levitarum numerum*, ut inferius in Missali Gallicano. Quandoquidem levitæ hanc benedictionem canere solent, et Augustinus eam, *cum esset diaconus*, cecinisse dicitur. Quod an verum esse possit, alii viderint.

[b] Quæ sequuntur usque ad, *O vere beata nox*, habentur etiam in aliis Codicibus, sed modo omittuntur.

[c] *Pruinosa* in aliis. Sic *u* in *o* facilis et promiscua quondam mutatio. Sic infra *præmonitam* pro *præmunitam*, et alia id genus permulta.

[d] Ita etiam in Gallicano. An *insident?*

[e] Aliæ orationes habentur, sed similes in Missali Gallicano inferius.

nomen Dei Patris in Filio, Filiique in Patre et Spiritu sancto in sæcula sæculorum.

Oratio sequitur.

Sancte Domine, omnipotens Pater, exaudi, tuere, ac sanctifica plebem tuam præmonitam signo crucis, baptismate purificatam, chrismate delibutam, quos ad celebrandam præsentis sollemnitatis beatitudinem congregasti, universisque notitiam tui, participationem sancti Spiritus propitius infunde. Per.

Oratio pro exulibus.

Præfatio.

Unianimes, et unius corporis in Spiritu Dei Patris omnipotentis, **244** Domini misericordiam deprecemur pro fratribus, et sororibus nostris captivitatibus elongatis, carceribus detentis, metallis deputatis, ut eis Dominus adjutor, protector et consolator existat, neque deesse sibi reputet eos qui fideli in se innocentia perseverant.

Oratio sequitur.

Tribue, Domine, relegatis patriam, vinctis absolutionem, captivis libertatem, ut plebs tua et in hoc sæculo, et in futuro misericordiæ tuæ munere liberetur. Per.

Oratio pro sacerdotibus.

Præfatio.

In sanctorum sancta admissi, et altaris cælestis Sacerdotii æterni participes effecti, Dei Patris omnipotentis misericordiam deprecemur, ut sacerdotes suos ac ministros donis repleat spiritalium gratiarum.

Oratio sequitur.

Domine Deus virtutum, justifica et sanctifica pastores et præpositos ovium tuarum, ut adversarius noster diabolus fide eorum et sanctitate superatus, contingere dominicum gregem ac violare non audeat. Per resurg.

Oratio pro virginibus.

Præfatio.

Incorruptæ æternitatis Deum, et inviolabilis naturæ Dominum unianimiter deprecemur, orantes pro fratribus nostris qui gloriosam virginitatem corpore ac mente voverunt, uti eos usque ad consummationem propositi sui misericordiæ Spiritus prosequatur. Per.

Oratio sequitur

Respice, Domine, virgines sacras, et spadones voluntarios, id est pretiosas Ecclesiæ margaritas, ut corpora eorum ac spiritum inlæsa castitatis conscientia, pari exæstimatione custodiant. Per resurg.

Oratio pro eleemosynas facientibus.

Præfatio.

Sanctum ac benedictum retributionis Deum unianimes, fratres dilectissimi, oratione deprecemur, obsecrantes pro fratribus et sororibus nostris quorum ministerio atque sumptu inopiam non sentiunt qui in Ecclesia sunt indigentes, ut iisdem Dominus spiritales

A divitias communicet, qui fidelium animarum inopiæ sæcularis substantiæ participant facultatem. Per resurg.

Oratio sequitur.

Piis servorum tuorum precibus annue, misericors Domine, ut quicumque, præceptorum cælestium memores, pauperibus tuis quæ sunt necessaria subministrant, incorruptibili et cælesti gloria miserationis tuæ et misericordiæ coronentur. Per.

Oratio pro peregrinantibus.

Præfatio.

Cælestium, et terrestrium, **245** et infernorum Dominum Deum Patrem omnipotentem, fratres dilectissimi, deprecemur, obsecrantes uti fratres nostros ac sorores, quicumque peregrinationum necessitatibus subjacent., omnipotens Deus auxilio suo comes
B adjutor reducat ac protegat. Per.

Oratio sequitur.

Restitue, Domine, peregrinis desideratum patriæ solum, ut contemplatione misericordiæ tuæ, dum ad præsens agunt beneficiis tuis gratias, cives esse sanctorum ac tui domestici concupiscant. Præsta per resurg.

Oratio pro infirmis.

Præfatio.

Universæ salutis Deum et universæ virtutis Dominum deprecemur pro fratribus et sororibus nostris qui secundum carnem diversis ægritudinum generibus insultantur, ut his Dominus cæleste medicinæ suæ munus indulgeat. Per.

Oratio sequitur.

C Domine, cui vivificare mortuos facile est, restitue ægrotantibus pristinam sanitatem, ne terreni medicaminis remedia desiderent, quicumque medelam cælestis misericordiæ tuæ deprecantur. Per resurg.

Oratio pro pœnitentibus [a].

Confitentes bonitatis ac misericordiæ Deum, qui peccatorum mavult pænitentiam quam mortem, communicatis precibus ac fletibus pro fratribus ac sororibus nostris Domini misericordiam deprecemur. uti eos peccati sui crimina confitentes, a bonitatis suæ venia non repellat. Per.

Oratio sequitur.

Rex gloriæ, qui non vis mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat, da nobis peccatorum labe
D pollutis pænitentiam, simul ut flere cum flentibus et dolentibus, et cum gaudentibus gaudere possimus. Per res.

Oratio pro unitate.

Præfatio.

Unum Deum Patrem, ex quo omnia sunt, et unum Dominum nostrum Jesum Christum, per quem omnia, fratres carissimi, deprecemur, ut unitatem Ecclesiæ suæ concordi congregationis nostræ voluntate confirmet. Per res. Fil. s.

[a] Pœnitentes quondam, alii voluntarii, alii addicti erant. Ex primis erat vir magnificus ille Agricola Gallus, qui, morbo ingruente, ut pœnitentem profiteretur, *pullis vestibus* indutus est, teste Ruricio episcopo Lemovicensi in lib. II, epistola 31. Lege præfationem alteram sæculi III Benedictini num. 195. Avitus, in homilia de Rogationibus, de nocte Paschæ hæc habet: « Adfuit ergo nox illa venerabilis, quæ ad spem publicæ absolutionis votivum solemne pate fecerat. »

Collectio sequitur.

Omnipotens Domine, qui es **246** Deus bonitatis et totius consolationis, te supplices deprecamur, ut hæreticos et infideles a perpetuis gehennæ ignibus manifestatione tuæ veritatis eripias, quoniam vis omnes homines salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire. Per.

Oratio pro pace regum.

Præfatio

Dominum dominantium et Regem regnantium, fratres carissimi, oratione unianimes deprecemur, ut nobis populo suo pacem regum tribuere dignetur, ut mitigatis eorum mentibus, requies nobis congregationis istius perseveret. Per.

Collectio sequitur.

Carnis spirituum totius sator, cunctorumque regnorum mundialium indultor, da regum culmini religionis prosperitatem et pacis, ut nobis regno tuo cælesti in terris adhuc positis liberius liceat deservire. Per resurg.

Oratio pro spiritibus pausantium.

Præfatio.

Deum Judicem universitatis, Deum cælestium, et terrestrium, et infernorum, fratres dilectissimi, deprecemur pro spiritibus carorum nostrorum qui nos in dominica pace præcesserunt, ut eos Dominus in requiem collocet et in parte primæ resurrectionis resuscitet. Per.

Oratio sequitur.

Jesu Christe, vita et resurrectio nostra, dona consacerdotibus et caris nostris qui in tua pace requieverunt, exoptatæ mansionis refrigerium, et si qui ex his, dæmonum fraude decepti, errorum se multis maculis polluerunt, tu, Domine, qui solus potens es, peccata eorum concede, ut quos damnationis suæ participes diabolus gloriabatur effectos esse, per misericordiam tuam socios tuæ beatitudinis ingemiscat. Sal.

Oratio pro catechumenis.

Præfatio.

Precem spei fratrum nostrorum, carissimi, unianimes adjuvemus, uti Dominus omnipotens ad fontem eos beatæ regenerationis suæ euntes, omnes misericordiæ suæ auxilio Spiritus prosequatur.

Collectio sequitur.

Creator omnium Domine, et fons aquæ vivæ, qui per lavacrum baptismi peccata eorum deles, quibus jam donasti resurrectionis fidem, ut mortem hujus sæculi non timeant, reple eos Spiritu sancto, ut formari in illis Christum ac vivere glorientur. Per.

XXXIV. AD CHRISTIANUM FACIENDUM.

427 Domine, digname benedicere hujus infantiæ famulo tuo ill. [a] quoniam nec conditione quisquam, nec ætate depellitur, dicente dilectissimo Filio tuo Domino nostro: Nolite prohibere infantes venire ad me. Hi enim, Domine, antequam bonum aut malum A sciant, crucis tuæ sigillo signentur; et qui indigent dietatem [b] ad sacri nominis tui Baptismum percipere mereantur. Per Dominum.

Item collectio.

Accipe signaculum Christi, suscipe verba divina, inluminare verbo Domini, quia hodie confessus es a Christo. Per Dominum.

Item collectio.

Signo te in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut sis Christianus: oculos, ut videas claritatem Dei; aures, ut audias vocem Domini; nares, ut odores suavitatem Christi; conversus [c], ut confitearis Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum; cor, ut credas Trinitatem inseparabilem. Pax tecum. Per Jesum Christum Dominum nostrum qui cum Patre et B Spiritu sancto viv.

XXXV. COLLECTIO AD FONTES BENEDICENDOS.

Stantes, fratres carissimi, super ripam vitrigi [d] fontes, novos homines adduc eis de terra litori mercatores sua commercia: singuli navigantes pulsent mare novum, non virga, sed cruce; non tactu, sed sensu; non baculo, sed sacramento. Locus quidem paruus, sed gratia plenus. Bene gubernatus est Spiritus sanctus. Oremus ergo Dominum et Deum nostrum, ut sanctificet hunc fontem; ut omnes qui descenderint in hunc fontem, faciat eis lavacrum beatissimæ regenerationis in remissione omnium peccatorum. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Deus qui Jordanin fontem pro animarum salute C sanctificasti, descendat super aquas has angelus benedictionis tuæ, ut quibus perfusi famuli tui, accipiant remissionem peccatorum, ac renati ex aqua et Spiritu sancto, devoti tibi serviant in æternum. Per Dominum.

Contestatio.

Dignum et justum est, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, initiator sanctorum, chrismatum Pater, et **248** novi per unicum Filium tuum Dominum et Deum nostrum inditor sacramenti; qui portantibus aquis Spiritum tuum sanctum ante divicias mundi largires; qui Bethsaidas aquas, angelo medicante, procuras; qui Jordanis alveum, Christo Filio tuo dignante, sanctificas; respice, Domine, super has aquas, quæ præparatæ sunt ad delenda ho-D minum peccata. Angelum pietatis tuæ his sacris fontibus adesse dignare: vitæ prioris maculas abluat, et parvum habitaculum sanctificet tibi, procurans ut regenerandorum viscera æterna florescant, et vere baptismatis novitas reparetur. Benedic, Domine Deus noster, hanc creaturam aquæ, et descendat super eam virtus tua: desuper infunde Spiritum tuum sanctum Paraclitum, angelum veritatis. Sanctifica, Domine, hujus laticis undas, sicut sanctificasti fluenta Jordanis, ut qui in hunc fontem descenderint, in no-

[a] Hæc nota est nominis proprii, quod in baptismate impositum fuisse intelligimus ex Gregorio, de Vitis patrum c. 8, ubi Nicetius nomen in baptismo accepisse perhibetur.

[b] An *pietate*, vel *ætate*, alii divinabunt.

[c] Lege, *linguam, conversus ut confitearis.*

[d] Forte legendum, *super ripam vitrei fontis*. Et infra, *mercaturos* pro *mercatores*. Nisi si in priori loco *Vitrigi* est nomen proprium loci, ubi baptisterium erat, vel conditoris.

mine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et peccatorum veniam, et sancti Spiritus infusionem consequi mereantur. Per Dominum nostrum Jesum Christum, qui est benedictus apud Patrem, et Spiritum sanctum per omnia sæcula sæculorum.

Deinde facis cruce de Chrisma [a] *et dicis.*

Exorcizo te, creatura aquæ; exorcizo te omnis exercitus diaboli, omnis potestas adversaria, omnis umbra dæmonum. Exorcizo te in nomine Domini nostri Jesu Christi Nazarei, qui incarnatus est in Maria virgine, cui omnia subjecit Pater in cælo et in terra. Time et treme tu, et omnis malitia tua; da locum Spiritui sancto, ut omnes qui descenderint in hunc fontem, fiat eis lavacrum baptismi regenerationis in remissione omnium peccatorum. Per Dominum nostrum Jesum Christum, qui venturus est in sedem majestatis Patris sui cum sanctis angelis suis judicare te, inimice, et sæculum per ignem in sæcula sæculorum.

Deinde insufflas aquam per tres vices, et mittis chrisma in modum crucis, et dicis:

Infusio chrismæ salutaris Domini nostri Jesu Christi, ut fiat fons aquæ salientis cunctis descendentibus in eo, in vitam æternam. Amen.

Dum baptizas interrogas ei, et dicis:

Baptizo te ill. in nomine Patris, et Filii, et Spiritûs sancti in remissionem peccatorum, ut habeas vitam æternam. Amen.

Dum chrisma eum tangis, dicis:

249 Perungo te chrisma sanctitatis, ... tunicam immortalitatis, qua Dominus noster Jesus Christus traditam a Patre primus accepit, ut eam integram et inlibatam perferas ante tribunal Christi, et vivas in sæcula sæculorum.

Dum pedes [b] *ejus lavas, dicis:*

Ego tibi lavo pedes. Sicut Dominus noster Jesus Christus fecit discipulis suis, tu facias hospitibus et peregrinis, ut habeas vitam æternam.

Dum vestimentum ei imponis, dicis:

Accipe vestem candidam, quam immaculatam perferas ante tribunal Domini nostri Jesu Christi.

Collectio.

Oremus, fratres carissimi, Dominum et Deum nostrum pro aufetis [c] suis, qui modo baptizati sunt, ut cùm in majestate sua Salvator advenerit, quos regeneravit ex aqua et Spiritu sancto, faciat eos ex æternitate vestire salutem. Per Dominum.

Item alia.

Baptizatis et in Christo coronatis, quos Dominus noster a chrisma petentibus regeneratione donare dignatus est, precamur omnipotens Deus, ut baptismum quod acceperunt, immaculatum ipsum perferant usque in finem. Per Dominum.

XXXVI. MISSA IN VIGILIIS SANCTÆ PASCHÆ.

Sacrosanctæ noctis istius gratia tenebris sæcula-

A ribus liberati, et ad justitiæ atque lucis cælestis gratiam promissam electi, omnipotentis Dei Patris infatigabilem bonitatem per Christum filium ejus, fratres dilectissimi, deprecemur, ut Ecclesiam suam sanctam catholicam diffusam per orbem terrarum, quam sibi amantissimi Filii sui passione et gloriosissimo sanguine conquesivit, jugi majestatis suæ protectione custodiat, atque contra omnes mundi insidias tutam defensamque concedat, ac præstet ei tempora tranquilla in perpetuum. Per resurgentem.

Collectio.

Redemisti nos, Domine Deus, per lavacrum regenerationis et sanguinem crucis, ut illa caro quæ prius in Adam mortalis fuerat effecta, per passionem Majestatis tuæ rursum revocaretur in cælum. Salvat.

B Post nomina.

Oremus pro his qui offerunt munera Domino Deo nostro sacrosancta **250** spiritalia pro se, et pro caris suis, et pro spiritibus carorum suorum, in commemoratione sanctorum martyrum, ut Dominus Deus noster preces illorum clementer exaudire dignetur. Per resurg.

Ad pacem.

Comple, Domine, vota supplicum, exaudi gemitus peccatorum; osculetur nos ab osculo oris sui pacis Magister et conditor, ut in nobis hoc recipientibus holocaustum, pacem quam speramus habeamus. Per.

Immolatio.

Dignum et justum est, æquum et justum est, nos tibi hic et ubique gratias agere, tibi laudes dicere, C et hostias immolare, et confiteri misericordias tuas, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, quoniam magnus es tu, et faciens mirabilia; tu es Deus solus. Tu fecisti cælos in intellectu; tu formasti terram super aquas; tu fecisti luminaria magna, solem in potestatem diei, lunam et stellas in potestatem noctis. Tu fecisti nos, et non ipsi nos; opera manuum tuarum non omittas. Tuus est dies, et tua est nox. In die enim mandasti misericordiam tuam, et in nocte declarasti, quam hodiernis vigiliis in luminis hujus festivitate celebramus. Hæc est enim nox, salutarium conscia sacramentorum. Nox, in qua veniam peccatoribus præstas; de veteribus hominibus novos efficis; de senibus effetis maturos reddis infantes, quos in novam creaturam renatos de sacro D fonte producis. Hac nocte in æternum diem renascentes populi procreantur, regni cælestis atria reserantur, et beata lege commerciis divinis humana mutantur. Hæc est enim nox illa quæ facta est in deliciis, in qua maxime delectasti nos, Domine, in factura tua. Nox in qua inferna patuerunt, nox in qua absolutus est Adam, nox in qua inventa est dragma quæ perierat, nox in qua boni Pastoris humeris reportata est ovis perdita, nox in qua diabolus occubuit et Sol justitiæ Christus exortus est: et solutis

[a] Sic *chrisma* flectebant veteres, ut in concilio Bracarensi II, canone 4: *Ut pro chrisma nihil episcopus accipiat.*

[b] Hujusce lotionis post baptismum mentio fit, ut initio hujus libri diximus, apud Ambrosium in lib. de Mysteriis, cap. 6, et in lib. III de Sacramentis, cap. 1, ubi in Romana Ecclesia id inusitatum dicitur. Idem ritus infra in Missali Gallicano.

[c] Corruptus locus, ubi legendum videtur *pro neophytis.*

inferni nexibus, claustrisque perfractis, multa sanctorum corpora, de sepulcris erumpentia, intraverunt in sanctam civitatem. O vere beata nox, quæ sola meruit scire tempus et horam qua Christus resurrexit! de qua jam in psalmo fuerat prophetatum: Quia nox ut dies inluminabitur. Nox in qua exorta est resurrectio in æternum! Te enim, omnipotens Deus, creaturarum cælestium multitudo et innumerabiles angelorum chori sine cessatione proclamant, dicentes: Sanctus.

Post *Sanctus*.

Tuo jussu, Domine, condita sunt **251** universa in cælo et in terra, in mari et in omnibus abyssis. Tibi patriarchæ, prophetæ, apostoli, martyres, confessores, atque omnes sancti gratias agunt: quod et nos facientes, has hostias spiritales et sincera libamina ut libens exaudias deprecamur. Te oramus, uti hoc sacrificium tua benedictione benedicas, et Spiritus sancti tui rore perfundas, ut sit omnibus legitima Eucharistia, per Christum Dominum nostrum. Qui pridie.

Collectio ad panis fractionem.

Respice ad hanc oblationem, omnipotens Deus, quam tibi offerimus in honorem nominis tui pro salute regum, et exercitu eorum, et omnium circumadstantium; et præsta ut qui ex ea sumpserint, accipiant sanitatem mentis, integritatem corporis, tutelam salutis, intellectum sensus Christi, securitatem spei, corroborationem fidei, æternitatem Spiritus sancti. Præsta per eum qui tecum viv. et reg.

XXXVII. MISSA PRIMA DIE SANCTO PASCHÆ.

Collectio post prophetia.

Summe omnipotens Deus, qui cornu salutis nostræ in crucis tuæ mysterio extulisti, ut nos in domo David pueri tui regali fastigio sublimares; in quo etiam trifario titulo Trinitatis nobis unitas manifestata clarescens ostenditur; Salvator nempe in homine, Sacerdos quippe in chrismate, Rex scilicet secundum carnem ex genere; preces nostras tuæ supplices prosternimus Majestati, ut quos in tuo nomine per lavacrum regenerationis consecrare dignatus es, præstes, etiam in sanctitate et justitia tibi Domino servientes, unanimitatem fidei per infusionem Spiritus tui sancti inviolabiliter custodire, ac per viam pacis liberis gressibus properantes, cælestia regna conscendere. Per resurg.

Post Preces.

Deus, qui, evulsis superstitionum spinis, in Ecclesia tua plantaria fidei alta radice posuisti, exaudi precem familiæ tuæ; respice de cælo, et vide, et visita vineam istam, et præsta ut, te inrigante, fructum accipiat in ubertate, quæ, te plantante, incrementum accipit in germine. Per resurg.

Apologia sacerdotis.

Ante tuæ immensitatis conspectum, et ante tuæ ineffabilitatis oculos, o Majestas mirabilis, scilicet ante tuos sanctos vultus, **252** magne Deus, et

A maximæ pietatis et potestatis omnipotens Pater, quamlibet non sine debita reverentia, attamen nulla officii dignitate, vilis admodum precator accedo, et reus conscientiæ testis adsisto. Quidne rogabo quod non mereor? Atne pie (non sine Dei pace dictum sit) quod peccati magis est accusator, qui pro peccatis debuit esse interventor? Accuso ergo me tibi, et non excuso, et coram testibus confiteor injustitiam meam tibi Domino Deo meo. Confiteor, inquam, confiteor sub testibus injustitiam impietatis meæ, ut remittas impietatem peccati mei. Confiteor quod nisi remittas, recte me punias. Habes me confitentem reum, sed (scio) nisi verbis non emendantem. Verbis enim placo, operibus offendo. Culpam sentio, emendationem differo. Subveni ergo, subveni pietas inef-
B fabilis. Ignosce, ignosce mihi, Trinitas mirabilis. Parce, parce, parce, supplico, Deitas placabilis. Exaudi, exaudi, exaudi me, rogo, his verbis illius Filii tui clamantem: Pater, æterne Deus, peccavi in cælo, et coram te; jam non sum dignus vocari filius tuus; fac[*] me ut unum de mercenariis tuis. Et nunc, Pater misericors, unicum misericordiæ tuæ portum, Christo favente, peto, ut quod per me vilescit per illum acceptum ferre digneris. Qui in æternum tecum vivit et regnat.

Præfatio missæ.

Expectatum, fratres carissimi, et desideratum nobis atque universo generi humano salutarem Paschæ diem adepti, concordi ac religiosa prece omnipotenti Deo gratias agamus, poscentes ejus misericordiam in
C hac die Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi Filii sui, ut tribuat temporum quietem, regum pacabilitatem, judicum mansuetudinem, hostium infirmitatem, corporum salubritatem, aeris temperiem, anni benignitatem, fructuum copiam, schismatum pænitentiam, gentium vocationem; et conventum Ecclesiasticum pacifica et pura congregatione, Paracliti sui sanctificatione conlustret; devotum ac dicatum sibi virginalem pudorem et continentiæ propositum gloriosum atque beatum in omnibus custodiat; viduarum laboriosam continentiam sua miseratione confoveat; orphanis opem pietatis paternæ impertiat. Per resurgentem a mort. Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

D Deus omnipotens, exaudi populum tuum, hac die ad gloriam Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi Filii tui in tuo nomine congregatum, et Majestatem **253** tuam suppliciter exorantem dirige ex præsenti festivitate in lætitiam sempiternam, atque ex hac hodiernæ sollemnitatis exultatione ad gaudia incorrupta transmitte. Per resurg.

Post nomina.

Suscipe, quæsumus, Domine, hostiam placationis et laudis; et has oblationes famulorum famularumque tuarum, quas tibi offerimus hodie in Resurrectione Domini nostri Jesu Christi secundum carnem, pla-

[*] Id est post *precem*, ut in Natali Domini, scilicet post hymnum trium puerorum, ut quidem interpretamur.

catus adsume. Tribue etiam per intercessionem sanctorum tuorum caris nostris, qui in Christo dormierunt, refrigerium in regione vivorum. Per. A

Ad pacem

Annue, quæsumus, Domine, supplicibus tuis, ut hæc nostræ servitutis oblatio in diem Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi, et salutem nobis conferat et pacem. Per resurgentem.

Contestatio.

Dignum et justum est, æquum et salutare est, nos tibi hic et ubique semper gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Sed in hac die Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi Filii tui gratulatio major exultat in cordibus nostris. Hic est enim dies in quo nobis exorta est perpetuæ causa lætitiæ. B Hic est dies resurrectionis humanæ, et vitæ natalis æternæ. Hic est dies in quo satiati sumus mane misericordia tua; quo nobis ille Benedictus, qui venit in nomine Domini, Deus noster inluxit nobis. Hic enim Dominus noster Jesus Christus Filius tuus adimplens prophetias temporibus præstitutis, visitavit nos post biduum, die tertia resurrexit. Hic est enim dies tanti muneris benedictione signatus, qui hodierna festivitate gaudentibus in toto orbe mortalibus frequentatur. Quia omnium mors perempta est in cruce Christi, et in Resurrectione ejus omnium vita surrexit. Et nunc, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, supplices deprecamur, uti hanc oblationem benedicere et sanctificare digneris. Per Christum Dominum nostrum. C

Post *Sanctus*.

Hæc te vox, Domine, mystica luce comitatur, quæ cum in supernis dominicæ perennitatem laudis exerceat, celebrationem tanti nominis invexit et terris, ut hujusmodi personas si homines tacerent, saxa clamarent. Viderunt te inferi, Deus; viderunt, et timuerunt a voce tonitrui tui, dicentes : Absorpta est mors in victoria tua. Ubi est, Mors, aculeus tuus? Adtonita paululum miserorum stetere supplicia; nec habuerunt tormenta cruciatum; et judicem suum **254** ipsa etiam pœna contremuit, quia natura terribilium tenebrarum, præsentia tui fulgoris habita, jam tunc timuit judicari. Exultaverunt sancti in gloria, lætantes in cubilibus suis, quod Auctorem promissæ sibi lucis agnoscerent. Quorum tu, Domine, D stipatus agminibus, et tibi tantum noto splendore perfusus, sacrificia per te instituta sanctifica, non invitantis merito, sed sanctificantis exemplo, ut cunctis rite perfectis, Salvatore nostro ab inferis jam reverso, et mors se intelligat victam, et vita revocatam, per Christum Dominum nostrum. Qui pridie quam p.

XXXVIII. MISSA MATUTINALIS PER TOTUM PASCHA PRO PARVULIS QUI RENATI SUNT, SECUNDA FERIA.

Deus, qui credentes in te populos gratiæ tuæ largitate multiplicas, respice propitius ad electionem tuam, ut qui sacro baptismate sunt renati, regni cælestis mereantur introitum. Per Dominum.

Collectio

Famuli tui, Domine, qui ad tuam sunt gratiam vocati, tuo indesinenter protegantur auxilio; ut qui divino sunt baptismo regenerati, nunquam a tui regni potentia possint evelli. Per.

Post nomina.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et oblationes famulorum ac famularum tuarum, quas tibi offerimus, placidus ac benignus adsume.

Ad pacem.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut festa Paschalia, quæ devotione colimus, moribus exsequamur. Per.

Immolatio.

Vere dignum et justum est : quia verus ille Agnus, qui pro nobis est immolatus. Qui mortem nostram moriendo destruxit, et vitam nostram resurgendo reparavit Jesus Christus Dominus noster. Cui merito omnes angeli.

XXXIX. ITEM MISSA PASCHALIS, TERTIA FERIA.

Deus, qui omnes in Christo renatos genus regium et sacerdotale esse fecisti, da nobis velle et posse quod præcipis, ut populo ad æternitatem vocato una sit fides mentium et pietas actionum. Per.

Collectio.

Omnipotens sempiterne Deus, per quem nobis redemptio præstatur et adoptio, respice in opera pietatis tuæ; et quæ dignatus es conferre, conserva; ut in Christo renatis æterna tribuatur **255** hereditas, et vera libertas. Per.

Post nomina.

Suscipe, Domine, munera nomini tuo oblata, quæ in Filii tui Resurrectione triumphantis in gloria, universalis ejus adquisita sanguine offert Ecclesia. Per.

Ad pacem.

Omnipotens sempiterne Deus, qui per Unigenitum tuum æternitatis nobis aditum, devicta morte, reserasti; erige ad te corda credentium, ut omnes in Christo renati ex aqua et Spiritu sancto regnum cælorum ingredi mereantur. Per.

Immolatio.

Dignum et justum est nos tibi gratias agere, omnipotens sempiterne Deus, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum. Per quem humanum genus vivificans, Pascha etiam per Moysen et Aaron famulos tuos Agni immolatione jussisti celebrari: consequentibus temporibus usque ad adventum Domini nostri Jesu Christi (qui sicut agnus ad victimam ductus est) eamdem consuetudinem in memoriam observare præcepisti. Ipse est agnus immaculatus, qui prioris populi primum Pascha in Ægypto fuerat immolatus. Ipse est Aries in verticem montis excelsi de vepre prolatus, sacrificio destinatus. Ipse est Vitulus saginatus, qui in tabernaculo patris nostri Abrahæ propter hospites est victimatus. Cujus passionem et resurrectionem celebramus, cujus et adventum speramus. Et ideo cum angelis et archangelis claman. dic.

XL. ITEM MISSA PASCHALIS, QUARTA FERIA. A

Deus, qui populum tuum sacrum, Jordane flumine transacto, terram tuæ fecisti repromissionis intrare, concede, quæsumus, ut et nos quoque, Majestatis tuæ revelato mysterio, divina semper beneficia sentiamus. Per.

Collectio.

Annue nobis, quæsumus, Domine, ut quemadmodum mysteria Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi sollemnia colimus, ita et in adventu ejus gaudere cum sanctis omnibus mereamur. Per

Post nomina.

Auditis nominibus offerentum, debita cum veneratione beatissimorum apostolorum et martyrum, omniumque sanctorum commemoratione decursa, et offerentum et pausantium commemoremus nomina, B ut æternalibus indita paginis, sanctorum cœtibus adgregentur. Per.

Ad pacem.

Deus, per cujus os prolatum est, quod pacem omnibus dares, **256** et pacis statuta relinqueres, infunde in cordibus nostris pacis studium, et piæ voluntatis affectum, ut vitiorum omnium labe purgati, pacem, quam labiis ore prosequimur, immaculatis cordibus teneamus. Per.

Contestatio.

Dignum et justum est nos tibi semper laudes et gratias agere, omnipotens sempiterne Deus, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum. Qui sicut ovis ad occisionem pro nobis ductus est, et ut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. Hic enim est Agnus Dei, Unigenitus Filius C tuus, qui tollit peccatum mundi; qui se pro nobis offerendo non desinit, nosque apud te perpetua advocatione defendit; quia numquam moritur immolatus, sed semper vivit occisus. Pascha enim nostrum immolatus est Christus; ut jam non in fermento veteri, neque in carnalium sanguine victimarum, sed in azymis sinceritatis, et corporis [a] veritatis immolemus. Per Christum Dominum nostrum.

XLI. ITEM MISSA PASCHALIS, QUINTA FERIA.

Deus, qui sollemnitate Paschali cælestia mundo remedia benignus operaris, annuæ festivitatis hujus dona prosequere, ut per observantiam temporalem ad vitam nobis proficiat sempiternam. Per.

Collectio.

Deus qui et libertatis nostræ auctor es et salutis, D exaudi supplicantium voces; atque eos, quos sanguinis tui effusione redemisti, præsta, ut per te vivere, et perpetua in te facias incolumitate gaudere. Sal.

Post nomina.

Auditis nominibus offerentum, æternitatis Dominum deprecemur, ut in nobis vel timor ejus, vel cordis puritas, vel caritas quæ casum non habet, immobilis perseveret. Quia hæc est salutaris oblatio, hæc vera, hæc pinguis hostia. Ista sunt pura libamina, quæ et pro nobis et pro requie defunctorum, contritis et humiliatis cordibus, offeruntur. Per

Ad pacem.

Tribue, Domine, ut ita apud universos redemptionis tuæ famulos infractæ caritatis exundet affectus ut nihil odiorum interpellatio **257** prævaleat adpetitus; sed testimonium osculi, quod pro perfectione mansuræ pacis impenditur, nulla deinceps simultatis fraude frustretur. Sal.

Immolatio.

Vere dignum et justum est, unianimes et concordes omnipotentem Deum profusius deprecari cum unico Filio ejus Domino Jesu Christo Salvatore nostro, qui Ecclesiam suam secunda liberavit a morte, quando sanguis ipsius effusus est super cruce. Per ipsum te rogamus, omnipotens Deus, ut Ecclesiam tuam augeas in fide, custodias in spe, protegas in caritate, et sacrificia nostra libens suscipere digneris cum gloria et honore. Et ideo cum angelis et archangelis laudamus, dicentes.

XLII. ITEM MISSA PASCHALIS, SEXTA FERIA.

Deus qui ad æternam vitam in Christi Resurrectione nos reparas, da nobis cælestia sapere, et a terrenis cupiditatibus abstinere. Per.

Collectio.

Deus gloriæ, cui complacuit in Unigenito tuo omnem plenitudinem habitari, omnes principatus et potestates exuere, atque in eo reconciliare omnia, in quo condideras universa, aspice festivas subditæ congregationis excubias, accipe preces Paschalibus supplicationibus votivas; et qui dedisti nobis dominicæ Resurrectionis temporum revolutione victoriam, da nobis ipsius festivitatis operum sanctificatione lætitiam. Per.

Post nomina.

Da, misericors Deus, ut in Resurrectione Domini nostri Jesu Christi percipiamus veraciter portionem. Per.

Ad pacem.

Deus, qui populum tuum tuæ fecisti redemptionis participem, concede nobis, quæsumus, ut de [die] Resurrectionis Dominicæ in perpetuo gratulemur. Per.

Immolatio.

Dignum et justum est, nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Jesum Christum filium tuum Dominum nostrum, quem pro nobis omnibus tradi hostiam voluisti. O mira circa nos pietatis tuæ dignatio! o ineffabilis dilectio caritatis, ut servum redimeres, Filium tradidisti! O certe necessarium Adæ peccatum, quod Christi morte deletum est! O felix culpa, quæ talem ac tantum meruit habere Redemptorem! Nunquam enim quanta circa nos pietatis tuæ dilectio esset, cognosceremus, nisi ex morte unici et coæterni Filii tui Domini ac Dei nostri Jesu **258** Christi probaremus. Vicit malitiam diaboli pietatis tuæ dignatio, quia ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia. Sed plus nobis tua misericordia reddidit, quam invidus inimicus abstulerat. Ille paradisum invidit, tu cælos

[a] Sic inferius in Missali Gallicano, ubi plures eædem, quæ hic, orationes, et quædam supplentur ad missarum integritatem.

donasti. Ille mortem temporalem intulit, tu vitam perpetuam tribuisti. Propterea profusis gaudiis totus in orbe terrarum mundus exultat : sed et supernæ concinunt potestates hymnum gloriæ tuæ, sine fine dicentes.

XLIII. MISSA IN DIE SABBATO OCTAVÆ PASCHÆ.

Conserva, Domine, familiam tuam, quos ex aqua et Spiritu sancto propitius redemisti; ut veterem hominem cum suis actibus exspoliantes, in ipsius conversatione vivamus, ad cujus substantiam per hæc paschalia dierum octavarum tuæ Resurrectionis mysteria transtulisti. Per.

Collectio.

Fac, omnipotens et misericors Deus, ut quod octavarum dierum Resurrectionis tuæ paschalibus celebramus officiis, fructiferum nobis omni tempore sentiamus. Sal.

Post nomina.

Deus misericordiæ sempiternæ, qui in ipso Paschalis festi recursu fidem sacratæ tibi plebis accendis, auge gratiam, quam dedisti, ut digna omnes intelligentia comprehendant quo lavacro abluti, quo Spiritu regenerati, quo sanguine sunt redemti. Per.

Ad pacem.

Deus, qui per Unigenitum tuum æternitatis nobis aditum, devicta morte, reserasti, deduc nos ad societatem cælestium gaudiorum, ut Spiritu sancto renatos regnum tuum facias introire. Per resurg.

Contestatio.

Dignum et justum est, necessarium et salutare est, ut te Dominum ac Deum totis visceribus humana conditio veneretur, Rex mirabilis Christe. Cujus condemnatione, tartareis vinculis absoluta credentium turba, libertatis insignia gratulatur. Qui vere ut Leo de tribu Juda mundo ostensus, animarum devoratorem extinctum leonem diabolum omnis terra lætatur. Permittis te clavorum nexibus alligatum ad stipitem crucis tereri [a], ut non sit parva quem impius quondam expavescat potentia. Ad cujus vocem emittens spiritum, terra tremuit, cælum expavit, dies fugit, sol obscuratus est, astra abscondentes radios suos, simul omnia migraverunt. **259** Cujus descensu, confractis portis, luget infernum. Quo resurgente, lætantur angeli, exultat terra cum habitatoribus suis. In quo triumpho conspicitur comitatio illa, prophetico ore promissa : Ero mors tua, o inferne. Ubi est ergo victoria tua ? Nec enim ab alio poterat, nisi a vita mors devorari. Qui descensu suo eos qui tenebantur a morte superis reddidit resurgendo, ut ejus resurrectio vivorum vel mortuorum testimonio formaretur. Unde sancte Pater, omnipotens, æterne Deus, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum gloria tibi semper, qui in te, et ex te, et tecum semper est. Per quem te laud. [b].

XLIV. MISSA CLAUSUM PASCHÆ.

Deum, qui pro ruina totius mundi unicum Filium A suum, adsumptam ex carne Virginis viri hominis formam, mittere dignatus est, fratres carissimi, suppliciter exoremus ; ut sicut in hac Resurrectione ejusdem nos a morte perpetua cum illo resuscitavit, ita pietatis suæ dono ab omnibus nos inimici tutans insidiis, inlæsos faciat in matris Ecclesiæ gremio residere; et conscientiæ integritate de regeneratione gaudentes, æternæ primitivorum Ecclesiæ, quemadmodum devotione ad præsens, ita et remuneratione adsociet in æternum; et hæc munera plebis suæ benedicere dignetur. Sal.

Collectio.

Deus, totius claritatis conditor et moderator, quem cælestia mirantur, et terrena pavitant, inferna tremiscunt; cui angelorum turmæ et archangelorum B exercitus militant, non uti mundum expugnes, quem ipse fecisti, sed ut subruas mundi peccata, quæ diabolus adinvenit; quia ita dignatus es diligere hunc mundum, ut Unigenitum tuum traderes pro nostra salute, cujus cruce redempti sumus, morte vivificati, passione salvati, resurrectione glorificati. Per ipsum itaque te supplices invocamus, ut huic familiæ tuæ in omnibus adesse digneris, sicut adfuisti patribus nostris sperantibus in tua misericordia : sic et his omnibus adesse dignare, ut sit in sensibus eorum timor devotionis tuæ, in corde fides, in opere justitia, in actu pietas, in lingua veritas, in moribus disciplina, ut digne riteque immortalitatis **260** sibi præmium consequi mereantur. Per.

Post nomina.

C Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui Resurrectionis dominicæ sollemnia colimus, per innovationem tui Spiritus a morte animæ resurgamus. Per.

Ad pacem.

Exaudi nos, Domine, sancte Pater, omnipotens Deus; et his oblationibus precibusque susceptis, præsentiæ tuæ virtutem intersere, ut quod singuli ad Majestatis tuæ obtulerunt honorem, cunctis proficiat ad salutem. Per resurg.

Immolatio.

Dignum et justum est, necessarium et salutare est, nos tibi gratias agere, omnipotens Deus, licet gloriæ tuæ mortalium membra non congruant, Redemptionis nostræ perferre præconia : dum hominum genus mancipatum morte, infernorum sedibus tenebrarum D vincla restringerent, spiritale Verbum, per quod in principio omnia fuerant constituta, descendit in Mariam; quæ dum partum suum Virgo miratur, inclusum hominem edidit Deum. Quem tamen tuum esse, summe omnipotens Deus, antequam nasceretur, cognoverat, quippe quæ sciebat mundi esse principium. Is namque crucem spontanea voluntate, propter redemptionem humani generis, de inimico tyranno triumphaturus, ascendit; et relicto paulisper corporis templo, inferorum claustra confringens, pristinæ, ut ante fuerat, vitæ restituit. Nec suffecerat solum hominem emendasse peccatum : sed per ablutionem

[a] Sic in Missali Gallicano. An *teneri*.

[b] Nihil hic de Pascha *annotino*, quod baptizatus quisque anniversarium, id est ipso die quo baptismum suscepisset, quotannis rememorari debebat, ex Herardo sæculi IX episcopo Turonensi, in capitulo 95.

cælestem renatus redivivo ac novo nativitatis genere, remeans ad originem suam, nos ad cælestia regna perduxit. O consilium divinæ providentiæ! o inæstimandum reparationis auxilium! Per Virginem nobis gloriosa vita restituitur, quæ per ligni inobedientiam credebatur extincta: per aquam mundi peccata diluuntur, per quam ante senserat mundus ipse naufragium. Tibi ergo, summe Genitor, pura devotione immaculatum munus offerimus: et elevatione manuum nostrarum, juxta Filii tui Jesu Christi dispositionem, pium sacrificium celebramus. Per Christum Dominum nostrum.

XLV. MISSA IN INVENTIONE [a] SANCTÆ CRUCIS.

Gloriemur in cruce Domini nostri Jesu Christi, fratres carissimi, et tota mentis exultatione lætemur; et hujus diei festivitatem cum grandi reverentia, **261** et spiritali gaudio celebremus, in qua cruce ipse Dominus noster et Salvator pro nostra salute pependit, et diabolum triumphavit. Per hanc ergo crucem, malæ concupiscentiæ adpetitum, quod dulcedo arboris inlexit, amaritudo fellis coercuit; et gulæ desiderium, quod suavitas pomi decepit, aceti asperitas refrenavit. Sal.

Collectio.

Dona nobis, omnipotens Pater, per mysterium crucis Unigeniti tui, ut venenum serpentis antiqui (quod fidelibus nititur propinare) per illud medicamentum, quod Christi manavit latere, possit a fidelium pectoribus expurgari; quosque trangressio præcepti de Paradiso expulit, confessio nominis Christi in Paradiso reformet. Sal.

Post nomina.

Domine Jesu Christe, qui in patibulo crucis suspensus, Patrem, ex forma servi quam susceperas, ut quid te dereliquerit, adclamasti, et ut persecutoribus veniam tribueret postulasti, tuam supplices imploramus clementiam, ut quod tunc pro suscepta carnis humilitate a Patre expetere videbaris, nunc cum eodem, connexa semper Divinitatis potestate, consistens præstare digneris. Sal.

Ad pacem.

Deus, qui Ecclesiam tuam catholicam, quam tuo sancto sanguine redemisti, numquam derelinquis, nobisque indignis in eadem concurrentibus criminum indulgentiam placatus concedis, et qui latronis tecum in cruce pendentis confessionem justificare dignatus es, quæsumus, ut omnium in te credentium fidem augeas, multiplices; et solita pietate pacem, quam custodire jussisti, inlibatam in nos conservare digneris. Sal.

Contestatio.

Dignum et justum est, omnipotens Deus, tibi sacrificiorum vota persolvere, te in laudis præconio indesinenter adtollere, ac utriusque, et illius scilicet habitatoris paradisi, et istius Redemptoris humani generis exempla proponere. Ille quidem prior, sed iste melior; ille terrenus, iste cælestis; ille de limo factus, iste verbo conceptus. Tunc diabolo suadente, Eva decipitur; nunc angelo nuntiante, Maria clarificatur. Tunc per invidiam serpentis homo qui fuerat creatus perimitur; nunc per misericordiam redimentis homo qui perierat liberatur. Tunc homo mandatum non custodiendo de paradiso pellitur, nunc latro Christum Dominum confitendo paradisum meretur. Unde supplices rogamus, clementissime Pater, per inclytæ **262** crucis innarrabile sacramentum, et per Domini nostri Jesu Christi Filii tui admirabile regnum, ut ejus festivitatem celebramus, hodiernum diem, in quo crucis nos omnes cum lætitia spiritali et modesta exultatione peragere, et inter cælestium virtutum laudes humilitatis nostræ voces suscipias, multiplici confessione ita dicentes: Sanctus.

XLVI. MISSA SANCTI JOHANNIS [b] APOSTOLI ET EVANGELISTÆ.

Omnipotens sempiterne Deus, qui hujus diei festivitatem fecisti ad lætitiam beati Johannis evangelistæ, da Ecclesiæ tuæ etiam amare quod credidit, et prædicare quod docuit. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Collectio.

Deus, qui per os beati Johannis evangelistæ Verbi tui arcana reserasti, præsta, quæsumus, ut quod ille nostris auribus excellenter infudit, intelligentiæ competenti eruditione capiamus. Per.

Post nomina.

Præsta, omnipotens Deus, ut Verbum caro factum, quod beatus Johannes evangelista prædicavit, per intercessionis suæ præsidium habitet semper in nobis. Per.

Ad pacem.

Pacem tuam, Domine, de cælo da nobis; et posside nos, ut non hæreat in visceribus nostris fraudulentus osculos proditoris; sed pax illa, quam tuis reliquisti discipulis, semper inlibata permaneat in cordibus nostris. Per.

Immolatio.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare est; nos tibi, omnipotens Deus, gratias agere, beati Johannis apostoli tui et evangelistæ natalia venerantes. Qui Domini nostri Jesu Christi Filii tui vocatione suscepta, terrenum respuit patrem ut posset invenire cælestem. Retia sæculi quibus implicabatur abjecit, ut æternitatis dona mente libera sectaretur. Natantem in fluctibus navem reliquit, ut ecclesiasticæ gubernationis tranquillitate consisteret. A piscium captione cessavit, ut animas mundanis gurgitibus immersas calamo doctrinæ salutaris abstraheret. Destitit pelagi profunda rimari, secretorum scrutator redditur divinorum; eo usque procedens, ut et in cœna mystica sacrosancto convivio ipsius recumberet pectore Salvatoris, et eum in cruce Dominus constitutus vicarium sui Magistri, Virginis filium subrogaret; et in principio Verbum, quod Deus erat apud Deum, ipse præ **263** ceteris ostenderet prædicando, per Christum Dominum nostrum.

[a] Hoc festum item præscriptum est in Ordine Gregoriano.

[b] Ad portam Latinam appellamus.

XLVII. MISSA PRIMA DIE IN ROGATIONIBUS.

In jejunio [a] hoc afflicti corpore, et corde contriti frequentamus ad te preces, clementissime Deus, ut cum abstinentia corporali abstinentia nobis vitiorum donetur: ut restricto corpore ab epulis, tu, qui es refectio vera, in nostris cordibus oriaris. Per.

Gratias tibi agimus, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui nos, post transgressionem jejunii vetitia contingendo, ad continentiam salutis reparasti per Christum; te in hoc jejunium supplices ac provoluti rogamus, ut dones nobis rectam a vitiis mentem, et Spiritu principali (qui est mortificationis amator) nos conrobores, ut post actum jejunium ad æternæ refectionis nos pascua perducas. Per.

Post nomina.

Tua sunt, Domine, alimonia quibus in cotidiano victu ad sustentationem reficimur, tuaque jejunia quibus carnem a lubrica voluptate, te præcipiente, restringimus. Tu ad consolationem nostram vicissitudines temporum disposuisti, ut tempus edendi corpora nostra refectio sobria aleret, et jejunandi tempus ea in justitiam tibi placitam faceret macerata. Hanc hostiam ob jejunium triduanæ macerationis a nobis oblatam sanctificans dignanter adsume, et præsta placatus ut, sopita delectatione corporea, mens ab iniquitatibus pariter conquiescat. Per.

Ad pacem.

Refectio tua, Domine, restrictis corporibus, in spiritu contribulato gustatur; et ideo, prostrati jejunii pænitentia, supplices exoramus, misericordia sola petentes quod opere non meremur; ut sentiamus in spiritu dilectionis tuæ pabulum suave, quod corda nostra ab epulis vacantia, ad proximi dilectionem succendat. Per.

Immolatio.

Vere dignum et justum est **264** te in observatione jejunii quærere, qui es panis verus et vivus de cælo descendens. Te itaque, humiliatis jejunio corporibus, mente famulantes devota, per hanc sacrificii immolationem rogamus, ut humiliationem jejunii hujus, quam pro nostris reatibus in hac triduana observatione persolvimus, ita intuearis placatus, ut a delictis jejunantes absolvas, quos incontinentia vorarum in pravitatis transgressione immersit. Per Christum Dominum.

XLVIII. ITEM MISSA SECUNDA DIE IN ROGATIONIBUS.

Deus, cujus exemplo jejunium datum est post gustum probibitionis, per inobedientiam ligni ingressum, tibi, Domine, corda nostra, in jejunii maceratione subjecta, per inlustrationem tuæ inspirationis sanctifica; et de cælestibus sedibus tuis nos in luto fæcis
A ac squalore jejunii substratos intuens, in virtutum successibus releva. Per.

Collectio.

Omnipotens sempiterne Deus, mundentur, quæsumus, viscera nostra a cunctis carnis delictis, jejunii adtenuatione confecta; ut in ipsius jejunii humilitate prostratis non valeat carnis infirmitas dominari: quia tu institutor sobrietatis, si vis, potes nostri citius misereri, ut spiritalia cogitemus, et concupiscentias carnis, te adjuvante, vincamus. Per.

Post nomina.

Deus, qui mentis puritatem adprobas, non jejunium a cibis solummodo gloriam humanam captantem, dignare oculos cordis nostri in hoc jejunio ita
B inluminare introrsus, ut tibi in his quæ homines nesciunt in occulto a vitiis jejunio placeamus: quia doni tui est hoc ipsum, quod a cibis abstinemus, sit muneris tui ut a peccatis etiam cum jejunio emundemur; et desiderabile fonte ubertatis ita hæc munera imbre sancti Spiritus perfunde, ut a jejunantibus percepta, cuncta vitia mundent, et virtutes inserant morum. Per.

Ad pacem.

In jejunii humilitate substratis, omnipotens sempiterne Deus, absterge omnem labem peccati, ut mundata nostri cordis arcana, cum abstinentia ciborum, jurgiorum etiam inquietudines exclusas, dilectio tua et proximi, nostris in cordibus pura succrescat. Per.

Contestatio.

C Vere dignum et justum est te tota cordis contritione in jejunio, omnipotens sempiterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Qui nos mysteriorum tuorum secretis informans, pacificum **265** nemus ore columbæ gestatum Noe oculis ostendens, nobis de virente arbore crucis gloriosum signum expressit; quem columbæ species in Christi decoravit honore, cunctis colendum Spiritus sanctificatione demonstrans. Cujus animalis innocentia esse similes præoptantes, ab eoque sanctificari Spiritu, cujus ipse sumpsit speciem, exorantes; in hoc jejunio triduana humiliatione instituto, invictum hoc signum [b] cum plebium cuneis præferentes, atque Majestatem tuam psallentii [c] modulatione laudantes, petimus, omnipotens, Deus, ut
D accipias cuncta plebis vota quæque quoquo ritu tibi reddit subjecta; et ita eos in hoc jejunio sanctifices, ut a cunctis mereantur exui peccatis. Per Christum Dominum.

XLIX. MISSA TERTIA DIE IN ROGATIONIBUS.

Deus, quem nullus mortalium sensus, usus carnis

[a] Non solam, ut modo, abstinentiam, sed etiam jejunium in Rogationibus præcipiunt concilia Gallicana, Aurelianense I, canone 27, et Turonense II canone 17. Unde « Rogationum operosissimam festivitatem » appellat Avitus in homilia de Rogationibus: « Festivitas siquidem est, cujus jucunditas tota sola sobrietas, cujus epulæ lacrymæ, cujus pastus esuries est. » Hæc « non per Gallias modo, sed pene per orbem totum » celebris initio homiliæ dicitur. Tunc lectum fuerat Evangelium ex Matthæi cap. VIII, de Christo Domino in navi dormiente, et a discipulis excitato; quod Evangelium in nostro Lectionario non præscribitur. Itaque varia erat Evangeliorum in diversis provinciis lectio, licet idem esset ubique Galliarum ordo ac ritus.

[b] Hinc probatur, quod in lib. II ex *Gregorio Turonensi* episcopo diximus, crucem in his supplicationibus fuisse prælatam.

[c] Avitus in Sermone de Rogationibus ait, *Mamertum* « cum Deo (definiisse) quidquid hodie Psalmis ac precibus mundus inclamat. »

illecebra prægravatus, nisi a te jejunii expiatione fuerit inlustratus, agnoscit, pelle de cordibus nostris cum abstinentia turbam vitiorum de ingluviæ saturitate gignentium, ut pura tibi serviat etiam post exactum jejunium, quam tu propitius donaveris, devotio novitatis. Per.

Collectio.

Jam in triduani jejunii fine conclusa, sinceritatem tuam, Domine, deprecamur in visceribus nostris, maceratione jejunii adflictis, advenire; et ut de atria tua sancta exaudias peccatores in squalore miseriarum jacentes rogamus; ut des nobis fontem gratiarum tuarum, et pandas iter quo post jejunium escarum carnalium itur ad refectionem pascuæ sempiternam. Per.

Post nomina.

Jejunantium, Domine, quæsumus, supplicum vota propitius intuere; et munera præsentia sanctificans, per perceptionem eorum occulta cordis nostri remedia tuæ clarifica pietatis: ut opera carnalia nec fluxa nos teneant, quos institutor jejunii Christus reparavit redemptor. Per.

Ad pacem.

Deus, qui intemperantiam saturitatis tuæ abstinentiæ dedicatione superasti, et puritatem castimoniæ, ut cognoscaris, dedisti; serenus nos tuo vultu circumspice, et jejunantibus pacem proximi et tuam largiaris; quam ad Patrem ascendens, **266** nobis reliquisti sectandam. Per.

Immolatio.

Vere dignum et justum est, satisque est dignum te solum a jejunantibus quærere, qui es magister abstinentiæ, et continentiæ remunerator æterne: quique a jejunantibus, fidele tantum corde exposcant, abstergis omnem maculam, quam saturitas contrahit indecens. Hoc itaque sanctum jejunium in Leviticis apicibus per famulum tuum Moysen evidentius declarasti: in quo jussisti ut humiliaremus animas nostras, ne exterminaremur, sicut esu gulæ deditus populus exterminatur. Quod etiam nobis Unigenitus tuus ita sanctificavit implendo, et ut regnum perditum per jejunium panderet, et peccatis veniam daret. Et ideo quæ instituisti jejunia suscipe libens, per ea nos a reatibus cunctis absolvens, per Christum Dominum nostrum.

Post Sanctus *per totas tres missas dicis:*

Hanc igitur oblationem familiæ tuæ tibi adstantis, quorum tibi fides cognita est, et nota devotio, quam tibi offerunt pro devotione animorum suorum, pro quorum tibi placitis desideriis supplicamus, memor esse dignare, Domine, sancte Pater, æterne Deus, in diebus jejuniorum ipsorum, ut a cunctis eos peccatis abstergas, et residuum temporis, quo eis alimoniorum perceptio concedetur, ita eos conservare digneris, ut sobriam vitam habentes, non involvantur peccatorum laqueis ab epulis excitatis, per Christum Dominum nostrum. Quam oblationem tu Deus in omnibus, quæsumus, benedictam, ascriptam. *Et reliqua.*

L. COLLECTIONES IN ROGATIONIBUS PER DIVERSA LOCA SANCTORUM.

In sancto Petro nunc [a].

Deus refugium pauperum, spes humilium, salusque miserorum, interveniente pro nobis beatissimo fundatore Ecclesiæ tuæ Petro, supplicationes supplicum tuorum in die triduani hujus jejunii clementer exaudi; et tranquillitatem a vitiis pariter et hostibus nostris concede temporibus, ut quos justitia flagellorum tuorum juste facere potest esse adflictos, abundantia misericordiæ tuæ, ipso beato Petro obtinente, faciat consolatos. Per.

Collectio.

Omnipotens sempiterne Deus, qui beato Petro apostolo, conlatis clavibus regni cælestis, animas [b] ligandi atque solvendi **267** pontificium tradidisti, exaudi propitius preces nostras in die jejunii hujus, et intercessione ejus, quæsumus, ut a peccatorum nostrorum nexibus liberemur. Per.

Collectio in sancto Paulo.

Vide, Domine, quæsumus, infirmitatem nostram; et in diebus jejuniorum istorum, quos trina consecratio trino numero facit extensos, interveniente beato apostolo tuo Paulo, celere nobis pietate succurre: ut quos justitia corripis, misericordia consoleris. Per.

Item collectio.

Exaudi, Domine, quæsumus, gemitum nostrum in diebus jejuniorum trino numero Trinitati sacratorum; et intercedente beato Paulo magistro nostro atque doctore, quæsumus, ne apud te plus valeat offensio delinquentium, quam miseratio tua, semper indulta fletibus supplicantium. Per.

Oratio in sancto Stephano.

Præsta, quæsumus, omnipotens et misericors Deus, ut fragilitati nostræ adflictæ in diebus istorum jejuniorum magnificus levita ac beatus Stephanus auxilium interventionis exhibeat: qui imitator dominicæ passionis et pietatis, primus in cruore martyrii enituit; et semper sit perfectus suffragator, atque, te concedente, promptus adjutor. Per.

Item collectio.

Preces nostras in hoc jejunio protentas, quæsumus, Domine, beati levitæ et martyris tui Stephani prosequatur oratio; et ut adsit nobis adflictis misericordia tua, ejus precibus adjuvemur. Per.

Oratio in sancto Martino.

Porrige dexteram tuam, quæsumus, Domine, plebi tuæ, in die jejuniorum suorum misericordiam postulanti; ut, intercedente beato Martino, terrores imminentes declinemus, et solatia vitæ immortalitatis accipiamus, et sempiterna gaudia comprehendamus. Per.

Item alia.

Deus auctor jejunii, institutor abstinentiæ, qui jejunii formam complectens, submovisti ingluviem sa-

[a] Hæc particula *nunc* passim occurrit in Missali Gallicano.

[b] Sic in vetustis aliis Mss. in Collecta seu oratione de sancto Petro, ubi modo legitur absolute *ligandi*, omissa voce *animas*.

tatitatis, ut in nobis castimoniæ sobrietas regnaret; respice, Domine, propitius super hos supplices tuos, jejunio triduanæ abstinentiæ vacantes; et intercedente summo viro beato Martino, gratiam tuam benedictionis tuæ nobis omnibus ab eo exoratus infunde; ut sicut hoc jejunium ad cultus tui timorem constitutum vincit ingluviem gulæ, ita inluminatio tua in sensibus nostris superet omnem nostrorum fomitem vitiorum. Per.

Oratio in sancto Gregorio.

Omnipotens sempiterne Deus, **268** jejuni, de tuis etiam donis satiati, vel qualibet maceratione confecti, majestatem tuam supplices exoramus, ut expulsis de cordibus nostris peccatorum tenebris, in die hac jejunii, intercedente summo antistite nostro et divinorum mysteriorum capace Gregorio, ad veram lucem, quæ Christus est, nos facias pervenire.

Collectio.

Omnipotens sempiterne Deus, cujus jussu caro a voluptatibus jejunii maceratione restringitur, et Satorem suum caro nostra, per sobrietatem restricta, cognoscit, per intercessionem summi apostolici Patris nostri Gregorii, in hoc jejunio tribue cunctis immaculatum in te credentibus exercere cultum; ut etiam si jejunantibus vitia succedunt, et deserunt virtutes, tua erga eos, Pater omnipotens, custodia perseveret. Per.

LI. MISSA IN ASCENSIONE [a] DOMINI.

Deus, qui Ecclesiam tuam evangelicæ exhortatione doctrinæ quæ sursum sunt jubes sapere, et ad eam se altitudinem ad quam Salvator mundi conscendit erigere, da supplicibus tuis subsequi intellectu quod multi viderunt conspectu; ut in secundo Mediatoris adventu ditentur donis, qui tuis crediderunt promissis. Per.

Præsta nobis, omnipotens et misericors Deus, ut sicut humani generis Salvatorem consedere tecum in tua majestate confidimus, ita usque ad consummationem sæculi manere nobiscum, quemadmodum est pollicitus, sentiamus. Per.

Post nomina.

Sacrificium, Domine, pro Filii tui in cælis hodie Ascensione deferimus; præsta, quæsumus, ut ad tuam gloriam per ipsum his commerciis venerandis surgamus. Per.

Ad pacem.

Deus, qui dum subsellia Deitatis ascendis, observare nos pacem evangelica auctoritate non desinis docere, da nobis placidus pacem tuam, ut dum discordiæ prona refugimus, cæli ardua consequamur. Per.

Immolatio.

Vere dignum et justum est, per Christum Dominum nostrum. Qui mortuus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. Ascendit super omnes cælos; et exaltatus throno A gloriæ tuæ, sedetque ad dexteram tuam, promissum sanctum Spiritum in filios adoptionis effudit. Unde lætantes inter altaria tua, Domine **269** virtutum, hostias tibi laudis offerimus cum angelis et archangelis, per Christum Dominum.

LII. MISSA IN DIE SANCTO [b] PENTECOSTEN.

Deus, inluminatio et vita credentium, cujus munerum ineffabilis magnitudo hodiernæ festivitatis testimonio celebratur, da populis tuis capere intellectu quod didicere miraculo, ut adoptio, quam in eos Spiritus sanctus advocavit, nihil in dilectione tepidum, nihil habeat in confessione diversum. Per.

Collectio.

Mentes nostras, quæsumus Domine, Paraclitus Spiritus, qui de te procedit, inluminet; et ad omne B opus bonum perducat, sicut nobis promisit Filius veritatis. Per.

Post nomina.

Munera nostra, quæsumus Domine, sancti Spiritus tui dignatione sacrentur, per quæ a peccatis omnibus adoptionis tuæ filii renascamur. Per.

Ad pacem.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, cujus Spiritu totum corpus Ecclesiæ multiplicatur et regitur, conserva in novam familiæ tuæ progeniem sanctificationis gratiam, quam dedisti; ut corpore et mente renovati, puram tibi animam cum securitate pacis et purum pectus semper exhibeant. Per.

Immolatio.

Vere dignum et justum est, nos tibi semper hic et C ubique gratias agere, et gloriari in operibus tuis, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, in hoc præcipue die, in quo sacratissimum Pascha quinquaginta dierum mysteriis tegitur; et per sua vestigia, recursantibus dierum spatiis, colleguntur, et dispersio linguarum, quæ in confusione facta fuerat, per Spiritum sanctum adunatur. Hodie enim de cælis repente sonum audientes apostoli, unius fidei Symbulum exceperunt, et linguis variis Evangelii tui gloriam gentibus tradiderunt, per Christum Dominum nostrum.

LIII. MISSA SANCTORUM FERREOLI ET FERRUCIONIS.

Dominum Deum nostrum, fratres carissimi, supplices exoremus, qui sanctis martyribus suis Ferreolo D et Ferruccioni quædam tribuit futurorum præmia gaudiorum in ipsa præsentium conditione certaminum **270** (dum per inextinguibilem sui amoris ardorem intelligunt suavitatem vitæ damnis adquirere, et mortem moriendo calcare: quibus dum prætervolans hic dies per urgentium pœnarum acerbitatem concluditur, aditus æternæ lucis aperitur), det nobis famulis suis, ut sicut illos nulla tormentorum genera, corpore licet deserente, fregerunt, ita nos nullæ mundi hujus inlecebræ a suo proposito servitutis perniciosa securitate deflectant; ut virtutem fidei nostræ divinus ignis suæ caritatis accendat, et omnia

[a] Inter Alcimi Aviti fragmenta unum est ex sermone de Ascensione Domini.

[b] Et de hoc festo habentur duo fragmenta ex sermone Aviti, in quorum primo egregius locus est de Spiritus sancti divinitate.

in nobis corporalium vitiorum fundamenta consumat. Per.

Collectio.

Deus, cujus amorem piissimi confessores et martyres tui Ferreolus et Ferrucio cruore adserunt, et morte confirmant; qui dum tibi tam libenter sumptum a te vitæ munus impendunt, neminem non pro Vita mori testantur; concede ut fidem quam cordibus nostris proprio inscriptam sanguine reliquerunt, vitæ meritis excolamus; et quod in eis admiramur imitemur, quod colimus diligamus, quod laude prosequimur conversatione sectemur. Per

Post nomina.

Recensitis nominibus fratrum carorumque nostrorum, oremus Dominicam misericordiam, ut in medio Hierusalem in congregatione sanctorum hæc nomina sibi faciat ab angelo sanctificationis in beatitudinem æterni gaudii recenseri; sacrificiumque hoc nostrum sicut in præformationem Melchisedech, in virtute sanctificet; preces quoque offerentium hanc oblationem propitiatus exaudiat in commemorationem beatissimorum martyrum Ferreoli et Ferrucionis, omniumque sanctorum; ut eorum precibus adjuti, non solum viventibus præsidia, verum etiam defunctis caris nostris requiem obtinere mereantur. Per.

Collectio ad pacem

Mirabilis in sanctis tuis, Domine virtutum, et peccatoribus nobis beatissimorum martyrum tuorum Ferreoli et Ferrucionis patrocinio largire. Illi coronas insignes gemmibus, lapidibus pretiosis martyrii virtute meruerunt; nos eorum suffragiis, te donante, delictorum veniam consequamur; et concede nobis ut conjunctio labiorum copula efficiatur animarum, et ministerium osculi perpetuæ proficiat caritati. Per.

Contestatio.

Dignum et justum est. Vere dignum et justum est: quotienscumque pugnas sanctorum recolimus, te laudamus; et in quo martyres tuos Ferreolum et Ferrucionem proferimus, tuis virtutibus **271** adscribamur; quia illorum corona tua est gloria, qui per unicum Filium tuum Jesum Christum Dominum ac Salvatorem nostrum mortalia corpora docuisti pretiosi palmam portare martyrii. Juste autem tuis meritis exhibemus, quo fortissimorum martyrum facta veneramur, qui humanas mentes ad certamen cælestis gloriæ amore tuæ pietatis accendis. Tuæ namque virtutis est præmium pœna sanctorum. Nam in qua subjacuerunt sævi membra carnificis, tibi servit martyrum effusus sanguis, tibi triumphum reportat manus cruenta lictoris; quique gladio voluntaria colla subposuit, tibi vicit; quique ungulis flammisque subjacuit, tui palmam nominis reportavit. Habes ergo, Domine, in quo exultes, quotienscumque tantæ virtutis memoriam recolimus; nec immerito singulis quibusque cælestia dona disponis, qui tantum per sanctos tuos undique amorem adquiris. Quis non post tantam pietatis tuæ magnificentiam,

A animum ad martyrii vota componat? aut quis non provocetur ad pugnam, cum videat magno laboris fructu remuneratam martyrum fuisse victoriam? Rogamus ergo, Domine, ut in commemorationem sanctorum tuorum Ferreoli et Ferrucionis, illorum pretiosæ virtutis memoriam recolentes, partem remunerationis admittas; ac præstes ut familia tua perseverare cursum cœpti laboris expediat: quatenus qui in te credunt, et tibi serviunt, etsi non in primis, vel in secunda remunerationis sorte, locum apud te mereantur obtinere justitiæ. Et ideo cum angelis atque archangelis clamant dicentes.

LIV. MISSA IN NATIVITATE SANCTI JOHANNIS BAPTISTÆ.

Deus, qui beatum Johannem Baptistam veritatis testimonio **decorasti, da nobis quæsumus, humilitatis**
B ejus exemplum **audire, ut desideremus** intelligere **quod exercuit, et adsequi toto amore quod meruit. Per Jesum Christum.**

Collectio sequitur.

Omnipotens sempiterne Deus, **qui beatissimum** præcursorem tuum Johannem Baptistam ad præparandas Unigeniti tui vias nasci jussisti, præsta, quæsumus ut intercessionis ejus auxilium tribuas, et ad implenda mandata præpares voluntates. Per Dominum nostrum.

Post nomina

Omnipotens sempiterne Deus, qui hunc diem honorabilem nobis in beati Johannis Baptistæ nativitate fecisti insignem, quæsumus, ut tuus Præcursor (quo **272** inter natos mulierum omnibus major non sur-
C rexit) nostram fragilitatem tuæ pietati commendet; et caris nostris, quorum sunt nomina recitata, ita refrigerium pietatis impetret, ut ibi recipiantur vel ultimi, ubi summus præminet in regno cælorum Baptista. Quod ipse.

Collectio ad pacem.

Deus [a] **qui præsentem diem honorabilem nobis in beati Johannis nativitate fecisti, da populis tuis spiritalium gratiam gaudiorum, et omnium fidelium mentes dirige in viam salutis et pacis. Per.**

Immolatio.

Vere dignum est nos tibi semper hic et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Qui in omnium sanctorum tuorum es splendore mirabilis; qui præsentem diem honorabi-
D lem nobis in beati Johannis nativitate fecisti; ut, gratiæ tuæ operante virtute, ille (quo inter natos mulierum nullus major) oriretur; da populis tuis eruditionem spiritalium gaudiorum, et omnium fidelium mentes dirige in viam salutis et pacis; ut quem manifestavit testificatio nuntii, impleat præsentia nuntiati, per Christum Dominum nostrum. Per quem Majestatem tuam.

Benedictio [b] populi.

Deus, qui per Zachariæ loquelam manifestasti nativitatem sancti Johannis, † præsta, quæsumus, ut qui natalitia ejus devotissime colimus, intercessione

[a] Hæc Collectio eadem in Ordine Gregoriano.
[b] Tres cruces hic denotant trinam populi benedictionem.

illius gaudeamus. † Ut populus tuus, qui ad nativitatem ejus convenerunt, salventur meritis per interventum omnium sanctorum et deprecationem illius meritis adjuventur. † Da, Domine, ut illis angelus Gabriel (quo Zacharias loquente obmutuit) intercessor adsistat, et meritis illius adjuventur et moribus.

LV. MISSA SANCTORUM PETRI ET PAULI.

Omnipotens [a] sempiterne Deus, qui hunc diem beatissimorum apostolorum Petri et Pauli martyrio consecrasti, da Ecclesiæ tuæ toto terrarum orbe diffusæ, eorum semper magisterio gubernari, per quos sumpsit religionis exordium. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Collectio sequitur.

Exaudi, quæsumus, Domine, populum tuum cum sanctorum apostolorum tuorum Petri et Pauli patrocinio supplicantem; **273** ut tuo auxilio servati, secura tibi possit devotione servire. Per Jesum.

Collectio post nomina.

Apostolorum tuorum, Domine, beatorum Petri et Pauli desiderata sollemnia recensemus, præsta, quæsumus, ut honora gloria passionis, sicut illis magnificentiam tribuit sempiternam, ita nobis veniam largiatur optatam; et nomina eorum quæ recitata sunt in libro vitæ censeas deputari. Per eum, qui tecum vivit.

Collectio ad pacem.

Deus pacis conditor, Deus caritatis indultor, da nobis placidus pacem tuam, et præsta ut dum sanctorum tuorum apostolorum Petri et Pauli festa celebramus, per eorum intercessionem pacis securitatem cum peccatorum venia consequi mereamur. Per Dominum nostrum Jesum.

Immolatio missæ.

Vere dignum et justum est nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: præcipue hodie in honorem beatissimorum apostolorum et martyrum tuorum Petri et Pauli: quos ita electio tua tibi consecrare dignata est, ut beati Petri sæcularem piscandi artem in divinum dogma converteret, quatenus humanum genus de profundo istius mundi præceptorum tuorum retibus liberares. Nam coapostolo ejus Paulo mentem cum nomine commutasti; et quem prius persecutorem metuebat Ecclesia, nunc cælestium mandatorum lætatur se habere doctorem. Paulus cæcatus est ut videret, Petrus negavit ut crederet. Huic claves cælestis imperii tradidisti, illi ad evocandas gentes divinæ legis scientiam contulisti. Nam ille introducit, hic aperit. Ambo igitur virtutis æternæ præmia sunt adepti. Hunc dextera tua gradientem in elemento liquido, ne mergeretur, erexit; illum autem tertio naufragantem profunda pelagi fecit vitare discrimina. Hic portas inferni, ille mortis vicit aculeum. Paulus capite plectitur, quia gentibus caput fidei comprobatur; Petrus autem præmissis in cruce vestigiis Caput omnium nostrum secutus est Christum. Cui merito om.

Benedictio populi in natale apostolorum Petri et Pauli.

Deus, qui membris Ecclesiæ, velut gemellum lumen, quo caveantur tenebræ, fecisti Petri lacrymas, Pauli litteras coruscare. Amen. Hanc plebem placitus inspice: qui cælos facis aperire Petro in clave, Paulo in dogmate. Amen. **274** Ut præviantibus ducibus illic grex possit accedere, quo pervenerunt pariter tam ille Pastor suspendio, quam iste doctor per gladium in congresso. Per Dominum nostrum.

LVI. MISSA IN NATALE [b] UNIUS APOSTOLI ET MARTYRIS.

Domine Deus, omnium Sanctorum splendor mirabilis, qui hunc diem beati apostoli tui ill. martyrio consecrasi, da Ecclesiæ tuæ digne de tanto gaudere apostolo, ut aput misericordiam tuam, et exemplo ejus juvemur, et meritis. Per Dominum nostrum Filium tuum.

Collectio sequitur.

Majestatem tuam, Domine, suppliciter exoramus; ut sicut Ecclesiæ tuæ beatus ill. apostolus prædicator et doctor exstitit, ita sit pro nobis perpetuus suffragator. Per Dominum nostrum Jesum.

Collectio post nomina.

Lætificet nos, quæsumus, Domine, munus oblatum; ut sicut in apostolo tuo te mirabilem prædicamus, sic per illum præsumamus indulgentiæ largitatem. Præsta nobis ejus desiderata commercia; ut cujus perpetuam dignitatem sacrosancto mysterio frequentamus in terris, et præsentia nobis subsidia postulet et æterna. Per Dominum nostrum.

Contestatio.

Vere dignum et justum est te laudare, omnipotens Deus, præcipue in beati apostoli tui ill. festivitate, in qua gloriosus ejus sanguis pro Christo effusus est. Cujus venerabilis annuæ recursionis sollemnitas et perpetua semper, et nova est; quia et in conspectu tuæ Majestatis permanet mors tuorum pretiosa justorum; et restaurantur incrementa lætitiæ, cum felicitatis æternæ recoluntur exordia. Supplices te rogamus, omnipotens Deus, ut nobis donare digneris apostolum tuum ill. pro peccatis nostris intercessorem, necessitatibus patronum; ut qui pro veritate sacrum sanguinem fudit, ipse ante conspectum Majestatis tuæ vota nostra suscipiat. Et ita ei obsequiorum nostrorum officiositate placeamus, ut dum nos ei supplicamus in terris, ille nos commendare dignetur in cælis Domino Jesu Christo. Cui merito omnes angel.

LVII. MISSA IN DIEM PASSIONIS SANCTI JOHANNIS BAPTISTÆ ET MARTYRIS.

275 Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum humili confessione et supplici devotione, fratres carissimi, unianimes obsecremus; ut nos hodie vaticinatæ Vocis, Verbi Præcursoris, legum *Limitis*, Lucernæ lucentis, sancti martyris Baptistæ Johannis passionem celebrantibus, ejusdem intercessione in-

[a] Affinis est hæc oratio Gregorianæ.

[b] Deest hæc missa communis in Lectionario nostro, in quo nullum est Commune Apostolorum.

luminet, defendat, et sanctificet; ut qui pro veritate A sacrum sanguinem fudit, pro nobis ad Deum preces fundere dignetur. Per Dominum n.

Collectio sequitur.

In honorem beatissimi martyris tui Baptistæ Johannis, cujus hodie passionem celebramus, his Majestati tuæ, omnipotens Deus, laudibus servientes, sollemnia festa concinimus, suppliciter deprecantes, ut cujus meritis obsequimur, ejus, te donante, aput clementiam tuam precibus adjuvemur. Per.

Post nomina.

Munera populi tui, omnipotens Deus, quæ tibi in hac beatissimi Martyris tui Baptistæ Johannis festivitate deferimus, quæsumus, propitiatus intende; ut perfecti hujus sacrificii sanctificatione purgati, nostrorum a te mereamur consequi veniam delicto- B rum. Per.

Collectio ad pacem.

Suscipe, quæsumus, Domine, preces nostras, et intercessione martyris tui Baptistæ Johannis, quem in tuo honore veneramur, Ecclesiæ tuæ vota confirma: qui etiam dignus est habitus ut ei te baptizandum, mundi Salvator, offerres. Dignum est enim hoc mereri, ut omnes nos baptismatis tui gratia consecutos, meritorum suorum intercessione, conciliet Salvator mundi.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est, æquum et salutare est, nos tibi semper agere gratias, omnipotens et misericors Deus, inter has sacramentorum epulas, martyris tui caput cum evangelica recordatione misceri, et C velut in disco metalli radiantis, ita super mensam tuæ propitiationis offerri. Sit ergo nobis, Domine, jocunda laudatio, sit in honorem Martyris recordatio cantici triumphalis. Et cum his cælestibus supernisque virtutibus fidelis populi symphonia misceatur, quæ a dextris tuis consona voce sub trina repetitione cantant, dicentes. Sanctus, Sanctus, Sanctus.

LVIII. MISSA IN NATALE SANCTI SIXTI PAPÆ URBIS ROMÆ.

276 Domine Deus, fidelium insuperabilis fortitudo, qui inter mundanæ conversationis adversa sanctorum nos maxime glorificatione solaris,... tui indesinenter accendis, excita, Domine, in Ecclesia tua Spiritum, cui ille servivit; ut studeamus diligere quod amavit, et opere exercere quod docuit. Per Dominum nostrum Jesum Filium tuum. D

Collectio sequitur.

Præsta nobis, omnipotens et misericors Deus, ut beati Sixti martyris tui repetita sollemnitas, et liberationem nobis perfectam tribuat, et salutem. Per Dominum nostrum.

Collectio post nomina.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et intercessione martyris tui Sixti perpetuam nobis misericordiam benignus impende; et nomina quæ recitata sunt nostrorum carorum in cælesti pagina jubeas intimari. Per Dominum nostrum.

Collectio ad pacem.

Accipe, quæsumus, Domine, munera dignanter oblata, et beati Sixti episcopi et martyris suffragantibus meritis, ad nostræ salutis augmentum provenire concede; et illam, quæ in eo flagravit fortis dilectio, in nobis adspira benignus. Per eum q.

Immolatio missæ.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare est, tibi assiduas laudes canere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Qui per adventum suum credentes in se homines ad cælestia regna transire permisit: quoniam hii qui se tuæ testes offerunt veritatis, inimicum, dum occiduntur, occidunt. Ex quibus est sanctus ac venerabilis Sixtus martyr, cujus hodie sollemnitas celebratur: qui dum apostolicæ sedis excepisset insignia, et se primum esse conspiceret sacerdotum, occasionem salutaris passionis excipiens, non tantum sæcularis exuit sordes contagii, verum etiam exemplum fuit ceteris. Nam mox suus quoque minister eximius venerabilis Laurentius, victoriæ palmam imitatus, accepit ornamentum quo debuit pœnam subire, ut gloriam mereretur æternam consequere. Per Christum.

LIX. MISSA IN NATALE SANCTI LAURENTI MARTYRIS.

Deus, fidelium tuorum salvator et rector, omnipotens sempiterne Deus, adesto votis sollemnitatis hodiernæ; et **277** Ecclesiæ gaudiis de gloriosa martyris tui passione beati Laurenti conceptis, benignus adspira: augeatur omnium fides tantæ virtutis ortu, et corda lætantium supplicio martyrum igniantur; ut apud misericordiam tuam illius juvemur merito, cujus exultamus exemplo. Per Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

Deus, mundi creator et rector, qui hunc diem in levitæ tui Laurenti martyrio consecrasti, exaudi propitius supplices tuos, et concede ut omnes qui martyrii ejus merita veneramur, intercessionibus ejus ab æternis gehennæ incendiis liberemur. Per Dominum.

Collectio post nomina.

Concede nobis, Domine, gratiam tuam in beati Laurenti martyris celebritate multiplicem; ut de tanti agone certaminis discat populus Christianus, et firma solidari patientia, et pia exultare victoria.

Collectio ad pacem.

Sancti Laurenti nos, Domine, quæsumus, precatio justa tueatur; et quod nostra conscientia non præsumit, ejus nobis, qui tibi placuit, oratione donetur. Per Dominum nostrum Filium tuum.

Immolatio missæ.

Vere dignum et justum est, omnipotens sempiterne Deus, tibi in tanti martyris Laurenti... laudis hostias immolare, qui hostiam viventem hodie in ipsius levitæ tui beati Laurenti martyris ministerio per florem casti corporis accepisti. Cujus vocem per hymnidicum modolamini [a] psalmi audivimus, canentis

[a] Lege *modulum*, vel *modulati*. Hic ergo versiculus tunc in festo sancti Laurentii, uti nunc, canebatur in Ordine Gallicano.

atque dicentis : Probasti cor meum, Deus, et visitasti nocte, id est in tenebris sæculi; igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. O gloriosa certaminis virtus ! o inconcussa constantia confitentis ! Striduut membra viventia super craticulam imposita; et prunis sævientibus, anhelantes, incensum suum in modum thymiamatis divinis naribus exhibent odorem. Dicit enim Martyr ipse cum Paulo : Christi bonus odor sumus Deo. Non enim cogitabat quomodo in terra positus, a passionis periculo liberaretur, sed quomodo inter martyres in cælis coronaretur. Per Christum Dominum nostrum. Per quem.

LX. MISSA SANCTI YPPOLITI MARTYRIS.

278 Da nobis, omnipotens et misericors Deus, ut beati Yppoliti martyris tui veneranda solemnitas, et devotionem nobis augeat et salutem. Per Dominum nostrum Filium tuum.

Collectio sequitur.

Præsta nobis, omnipotens et misericors Deus, ut beati Yppoliti martyris tui repetita solemnitas, et liberationem nobis perfectam tribuat, et salutem. Per Dominum nostrum.

Collectio post nomina.

Deus, tuorum gloria, martyri tuo Yppolyto, quæsumus, ut pro nobis supplicantem..., omnia nobis prospera concede. Per Dominum nostrum Filium tuum.

Collectio ad pacem.

Ut nobis tua, Domine, remedia dent salutem, beatus Yppolitus martyr, quæsumus, pro nobis supplicans copiosus audiatur. Per Dominum nostrum.

Immolatio missæ.

Vere dignum et justum est, omnipotens æterne Deus. Qui beatum Yppolitum, tyrannicis adhuc obsequiis occupatum, subito fecisti Laurenti socium. Qui spiritali ardore succensus, dum unigenitum Filium tuum Dominum nostrum coram potestatibus veraciter confitetur, pœnis subjicitur, vinculis inligatur, cardis configitur, equorum ferocitate disjungitur; et adepta palma martyrii, vita perpetua cum lucratore et magistro Laurentio coronatur. Per Christum Dominum nostrum.

LXI. MISSA IN NATALE SANCTORUM MARTYRUM CORNILI ET CYPRIANI [a].

Sancte Domine omnipotens, quem Cornilius et Cyprianus, triumphali sanguine confitendo, venerabiles extiterunt, præsta, quæsumus, ut uterque nobis jugiter suffragentur. Per.

Collectio sequitur.

Sanctus Cornilius et Cyprianus suffragia nobis, Domine, consueta dependant, et pari semper intercessione nos foveant. Per Dominum.

Collectio post nomina.

Beatorum martyrum pariterque pontificum Cornili et Cypriani nos, quæsumus, festa tueantur; eorum nos tibi, Domine, commendet oratio, ut caris nostris qui in Christo dormiunt refrigeria æterna concedas. Per.

Collectio ad pacem.

Prætende nobis misericordiam 279 tuam, et esto populi tui defensor et custos, ut sanctorum tuorum Cornili et Cypriani veneranda sollemnia securo possint frequentare conventu. Per

Immolatio missæ.

Dignum et justum est semper et ubique tibi gratias agere, omnipotens æterne Deus, teque in sanctorum martyrum prædicare virtute : quos discretis terrarum partibus greges sacros pascentes, una eademque fide, de diversis licet temporibus, consonante, parique nominis tui confessione coronasti, per Dominum nostrum. Per quem.

LXII. MISSA IN NATALE SANCTORUM GERMANORUM JOHANNIS ET PAULI.

Quæsumus [b], omnipotens et misericors Deus, ut nos geminata lætitia hodiernæ festivitatis excipiat, quæ de beatorum martyrum tuorum Johannis et Pauli glorificatione procedit, quos eadem fides et passio fecit esse germanos. Per.

Collectio sequitur.

Omnipotens sempiterne Deus, ne apud justitiam tuam peccata nostra nos adgravent, germanorum martyrum suffragiis adjuvemur, quos et partus, una et par martyrii palma conjunxit. Per.

Collectio post nomina.

Suscipe, Domine, propitius preces nostras, et tuorum deprecatione justorum Johannis et Pauli, pietati tuæ perfice benignus acceptas; et quos sanguinis propinquitas conjunxit et fides, patrocinium nobis deferant solaminis. Per.

Collectio ad pacem.

Intende, Domine, munera, quæsumus, altaribus tuis pro beatorum martyrum tuorum Johannis et Pauli commemoratione proposita; ut sicut per hæc beata mysteria illis gloriam contulisti, nobis indulgentiam largiaris. Per Dominum.

Immolatio missæ.

Vere satis est dignum atque justum in horum martyrum Johannis et Pauli, germanitate pariter et beatitudine consortes, tibi, omnipotens Deus, dicere laudes : quos et fratres sorte nascendi, et magnifica præstitisti passione germanos, ut simul essent venerandæ gloria genitricis, et florentissima proles Ecclesiæ. In quorum memoria passionis oblatum sacrificium accipe libens, Domine, et per eum nos cum ipsorum Martyrum intercessione emunda; ut liberis vocibus et consonis mentibus tibi hymnum dicere laudis mereamur, cum angelis et 280 archangelis clamantes : Sanctus

LXIII. MISSA IN NATALE BEATISSIMI SINFURIANI MARTYRIS.

Sacratam mysteriis cælestibus diem ad officium devotionis nostræ sollemnitatis ingressi, fratres di-

[a] Tam celebre quondam erat his in partibus sancti Cypriani festum, ut ab eo sequentes in Adventum Dominicæ, prima, secunda, et sic deinceps numerarentur.

[b] Eadem nunc in Ordine Gregoriano. Hæc missa extra ordinem, uti et sequens. De his fratribus lege epigramma in tomo IV Analectorum, Damaso (ut puto) auctore.

Jactissimi, laudemus Dominum in sanctis suis; A eumque in beatissimi Sinfuriani martyris honore veneremur, agentes ei gratias pro triumphis ejus et gloria; quem adversus corporis infirmitatem pœnarumque sævitiam, spiritus fortitudine dimicantem, spei viribus roboravit, muro credulitatis inclusit, successuque victoriæ ad præmia immortalitatis invexit. Oremus quoque ut nos in hoc sæculo, etsi non pari agone certantibus, similis fortitudo non desinat; et sicut illum exhortatio piæ matris extulit ad peragendam certaminis hujus victoriam, ita nos catholicæ fides Ecclesiæ inreprehensibiliter custodita perducat ad veniam, provehat ad coronam. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Collectio sequitur.

Sanctorum omnium gloriosa protectio, Deus, qui beato martyri tuo Sinfuriano auxilium non negasti, et per iniqua mortis ludibria ad hanc gloriam vocare dignatus es, præsta ut similes nos fides martyrio copulet, quos tempus passionis in stadio non reliquit; ac sicut illum iter durum et scopulosum per ærumnas passionum paradiso conlocavit, ita nos præsentium voluptatum contemptus... Per Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

Recitatis nominibus offerentum, fratres carissimi, omnipotentis Dei misericordiam deprecemur, ut plebi quæ in honore beati Sinfuriani martyris vota reddit altaribus, divinæ credulitatis infundatur affectus; ut ejus administratione firmentur, qui Martyris meritis non junguntur; ac sicut ille post carceris septa, post pœnarum ligamina, postque famis inediam, æternitatis gaudia infinita perfruitur, ita defunctorum animæ, laxatis inferni presseris, Abrahæ patris gremio conlocentur. Quod ipse præst. dignetur q.

Collectio ad pacem.

Largitor bonorum omnium, Deus, qui inter illas martyrum splendentium nivea fide catervas, toto orbe terrarum gratia coruscante diffusas, pretiosum peculiaremque nobis beatum Sinfurianum martyrem indulsisti, largire cotidianis supplicum 281 tuorum votis, ut in cujus festa devoto exultamus trepudio, ejus in posterum consortio conjungamur; hominum osculis corporalibus, spiritalibus alligari mereamur affectibus. Per.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est, æquum et salutare est, nos D tibi in honore beati martyris tui Sinfuriani laudum hostias immolare, Domine Deus æterne. In cujus nos sollemnitate confortat vel ratio manifesta rerum, vel eruditio perfecta virtutum: qui splendere meruit non solum terrenorum claritate natalium, verum etiam sublimitate cælestium virtutum; et Fausti [a] fulgidus genere, fausti martyrii levatur in culmine. Qui beatos patres Andochium Benignumque secutus, per martyrii flagrantiam electus pervenit ad palmam; qui dum adflictionem sequitur præsentium, instructionem effecit posterorum. Et materno conloquio pietate transfertur ad præmium, cum ei insinuatur non debere mortem metuere, quia martyribus vita non tollitur, sed mutatur. O admiranda gratiarum fides! quæ de beato filio vitam glorioso exultat affectu; et quæ lugere credebatur, gaudere cognoscitur: secura de regni tui præmiis, filium exhortatur cum ingenti lætitia, scientes morientes in Christo, vivere, et amissam vitam, eo restaurante, recipere. Digne ergo hic honoratur in nomine tuo, qui te honoravit in sanguine suo; qui pro te afflictus est in supplicio, per te glorificatus est in sepulcro; qui te honoravit in gladio, tecum regnat in cælo; qui per angustiam præsentium tribulationum pervenire meruit ad amplitudinem cælestium gaudiorum, per Christum Dominum nostrum. Per q.

B LXIV. MISSA SANCTI AC BEATISSIMI MAURICII CUM SOCIIS SUIS.

Omnipotentis Domini misericordiam in hujus diei sex millium sexcentorum martyrum sollemnitate, fratres carissimi, deprecemur, ut qui tantæ plebi gloriam martyrii contulit, ita nobis diei inmensa peccaminum misericordiæ suæ largitate lætificet. Per Dominum nostrum Jesum.

Collectio sequitur.

Deus, qui sanctis tuis Acaunensebus pro tuitione Christiani nominis persecutionis audaciam sustulisti, eorumque animum ad adepiscendam dignitatis tuæ martyrio præfulgentem gratiam incitasti, exaudi supplices tuos, et præsta ut sicut illi tuo munere 282 meruerunt beatifice coronari, ita eorum suffragiis ab C omni conluvione peccati, te auxiliante, reddamur innoxii. Per Dominum.

Collectio post nomina.

Auditis nominibus carorum nostrorum, omnipotentem Dominum deprecemur, ut plebis suæ ministrorumque vota suscipiens, oblationes nostras, quas in commemorationem sanctorum Acauninsium, ac pro spiritibus carorum nostrorum offerimus, in odorem bonæ suavitatis accipiat. Unde supplices simus, ut beatissimorum patriarcharum, prophetarum, apostolorum, et martyrum, omniumque sanctorum piis precibus adjuvemur. Per.

Collectio ad pacem.

Deus, cui acceptissimum ac jucundissimum sacrificium est sanctorum tuorum fides atque devotio, adesto familiæ tuæ tibi supplici, misericordiam tuam per sanctorum tuorum Acauninsium suffragia postulanti; et da ut qui te peccatorum suorum errore læserunt, placere tibi per sanctorum tuorum intercessionem mereantur. Per.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est. Vere æquum et justum est nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Tu enim, Domine, Thebæorum exercitum, ad populi tui supplicium destinatum, ita subita jussionis tuæ gratia revocasti, ut plus eligerent sedula devotione interfici, quam de Christianorum sanguine satiari; nec cum tantis [b] ut te auxi-

[a] Faustus, Symphoriani pater, genere illustris, ex Actis et ex hoc loco.

[b] An *cunctantes?* Mendosa etiam quæ sequuntur.

ante, persecutionis onus excepere. cervices suas persequentibus inclinare. Et cum rabies inimici decerneret, ut Dei populus denumerationis instantia deperiret, ille raptus est decimus, qui anticipatione martyrii fieret primitivus. Clamor in castris oritur, virtus dimicandi contemnitur; de adsumatione martyrii contentio ardua commovetur : Dei populus ferro confoditur, sanguis innocentum effunditur, fides inlibata servatur. Sic, Domine, milites protegis tuos, ut nec defuerit in passione patientia, nec in confessione constantia. Inter beatorum bella et beata certamina, plus metuit gloriosa confessio de commilitonum consortio dividi, quam manus carnificis gloriari. Totus namque Dei populus tanta ardoris fidei alacritate flagrabat, ut si tardaretur persecutio corporis, præcederet devotio passionis. Tanta enim fuit constantia populi, et.... inimici, ut nec furor inveneril postmodum quod occideret, nec gloriosum remanserit **283** quod periret. Factus est sacer ille Agaunensium locus per suffragia Martyrum salus præsentium, præsidium futurorum : quem sanguinis unda perfudit, pretiosorum corporum societas consecravit. Unde merito tibi, Domine, inter choros martyrum et voces angelorum laudes tibi debitas agimus cum exultatione dicentes. Sanctus.

Collectio post *Sanctus*.

Oremus, fratres dilectissimi, ut Dominus ac Deus noster speciem istam, suo ministerio consecrandam, cœlestis gratiæ inspiratione sanctificet, et humanam benedictionem plenitudine divini favoris adcumulet. Per Dominum nostrum Jesum.

LXV. MISSA SANCTI LEUDEGARII [a] MARTYRIS.

Summe, omnipotens, æterne Deus, qui vitam beati antistitis tui Leudegarii martyris per istius sæculi ærumnas transire jussisti, cujus annua festa devota mente celebramus, quæsumus, ut per ejus intercessionem plebem tuæ clementiæ famulantem, ita in præsenti foveas, ut ad cœlestia regna perducas. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Deus, qui beatum martyrem tuum Leudegarium in agone probasti, et probatum in dolore sustentasti, quem hodierna die in cælestibus gaudiis recipere dignatus es, præsta nobis famulis tuis, ut qui gloriam non meremur, indulgentiam peccatorum, ipso interveniente, adepisci mereamur. Per.

Collectio post nomina.

Auditis nominibus offerentum, fratres carissimi, Domini majestatem deprecemur, ut qui vitam summi antistitis sui Leudegarii martyris transtulit ad coronam, per interventum sanctorum patriarcharum, prophetarum, apostolorum et martyrum, anachoritarum et virginum, omniumque sanctorum concedere dignetur ut sacræ præsentis oblatio quæ offertur, viventibus emendationem, et defunctis remissionem obtineat peccatorum ; et quorum nomina hic A recitatione patefacta sunt, in cœlestibus paginis conscribantur. Quod ipse præst.

Collectio ad pacem.

Pacem tuam, Domine, nostris inlabere pectoribus; et cum beatum martyrem tuum Leudegarium, in hoc sæculo commorantem, per pacis studium hodie cœlestis aula suscepit, nobis quoque peccatoribus pacis vinculum, et caritatis studium, ejus meritis **284** suffragrantibus, largiri jubeas in ævum. Per Dominum.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est. Vere æquum et pulcrum est nos tibi hic et ubique semper laudes et gratias agere, laudesque adtollere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, ab initio sæculi B procreatum. Verbum editum Patris, principia [b] sæculi istius conlocatum per totum orbem terrarum contulisti : ubi beatus martyr tuus Leudegarius episcopus de altitudine sæculi hujus per alternas mutilationes discerptus, pompas sæculi fragilitatisque calcavit. Cui tu, Domine, auxilium ferre dignatus es, ut præsentis sæculi amorem despiceret, et cœlestia adepiscere promereret. Verumtamen crucem suam tollens, te Pastorem sequens, ut paradisi delitias possideret, præsentia omnia dereliquit. O beatum virum Leudegarium antistitem ! qui, per nefandorum consilia corpus [c] nexibus absolutum, os labiis minuatum, oculisque orbatum, exilium perpetratum, lubricitatis sæculi postpositum, diversis tormentis passum, C exemplum reliquit episcoporum per suam passionem vel patientiam ; et ad extremum vitæ perpetuæ restitutus, cœlestia regna penetravit, angelorum choro sociatur, coronæ immarciscibilibus floribus remuneratur ; unde post multæ reliquiæ floruerunt in Galleis. Precamur ergo te, Domine, ut nos famulos tuos omnemque plebem reminiscentes talem Pastorem, ejus meritis suffragrantibus, veniam mereamur obtinere peccaminum, per Christum Dominum nostrum. Cui omnes angeli.

Post *Sanctus*.

Hosanna excelsis. Benedictus qui venit in nomine Domini. O vere beata vox, quam angelorum et archangelorum concinunt virtutes ! quæ nos hodie in passione beati martyris tui Leudegarii vox una prorumpit in laude. Ut tu Deus Pater omnium, qui D nobis veniam tribuas de peccatis, quæsumus, da oblivionem præteritorum facinorum, qui dedisti martyribus post triumphum coronam. Per Dominum nostrum. Qui prid.

Post secreta.

Hæc facimus, Domine, passionem tuam commemorantes; hæc facimus, Pater Jesu Christe, qui nobis de lege veteri novam tradidisti. Concede nobis, intercedente **285** beato antistite tuo Leudegario martyre, cujus hodie annuam commemorationem celebramus, ut descendat hic benedictio tua super

[a] Vel ex hoc loco patet Missale hoc fuisse Ordinis Gallicani; atque hinc colligitur Codicis ætas, cum Leudegarius exstinctus sit anno 678.

[b] An legendum *Principium?*

[c] Sic accusandi casus ponebant pro sexto casu absoluto.

hunc panem et calicem in transformatione Spiritus A tui sancti, uti hæc benedicendo benedicas, sanctificando sanctifices; ut quicumque ex utraque benedictione sumpserimus, æternitatis præmium et vitam consequi mereamur æternam. Per.

LXVI. MISSA UNIUS MARTYRIS.

Sancti Martyris tui ill. quæsumus, Domine, nos oratio sancta conciliet, quæ sacris virtutibus veneranda refulget. Per.

Collectio sequitur.

Beatus ill. Martyr, quæsumus', Domine, pia nos intercessione commendet; et tibi placito fulti suffragio, quam non meremur indulgentiam consequamur. Per Dominum nostrum.

Collectio post nomina.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris; et inter- B cessione beatissimi Martyris tui ill. perpetuam nobis misericordiam benignus impende, et munera superimposita dignanter adsume; ut defunctis ad refrigerium, viventibus proficiat ad salutem. Per.

Collectio ad pacem.

Deus pacis conditor, Deus caritatis indultor, da nobis placidus pacem tuam, et præsta ut dum sancti Martyris tui ill. passionem celebramus, per ejus intercessionem pacis securitatem cum peccatorum venia consequi mereamur. Per.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est. Vere dignum et justum est', nos tibi agere gratias, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Tibi enim festa sollemnitas agitur, tibi dies sacrata celebratur: quam beatis- C simi Martyris tui ill. sanguis in veritatis tuæ testificatione profusus, magnifico nominis tui honore signavit, per Christum Dominum nostrum. Per quem.

LXVII. ITEM MISSA UNIUS MARTYRIS.

Sancti Martyris tui, Domine, nos, quæsumus, interventio gloriosa commendet, ut quod nostris actibus non valemus, ejus precibus consequamur. Per.

Collectio sequitur.

Tuus sanctus Martyr ill. nos, quæsumus, Domine, ubique lætificet: ut ejus dum merita in præsenti festivitate recolimus, patrocinia in augmentum virtutum **286** sentiamus. Per.

Collectio post nomina.

Interveniat pro nobis, Domine, petimus, sanctus D tuus Martyr ill. qui sanguinem suum pro tuo nomine gloriosum fudit; et ipso interveniente, nomina quæ recitata sunt nostrorum carorum in cælesti pagina jubeas intimare. Per.

Collectio ad pacem.

Sancti Martyris tui, Domine, ill. nos, quæsumus, precatio sancta tueatur; et quod nostra conscientia non præsumit, ejus nobis, qui tibi placuit, oratione donetur; et præsentia munera ita serena pietate intuere, ut sancti Spiritus perfundantur benedictione; et in nostris cordibus eam dilectionem validam infundant, per quam sanctus Martyr ill. omnia corporis tormenta devicit. Per.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est. Vere dignum et justum est, omnipotens et misericors Deus, te semper in laude martyrum honorare, et in præsenti festivitate sancti Martyris tui te confitentis gratias agere. Cui dedisti cælestis palmam triumphi; nobis quoque, eo suffragante, emundationem ac veniam concede peccati, ut in te etiam exultemus in misericordia, in quo ille lætatur in gloria. Per.

LXVIII. ITEM MISSA UNIUS MARTYRIS.

Da, quæsumus, Domine, ut sancti Martyris tui ill. annua sollemnitate lætemur, et tantæ fidei proficiamus exemplo. Per.

Collectio sequitur.

Exaudi, Domine, preces nostras, quæsumus, et interveniente sancto Martyre tuo ill. eas ante conspectum Majestatis tuæ placatus admitte. Per.

Collectio sequitur.

Inpetret, Domine, quæsumus, fidelibus tuis auxilium oratio justa sancti Martyris ill. ut in cujus sumus celebritate devoti, simus ejus sorte participes: proficiant hæc quæ offerimus, pro incolumitate viventium, et pro requie defunctorum. Per.

Collectio ad pacem.

Suscipe, Domine, propitius orationem nostram cum oblationibus hostiarum superimpositis; et Martyris tui ill. deprecatione pietati tuæ perfice benignus acceptas; et illam quæ in eo flagravit fortis dilectio, in nobis adspira benignus. Per.

Immolatio missæ.

Vere dignum et justum est, omnipotens æterne Deus, te in omnium martyrum triumphis laudare, quoniam tuis donis atque muneribus beati Martyris **287** tui ill. passionem hodierna sollemnitate veneramur. Qui pro confessione Jesu Christi Filii tui diversa supplicia sustinuit; et ea devincens, meruit coronam perpetuitatis, per Christum Dominum nostrum. Cui merito om.

LXIX. MISSA DE PLURIS MARTYRIS.

Deus, qui sanctum nobis hujus diei sollemnitatem pro commemoratione beatissimorum Martyrum tuorum ill. et ill. passione fecisti, adesto familiæ tuæ precibus; et da ut quorum hodie festa celebramus, eorum meritis et intercessionibus adjuvemur. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Annue nobis, quæsumus, Domine, sanctorum Martyrum tuorum ill. et ill., ut opem nobis tuæ deprecationis impendant, et iram tuam, quam nostris pravitatibus meremur, eis intervenientibus evadamus. Per.

Post nomina.

Munera quæ deferimus, Domine, benignus adsume; et quia de nostris impediuntur offensis, sanctorum tuorum Martyrum ill. precibus adjuvemur.

Collectio ad pacem.

Propitiare, Domine, supplicationibus nostris; et his populi tui oblationibus, intercedentes Martyres tuos ill. et ill., præsentia tuæ virtutis inlustra; et celebrantibus tuorum memoriam, eam dilectionem

infunde, per quam illi cuncta inlata corporis tormenta devicerunt. Per eum. A

Immolatio missæ.

Dignum et justum est, omnipotens sempiterne Deus, te victorem mortis, et triumphatorem Martyrum conlaudare, et in festivitate præsenti, in qua Martyrum tuorum ill. et ill. memoriam frequentamus: quorum nos delectat et certaminis recordari constantiam, et victoriæ contemplari præmia. Et ideo te petimus, ut beatis istis Martyribus ill. et ill. fieri nos imitatores concedas; ut vel ultimos in remuneratione eorum participando constituas, qui illis pro certaminis constantia beatitudinem tribuisti sempiternam: per Christum Dominum nostrum. Cui merito omnes.

LXX. ITEM MISSA MARTYRUM. B

Adesto, Domine, precibus nostris, quas in sanctorum tuorum Martyrum ill. et ill. commemoratione deferimus, ut qui nostræ justitiæ fiduciam non habemus, eorum qui tibi placuerunt meritis adjuvemur. Per Dominum nostrum Filium tuum.

Collectio sequitur.

288 Propitiare, Domine, supplicationibus nostris, et exemplo sanctorum Martyrum tuorum ill. et ill. flammam in nobis tuæ caritatis accende; ut quorum nos feceris imitatores, jubeas esse consortes. Per.

Collectio post nomina.

Sanctorum Martyrum tuorum ill. et ill., quæsumus, Domine, precibus adjuvemur, ut quod nostra possibilitas non obtinet, eorum qui ante te justi inventi C sunt nobis oratione donetur; et quorum nomina ante altare sanctum sunt recitata, eos quies æterna suscipiat. Per Dominum nostrum.

Collectio ad pacem.

Omnipotens sempiterne Deus, qui in Sanctorum cordibus flammam tuæ dilectionis accendis, da mentibus eamdem fidem, caritatisque virtutem, ut quorum gaudemus triumphis, proficiamus exemplis. Per.

Immolatio missæ.

Vere dignum et justum est nos tibi gratias agere, omnipotens æterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Qui glorificaris in concilio sanctorum Martyrum, magnus et terribilis super omnes qui in circuitu tuo sunt. Tibi enim serviunt omnes creaturæ D tuæ: quia te solum Auctorem et Dominum recognoscunt; et in omni factura eorum te conlaudant et benedicunt omnes sancti tui. Qui magnum illud Unigeniti tui nomen, quod est super omne nomen, coram regibus et potestatibus sæculi hujus voce libera confitentes, de persecutoribus tuis et diabolo triumpharunt, et pretiosum tibi sanguinem gloriosa morte fuderunt. Unde benedicimus te, Domine, in operibus tuis; teque in sanctorum tuorum Martyrum ill. et ill. commemoratione laudamus cum angelis, et archangelis, thronis, et dominationibus, cherubin quoque et seraphin, qui gloriam tuam non cessant clamare, dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus.

LXXI. ITEM MISSA MARTYRUM.

Deus, qui nos sanctorum Martyrum tuorum temporali tribuis commemoratione gaudere, præsta, quæsumus, ut in ea numeremur sorte salvati, in qua illi sunt confessione tui nominis gloriosi. Per.

Collectio sequitur.

Deus, in cujus conspectu mors est pretiosa sanctorum, tribue ut nobis fidelibus vita conferat quicquid illis mors devota concessit.

Collectio post nomina.

Exaudi, Domine, offerentium **289** preces, vota suscipe, peccata dimitte. Tribue quoque tuorum intercessione sanctorum Martyrum caris nostris qui in Christo dormiunt, refrigerium in regione vivorum. Per Dominum nostrum.

Collectio ad pacem.

Omnipotens sempiterne Deus, tribue nobis famulis tuis ut sicut Martyres tui ad bravium supernæ vocationis tetenderunt, ita nos, superato hoste, victoriam consequamur; et pacem quam in labiis oris exsequimur, immaculatis cordibus teneamus. Per Dominum.

Immolatio missæ.

Dignum et justum est, omnipotens sempiterne Deus. Quoniam a te constantiam fides, a te virtutem sumit infirmitas; et quicquid in persecutionibus sævum, quicquid in morte terribile est, nominis tui facis confessione superare. Unde benedicimus te, Domine, in operibus tuis: teque in sanctorum Martyrum tuorum ill. et ill. glorificatione laudamus, obsecrantes ut intervenire pro se excolentibus jubeas, quos perpetua remuneratione exaltas, per Christum Dominum nostrum. Per quem.

LXXII. MISSA UNIUS CONFESSORIS.

Deus fidelium remunerator animarum, præsta ut celebritate præsenti sancti confessoris tui et episcopi ill. sit nobis veneranda sollemnitas et placitorum tibi precibus indulgentiam consequamur. Per Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

Exaudi, Domine, preces nostras, quas in sancti Confessoris tui ill. commemoratione deferimus, ut in conspectu tuo et qui tibi digne meruit famulari clarus semper existat, et supplicatio nos adjuvet tibi grata justorum. Per.

Collectio post nomina.

Lætificet nos, quæsumus, Domine, sancti Confessoris tui et Episcopi ill. annua devotione repetita sollemnitas, ut per hæc pie oblationis officia, et illum retributio beata comitetur, et nobis sacræ tribuatur sufficientia servitutis. Per.

Collectio ad pacem.

Per studium charitatis non fictæ, et intercessione beatissimi Confessoris tui et Episcopi ill. tuere, quæsumus, Domine, familiam tuam, et per dilectionis vinculum spiritualibus instrue disciplinis. Per.

Immolatio missæ.

290 Vere dignum et justum est, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Qui glorificaris in confessione sanctorum; et non solum excellentioribus præmiis

martyrum tuorum merita gloriosa prosequeris, sed etiam sacrum ministerium competentibus servitiis exsequentes, gaudium Domini sui tribuis benignus intrare; ut qui in modico, hoc est in parvo vitæ præsentis excursu, fidelis apparuit, supra multa bona, utique in sempiternum mansura, beatitudine donatur. Per Christum Dominum nostrum.

LXXIII. MISSA DE PLURES CONFESSORES *.

Protege nos, quæsumus, Domine, tuorum deprecatione justorum, ut quorum circumdamur suffragio, foveamur auxilio. Per.

Collectio.

Adsit nobis, Domine, quæsumus, precatio sancta justorum : quæ nos a terrenis affectibus incessabiliter expeditos cœlestia desiderare perficiat. Per.

Post nomina.

Sacrificium tibi, Domine, laudis offerimus in venerabilium commemoratione sanctorum tuorum : da, quæsumus, Domine, ut quod illis contulit ad gloriam, nobis proficiat ad salutem. Per.

Ad pacem.

Oblationes familiæ tuæ, Domine, quæsumus, beatissimorum sanctorum tuorum confessio beata conciliet; et quæ nostris minus apta sunt meritis, fiant tibi placitæ tuorum deprecatione justorum. Per.

Immolatio.

Dignum et justum est. Vere dignum et justum est, qui non solum martyrum, sed etiam confessorum tuorum es virtute mirabilis. Licet enim illi passione sint clari, qui manifeste acerba supplicia sustinuerunt et tormenta, etiam isti tamen occulte proposito castigationis afflicti, cruciati, spiritalis observantiæ disciplinis illorum sunt vestigia subsecuti. Per Christum Dominum [a].

LXXIV. MISSA SANCTI MARTINI EPISCOPI.

Summi sacerdotis tui Patris nostri Martini episcopi hodie depositionem celebrantibus tribue nobis, Domine, ut sicut commemorationem ejus devotissime colimus, ita et opus **291** fideliter imitemur. Per.

Collectio.

Deus, qui sanctam nobis diei hujus sollemnitatem prædicandi ac venerabilis sacerdotis tui depositione Martini episcopi præstare dignatus es, tribue, quæsumus, ut quod nostris obtinere precibus non possumus, ipsius mereamur obtinere suffragiis. Per.

Post nomina.

Auditis nominibus offerentum, fratres charissimi, omnipotentis Dei inenarrabilem misericordiam supplices postulemus, ut nomina nostra, qui in hunc celeberrimum diem in honorem sancti antistitis sui Martini offerimus, benedicere et sanctificare, ipso suffragante, dignetur et quod illi hodie conlatum est ad gloriam, nobis quoque proficiat ad salutem. Per.

Ad pacem.

Inclina, Domine, aurem tuam ad preces familiæ tuæ, et da pacem, quam permanere jugiter præcepisti : illud etiam specialiter præstare digneris, ut parem charitatem, teneamus quam pontifex tuus Martinus in hoc sæculo, te opitulante, meruit obtinere. Per.

Immolatio.

Dignum et justum est, nos te, Domine Deus noster, in laudibus sancti Martini honorare : qui sancti Spiritus tui dono succensus, ita in ipso tyrocinio fidei perfectus, ut Christum texisset in paupere; et vestem quam egenus acceperat, mundi Dominus induisset. O felix largitas, qua divinitas operitur! o chlamidis gloriosa divisio, quæ militem texit et regem! Inæstimabile donum est, quod vestire Deum meruit Deitatis. Digne huic confessionis tuæ præmium commisisti. Digne Arrianorum non subjacuit feritati. Digne tanto amore Martinus persecutoris tormenta non timuit, securus quia tanta erat gloriatio passionis, ut per quantitatem vestis exiguæ et vestire Deum meruit et videre. O animi imitanda benignitas, o virtutum veneranda potentia! Sic egit suscepti pontificatus officium, ut per formam probabilis vitæ, observantiam exegerit disciplinæ. Sic apostolica virtute sperantibus contulit medicinam, ut alios supplicationibus, alios visu salvaret. Hæc tua, Domine, veneranda potentia : cui cum lingua non supplet meritis exorare, operibus sancti Martini, te opitulante, mereamur imitari. Per Christum Dominum nostrum.

LXXV. MISSA [b] DOMINICALIS.

292 Deus, qui nobis omnipotentiam tuam parcendo maxime et miserando manifestas, multiplica super nos gratiam tuam, ut ad tua promissa currentes, cælestium bonorum facias esse consortes. Per.

Collectio.

Omnipotens sempiterne Deus, cui potestas est sine fine miserendi, respice propitius ad humilitatis nostræ supplicem servitutem, ut tibi subdita mente perpetuum defensionis tuæ servet auxilium Per.

Post nomina.

Istis et omnibus in Christo quiescentibus, Domine, locum refrigerii, lucis et pacis ut indulgeas, deprecamur, ac si qui peccatorum meritis inferni [c] tenebris ac suppliciis detinentur, misericordiæ tuæ, oramus, indulge clementia, eosque ad requiem transire præcipias, et prima anastasi cum sanctis et electis tuis jubeas sociari; ut portio tua sint in terra viventium. Per.

Ad pacem.

Deus, cujus summum sacrificium est concordans anima, cui holocaustum pinguissimum est placata et pura conscientia, concede nobis, quæsumus, ut conjunctio labiorum copula efficiatur animarum, et ministerium osculi perpetuæ proficiat charitati. Per.

Immolatio.

Dignum et justum est, nos tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, tibi de-

[a] Mirum est nullum hic esse Commune virginum, nec item in Legendario Gallicano.

[b] Hæc et sequentes quinque missæ dominicales assignatæ sunt pro Dominicis post Pentecosten, non de Adventu, de quo missæ duæ initio Missalis præmissæ erant, sed avulsæ.

[c] In superioribus missis 12, 16, 20, et in sequenti 80 fit mentio de *tartaro*. Similes loquendi modi in missis nostris pro defunctis.

* Sic. Forte *pluris confessoris* legendum, forma ablativi corrupta, ut supra num. LXIX, *missa de pluris martyris*. EDIT.

bitas laudes pio honore deferre, et mirabilium tuorum inenarrabilia præconia devotæ mentis veneratione celebrare. Te igitur ineffabilem rerum omnium conditorem laudamus, benedicimus, adoramus, per Christum Dominum nostrum.

Post *Sanctus*.

Vere sanctus, vere benedictus Dominus noster Jesus Christus Filius tuus : qui venit de cælis, ut conversaretur in terris; homo factus, ut habitaret in nobis; hostia effectus, ut nos faceret sacerdotes. Ipse enim qui prid.

Post secreta.

Ostende, omnipotens Deus, gratiam; agnosce doctrinam. Tu es mysterium pro salute, tu pretium : doce perseverantiam **293** cum docueris disciplinam; ut in hac oblatione nos liberes, qui pro occidentibus et moreris. Per.

Ante orationem Dominicam.

Non sufficimus tibi gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, pro tantis misericordiæ tuæ donis, quibus nos vivificas, sanctificas, æternitates præparas, et institutis Unigeniti tui Jesu Christi Domini ac Salvatoris nostri indulgentiam pietatis tuæ cum immerita poscendi orare concedis. Cujus præcepta recolentes, dicimus : Pater.

Post orationem Dominicam.

Libera [a] nos ab omni malo, omnipotens Deus : et quia tibi soli est præstandi potestas, tribue, ut sollemne hoc sacrificium sanctificet corda nostra, dum creditur; deleat peccata, dum sumitur. Per.

Post communionem.

Cibati pane vitæ, et salutari poculo propinati, fratres carissimi, agamus gratias omnipotenti Deo Patri, obsecrantes misericordiam ejus, uti hoc sanctum benedictionis suæ donum, quod in nominis sui honore percepimus, inlæsum atque inviolatum in nobis semper servare dignetur. Per.

Consummatio missæ.

Refecti corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi, in æternum restituti, hilares Domini misericordiam deprecemur. Per.

LXXVI. ITEM MISSA DOMINICALIS.

Omnipotens Deus, dirige nos in viam justitiæ, ut hæc geramus, et illa cogitemus, quæ tibi in diem judicii excusare possimus. Per.

Collectio.

Immensam tremendamque pietatis tuæ clementiam, omnipotens Deus, supplices exoramus, ut auxilio tuo universa a nobis terrenorum vitiorum sæculariumque discriminum tentamenta discedant, atque in Ecclesia tua catholica religionis semper maneat inlibata devotio. Per.

Post nomina.

Auditis nominibus recensitis, dilectissimi fratres, Deum pietatis et misericordiæ deprecemur, ut hæc quæ oblata sunt benignus adsumat : nullum umquam ex his, pro quibus holocausta franguntur, muneris sui exterum esse patiatur, tam viventium

A quam defunctorum, vel ad merita vel ad peccata respiciens, alios jubeat ad gratiam, alios ad veniam pertinere. Per.

Ad pacem.

294 Inlabere in animas nostras, omnipotens æterne Deus, et templa, quæ lapis ille angularis tuus exstruxit, ingredere; ut Majestati hostias præparatas per ipsum tibi possimus offerre, qui sanctam constituit, et pacem nobis propitiatus indulsit. Per.

Immolatio.

Dignum et justum est, Majestati tuæ, sancte Pater, omnipotens, æterne Deus, laudes pio honore deferre, et mirabilium tuorum inenarrabilia præconia devotæ mentis veneratione celebrare. Te namque incomprehensibilem atque ineffabilem Dominum,

B et creatorem omnium semper tremendum, per Jesum Christum Filium tuum Deum ac Dominum Salvatoremque nostrum sentimus, credimus, sequimur, et oramus. Tibique purum hoc sacrificium offerimus gloriæ tuæ cum angelis et archangelis, et innumera multitudine nunciorum nostris laudibus prosequentes, qui in conspectu Majestatis tuæ sine cessatione proclamant, dicentes.

Post *Sanctus*.

Vere sanctus, vere in excelsis Dominus Deus noster Filius tuus Rex Israel. Qui pridie.

Post secreta.

Per hunc te, Deus, Pater omnipotens, deprecamur, ut sicut sacri mysterii obeditionem retinemus, ita ad tutelam nostram cælestis virtus operetur. Per.

C

Ante orationem Dominicam.

Concede, Domine, famulis tuis ut orantes cum fiducia dicamus, sicut ipse jubere dignatus es dicere : Pater.

Post orationem Dominicam.

Libera nos a malo, omnipotens Deus, et custodi in bono. Qui vivis et regnas.

Post communionem.

Accepto cœlesti corporis Sacramento, et salutis æternæ calice recreati, Deo Patri omnipotenti gratias agamus, laudesque dicamus. Per

Consummatio missæ.

Deus, gratias tibi agimus, per quem mysteria sancta celebramus, a te sanctitatis et misericordiæ dona deposcimus. Per Dominum.

D

LXXVII. ITEM MISSA DOMINICALIS.

Sempiternam Dei Majestatem, fratres carissimi, deprecemur, ut sanctam per totius orbis spatia tueatur Ecclesiam; conversationem sacerdotibus concedat honestam; vitam populis tribuat sempiternam; virginibus, viduis, orphanis, ac pænitentibus, vel in quibuscumque necessitatibus constitutis, opportuna præsidia tribuat; et **295** sibi placita vota concedat : in peregrinationibus præmia, in doloribus medicamenta, in laboribus præstet auxilium.

Collectio.

Deus, qui dives es ad ignoscendum, et propterea voluisti carnis humilitatem adsumere, ut nobis hu-

[a] Eadem oratio in missa 5 Missalis Gallicani, infra.

militatis exempla relinqueres, et in quibuscumque passionibus nos faceres esse constantes, præsta ut semper bona quæ a te percipimus teneamus, et quotiens in peccatis labimur, per pænitentiam relevemur. Per.

Post nomina.

Recensitis offerentum nominibus, divinam misericordiam exoremus, ut offerentes sibi placitos esse faciat: et quæ offerunt in odorem incensi bene flagrantis adsumat: defunctis pro quibus hæc offeruntur, æternam beatitudinem, viventibus gratiam suæ pietatis concedat; et quia gratis non merentibus quæ sunt oportuna præstare non desinit, et illis pro quibus oblatio non offertur, remuneratio beatitudinis non negetur. Per.

Ad pacem.

Deus Pater omnipotens, tuæ pietatis, ac si indigni, misericordiam deprecamur, ut universos pacificos esse facias, quos in sancta Ecclesia ut te deprecentur, invitas; concordia in se alimenta nutriant; et jurgiorum incrementa succidant: vel qui se affectant osculis, puro semper corde complectant; atque etiam illi studeant esse pacifici, qui se non videntur labiis osculari. Per.

Immolatio.

Dignum et justum est. Vere æquum et justum est, ineffabilis, incomprehensibilis, sempiterne Deus, nos tibi semper gratias agere, quos immensa non desinis miseratione fovere. Nam quis tuam possit digne laudare potentiam, cujus nec divinitas mortali aspectu cernitur, nec inmensitas sermonibus explicatur? Sufficit ergo quod te Patrem diligimus, Dominum veneramur, Creatorem suscipimus, amplectimur Redemtorem. | Præsta, clementissime Dominator, ut angusti callis, quam præcipis semitam possimus ascendere, per quam ad æternam valeamus beatitudinem pervenire; nec ullis impediti obstaculis teneamur, sed sit nobis cursus ipsius itineris æternitas salutaris. Per Christum Dominum nostrum.

Post *Sanctus*.

Vere sanctus, vere benedictus in excelsis Dominus Deus noster Jesus Christus Filius tuus, Rex Israhel. Qui sicut ovis ad occisionem ductus, et sicut agnus coram tondente se, sine voce, **296** sic non aperuit os suum. Ipse enim qui prid.

Post mysterium.

Magnum hoc munus misericordiæ est, qui nobis docuit Redemptionis nostræ sacrificia celebrare, sicut obtulit Dominus noster Jesus Christus in terris. Per quem te, Pater omnipotens, depreeamur, ut supraposita altario tuo munera lætus aspicias: atque hæc omnia obumbres [a] sancti Filii tui Spiritus; ut quod ex hac tua benedictione, acceperimus æternitatis gloria consequamur. Per.

Ante orationem Dominicam.

Memores præceptorum tuorum, Domine, oramus et dicimus.

Post orationem Dominicam

Libera nos a malis, auctor bonorum omnium, Deus: libera nos ab omni tentatione, ab omni scandalo, ab omni hæresi, ab omni opere tenebrarum, et constitue nos in omni opere bono; et da pacem in diebus nostris, auctor pacis et veritas, Deus. Per.

Post communionem.

Spiritalibus pasti epulis, oremus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ut mortificatis desideriis carnis, in omnibus sit nostra conversatio spiritalis. Per.

Consummatio missæ.

Custodi intra nos, Domine, gloriæ tuæ munus, ut contra omnia præsentis sæculi macula Eucharistiæ viribus, quam percipimus, muniamur. Quod ipse præst

LXXVIII. ITEM MISSA DOMINICALIS.

Ad aures clementiæ tuæ, Deus, vox nostræ supplicationis ascendat, et tua nos misericordia consequatur. Per.

Collectio.

Accepta tibi sit, Domine, nostræ servitutis oblatio, quæ nos et a reatibus nostris absolvat, et ab imminentibus malis eripiat. Per.

Post nomina.

Offerunt tibi, Domine, virtutum, munera et vota credentes. Suscipe nomine tuo debita honoris obsequia pro pace Ecclesiæ tuæ, pro commemoratione omnium Sanctorum, pro sacerdotum et ministrorum puritate, pro regum pacabilitate, pro sufficientia rerum, et temporum tranquillitate, pro perseverantia virginum, et continentia viduarum, pro orphanorum tuitione, et pænitentium sublevatione, pro salute omnium viventium et pro requie defunctorum. Per.

Ad pacem.

A cunctis iniquitatibus nostris exue nos, omnipotens Deus: **297** et in tua nos fac pace gaudere. Per.

Contestatio.

Dignum et justum est, invisibilis, inæstimabilis, immense Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi. Qui formam sacrificii perennis instituens, hostiam [b] se tibi primum obtulit, et primus docuit offerri. Te enim, omnipotens Deus, omnes Angeli.

Post *Sanctus*.

Sanctus in sanctis, benedictus in terris, Dominus noster Jesus Christus. Qui pridie.

Post secreta.

Credimus, Domine, credimus in hac confractione corporis, et effusione tui sanguinis nos esse redemptos: confidimus etiam quod spe hic interim jam tenemus, in æternum perfrui mereamur. Per.

Ante orationem Dominicam.

Divino magisterio docti, et salutaribus monitis instituti, audemus dicere: Pater.

Post orationem Dominicam.

Libera nos, omnipotens Deus, a malis, et constit-

[a] Legendum *obumbret*, vel *spiritu* infra.
[b] Notanda hæc verba de sacrificii oblatione per Christum in institutione Eucharistiæ, ut in concilio Tridentino.

tue nos in bonis : evacua nos a vitiis, et reple virtutibus tuis. Per.

Post communionem.

Corpus * tuum, Domine, quod accepimus, et calicem tuum quem potavimus, hæreat in visceribus nostris; præsta, Deus omnipotens, ut non remaneat macula, ubi pura et sancta intraverunt Sacramenta. Per.

Consummatio missæ.

Exaudi preces familiæ tuæ, omnipotens Deus, et præsta ut sancta hæc, quæ te donante, sumpsimus, incorrupta in nobis, te donante, servemus. Per.

LXXIX. ITEM MISSA DOMINICALIS.

Deus, qui nos regendo conservas, parcendo justificas, et a temporali tribulatione nos eripe, et gaudia nobis æterna largire. Per.

Collectio

Deus in te sperantium misericors eruditor, ab omni nos consortio pravitatis absolve, nec ullis nos iniquitatum vinculis patiaris adstringi; ut unde nobis est tota pietas, inde sit tuta libertas. Per Dominum.

Post nomina.

Exaudi, Domine, offerentum preces, vota suscipe, peccata dimitte. Tribue tuorum intercessione sanctorum caris quoque nostris, qui in Christo dormierunt, refrigerium in regione vivorum. Per Dominum.

Ad pacem.

298 Omnipotens sempiterne Deus, largitor pacis, et generis humani formator, da servis tuis veram voluntatem concordiæ, et indulgentiam tuæ pietatis infunde. Per.

Immolatio.

Dignum et justum est, æquum et justum est, nos tibi hic et ubique semper gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Qui nobis pietate Pater es, cum Dominus potestate permaneas: quoniam quos origo fecerat servos, adoptare dignatus es in filios; et quos generatio terrena demerserat in mortem, regeneratio cœlestis erexit ad vitam. Te enim, omnipotens Deus, omnes Angeli.

Post *Sanctus*.

Vere sanctus, vere in excelsis benedictus Dominus Deus noster. Per quem te supplices deprecamur, uti hanc oblationem, quam tibi offerimus pro Ecclesiæ tuæ catholicæ fide, stabilitate, concordia, pro emundatione vitiorum, et remissione peccatorum, pro gloria martyrum, et requie defunctorum, propitiatus aspicias, aspiciendo sanctifices, sanctificando benedicas per sanctum et benedictum Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum. Qui pridie.

Post secreta.

Memores gloriosissimi Domini passionis et ab inferis resurrectionis, offerimus tibi, Domine, hanc immaculatam hostiam, rationalem hostiam, incruentam hostiam, hunc panem sanctum, et calicem salutarem, obsecrantes, ut infundere digneris Spiritum tuum

A sanctum, edentibus nobis, vitam æternam regnumque perpetuum conlatura potantibus. Per.

Ante orationem Dominicam.

Non nostro merito, omnipotens Deus, sed Jesu Christi Filii tui obedientes præcepto, audemus dicere : Pater.

Post orationem Dominicam.

Libera nos a malis præsentibus et futuris, omnipotens Deus; libera nos a periculis, ab infirmitatibus, ab scandalis; et præpara nos ad omne bonum per bonum et benedictum Dominum nostrum.

Post communionem.

Divinam misericordiam concordi oratione poscamus, ut hæc salutifera Sacramenta, nostris recepta visceribus, purificent animam corpusque

B sanctificent, atque ad spem cælestium viscera pariter et corda confirment. Per.

Item collectio.

Deus justitiæ, Deus misericordiæ, Deus immortalitatis et vitæ, Deus splendoris et gloriæ, **299** quæsumus te et oramus, ut divinis muneribus recreati, in illam beatitudinem servemur a te tibi. Per.

LXXX. ITEM MISSA DOMINICALIS.

Multiplicibus innixi vinculis delictorum, *fratres* carissimi, ad singulare confugiamus absolutionis divinæ remedium : et humiliati in sacrificium Dominum deprecemur, (quem cotidie pravis inamaricamus operibus) qualiter nos sua protegente dextera ab omni contagione ereptos, regnorum cælestium hæredes efficiat. Per.

Collectio.

C Inclina aurem tuam, omnipotens Deus, et esto nobis præsentis vitæ rector, ut sis remunerator futuræ. Per.

Post nomina.

Offerentum nominibus recensitis, fratres carissimi, Dominum deprecemur, ut eorum oblationem inter sanctorum dona suscipiat, quorum a nobis facienda commemoratio est, ut et nostri memores esse dignentur. Petamus et pro his qui nos in Dominica pace præcesserunt, ut tartareo horrore segregatos, in sinu Abrahæ conlocatos, resuscitare Omnipotens dignetur in prima sua resurrectione, quam facturus est. Per.

Ad pacem.

Deus, per cujus os prolatum est quod pacem omnibus dares, et pacis statuta relinqueres; infunde

D in nostris sensibus pacis studium et piæ voluntatis, ut vitiorum omnium labe purgati, pacem quam labiis oris prosequimur, immaculatis cordibus teneamus. Per.

Immolatio.

Dignum et justum est, æquum et justum est, nos tibi hic et ubique semper gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus. Qui nos a morte perpetua atque ab ultimis inferni sedibus *liberasti*. Venerat quidem mors per mulierem; sed venit vita per Virginem. Interitus per lignum; sed *in ligno*

* Hanc fere orationem recitant sacerdotes ad ablutionem; et quæ sequitur item exstat in Missali Romano.

salus. In Jesu Christo facta est finis moriendi, qui A perennitatem vitæ suæ corpori restituit. Cui omnes cælorum cum multiplici virtute militiæ hymnum debitum et gloriam tuam sine cessatione proclamant, dicentes.

Post *Sanctus*.

Hosanna in excelsis. Benedictus qui venit de cælis, ut conversaretur in terris, caro factus, ut per passionem suam vitam credentibus daret. Ipse enim qui prid.

Post secreta.

Explentes sacrosancta cærimoniorum sollemnia ritu Melchisedech **300** summi sacerdotis oblata, precamur mente devota te, Majestas æterna, ut operante virtute, panem mutatum in [a] carne, poculum versum in sanguine, illum sumamus in calice qui de te fluxit in cruce ex latere. Sal. B

Ante orationem Dominicam.

Agnosce, Domine, verba quæ præcepisti, ignosce præsumtioni quam imperasti. Ignorantia est enim non nosse meritum, contumacia non servare præceptum, quibus jubemur dicere.

Post orationem Dominicam.

Libera nos a malo, Domine Christe Jesu. Corpus tuum pro nobis crucifixum edimus; et sanguinem sanctum tuum pro nobis effusum bibimus: fiat nobis corpus sanctum tuum ad salutem, et sanguis sanctus tuus in remissione peccatorum hic et in æterna sæcula sæculorum.

Post communionem.

Agamus omnipotenti Deo gratias, quia refecit nos pane cælesti, et poculo spiritali, sperantes ab ejus benigna clementia ut per effusionem Spiritus sancti sui, in quibus cibi cælestis virtus introivit, sinceritatis gratia perseveret. Per.

Consummatio missæ.

Tibi gratias agimus, per quem mysteria sancta celebramus; a te quoque sanctitatis et sanitatis.... ... tui gratia dona deposcimus. Per Dominum.

LXXXI. MISSA COTIDIANA [b] ROMENSIS.

Deus, qui culpa offenderis, pœnitentia placaris, afflictorum gemitus respice, et mala quæ juste irrogas misericorditer averte. Per.

Cætera desunt.

[a] Sextus casus pro casu accusandi, ut passim in his aliisque vetustis libris.

[b] Id est ex Ordine Romano seu Gregoriano.

MISSALE FRANCORUM.

I. INCIPIT DE SACRIS ORDINIBUS.

301 *Ostiarius cum ordinatur, postquam ab archidiacono instructus fuerit qualiter in domo Dei debeat conversari, ad suggestionem archidiaconi tradat ei episcopus claves ecclesiæ de altari dicens:* Sic age quasi redditurus Deo rationem pro his rebus quæ istis clavibus recluduntur.

Acolythus cum ordinatur, ab archidiacono quidem doceatur qualiter officium suum agere debeat; sed ab ipso archidiacono accipiat ceroferarium cum cereo; ut sciat se ad accendenda Ecclesiæ luminaria mancipari: accipiat et orciolum vacuum ad suggerendum vinum Eucharistiæ corporis Christi.

Exorcista cum ordinatur, accipiat de manu episcopi libellum, in quo scripti sunt exorcismi, dicente sibi episcopo: Accipe et commenda; et habeto potestatem imponendi manus super energumenum, sive baptizatum, sive catechumenum. B

Diaconus cum ordinatur, solus episcopus qui ei benedicit, manum super caput illius ponat. Per.

Presbyter cum ordinatur, episcopus ei benedicat, manum suam super caput ejus teneat: etiam omnes presbyteri qui præsentes sunt, manus suas juxta manum episcopi super caput illius teneant.

A *Episcopus cum ordinatur, duo episcopi manus eorum super caput ejus ponant; et teneant Evangeliorum codicem supra cervicem ejus; et uno super eum infundente benedictionem, reliqui omnes episcopi qui adsunt, manibus suis super caput ejus teneant.*

II. BENEDICTIO [a] USTEARII.

Deum Patrem omnipotentem suppliciter deprecemur, ut hunc famulum suum benedicere dignetur, quem in officium ustearii eligere dignatus est, ut sit ei fidelissima cura in diebus ac noctibus ad distinctionem horarum certatim ad invocandum nomen Domini. Per.

Alia.

302 Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere digneris famulum tuum hunc ustiarium, ut inter janitores Ecclesiæ paret obsequia et inter partem tuam mereatur habere mercedem. Per.

III. BENEDICTIO ACOLYTI.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui Moysen et Aaron locutus es, ut accenderetur lucerna in tabernaculo testimonii, sic benedicere et sanctificare digneris hunc famulum tuum, ut sit acolytus in Ecclesia tua. Per.

[a] Eædem orationes in Ordine Romano pro his et sequentibus ordinibus usque ad episcopatum editæ sunt apud Morinum, in lib. de sacris Ordinationibus, p. 261. Eædem item orationes habentur in pervetusto Missali Bibliothecæ regiæ numero 3865, ad cujus oram hoc loco ita legitur: *Helias Scotigena sic faciebat; et episcopus Ugo secundum Ordinem Romanum.* Hi episcopi erant Ecolismenses, Helias quidem tempore Caroli Calvi; Hugo vero medio sæculo x. Itaque hic ritus est Gallicanus, non Romanus.

IV. PRÆFATIO LECTORIS.

Eligunt te fratres tui, ut sis lector in domo Dei tui; et agnoscas officium tuum, ut impleas illud; potens est enim Deus ut augeat tibi gratiam. Per.

Benedictio lectoris.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere digneris famulum tuum hunc nom. illum, in officium lectoris, ut assiduitate lectionum distinctus atque ordinatus curis modulis, spiritali devotione lingua resonet Ecclesiæ.

V. PRÆFATIO EXORCISTÆ.

Deum Patrem omnipotentem supplices deprecamur, ut hunc famulum suum nom. ill. benedicere dignetur in officio exorcistæ, ut sit spiritalis imperator ad abjiciendos dæmones de corporibus obsessis cum omni nequitia eorum multiformi. Per.

Benedictio exorcistæ.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere digneris famulum tuum hunc nom. ill. in officio exorcistæ, ut per impositionis manuum et oris officium, eum eligere digneris; et imperium habeat spirituum immundorum coercendorum; et probabilis sit medicus Ecclesiæ tuæ, gratiæ curationum virtute confirmatus.

VI. ALLOCUTIO AD SUBDIACONUM ORDINANDUM.

Exhibeatur in conspectu episcopi patena [a] *et calix vacuus, et dicat ei episcopus :*

Vide cujus ministerium tibi traditur. Et ideo si usque nunc fuisti tardus ad Ecclesiam, ammodo debes esse assiduus. Si usque nunc somnolentus, ammodo vigiles. Si usque nunc **303** ebriosus, ammodo sobrius. Si usque nunc inhonestus, ammodo castus. Oblationes, quæ veniunt in altario, panes propositionis appellantur. De ipsis oblationibus tantum debet in altario poni, quantum populo possit sufficere, ne aliquid putridum in sacrario maneat. Pallæ vero quæ sunt in [b] substraturio, in alio vase debent lavari; in alio corporales pallæ. Ubi pallæ corporales lavatæ fuerint, nullum linteamen ibidem aliud debet lavari : ipsa aqua in baptisterio debet vergi. Ideo te ammoneo, tu ita te exhibe, ut Deo placere possis.

Et trades ei calicem et patenam.

Præfatio ordinationis subdiaconi.

Oremus Deum et Dominum nostrum, ut super servum suum nom. ill., quem ad subdiaconatus officium evocare dignatus est, infundat benedictionem et gratiam suam; ut in conspectu suo fideliter serviens, destinata sanctis præmia consequatur. Per Dominum.

Benedictio subdiaconi.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere digneris famulum tuum hunc, nom. ill., quem ad subdiaconatus officium eligere dignatus es, uti eum in sacrario tuo sancto strenuum sollicitumque cælesti militiæ instituas, ut sanctis altaribus fideliter subministret : et requiescat super eum Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis. Repleas eum Spiritu timoris tui, ut eum in ministerio divino confirmes; ut obediens atque dicto parens, tuam gratiam consequatur. Per Dominum.

VII. ALLOCUTIO AD POPULUM IN ORDINATIONE DIACONI.

Dilectissimi fratres, quamlibet possint ad ordinationem ecclesiastici ministerii promovendam, sibi ipsa sufficere privilegia sacerdotum, attamen quia probabilior et nostra apud Dominum conversatio est, et eorum quorum honor augetur, major est gratia; si id quod arbitria nostra eligunt, etiam vestræ confirmet dilectionis adsensus, idcirco *filium nostrum* ill. cupio ad officium diaconatus in consortium nostrum divinitatis auxilio promovere. An *eum dignum* hoc officio censeatis, scire desidero; et si vestra apud meam concordat electio, testimonium quod vultis vocibus adprobate. Per Dominum.

Oratio ad diaconum ordinandum.

304 Oremus, dilectissimi, Deum Patrem omnipotentem, ut super hunc famulum suum, *quem ad officium* diaconatus vocare dignatur, benedictionem gratiæ clementer effundat, et consecrationis *indulta* propitius dona conservet, ut preces nostras clementer exaudiat; et quæ nostro sunt gerenda *servitio*, suo benigno prosequatur auxilio; et quem sacris ministeriis exsequendis pro nostra intelligentia credimus offerendum, sua potius electione justificet. Per Dominum.

Consecratio.

Adesto, quæsumus, omnipotens Deus, honorum dator, ordinum distributor, officiorumque dispositor; qui in te manens, innovas omnia, et cuncta disponis per Verbum, Virtutem, Sapientiamque tuam Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, sempiterna providentia præparas, et in singulis quibusque temporibus aptanda dispensas. Cujus corpus Ecclesiam tuam, cœlestium gratiarum varietate distinctam, suorumque connexa discretione membrorum, per legem totius mirabilis compagis unitam, in augmentum templi tui crescere dilatarique largiris, sacri muneris servientem trinis gradibus ministrorum nomini tuo militare constituens; electis ab initio Levi filiis, qui mysticis operationibus domus tuæ fidelibus excubiis permanentes, hereditatem benedictionis æternæ sorte perpetua possiderent. Super *hunc famulum* tuum, quæsumus, Domine, placatus intende, quem tuis sacris serviturum, in officium *diaconi supp*liciter dedicamus. Et nos quidem, tanquam homines, divini sensus et summæ rationis *ignari*, *hujus* vitam, quantum possumus, æstimamus. Te autem, Domine, quæ nobis sunt ignota non *transeunt*; *te* occulta non fallunt. Tu cognitor pectorum, tu scrutator es animarum. Tu veraciter in eum *cæleste potes* adhibere judicium, et velut indignis donare quæ poscimus. Emitte in eum, quæsumus, Domine, Spiritum sanctum in opus ministerii fideliter exsequen-

[a] Huc spectat canon 6 concilii Toletani VIII.

[b] Id est quibus sternitur altaris planities; *corporales*, quæ corpus Christi proxime tangunt.

di; munere septiformis tuæ gratiæ roboretur. Abundet in eum totius forma virtutis, auctoritas, modestia, pudor, constans innocentia, et spiritalis observantia disciplinæ. In moribus ejus præcepta tua fulgeant, ut suæ castitatis exemplo imitationem sanctæ plebis adquirat; et bonum conscientiæ testimonium perferens, in Christo firmus et stabilis perseveret; dignisque successionibus de inferiore gradu, per gratiam tuam, **305** potiora capere mereamur. Per Dominum nostrum.

Exaudi, Domine, supplicum preces, et devoto tibi pectore famulantes perpetua defensione custodi, ut nullis perturbationibus impediti, liberam servitutem tuis semper exhibeamus officiis. Per Dominum nostrum.

Ad consummandum diaconatus officium.

Commune votum communis prosequatur oratio: ut his totius Ecclesiæ prece, qui in diaconatus ministerio præparatur levitico, benedictione et spiritali conversatione præfulgens gratia sanctificationis eluceat. Per Dominum.

Benedictio sequitur.

Domine sancte, spei, fidei, gratiæ, et profectuum munerator, qui in cælestibus et terrenis angelorum ministeriis ubique dispositis per omnia elementa voluntatis tuæ defendis affectum, hunc quoque famulum tuum ill. speciali dignare inlustrare aspectu, ut tuis obsequiis expeditus, sanctis altaribus minister purus adcrescat; et indulgentia purior, eorum gradu, quos apostoli tui in septenario numero, beato Stephano duce ac prævio, sancto Spiritu auctore elegerunt, dignus exsistat; et virtutibus universis, quibus tibi servire oportet, instructus compleat. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

VIII. ALLOCUTIO AD POPULUM IN ORDINATIONE PRESBYTERI.

Quoniam, dilectissimi fratres, rectoris navem et navigium deferentis eadem est vel securitatis ratio, vel timoris, communis eorum debet esse sententia, quorum causa communis exsistit. Nec frustra a Patribus reminiscimur institutum, ut de electione eorum qui ad regimen altaris adhibendi sunt consulatur et populus, quia de actu et conversatione præsenti, quod nonnumquam ignoratur a pluribus, scitur a paucis; et necesse est ut facilius quis obedientiam exhibeat ordinato, cui adsensum præbuerit ordinando. Fratris nostri et conpresbyteri conversatio, quantum nosse mihi videor, probata ac Deo placita est, et digna (ut arbitror) ecclesiastici honoris augmento: sed ne unum fortasse vel paucos aut decipiat adsensio, aut fallat affectio, sententia est expectanda multorum. Itaque quid de ejus actibus aut moribus noveritis, quid de merito censeatis, Deo teste, consulimus. Debet hanc fidem habere caritas vestra, quam secundum præceptum Evangelii, et Deo exhibere debetis et proximo, ut huic testimonium sacerdoti magis pro merito quam pro affectione **306** aliquid tribuatis. Et qui devotionem omnium expectamus, intelligere tacentes non possumus. Scimus tamen quod est acceptabilius Deo, aderit per Spiritum A sanctum consensus unus omnium animorum. Et ideo electionem vestram debetis voce publica profiteri. Per Dominum.

Oratio ad presbyteros ordinandos

Oremus, dilectissimi, Deum Patrem omnipotentem, ut super hunc famulum suum, quem ad presbyteri munus eligit, cælestia dona multiplicet: et quæ ejus dignatione suscipiunt, ejus exsequantur auxilio. Per Dominum.

Item alia.

Exaudi nos, Deus, salutaris noster, et super hunc famulum tuum benedictionem Spiritus sancti, et gratiæ sacerdotalis effunde virtutem, ut quem tuæ pietatis suspectibus offerimus consecrandum, perpetua muneris tui largitate prosequaris. Per.

Consecratio.

B Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, honorum et omnium dignitatum, quæ tibi militant, distributor, per quem proficiunt universa, per quem cuncta firmantur, amplificatis semper in melius naturæ rationalis incrementis, per ordinem congruam rationem dispositum. Unde sacerdotales gradus, et officia levitarum sacramentis mysticis instituta creverunt; ut cum pontifices summos regendis populis præfecisses, ad eorum societates et operis adjumentum sequentis ordinis viros et secundæ dignitatis elegeris. Sic in eremo per septuaginta virorum prudentium mentes Moysi spiritum propagasti, quibus ille adjutoribus usus in populo, innumeras multitudines facile gubernavit. Sic et Eleazaro et Ithamar filiis Aaron paternæ plenitudinis abundantiam transfudisti, C ut ad hostias salutares et frequentioris officii sacramenta sufficeret meritum sacerdotum. Hac providentia, Domine, apostolis Filii tui doctores fidei comites addidisti, quibus illi orbem totum secundis prædicatoribus impleverunt. Quapropter infirmitati quoque nostræ, Domine, quæsumus, hæc adjumenta largire, qui quanto magis fragiliores sumus, tanto his plurius indigemus. Da, quæsumus, omnipotens Pater, in hoc famulo tuo ill. presbyterii dignitatem; innova in visceribus ejus spiritum sanctitatis. Acceptum a te, Deus, secundi meriti munus obtineat, censuramque morum exemplo suæ conversationis insinuet. Sit providus cooperator ordinis nostri, eluceat in eum totius forma justitiæ, ut bonam **307** rationem dispensationis sibi creditæ redditurus, D æternæ beatitudinis præmia consequatur. Per.

Consummatio presbyterii.

Sit nobis, fratres, communis oratio, ut hic, qui in adjutorium et utilitatem vestræ salutis eligitur, presbyteratus benedictionem divini indulgentia muneris consequatur; ut sancti Spiritus sacerdotali dona privilegio virtutum, ne impar loco deprehendatur, obtineat per suum. Per Dominum.

Item benedictio.

[Deus] sanctificationum omnium auctor, cujus vera consecratio, plena benedictio est, tu, Domine, super hunc famulum ill. quem presbyterii honore dedicamus, manum tuæ benedictionis infunde, ut gravitate actuum, et censura vivendi probet se esse seniorem

his institutus disciplinis quas Tito et Timotheo Paulus exposuit: ut in lege tua die ac nocte, Omnipotens, meditans, quod legerit credat, quod crediderit doceat, quod docuerit imitetur: justitiam, constantiam, misericordiam, fortitudinem in se ostendat; exemplum probet; admonitionem confirmet; ut purum atque immaculatum ministerii tui donum custodiat, et per obsequium plebis tuæ corpus et sanguinem Filii tui immaculata benedictione transformet; et inviolabili caritate in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, in die justitiæ æterni judicii, conscientia pura, fide plena, Spiritu sancto plenus persolvat. Per Dominum.

Consecratio manus.

Consecrentur manus istæ, et sanctificentur per istam unctionem, et nostram benedictionem, ut quæcumque benedixerint benedicta sint, et quæcumque sanctificaverint sanctificentur. Per Dominum.

Item alia.

Unguantur manus istæ de oleo sanctificato et chrismate sanctificationis: sicut unxit Samuel David in regem et prophetam, ita unguantur et consummentur in nomine Dei Patris, et Filii, et Spiritus sancti, facientes imaginem sanctæ crucis Salvatoris Domini nostri Jesu Christi, qui nos a morte redemit, et ad regna cœlorum perducit. Exaudi nos, pie Pater, omnipotens, æterne Deus, et præsta quod te rogamus et oramus. Per.

IX. EXHORTATIO AD POPULUM, CUM EPISCOPUS ORDINATUR.

Servanda est, dilectissimi fratres, in excessu sacerdotum lex antiquæ Ecclesiæ, ut decedentibus aliis quidem dignissimi subrogentur, per quorum doctrinam fides catholica et religio **308** Christiana subsistat; ne ovili Domini prædo violentus irrumpat, et dispersas absque Pastore oves fur nocturnus invadat. Recepto itaque dispensatione Dei sacerdote vestro, sollicite vobis agendum est ut in locum defuncti talis successor præparetur Ecclesiæ, cujus pervigili cura et instanti sollicitudine ordo ecclesiæ et credentium fides in Dei timore melius convalescat. Qui, præcipiente Apostolo, in omni doctrina formam boni operis ipse præbeat; cuique habitus, sermo, vultus, incessus, doctrina, virtus sit; qui vos ut Pastor bonus fide instruat, exemplum patientiæ doceat, doctrinam religionis instituat, in omni opere bono confirmet caritatis exemplo. Secundum voluntatem ergo Domini in locum sanctæ memoriæ ill. nom. virum venerabilem ill. testimonio presbyterorum et totius cleri, et consilio civium ac consistentium, credimus eligendum, virum (ut nostis) natalibus nobilem, moribus clarum, religione probum, fide stabilem, misericordia abundantem, humilem, justum, pacificum, patientem, caritatem habentem, tenacem, cunctisque [a] sacerdos eligenda sunt, bonis omnibus exuberantem. Hunc ergo, dilectissimi fratres, testimonii boni operis electum, dignissimum sacerdotio consonantes laudibus clamate et dicite: Dignus est.

[a] Forte, *in cunctis quæ in sacerdote exigenda sunt.*

Oratio et preces de episcopis ordinandis.

Oremus [b], dilectissimi nobis, ut his viris ad utilitatem Ecclesiæ providendis benignitas omnipotentis Dei gratiæ suæ tribuat largitatem. Per Dominum.

Exaudi, Domine, supplicum preces, ut quod nostro gerendum est ministerio, tua potius virtute firmetur. Per Dominum nostrum.

Propitiare, Domine, supplicationibus nostris, et inclinato super hos famulos tuos cornu gratiæ sacerdotalis, benedictionis tuæ in eos effunde virtutem. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Deum, totius sanctificationis ac pietatis auctorem, qui placationem suam, et sacrificia, et sacra constituit, fratres dilectissimi, deprecemur, uti hunc famulum suum, quem exaltare in Ecclesia, et seniorum cathedra (concordibus sua inspiratione judiciis, et effusis super plebem suam votis fidelibus ac vocum testimoniis) voluit imponi, conlocans **309** eum cum principibus populi sui, ad eorum nunc precem universam eumdem summo sacerdotio debita honoris plenitudine, charismatum gratia, sanctificationum ubertate, ac præcipue humilitatis virtute locupletet; ut rector potius non extollatur, sed in omnibus se, quantum est major, humilians, sit in ipsis quasi unus ex illis: omnia judicii Domini nostri non pro se tantum, sed et pro omni populo, qui sollicitudini suæ creditur, contremiscens; ut qui meminerit de speculatorum manibus omnium animas requirendas, pro omnium salute pervigilet, pastorali erga creditas sibi oves Domini diligentiæ ejus semper se flagrantissimum adprobans. Te delictorum adigitur præfuturus, ex omnibus electus, ex omnibus universis sacris sacrandisque idoneus fiat sub hac quæ est homini per hominem postrema benedictio consummata atque perfecta suæ consecrationis, nostræ supplicationis attentissimæ concordissimisque omnium precibus adjuvemur; omnium pro ipso oratio incumbat, cui exorandi pro omnibus pondus imponitur. Impetret ei affectus totius Ecclesiæ virtutem, pietatem, sanctificationem, et ceteras summi sacerdotii sacras dotes universæ Ecclesiæ profuturas, Domino Deo nostro (qui sacrorum munerum profluus fons est, qui dat omnibus adfluenter) quod sacerdoti pio affectu poscitur ad exundandam in omnibus sanctificationem suorum omnium, promptissime ac plenissime conferente. Per Dominum nostrum Jesum.

Consecratio.

Deus honorum omnium, Deus omnium dignitatum, quæ gloriæ tuæ sacris famulantur ordinibus; Deus, qui Moysen famulum tuum secreti familiaris affectu inter cetera celestis documenta culturæ, de habitu quoque indumenti sacerdotalis instituens, electum Aaron mystico amictu vestire inter sacra jussisti; ut intelligentiæ sensum de exemplis priorum caperet secutura posteritas, ne eruditio doctrinæ tuæ ulli deesset ætati, cum et apud veteres reverentiam ipsa significationum species obtineret, et apud nos

[b] Hæc et tertia oratio est in ordine *Romano.*

certiora essent experimenta rerum, quam ænigmata figurarum. Illius namque sacerdotii anterioris habitus nostræ mentis ornatus est; et pontificalis gloria non jam nobis honorem commendat vestium, sed splendorem animarum. Quia et illa, quæ tunc carnalibus blandiebantur obtutibus, potius quæ ipsis erant intelligenda poscebant. Et idcirco famulis tuis, quos ad summi sacerdotii ministerium elegisti, hanc, quæsumus, Domine **310** gratiam largiaris; ut quicquid illa velamina in fulgore auri, in nitore gemmarum, et multimodi operis varietate signabant, hoc in horum moribus actibusque clarescat. Comple, Domine, in sacerdotibus tuis mysterii tui summam, et ornamentis totius glorificationis instructos cælestis unguenti flore sanctifica [a]. Hoc, Domine, copiose in eorum caput influat, hoc in oris subjecta decurrat, hoc in totius corporis extrema descendat, ut tui Spiritus virtus et interiorum ora repleat, et exteriora circumtegat. Abundet in his (eo) constantia fidei, puritas dilectionis, sinceritas pacis. Sint speciosi munere tuo pedes horum ad evangelizandum pacem, ad evangelizandum bona tua. Da eis, Domine, ministerium reconciliationis in verbo, et in factis, et in virtute et signorum et prodigiorum. Sit sermo eorum (ejus) et prædicatio, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis. Da eis, Domine, claves regni cælorum: utantur, nec glorientur potestate, quam tribuis in ædificationem, non in destructionem. Quodcumque ligaverint super terram, sit ligatum et in cælis: et quodcumque solverint super terram, sit solutum et in cælis. Quorum detinuerint peccata, detenta sint; et quorum dimiserint, tu dimittas. Qui benedixerit eis, sit benedictus; et qui maledixerit eis, maledictionibus repleatur. Sint servi fideles et prudentes, quos constituas tu, Domine, super familiam tuam; ut dent illis cibum in tempore necessario, ut exhibeant omnem hominem perfectum. Sint sollicitudine impigri, sint spiritu ferventes; oderint superbiam, diligant veritatem, nec eam umquam deserant, aut lassitudine, aut timore superati. Non ponant lucem ad tenebras, nec tenebras lucem. Non dicant malum bonum, nec bonum malum. Sint sapientibus et insipientibus debitores: et fructum de profectu omnium consequantur. Tribuas eis, Domine, cathedram episcopalem ad regendam Ecclesiam tuam et plebem universam. Sis eis auctoritas, sis eis potestas, sis eis firmitas. Multiplices super eos benedictionem et gratiam tuam, ut ad exorandam semper misericordiam tuam tuo munere idonei, tua gratia possint esse devoti. Per Dominum [b].

Super oblata.

Suscipe, Domine, munera quæ tibi offerimus pro famulo tuo **311** illo, et propitius in eodem tua dona custodi.

Hanc igitur oblationem, quam tibi offerimus pro illo famulo tuo, quem ad pontificalem gloriam pro-

[a] Hæc et sequentia verba leguntur in Ordine Romano, postquam unctum est episcopi caput.

[b] Nihil hic de benedictione ornamentorum episco-

A movere dignatus es, quæsumus, Domine, placatus accipias, ut quod divino munere consecutus est, tua in eo protectione firmetur. Per Dominum nostrum.

Adesto, misericors Deus, ut quod actum est nostræ servitutis officio, tua benedictione firmetur. Per.

Item alia.

Ecclesiam tuam, Domine, benignus inlumina, ut et gratus tui proficiat ubique successus, et grati fiant nomini tuo, te gubernante, Pastores. Per Dominum.

X. BENEDICTIO SUPER VIRGINES.

Omnipotens sempiterne Deus, adjuva quas virginitatis honore dignatus es decorare. Perferant inchoati operis consummatum affectum, et votorum suorum expediant institutum: virginali habitu perfectam tibi offerant plenitudinem, et initia sua per-
B ducere mereantur ad finem, ut matura sanctimoniæ cumulent merita, et centenarium munus de perfecto agone virginitatis accipiant.

Consecratio virginum.

Castum veri Dei cultum incorrupta religione retinentes, inviolabilis naturæ Dominum suppliciter oremus, ut hanc famulam suam corroboret, quæ sanctam et maximam acceptabilem Deo virginitatem, adsumptis spiritalium cogitationum viribus, dedicavit, bene concepto mentis proposito perseveret; ut virginitas, quæ Ecclesiæ comparatur, et similitudini divinæ immolationis induitur, perennitatis gratiam consequatur. Per Dominum.

Deus [c] castorum corporum benignus habitator, et incorruptarum Deus amator animarum, Deus qui
C humanam substantiam in primis hominibus diabolica fraude vitiatam, ita in Verbo tuo, per quod omnia facta sunt, reparas, ut eam non solum ad primæ originis innocentiam revoces, sed etiam ad experientiam bonorum, quæ in novo sæculo sunt habenda, perducas, et obstrictos adhuc conditione mortalium jam ad similitudinem provehas angelorum, respice, Domine, super has famulas tuas, quæ, in manu tua continentiæ suæ propositum conlocantes, tibi devotionem suam offerunt, a quo ipsa vota sumpserunt. Quomodo enim animus **312** mortali carne circumdatus, legem naturæ, libertatem licentiæ, vim consuetudinis, et stimulos ætatis evinceret, nisi tu per liberum arbitrium hunc amorem virginitatis clementer accenderes, tu hanc cupiditatem in earum corde benignus aleres, tu fortitudinem ministrares?
D Effusa namque in omnes gentes gratia tua, ex omni natione quæ est sub cælo, in stellarum innumerabilem numerum novi Testamenti heredibus adoptatis, inter ceteras virtutes, quas filiis tuis non ex sanguinibus, nec voluptate carnis, sed de tuo Spiritu genitis indidisti, etiam hoc donum in quorumdam mentes de largitatis tuæ fonte defluxit, ut cum honorem nuptiarum nulla interdicta minuissent, ac super copulam tua benedictio permaneret, existerent tamen sublimiores animæ, quæ non hoc concupiscerent quod habet mortale conubium; sed hoc eligerent palium.

[c] Hæc in Ordine Romano. Alia infra in Missali Gallicano.

quod præmittit divinum Christi Ecclesiæque sacramentum. Agnovit Auctorem suum beata virginitas; et æmula integritatis angelicæ, illius thalamo, illius cubiculo se devovit; qui sic perpetuæ virginitatis est sponsus, quemadmodum perpetuæ virginitatis est filius. Implorantibus ergo auxilium tuum, Domine, et confirmari ex benedictionis tuæ consecratione cupientibus da protectionis tuæ munimen, ne hostis antiquus, qui excellentiora studia subtilioribus infestat insidiis, ad obscurandam perfectæ continentiæ palmam per aliquam serpat mentis incuriam: et rapiat de proposito Virginum quod etiam moribus decet inesse nuptiarum. Sit in eis, Domine, per donum Spiritus tui prudens modestia; et quod sunt professæ custodiant, scrutatori pectorum non corpore placituræ, sed mente. Transeant in numerum sapientium puellarum, ut cælestem Sponsum accensis lampadibus cum oleo præparationis expectent; nec turbatæ improvisi Regis adventu, securæ cum lumine, ut præcedentium choro jungantur, occurrant, nec excludantur cum stultis. Regalem januam cum sapientibus Virginibus licenter introeant, et in Agni tui perpetuo comitatu probabiles mansura castitate permaneant. Per.

Accipe, puella, pallium, quod perferas sine macula ante tribunal Domini nostri Jesu Christi, cui flectit omne genu cælestium, et terrestrium, et infernorum. Benedicat te conditor cæli et terræ, Deus Pater omnipotens, qui te eligere dignatus est ad instar sanctæ Mariæ matris Domini nostri Jesu Christi ad integram et immaculatam virginitatem, quam professa es coram **313** Deo et angelis sanctis. Idcirco serva propositum, serva castitatem per patientiam, ut coronam virginitatis tuæ accipere merearis. Nunc exoro Domini nostri Jesu Christi divinam misericordiam, ut hanc virginem consecrare ac sanctificare dignetur usque in finem. Per.

Benedicat te Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus omni benedictione spiritali, ut maneas sine macula sub vestimento sanctæ Mariæ matris Domini nostri Jesu Christi. Qui tecum vivit et regnat in sæcula sæculorum.

XI. BENEDICTIO VESTIMENTORUM VIDUÆ.

Visibilium [a] et invisibilium rerum creator, Deus, adesto propitius, ut hæc indumenta, sanctitatis effigiem ostendentia, desuper gratia tua inrigante, benedicere et sanctificare facias. Per Dominum.

Consecratio vestium.

Inlumina, quæsumus, oculos majestatis tuæ ad benedicendam hanc viduitatis vestem, ut quæ inordinatis vestibus viri sui visibus placuit, in sacratis indumentis benedictionis tuæ servire mereatur. Per.

Benedictio viduæ, quæ fuerit castitatem professa.

Consolare, Domine, hanc famulam tuam viduitatis languoribus constrictam, sicut consolari dignatus es Saraptinam viduam per Heliam prophetam. Concede ei pudicitiæ fructum ut antiquarum non memineat

[a] Hæc in Ordine Romano et fere quæ sequuntur.

A voluptatum; nesciat etiam incentiva desideria, ut soli tibi subdat propria colla, quo possit pro laboribus tantis sexagesimum gradum percipere, munus dilectabile sanctitatis. Per.

Item alia.

Domine Deus virtutum cœlestium æterne, tibi supplices fundimus preces, ut hanc famulam tuam consecrare digneris, quam de pristina conversatione ad novitatem vitæ, exspolians veterem hominem, et induens novum, convertere fecisti, ut sicut Anna prophetissa multis temporum curriculis, vestibus viduitatis induta, in templo gloriæ tuæ in jejuniis et orationibus fideliter serviebat, sic et hæc famula tua tibi soli Deo in Ecclesia tua devota mente serviat. Per Dominum.

B Deus, qui Annam filiam Fanuelis, vix per annos septem sortitam jura conjugii, ita cum annis octoginta quatuor in sancta et in timorata castitate servasti, ut noctibus ac diebus orationes jejuniaque miscentibus, quæ ad prophetiæ gratiam sub circumcisione Christi tui justus remunerator adducaris, quique deinceps **314** per apostolicam institutionem sanctarum hujus ordinis manibus feminarum sexus ipsius adolescentulas juniores instruxit, cum sancti charismatis benedictione visitari laudabili dispensatione voluisti; suscipere dignare, omnipotentis ime rerum omnium Deus, hujus conservæ nostræ arduum et laboriosum, nec satis discrepans a perfectæ virginitatis proposito, quia tu creaturarum omnium conditor, probas mundiales inlecebras difficilius post C experimentum posse vitari, sed cum ad te venitur, idque per te, numquam animas semel tibi dicatas vel terribile passionum vel divitiarum blandimenta sollicitant. Nam sensibus (quibus ipse dignaris infundi) nihil est desiderabilius quam regnum tuum, nihil terribilius quam judicium tuum. Da ergo, Domine, ad petitionem maximæ rei tuæ misericordiam tuam; et tribue ut hæc famula tua in adgressæ castitatis observatione perdurans, inter conjugatas uni tantum viro feminas, fructum tricesimum sortiatur. Sit in illa cum misericordia discretio, cum humilitate largitas, cum libertate honestas, cum humanitate sobrietas. Opus tuum die ac nocte meditetur; et pro eo quod amisit conjugis solatium temporale, te, qui rerum omnium requies es, sequatur; et vitæ spatium D spiritali consolatione compensa, ut in die vocationis suæ talis venire mereatur, qualis Anna fuisse constat, quam usque ad prophetiæ spiritum promovisti. Per.

XII. CONSECRATIO ALTARIS.

Creator et conservator humani generis, dator gratiæ, et spiritalis largitor æternæ salutis, tu permitte Spiritum tuum super vinum cum aqua mixtum, ut armata virtute cælestis defensionis ad consecrationem hujus ecclesiæ vel altaris proficiat. Per.

Præfatio consecrationis altaris.

Ponis super cornua altaris digito tuo vinum cum aqua mixtum, et aspergis altare septem vicibus; reli-

quam autem fundes ad basem, et offeres incensum super altare odorem suavissimum Domino.

[a] Dei Patris omnipotentis misericordiam, dilectissimi fratres, deprecemur, ut hoc altarium sacrificiis spiritalibus consecrandum, vocis nostræ exorandus officio, præsenti benedictione sanctificet, ut in eo semper oblationes famulorum suorum studio suæ devotionis inpositas benedicere et sanctificare dignetur, et spiritali placatus incenso, precanti familiæ suæ promptus exauditor adsistat. Per Dominum.

Benedictio altaris.

315 Deus omnipotens, in cujus honorem altarium sub invocatione tui consecramus, clemens et propitius preces nostræ humilitatis exaudi; et præsta ut in hac mensa sint tibi libamina accepta, sint grata, sint pinguia, et Spiritus sancti tui semper rore perfusa; ut omni tempore in hoc loco supplicantis tibi familiæ tuæ anxietates releves, ægritudines cures, preces exaudias, vota suscipias, desiderata confirmes, postulata concedas. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Præfatio linteaminum.

Domine Deus omnipotens, sicut ab initio hominibus vitalia et necessaria creasti, et quemadmodum vestimenta pontificalia sacerdotibus, et levitis ornamenta, quæ et linteamina fieri famulo tuo Moysi per quadraginta dies docuisti, sive etiam ea quæ Maria texuit et fecit in usum ministerii tabernaculi fœderis, sanctificare, benedicere, consecrareque digneris hæc linteamina in usum altaris tui ad tegendum involuendumque corpus et sanguinem Filii tui Domini nostri Jesu Christi. Qui tecum vivit et regnat Deus.

Fiant omnia ista protectione tua tuta atque defensa, potens Domine, vasa. Per Dominum.

Ad consecrandam patenam.

Consecramus et sanctificamus hanc patenam ad conficiendum in ea corpus Domini nostri Jesu Christi patientis crucem pro salute nostra omnium. Qui regnat in sæcula.

Item alia.

Consecrare et sanctificare digneris, Domine, patenam hanc, per istam unctionem et nostram benedictionem in Christo Jesu Domino nostro. Qui vivit et regnat.

Ad calicem consecrandum.

Oremus, dilectissimi fratres, ut Dominus Deus noster calicem suum in ministerio consecrandum cælestis gratiæ inspiratione sanctificet, ut ad humanam benedictionem plenitudinem divini favoris accommodet. Per Dominum.

Item collectio.

Dignare, Domine, calicem istum in usum ministerii tui pia famuli tui devotione formatum, ea sanctificatione perfundere, qua Melchisedech famuli tui sacratum calicem perfudisti; et quod arte vel metallo effici non potest altaribus tuis dignum, fiat tua benedictione pretiosum.

Ad omnia.

Dignare, Domine, Deus omnipotens Rex regum, et Dominus dominantium, Sacerdos omnium, Pontifex universorum, per quem una cum Patre, sanctoque **316** Spiritu facta sunt universa, Christe Jesu, benedicere, consecrare, et sanctificare digneris vasa hæc cum hoc altario, linteaminibus, ceterisque vasis; et quemadmodum sanctificasti officia tabernaculi testimonii olim cum arca, oraculo, cyrubin alosis, velis, columnis, candelabro, altaribus, argenteis basibus, tabulis deauratis, holocaustis, æreo altare cum æneis vasis, tentoriis, funibus, oleo unctionis, et ceteris aliis in figura nostri per manus sanctorum sanctificasti sacerdotum, ita nunc manens in æternum, summe Sacerdos sacerdotum secundum ordinem Melchisedech (ut diximus), patenam hanc et calicem hunc, et omnia instrumenta altaris hujus ecclesiæ seu basilicæ, quæ inter nostras palmas habentur, corde precamur, ut benedicas, purifices, consecres, et consummes, quibus inter nos et æternam unitatem in supremo meatu sine fine constare credimus. Per.

Præfatio chrismalis.

Oremus, fratres carissimi, ut Deus omnipotens hoc ministerium, corporis Filii sui Domini nostri Jesu Christi gerelum, benedictione, sanctificationis tutamine, defensionis dominatione implere dignetur, orantibus nobis. Per.

Omnipotens Deus Trinitas, manibus nostris opem tuæ benedictionis infunde, ut per nostram benedictionem hoc vasculum sanctificetur, et corporis Christi novum sepulcrum Spiritus sancti gratia perficiatur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit.

XIII. ORATIONES [b] ET PRECES PRO REGIBUS.

Deus, qui fideles tuos ad hoc corripis, ut emendes, populum tuum, quæsumus, ne despicias supplicantem, ut tuæ virtutis auxilio, omni hostilitate depulsa, et securitate patriæ lætetur, et catholica semper exultet Ecclesia. Per.

Item alia.

Populi tui, quæsumus, omnipotens Deus, propitiare peccatis, et totius hostilitatis a nobis errores averte, ut regni Francorum nominis secura libertas in tua devotione semper exultet, et ab hostium nos defende formidine; ut omni perturbatione submota, liberis tibi mentibus serviamus.

Item alia.

Omnipotens sempiterne Deus, qui regnis omnibus æterno dominaris imperio, inclina ad preces humilitatis nostræ aures misericordiæ **317** tuæ, et Francorum regni adesto principibus; ut tua tranquillitate clementes, tua semper sint virtute victores. Per.

Alia.

Omnipotens et misericors Deus, cujus regnum est omnium sæculorum, supplicationes nostras clementer exaudi, et Francorum regum tibi subditum protege

[a] Hæc et sequentia in Ordine Romano, sed plura ibi.

[b] Aliæ orationes aliusque regis benedicendi modus in Ordine Romano, et apud Menardum in unctione regum Francorum.

principatum, ut in tua virtute fidentes, et tibi placeant, et super omnia regna præcellant. Per.

Item alia.

Omnipotens sempiterne Deus, in cujus arbitrio regnorum omnium jura consistunt, protege regum Francorum nominis ubique rectores, ut eorum votiva prosperitas pax tuorum possit esse populorum.

Super oblata.

Sacrificium, Domine, quod immolamus, intende, ut ab omni nos exuat bellorum nequitia, et in tuæ protectionis securitate constituat, ut et a nostris mundemur occultis, et ab inimicorum liberemur insidiis.

Suscipe propitius hostias quibus et te placari voluisti, et nobis salutem potenti pietate restitue. Per.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare. Agnoscimus enim, Domine Deus noster, agnoscimus, sicut prophetica dudum voce testatus es, ad peccantium merita pertinere, ut servorum tuorum labore quæsita, sub conspectu nostro manibus diripiantur alienis; et quæ desudantibus famulis nasci tribuis, ab hostibus patiaris absumi; totoque corde prostrati, supplices exoramus, ut et præteritorum concedas veniam delictorum; et Francorum regni nominis inimicos virtute tuæ conpremas majestatis : quia tunc defensionem tuam non diffidimus adfuturam, cum a nobis ea quibus offendimus dignanter expuleris; ut populus tuus fidei integritate lætetur, et temporum tranquillitate semper exultet. Per quem Majestatem.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, quam tibi offerimus pro salute et incolumitate vel statu regni Francorum, (pro quibus, Domine omnipotens Deus, tibi supplices fundimus preces; te in omnibus ducem, te in omnibus viis suis protectorem mereantur habere) quæsumus, Domine, ut placatus suscipias. Per.

Post communionem.

Protege, Domine, famulos tuos subsidiis pacis et corporis; et spiritalibus enutriens alimentis, a cunctis hostibus redde securos. Per.

Item alia.

Fidelem populum tuum, quæsumus, Domine, potentiæ tuæ **318** muniat invicta defensio, ut pio semper tibi devotus affectu, et ab infestis liberetur inimicis, et in tua jugiter gratia perseveret. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium.

XIV. ORATIONES ET PRECES IN NATALI SANCTI HELARII.

Sanctus, Domine, Helarius confessor tuus sua nos intercessione lætificet, et pia faciat sollemnitate gaudere. Per.

Intercessio nos, quæsumus Domine, sancta beati Helarii commendet, ut quod nostris meritis non valemus, ejus patrociniis adsequamur. Per.

Indulgentiam nobis, Domine, quæsumus, sancti Helarii confessoris tui postulet tibi grata precatio, ut tuam semper misericordiam percipere valeamus; ut intercessio illius et tuam nobis non desinat placare justitiam, et nostram tibi devotam jugiter efficere servitutem. Per.

Exaudi, Domine, preces nostras, quas in sancti

A confessoris tui Helarii atque pontificis sollemnitate deferimus, ut qui tibi digne meruit famulari, ejus intercedentibus meritis ab omnibus nos absolue peccatis : et præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut quia nos reatus nostræ actionis gravat, apud ineffabilem misericordiam tuam beati Helarii confessoris tui atque pontificis intercessio nos gloriosa protegat.

Super oblata.

Sancti confessoris tui atque pontificis, quæsumus, Domine, annua sollemnitas pietati tuæ nos reddat acceptos, ut per hæc piæ oblationis officia, et illum beata retributio comitetur, et nobis gratiæ tuæ dona conciliet. Per.

Sacrificium, Domine, quod desideranter offerimus, gratum tibi beatus Helarius suffragator efficiat, ut

B sacris altaribus, Domine, has hostias superpositas in salutem nobis provenire deposcat.

Ut nobis, Domine, tua sacrificia dent salutem; quæsumus beatus Confessor tuus precator accedat. Per. Pax fidi sancta.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare. Quoniam fiducialiter tibi laudis hostias immolamus, quas sancti Helarii pontificis tui confessione præsenti confidimus adjubandas; ut illius patrocinio nos adjubante, debita nomini tuo servitute placeamus. Quia dum beati illius merita gloriosa veneramur, auxilium nobis tuæ propitiationis adquirimus; nec desperamus de veniæ largitate, quam per eum qui tibi placet, deposcimus : quia supplicationibus nostris misericordiam tuam confidimus adfuturam, quam beati Helarii

C confessoris tui poscimus interventu **319** nobis et confessione præstari. Quia licet nobis medelam semper operetur divini celebratio Sacramenti, propensius confidimus adfuturam, cum sanctorum tuorum et illorum meritis intervenientibus exhibetur. Per quem.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, sed et cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerimus in honore sancti Helarii confessoris tui atque pontificis, quæsumus, Domine. Per.

Post communionem.

Beati Helarii confessoris tui, Domine, suffragiis exoratus, percepta Sacramenti tui nos virtute defende, ut cælestis remedii Sacramentum ad perpetuam nobis provenire medicinam obtineat. Per.

D Protegat nos, Domine, cum tui perceptione Sacramenti beatus Helarius confessor tuus intercedendo, ut confessionis ejus semper experiamur auxilium. Per Dom. nostrum Jesum Christum Filium tuum.

XV. ORATIONES ET PRECES UNIUS MARTYRIS.

Deus, qui nos annua beati Martyris tui sollemnitate lætificas, præsta quæsumus ut cujus gaudemus meritis, instruamur exemplis. Per.

Beati Martyris tui, Domine, nos, quæsumus, merita prosequantur, et tuam nobis indulgentiam semper implorent, ut ejus sacra natalicia et temporaliter frequentemus, et conspiciamus æterna. Per.

Item alia.

Præsta, Domine, mentibus nostris cum exultatione profectum, ut cujus diem passionis annua devotione

recolimus, etiam fidei constantiam subsequamur. Per Dom.

Super oblata.

Hostiam nostram, quæsumus, Domine, sancti Martyris tui et veneranda confessio, et exaudibilis commendet oratio. Per Dominum.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare. Quoniam a te constantiam fides, a te virtutem sumit infirmitas; et quicquid in persecutionibus sævum est, quicquid in morte terribile, nominis tui facis confessione superari. Unde benedicimus te, Domine, in operibus tuis, teque in sanctorum tuorum profectione laudamus. Per quem Majestatem.

Post communionem.

Quæsumus, Domine, salutaribus repleti mysteriis, ut cujus sollemnitatem celebramus, orationibus adjuvemur. Per.

Item alia.

Adesto, Domine, familiæ tuæ, ut quibus venerandi sanctos suos præstas benignus affectum, et 320 vitæ mortalis concede præsidium, et sempiternæ retributionis effectum. Per.

XVI. ITEM DE UNO MARTYRE.

Adsit nobis, quæsumus, Domine, beati Martyris tui sancta precatio, quæ nos et a terrenis affectibus incessabiliter expediat, et cælestia desiderare perficiat. Per.

Sancti Martyris tui, Domine, quæsumus, veneranda festivitas salutaris auxilii præstet augmentum, ut quam prævenimus veneranda sollemnitas et devotionem nobis augeat, et salutem. Per.

Super oblata.

Muneribus nostris, Domine, sancti Martyris tui festa præcedimus; ut quæ conscientiæ nostræ præpedimus obstaculis, illius meritis reddantur accepta. Per.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et intercedente Martyre tuo ab hostium nos defende propitiatus incursu; ut munera nostra commendet, atque in ejus veneratione tuæ Majestati reddantur accepta. Per Dom.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare. Qui non solum malis nostris bona retribuis, sed ut miseris uberiora dona concedas, qui digne pro nobis possent intercedere, contulisti, ut quod nostra scientia non habebat, intercessio supplicaret tibi grata justorum. Qui humanum genus de profundo mortis eripiens, captivitatem nostram Jesu Christi Filii tui Domini nostri passione solvisti. Per quem ita virtus antiqui hostis elisa est, ut ejus, quem ipse superaverat, etiam beatum Martyrem suum magnum faceret esse victorem. Cujus triumphum in die quem sanguine suo sanctificavit, colentes, in tua gloria exultamus. Per quem.

Post communionem.

Sumptis, Domine, Sacramentis, quæsumus ut intercedente beato Martyre tuo, ad redemptionis æternæ proficiamus augmentum. Per.

Sumentes gaudia sempiterna de participatione Sacramenti, et festivitate beati Martyris tui, suppli- A citer deprecamur, ut quæ sedula servitute, docente te, gerimus, dignis sensibus tuo munere capiamus. Per Dominum nostrum.

XVII. ITEM DE UNO MARTYRE.

Omnipotens sempiterne Deus, fortitudo certantium, et Martyrum palma, sollemnitatem hodierni diei propitius intuere, et Ecclesiam tuam continua fac celebritate lætari, ut intercessione beati Martyris tui omnium te credentium vota perficias. Per.

Præsta, quæsumus, Domine 321 Deus, ut intercedente beato Martyre tuo, et a cunctis adversantibus muniamur in corpore, et a pravis cogitationibus mundemur in corde. Per Dominum nostrum.

Grata tibi sint munera nostra, Domine, quæ et tuis sunt instituta præceptis, et beati Martyris tui B festivitas gloriosa commendat. Per Dominum.

Suscipe, Domine, sacrificium placationis et laudis, quod nos, interveniente sancto Martyre tuo, et perducat ad... æternam, et in perpetuam gratiarum constituat actionem. Per.

Contestatio.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare. Qui Ecclesiam tuam sempiterna pietate non deserens, per sanctos tuos jugiter et erudis et protegis, præcipue solemnitatis hodiernæ, qua beati Martyris tui passionem consumptam recolimus, veneramur, et ad gloriam nominis tui nitimur debitis magnificare præconiis. Per quem laud.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, sed et cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerimus in honorem C beati Martyris tui.

Post communionem.

Cælesti munere satiati, quæsumus, Domine Deus noster, ut hæc nos dona, Martyris tui deprecatione, sanctificent. Per Dominum.

Libantes, Domine, mensæ tuæ beatæ mysteria, quæsumus ut sancti Martyris tui interventionibus, temporalem et præsentem nobis misericordiam conferant et æternam. Per.

XVIII. IN NATALE SANCTORUM.

Deus, qui nos sanctorum tuorum confessionibus gloriosis circumdas et protegis, da nobis et imitatione proficere, et orationibus fulciri. Per.

Prosint nobis, Domine, quæsumus, tuorum martyrum suffragia conlata sanctorum, ut quæ nostris non D possumus orationibus obtinere, placentium tibi precibus adsequamur. Per.

Super oblata.

Offerimus, Domine, preces et munera in honore sanctorum tuorum gaudentes: præsta, quæsumus, ut et convenienter hæc agere, et remedia sempiterna valeamus adquirere. Per Dominum.

Suscipe, Domine, sacrificium placationis et laudis, ut benedictio tua larga descendat, quæ et munera nostra, sanctis tuis deprecantibus, tibi reddat accepta, et nobis sacramentum redemptionis efficiat. Per.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare. Confiteantur tibi, Domine, omnia opera tua, et sancti tui benedicant te: quoniam gloria virtutis eorum tu

es, **322** quibus virtutem in confessione pugnantibus A et gloriam in passione vincentibus contulisti. Qui summum illum Unigeniti tui nomen coram regibus et potestatibus voce libera protestantes, pretiosum tibi sanguinem gloriosa morte fuderunt. Clementiam tuam suppliciter obsecrantes, ut cum exultatione sanctis in cælestis regni cubilibus gaudia nostra subjungas; et quos virtutis imitatione non possumus sequi, de vitæ veneratione conjungamus affectu. Per quem.

Post communionem.

Purificet nos, quæsumus, Domine, et divini perceptio Sacramenti, et gloriosa sanctorum tuorum oratio. Per.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut quorum memoriam Sacramenti participatione recolimus, fi- B dem quoque proficiendo sectemur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum.

XIX. INCIPIUNT ORATIONES ET PRECES COMMUNES COTIDIANÆ CUM CANONE.

Post prophetia.

Deus, qui diligentibus te bona invisibilia præparasti, infunde cordibus nostris tui amoris affectum, ut te in omnibus et super omnia diligentes, promissiones tuas, quæ omne desiderium superant, consequamur. Per Dominum nostrum.

Collectio.

Deus, qui in sanctis habitas, et pia corda non deseris, libera nos a terrenis desideriis et cupiditate carnali, ut, nullo in nobis regnante peccato, tibi soli Domino liberis mentibus serviamus. Per Dominum. C

Ante nomina.

Protector in te sperantium, Deus, sine quo nihil est validum, nihil sanctum, multiplica super nos misericordiam tuam, ut te rectore, te duce, sic transeamus per bona temporalia, ut non amittamus æterna. Per.

Deus virtutum, cujus est totum, quod est optimum, insere pectoribus nostris amorem tui nominis, et præsta in nobis religionis augmentum, ut quæ sunt bona nutrias, ac vigilanti studio quæ sunt nutrita custodias.

Super oblata.

Propitiare, Domine, supplicationibus nostris, et has oblationes famulorum famularumque tuarum benignus adsume, ut quod singuli obtulerunt ad ho- D norem nominis tui, cunctis proficiat ad salutem. Per Dominum.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et his populi tui oblationibus precibusque susceptis, **323** præsentiam tuæ majestatis intersere, ut quod singuli obtulerunt ad honorem nominis tui, cunctis proficiat ad salutem.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare. Omnipotentiam tuam jugiter implorantes, ut quibus annua celebritatis hujus vota multiplicas, plenam divini cultus gratiam largiaris; et per augmenta corporea profectum clementer tribuas animarum, quo ad incommutabile bonum per mutabilia dona veniamus, temporalique lætitiæ et gaudia sempiterna succedant: precantes, ut Jesus Christus Filius tuus Dominus noster sua nos gratia consequatur: et quia sine ipso nihil recte valemus efficere, ipsius semper munere capiamus, ut tibi placere possimus. Per quem Ma.

Post communionem.

Cælestis doni benedictione percepta, supplices te, Deus omnipotens, deprecamur, ut hoc idem et sacramenti causa sit, et salutis. Per Dominum.

Ad plebem.

Veniat, Domine, quæsumus, populo supplicanti tuæ benedictionis infusio, quæ diabolicas ab eodem repellat insidias, quæ fragilitatem mundet et protegat, quæ inopem sustentet et foveat.....

XX. ITEM ALIA MISSA.

Perpetua, quæsumus, Domine, pace custodi, quibus in te spem donasti, et tuæ pietatis in nobis propitius dona concede; et ut tuis, Domine, possimus inhærere servitiis, tu nos, quæsumus, ab omni pravitate defende. Per.

Exaudi nos, miserator et misericors Deus, et continentiæ salutaris propitius nobis dona concede. Per.

Deus, cui nulla potest conscientia inculpabilis inveniri, concede nobis tuæ pietatis auxilium, ut ope tuæ miserationis adjuti, a peccatorum nostrorum nexibus liberemur. Per.

Præsta nobis, misericors Deus, ut placationem tuam promptis mentibus exoremus; et peccatorum veniam consequentes, a noxiis liberemur incursibus. Per.

Super oblata.

Suscipe, Domine, quæsumus, debitorum munera famulorum: et tuis donis purifica servientes pietate mysteriis, quibus etiam justificas innocentes. Per.

Alia.

Munera, Domine, tibi dicata, quæsumus, sanctifica; et per eadem nos placatus intende, et a cunctis nos reatibus et periculis propitiatus absolve, quos tanti mysterii tribuis esse consortes. Per.

Contestatio.

324 Vere dignum et justum est, æquum et salutare. Ut quia tui est operis, si quod tibi placitum est aut cogitamus aut agimus, tu nobis semper et intelligendi quæ recta sunt, et exsequendi tribuas facultatem. Ut non in nobis nostra malitia, sed indulgentiæ tuæ præveniat semper affectus, qui nos a noxiis voluptatibus indesinenter expediat, et a mundanis cladibus dignanter eripiat. Per quem Maje.

Post communionem.

Mysteria sancta nos, Domine, et sacrificis expleant alimentis, et corporalibus tueantur auxiliis. Per Dominum nostrum.

Item alia.

Da veniam, Domine, peccatis nostris, et medicinalibus sacrificiis expiatos ab omni pravitate defende. Per.

XXI. ITEM ALIA MISSA.

Post prophetiam.

Deus, qui nobis omnipotentiam tuam parcendo maxime et miserendo manifestas, multiplica super

nos gratiam tuam, ut ad tua promissa currentes, cælestium bonorum facias esse consortes. Per.

Post precem.

Omnipotens sempiterne Deus, qui abundantia pietatis tuæ et merita supplicum excedis et vota, effunde super nos misericordiam tuam, ut dimittas quæ conscientia metuit, et adjicias quod oratio non præsumit. Per Dominum.

Ante nomina.

Omnipotens sempiterne Deus, adesto propitius invocationibus nostris : et quia sine te nihil potest mortalis infirmitas, præsta auxilium gratiæ tuæ, ut in exsequendis mandatis tuis, et voluntate tibi, et actione pariter placeamus. Per Dominum.

Creaturarum omnium auctor Deus et Domine, qui universa per coæternum tibi Filium, cooperante sancto Spiritu, condidisti, da populis tuis scire quod præcipis, custodire quod præstas; ut et tua inspiratione credaris, et nostra semper voce lauderis. Per Dominum.

Super oblata.

Deus, qui legalium differentias hostiarum unius sacrificii perfectionem sanxisti, accipe sacrificium a devotis tibi famulis, et pari benedictione, sicut munera Abel, sanctifica, ut quod singuli obtulerunt ad Majestatis tuæ honorem, cunctis proficiat ad salutem. Per Dom.

Suscipe munera, quæsumus, Domine, quæ tibi de tua largitate deferimus, ut hæc sacrosancta mysteria, gratiæ tuæ operante virtute, præsentis vitæ nos conversatione sanctificent, et ad gaudia sempiterna perducant. Per Dom. nostrum Jesum Christum.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare. Ut Filius tuus Jesus Christus, qui se usque in finem sæculi suis fidelibus **325** promisit adfuturum, et præsentiæ corporalis mysteriis non deserat quos redimit, et majestatis suæ beneficiis non relinquat. Ut qui te auctore subsistimus, te dispensante, dirigamur : non nostris sensibus relinquamur, sed ad tuæ reducti semper tramitem veritatis, hæc studeamus exercere quæ præcipis, ut possimus dona percipere quæ promittis, per Dominum nostrum. Per quem laudant.

Post communionem.

Sumpti sacrificii perpetua nos tuitio non relinquat, et noxia semper a nobis cuncta depellat. Sancta tua nos, Domine, quæsumus, et vivificando renovent, et renovando vivificent. Per Dominum.

Ad plebem.

Benedictio, Domine, quæsumus, in tuos fideles copiosa descendat; et quam subjectis cordibus expetunt, largiter consequantur : quoniam sicut superbis resistis, sic humilibus tuis gratiam benignus impendis. Per.

XXII. ITEM ALIA MISSA.

Post prophetiam.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut viam tuam devota mente currentes, subripientium delictorum laqueos evadamus. Per.

Post precem.

Ecclesiam tuam, Domine, quæsumus, perpetuo

A guberna moderamine, ut adsit ei et in securitate cautela, et inter aspera fortitudo. Per Dominum nostrum.

Ante nomina.

Præsta, quæsumus, omnipotens et misericors Deus, ut inter hujus vitæ caligines nec ignorantia fallente mergamur, nec præcipiti studeamus voluntate peccare; sed quibus fiduciam sperandæ pietatis indulges, optatæ misericordiæ præsta benignus effectum.

Pateant aures misericordiæ tuæ, Domine, precibus supplicantium; et ut petentibus desiderata concedas, fac tibi eos, quæsumus, placita postulare. Per Dominum.

Super oblata.

Deus, cui, omnium sacrificiorum varietate finita,
B hostiam nunc offerimus singularem, adesto votis tua inspiratione conceptis, ut in te sperantium et desideria jubeas perfici, et peccata deleri. Per Dominum.

Remotis obumbrationibus carnalium victimarum, spiritalem tibi, summe Pater, hostiam supplici servitute deferimus, quæ miro ineffabilique mysterio et immolatur semper, et eadem semper offertur, pariterque et devotorum munus **326** et remunerantis est præmium. Per Dominum.

Quæsumus, Domine Deus noster, ut nostris desideriis expeditos, devotionem tibi nos liberam atque oblationem offerre concedas. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare. Verbum tuum tibi per omnia coæternum. Qui se-
C metipsum exinanivit, formam servi accipiens, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, in qua pius sanguis in remissionem fusus est peccatorum. Venit enim animam suam dare redemptionem pro multis, redditurus utique perenne fidei præmium, pro quibus sustinuit crucis opprobrium. Bona quippe et mala erunt æterna, quæ dabit judicaturus, qui bona et mala temporalia contemni docuit judicatus. Non enim aliter natura delinquit humana, nisi aut amando quæ ipse contempsit, aut timendo quæ ipse sustinuit. Unde nos tua providentia regi, tua nos redemptos gratia gubernari, nullum est certius documentum; quam ejus evidentia nascentis, patientia morientis, potentia resurgentis. Per Dominum.

XXIII. INCIPIT CANON ACTIONIS.

D Sursum corda. *Resp.* Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo nostro. Dignum et justum est.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare est, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Per quem Majestatem tuam laudant angeli, adorant dominationes, tremunt potestates; cæli cælorumque virtutes ac beata Syrafin socia exultatione concelebrant. Cum quibus et nostras voces ut admitti jubeas deprecamur, supplici confessione dicentes : Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth.

Te igitur, clementissime Pater, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum supplices ro-

gamus et petimus, uti accepta habeas et benedicas A hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia inlibata : in primis quæ tibi offerimus pro tua sancta Ecclesia catholica; quam pacificare, custodire, adunare et regere digneris toto orbe terrarum, una cum omnibus orthodoxis atque apostolicæ fidei cultoribus. Memento, Domine, 327 famulorum famularumque tuarum, et omnium circumadstantium; quorum tibi fides cognita est, et nota devotio : [a] qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis pro se, suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis et incolumitatis suæ; tibi reddunt vota sua æterno Deo, vivo et vero. Communicantes sed et memoriam venerantes in primis gloriosæ semper virginis Mariæ genitricis Dei et Domini nostri Jesu Christi, sed et beatorum apostolorum ac martyrum B tuorum Petri, Pauli, Andreæ, Jacobi, Johannis, Thomæ, Jacobi, Philippi, Bartholomæi, Matthæi, Simonis, et Tathæi, Lini, Ancleti, Clementis, Systi, Cornili, Cypriani, Laurenti, Crisogoni, Johannis et Pauli, Cosmæ et Damiani, Helarii, Martini, et omnium sanctorum tuorum, quorum meritis precibusque concedas ut in omnibus protectionis tuæ muniamur auxilio. Per Christum Dominum nostrum.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, sed et cunctæ familiæ tuæ (quam tibi offerimus in honore Domni beati martyris tui ill. et pro peccatis atque offensionibus nostris; ut omnium delictorum nostrorum remissionem consequi mereamur), quæsumus, Domine ut placatus suscipias, diesque nostros in tua pace disponas, atque ab æterna damnatione C nos eripias, et in electorum tuorum jubeas grege numerari. Per Christum Dominum nostrum.

Quam oblationem tu Deus in omnibus, quæsumus, benedictam, ascriptam, ratam, rationabilem, acceptabilemque facere dignare, quæ nobis corpus et sanguis fiat dilectissimi Filii tui, Domini autem Dei nostri Jesu Christi. Qui pridie quam pateretur, accepit panem in sanctas ac venerabiles manus suas; elevatis oculis suis ad cælum ad te Deum Patrem suum omnipotentem, tibi gratias egit; benedixit, fregit, dedit discipulis suis, dicens : Accipite et manducate : Hoc est enim corpus meum. Simili modo postquam cœnatum est, accepit et hunc præclarum calicem in sanctas et venerabiles manus suas; item tibi gratias agens, benedixit, dedit discipulis suis, dicens : Accipite et bibite ex hoc omnes. Hic est enim calix sanguinis mei, novi et æterni Testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Hæc quotienscumque feceritis, in mei memoriam facietis. Inde et memores 328 sumus, Domine, nos tui servi, sed et plebs tua sancta, Christi Filii tui Domini nostri tam beatæ passionis, necnon et ab inferis resurrectionis, sed et in cælos gloriosæ ascensionis : offerimus præclaræ Majestati de tuis donis ac datis hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam, panem sanctum vitæ æternæ, et calicem salutis perpetuæ. Supra quæ propitio ac sereno vultu aspicere dignare, et accepta habere, sicuti accepta habere dignatus es munera pueri tui justi Abel, et sacrificium patriarchæ nostri Abrahæ, et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech, sanctum sacrificium, immaculatam hostiam. Supplices te rogamus, et petimus, omnipotens Deus, jube perferri per manus sancti angeli tui in sublimi altari tuo, in conspectu divinæ Majestatis tuæ; ut quotquot ex hoc altari sanctificationis sacrosanctum Filii tui corpus et sanguinem sumpserimus, omni benedictione cælesti et gratia repleamur. Per Christum Dominum nostrum.

Memento etiam, Domine, et eorum (*Nomina*) qui nos præcesserunt cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis. Ipsis, Domine, et omnibus in Christo quiescentibus locum refrigerii, lucis et pacis ut indulgeas deprecamur, per Christum Dominum nostrum. Nobis quoque peccatoribus famulis tuis, de multitudine miserationum tuarum sperantibus, partem aliquam et societatem donare digneris.

Cætera desunt.

[a] Deest hic, ut in multis aliis, quod nunc hoc loco inserimus, *pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi*, etc.

VETUS

MISSALE GALLICANUM.

I. MISSA SANCTI GERMANI EPISCOPI.

329. Venerabilem diem atque sublimem, fratres carissimi, prompta devotione celebremus, misericordiam Domini nostri suppliciter exorantes, ut beatissimi Germani antistitis et confessoris sui, cujus exempla miramur, etsi æquari factis ejus non possumus, saltem vestigia sequi, et fidem nobis contingat imitari. Per Dom.

D

Collectio.

Gratias tibi agimus, omnipotens Deus, pro virtutibus beatissimi Germani antistitis tui : quas ei, Pater omnipotens, non immerito tribuisti, quia te apostolica confessione rebus omnibus plus amavit. Discussit a se divitias, ut paupertate spiritus cælorum regna conscenderet. Mansuetudinem tenuit, ut terram sui corporis spiritaliter possideret. Lugere delectatus est

in sæculo, ut cælestem consolationem ex muneris A tui largitate perciperet. Justitiam esurivit atque sitivit, ut tuis saturaretur eloquiis. Eleemosynam jugiter fecit, ut indesinenter non tantum sibi, sed et ceteris pietatis tuæ misericordiam obtineret. Puritatem cordis habuit, ut te videret. Fidem servavit, ut filiis tuis fraterna se participatione conjungeret. Per cujus interventum precamur, qui illum hono. . . . . plis. Per Dominum.

Collectio post nomina.

Auditis nominibus offerentum, indeficientem divinam clementiam deprecemur, ut has oblationes plebis, quas in honore beatissimi Germani antistitis et confessoris offerimus,... signatum diem hodiernæ solemnitatis celebremus cum inconcussa fidei libertate, quam ille constanti mente defendit : precantes B ut robur patientiæ ejus. . . . .

. . . .

Oremus etiam et pro spiritibus carorum nostrorum (quorum idem omnipotens Deus et numerum novit et nomina), ut omnium memoriam faciat, omnium peccata dimittat. Per Dominum nostrum.

[Collectio ad pacem.]

330 Deus, pro cujus sacro nomene beatus Germanus antistes tuus desideravit pati persecutionem propter justitiam, ut etsi martyrium non perferret, fide tamen pertenderet; nec timeret odiis hominum et maledictionibus subjacere, dummodo mercedem copiosam consequeretur in cælo et ad illas beatitudines evangelicas perveniret; te per hujus interventum precamur, ut pacem quam, te jubente, dilexit in C sæculo, perpetualiter Ecclesiæ possidendam tribuas in futuro. Per Dominum nostrum.

Contestatio.

Dignum et justum est. Vere æquum et justum est, nos tibi gratias agere, et pietati tuæ in honore summi sacerdotis tui Germani episcopi et confessoris gratias agere, laudes canere, vota persolvere, ejusque enarrare virtutes, quas ei, Domine Pater omnipotens, non immerito tribuisti, quia te apostolica confessione rebus omnibus plus amavit. Discussit a se divitias, ut paupertate spiritus cælorum regna consequeretur. Mansuetudinem tenuit, ut terrena sui corporis spiritaliter possideret. Lugere delectatus est in sæculo, ut cælestem consolationem ex muneris tui largitudine perciperet. Justitiam esurivit atque sitivit, ut tuis D saturaretur eloquiis. Eleemosynam jugiter fecit, ut indesinenter non tantum sibi, sed et ceteris pietatis tuæ misericordiam obtineret. Puritatem cordis habuit, ut te videret. Pacem servavit, ut filiis tuis fraterna se participatione conjungeret. Desideravit pati persecutionum propter justitiam, ut si martyrium non perferebat, fide tamen pertenderet ad coronam : nec timuit omnium modis maledictionem subjacere, dummodo mercedem copiosam consequeretur in cælo. Dilexit te, Domine, ex toto corde et ex tota mente, et ex tota anima sua, et proximum suum tamquam seipsum; ut secundum quod in his duobus mandatis universa lex et prophetæ pendebant, ad eas quas diximus evangelicas beatitudines perveniret. Et quia tu, Domine Jesu Christe, apostolis tuis dixeras ut, euntes per universum mundum, universæ creaturæ Evangelium prædicarent, et virtutes efficerent, hæc tuus devotissimus Germanus episcopus Tartarum, eorum vestigiis subsecutus, per totas Gallias, Roma, inectalia [a], in Brettania annis triginta corpore afflictus, Januis jugiter in tuo nomine prædicavit; hæreses abstulit; adduxit populum ad plenam et integram **331** fidem; ejecit dæmones; mortuos suscitavit; ægris reddidit pristinam sanitatem; implevitque omnia signa, virtutes utique adeptus. Sic cœpit, ut cresceret; sic pugnavit, ut vinceret; sic consummavit, ut mortis tenebras præteriret, martyriis se conjungeret, stolam cum centesimo fructu perciperet, et vita hac peracta regnum inhabitaret æternum. Quod credentes, Deus Pater omnipotens, supplices exoramus, ut in ejus apud te patrociniis et intercessionibus pietati tuæ commendati, nos in omnibus tuam misericordiam consequamur, angelica te exultatione laudantes et dicentes : Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Collectio post *Sanctus*.

Benedictus plane qui venit in nomine Domini; benedictus Deus Rex Israel, pax in terra, gloria in excelsis per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum. Qui pridie quam pateretur.

Post secreta.

Descendat, precamur omnipotens Deus, super hæc, quæ tibi offerimus, Verbum tuum sanctum ; descendat inæstimabilis gloriæ tuæ Spiritus; descendat antiquæ indulgentiæ tuæ donum ; ut fiat oblatio nostra hostia spiritalis in odorem suavitatis accepta ; etiam nos famulos tuos per sanguinem Christi tua manus dextera invicta custodiat. Per Dominum.

Collectio ante orationem Dominicam.

Agnosce, Domine, verba quæ præcepisti, ignosce præsumptioni quam imperasti : ignorantia est non nosse meritum; contumacia est non servare mandatum, quo dicere jubemur : Pater noster.

Collectio post orationem.

Libera nos a malis omnibus, auctor bonorum Deus, ab omni temtatione, ab omni scandalo, ab omni opere tenebrarum, et constitue nos in omni bono, et da pacem in diebus nostris, Auctor pacis et caritat . Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Collectio post Eucharistia.

Sumsimus ex sacris altaribus Christi Domini ac Dei nostri corpus et sanguinem... credentes unitatem beatæ Trinitatis oremus, ut semper nobis fide plenis, esurire detur ac sitire justitiam; sicque opus ejus, confortati salutaris escæ gratia, faciamus, ut non in judicium, sed in remedium Sacramentum quod accepimus habeamus. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Collectio.

Aspice, Domine, qui et tuo vesci corpore, et tuum

[a] Lege in *Italia*. Infra, *Ianuis*, quid illud? an de Genua intelligendum, quæ urbs *Ianuæ* non raro appellatur. Hoc vocabulum cardinalis Bona omisit, sicut et *Tartarum*, supra.

corpus effici vis fideles : fac nobis in remissionem A peccatorum esse quod sumpsimus; atque ita se animæ nostræ divina alimonia 332 per benedictionem tuam facta permisceat, ut caro spiritui subdita, et in consensum pacificum subjugata obtemperet, non repugnet per Spiritum sanctum, qui in unitate Patris et Filii coæternus vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

II. Præfatio ad virginem benedicendum.

Faventes, dilectissimi fratres, his virtutibus, quas præstare paucorum est, Deum semper pudicitiæ castitatisque custodem acceptis eidem precibus oremus, ut hanc famulam suam, omnibus sæculi illecebris liberam carnalibus, ac spiritu integram, Regis æterni thalamo reservandam, addita cælestis propositi virtute corroboret; et ad sexagesimum fructum, B quæ propria devotione præsumit, addat sua libertate centesimum. Per Dominum.

Collectio ejusdem.

Omnium quidem laudum atque virtutum, sed præcipue castitatis adsertor, custos, auxiliator, effector, dicatæ tibi in sanctis corporibus pariter ac mentibus puritatis ; qui virginitatem ideo plus intues et diligis, quia tibi origo virginitas ; quique in hunc mundum natus ex Virgine, id in aliis probas, quod in matre elegisti; adque ideo aptissime tibi sponso vir [a], sponsam virginem dedicamus. Tu, Domine, tribue hanc puellæ jam tuæ semper optabilem magno proposito perseverantiam, et contra multiformis inimici instantiam semper agitantis insidias indeflexam, inexpugnabilemque constantiam ; ut tibi debeat feli- C cem consummationem, quæ jam ante habuit bonam voluntatem. Per Dominum.

III. Præfatio vidualis.

Deus rerum omnium, Deus noster, qui inter cetera documenta virtutum salutem nostram castitatis vigore reparasti, ut sancti Spiritus domicilium fieret pro viduitatis conservatione, atque ut isto figuretur exemplo, majestatis Verbum parituram fœcundatam, præsta ut hæc famula tua, quæ conscientiam suæ puritatis spondet, te custode adque rectore, conservata et inviolata permaneat; quia nostrorum nihil magnum est voluisse, quod te non fuerit custodiente perfectum. Per Dominum.

Benedictio vidualis.

Deus, qui Annam filiam Fanuelis [b]. . . . . . .

Desunt hic folia.

. . . .

333 Deus, qui creaturæ tuæ misereri potius eligis quam irasci, cordis nostri infirma considera, et tuæ nos gratia pietatis inlustra. Per Dominum.

IV. Incipit missa de adventu Domini nostri Jesu Christi.

Excita potentiam tuam, Domine, et veni; et quod Ecclesiæ tuæ usque in finem sæculi promisisti, clementer operare. Per.

Collectio sequitur.

Excita, quæsumus, Domine, corda nostra ad præparandas Unigeniti tui vias, ut per ejus adventum purificatis tibi servire mentibus mereamur. Per.

Post nomina.

Placare, Domine, quæsumus, humilitatis nostræ precibus et hostiis; et ubi nulla suppetunt suffragia meritorum, tuæ nobis indulgentiæ succurre præsidiis; et eorum nomina qui nos præcesserunt [c] cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis, ipsis et omnibus in Christo quiescentibus locum refrigerii, lucis et pacis, ut indulgeas deprecamur. Per.

Collectio ad pacem.

Grata tibi sint, Domine, munera, quibus mysteria celebrantur nostræ libertatis et vitæ; et qui unitate lætaris, tribue nobis fidem integram, pacem perpetuam, caritatem puram. Per.

Contestatio.

Vere dignum et justum est... Deus, cui proprium est ac singulare, quod bonus es, et nulla umquam a te es commutatione diversus. Propitiare supplicationibus nostris; et Ecclesiæ tuæ misericordiam tuam, quam confitentur, ostende, manifestans plebi tuæ Unigeniti tui mirabile Sacramentum ; ut universitate nationum perficiatur, quod per verbi tui Evangelium promisisti ; et habeat plenitudo adoptionis, quod prætulit testificatio veritatis. Per.

Post hæc, Hanc igitur obl.

Benedictio populi.

Da, quæsumus, omnipotens Deus, cunctæ familiæ tuæ hanc voluntatem in Christo Filio tuo, Domino nostro venienti in operibus justis aptos occurrere, ut ejus dexteræ sociati, regnum mereantur possidere cæleste. Quod ipse præst.

Collectio post communionem.

Animæ nostræ, quæsumus omnipotens Deus, hoc potiantur desiderio, ut a tuo Spiritu inflammentur; ut sicut lampades 334 divino munere satiati, ante conspectum venientis Christi Filii tui velut clara lumina fulgeamus. Per.

Collectio sequitur.

Repleti cibo spiritalis alimoniæ, supplices te deprecamur, omnipotens Deus, ut hujus participatione mysterii doceas nos terrena despicere, et amare cælestia ; atque omni nexu mortiferæ cupiditatis exutos, D regno perpetuæ libertatis consortes efficias. Per Dominum nostrum.

V. Item missa de adventu Domini nostri Jesu Christi.

Excita, quæsumus, Domine corda nostra ad præparandas Unigeniti tui vias, ut per ejus adventum purificatis tibi servire mentibus mereamur.

Collectio.

Conscientias nostras, quæsumus, omnipotens Deus, cotidie visitando purifica, ut veniente Domino Filio tuo, paratam sibi in nobis inveniat mansionem Per.

Collectio post nomina.

Fac nos, quæsumus, Domine Deus noster, pervi-

[a] Legendum videtur, *sponso virginum*.
[b] Integra supra in Missali Francorum num. 11.

[c] Hæc verba in Canone Ordinis Romani seu Gregoriani.

giles adque sollicitos adventum expectare Christi Filii tui Domini nostri : ut dum venerit pulsans, non dormientes peccatis, sed vigilantes, et in suis inveniat laudibus exultantes; carisque nostris, quorum nomina recitata sunt, placita requies, secura expectatio, resurrectio desiderata contingat.

Ad pacem.

Sacrificium tibi, Domine, celebrandum placatus intende : quod et nos a vitiis nostræ conditionis emundet, et tuo nomini reddat acceptos, et communicatio præsentis osculi perpetuæ proficiat caritati. Per Dominum.

Immolatio nunc.

Vere dignum et justum est nos tibi hic et ubique semper gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : cui proprium est veniam delictis impendere, quam pœnaliter inmiuire. Qui fabricam tui operis per eumdem rursus Lapidem es dignatus erigere; ne imago, quæ ad similitudinem tui facta fuerat vivens, dissimilis haberetur ex morte, munus venialis indulgentiæ præstitisti, ut unde mortem peccato contraxerat, inde vitam pietas repararet inmensa. Hæc postquam prophetica sæpius vox prædixit, et Gabrihel angelus Mariæ jam præsentia nunciavit : mox Puellæ credentis in utero, fidelis Verbi mansit aspirata conceptio; et illa proles nascendi sub lege latuit, quæ cuncta suo nasci nutu concessit. Tumebatur Virginis sinus, et fœcunditate suorum viscerum **335** corpus mirabatur intactum. Grande mundo spondebatur auxilium, feminæ partus sine viro mysterium, quando nullius maculæ nebula fuscata tenso nutriebat ventre præcordia, mox futura sui genitrix Genitoris. Per quem omnes angeli.

Collectio post *Sanctus*.

Vere sanctus, vere benedictus, Domine Deus Pater omnipotens, salus credentium, et omnium Redemptor in Christo. Per quem te deprecamur et quæsumus, ut hanc oblationem gratam adque acceptabilem suscipere, benedicere ac sanctificare digneris : quam tibi offerimus pro pace Ecclesiæ tuæ, pro sacerdotum tuorum et ministrorum omnium puritate, pro statu loci hujus adque omnium habitantium in eo, pro votis adstantium, et omnium commemoratione sanctorum, ac pro requie defunctorum, per ipsum Dominum nostrum. Qui pridie quam pro nostra et omnium salute pati dignaretur.

Collectio post secreta.

Descendat, precamur, omnipotens Deus, super hæc, quæ tibi offerimus, Verbum tuum sanctum; descendat inæstimabilis gloriæ tuæ Spiritus; descendat antiquæ indulgentiæ tuæ donum, ut fiat oblatio hæc Hostia spiritalis in odorem suavitatis accepta; etiam nos famulos tuos per sanguinem Christi tua manus invicta custodiat. Per Dominum.

Collectio ante orationem Dominicam.

Conscientiarum nostrarum errore suspecti, vel peccatorum recordatione confusi, omnipotens Deus, indignos nos ad invocationem tui nominis judicamus, A ut orationem, quam præcepisti, dicere audeamus; sed quia permittis, et dicimus : Pater noster.

Collectio post orationem Dominicam.

Libera [a] nos ab omni malo omnipotens æterne Deus; et quia tibi soli est præstandi potestas, tribue ut hoc sollemne sacrificium sanctificet corda nostra, dum creditur; deleat peccata, dum sumitur. Per Dom.

Collectio post communionem.

Gratia tua, Domine, quæsumus, populum supplicem benignus inlustra; et donorum tuorum largitate prosequere, ut a malis omnibus, te protegente, defensos, ad ineffabile mysterium spiritaliter celebrandum et mente præparetur et corpore. Per.

Collectio.

B Sumptis muneribus, Domine, quæsumus ut cum frequentatione mysterii crescat nostræ salutis affectus. Per.

Benedictio populi.

Gregem tuum, Pastor bone, placatus intende, et oves, quas **336** pretioso sanguine Filii tui redemisti, diabolica non sinas incursione lacerari. Per.

Item benedictio.

Preces populi tui, quæsumus Domine, clementer exaudi; ut qui de adventu Unigeniti tui secundum carnem lætantur, in secundo, cum venerit in majestate sua, præmium æternæ vitæ percipiant. Quod ipse præstare dignetur, qui vi.

VI. PRÆFATIO AD VESPERUM NATALIS DOMINI.

Deus, qui omnium mirabilium et virtutum pius es C effector; qui omnia auxilia contra audaciam inimici ipse credentibus præstas; qui Sarram sterilem, Annam de successione tristantem, adque Helisabeth senectute provectam sanctorum hereditate dedisti, singulis præmium partus in successione restituens, ut Isaac admoveretur holocaustum, Samuhel clamaretur in templo, Johannes prophetaret ex utero. Deus, qui excellentem gloriam novitatis ostendens, supra hanc magnitudinem quam donasti omnibus terrenis, et quod erat pretiosius præstasti, ut per Spiritum sanctum servi sponsa conciperet, et paritura Dominum suum virgo Maria portaret; et per eam Lumen sæculi natum, angelo nunciante pastoribus, sollicitudo cognoscit; offerendum eum in Jerusalem mater adducit; Symeon quoque in manu sua eum suscepit D adque benedixit; et prolata in jejuniis Anna conlaudat; per cælestis exercitus præconium clamoris extollit, dicens : Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et magis stella novi fulgoris innotuit mirum in nativitate mysterium, creaturæ Dominus adoratur; in munere aurum offertur; uno denique momento regnum, sacrificium, sepultura, adque omnia tempore suo ratione complentur; diverso apice litterarum in titulum dignitatis Pilatus obsequitur; et ipse pro nobis Hostia viva, ut nos salvaret offertur; per Joseph sepultura sancti corporis impetratur. Implentur ergo omnia; ac nos de plenitudine ejus impleti sumus, et accipimus gratiam

[a] Eadem oratio in missa 75 Missalis Gothici, supra.

pro gratia. Implentur ergo omnia laudibus, cælum A et terra signis et prodigiis; et ipse inferni terroribus descendit. Per ipsum inimicus occiditur, resurrectio in carne monstratur, liber vitæ perennis aperitur. Veniamus ergo ad eum omnes, qui onerati sumus peccatis, quia jugum ejus sanctum, suave, adque onus ejus leve est. Nemo formidet vel dubitet. Non taurorum aut hircorum sanguis expetitur, sed in simplicitate **337** cordis sacrificium laudis postulatur. Hæc ergo Deus in nobis, ad nationes nationum celebratissimam noctem, id est Nativitatem Filii sui, propitiatus nobis indulgeat; sanctificet Ecclesiam; ædificet sacerdotes [a]; exaltet seniores; inlustret levitas; benedicat populum suum; extinguat omnia peccata nostra; vitam æternam consequamur. Per.

Collectio nunc sequitur.

B Sublimem ineffabilis clementiæ Rectorem annuis supplicationibus in hac vespertina prece, fratres dilectissimi, unitis animis deprecemur, ut nobis transacti temporis hactenus debita donet, superventuræ noctis sollemnitatem Natalis Filii sui prosperam præstet, assiduam futuri anni [b] custodiam reddat, ad æternæ vitæ gaudia spiritali defensione nos perducat orantes. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Rege nos, Domine, brachio tuo excelso, et conserva nos per alternas dierum et temporum successiones; ut adjuti sanctorum precibus, qui diem hunc per munus misericordiæ tuæ duximus, noctem quoque istam placitam tibi animarum et corporum puritate ducamus. Per Dominum.

C

VII. INCIPIUNT ORATIONES AD INITIUM NOCTIS NATALIS DOMINI. ISTA AD DUODECIMA.

Dei Patris omnipotentis vivum Verbum te, Domine Jesu Christe, deprecamur æternum, uti nos in fide tui nominis robores per spei perseverantiam, et caritatis excellentiam; renovans nostra in melius desideria, ut semper in bono perseverantes, te pio sensu intelligere, et mundo corde videre possimus: qui ex utero ante luciferum paterno natus ineffabiliter, Deus de Deo, unus de uno, lumen de lumine, de sempiterno Patre coæternus Filius. Cum quo semper et Spiritu sancto in splendoribus sanctorum sine principio et sine fine regnas et permanes in sæcula.

Collectio sequitur.

D Mirabili iterum sacramento nobiscum Deus ab angelis Emmanuel nominatus, Filius hominis, hoc est Mariæ virginis, Jesus nasceris in salutem populi tui; in cujus numero nos esse pie Domine concedas Christe, cujus Natalis salutare mysterium celebrantes, in noctis hujus magnæ initio primitias precum acsi offerentes, rogamus tui nominis vim nascendo nobis quoque a **338** te donari, Salvator mundi. Qui vivis.

VIII. ITEM ORATIO IN MEDIA NOCTE NATALIS DOMINI.

Te oramus, Domine sancte Pater omnipotens, æterne Deus, in hac nocte Natalis Filii tui; noctisque mediæ tempore tibi adsistentes, quæsumus, ut sicut separasti lucem a tenebris. . . . . *Et hic desunt folia.*

IX. AD FACIENDUM [c] SCRUTINIUM.

. . . . da illi misericordiam tuam et pietatem, per lavacri regenerationem, perduc eum ad gratiam spiritalem, ut nobiscum pariter tibi Domino Deo Patri omnipotenti laudes et gratias referat: induc eum in via veritatis, doce eum justificationes tuas. Per Dominum.

X. INCIPIT EXORCISMUS.

Adgredior [d] te, immundissime damnate spiritus, qui es inveterator malitiæ, materies criminum, origo peccati, qui fraudibus, sacrilegiis, stupris, cædibus gaudes. Te, invocato Domini nostri Jesu Christi nomine, in o..... mus et adjuramus per ejusdem majestatem adque virtutem, passionem ac resurrectionem, adventum adque judicium; ut in quacumque parte membrorum latitas, propria te confessione manifestes: exagitatusque spiritalibus flagris invisibilibusque tormentis, vas quod occupasse æstimas, fugias, expiatumque post habitationem tuam Domino derelinquas. Sufficiat quod prioribus sæculis per hominum corda pæne toto orbe dominatus es. Jam in dies singulos destruitur tuum regnum, tuaque cotidie usque in finem tela deficiant. Jam pridem præfigurata sunt ista quæ pateris. Jam tu vastatus Ægyptiorum plagis, tu in Pharaone demersus, in Hierico destructus, in septem Chananæis gentibus stratus, per Sansonem in Allophylis subjugatus, truncatus in Golia per David, per Mardoceum in Aman suspensus, per Danihel in Bel dejectus, in Dracone punitus, per Judith in Holopherne transfossus, per Dominum humanis imperiis subjugatus, per Paulum cæcatus in Mago, ustus in vipera, per Petrum in Simone disruptus, per omnes sanctos fugaris, torqueris, elideris, æternis ignibus et infernis tenebris deputatus. Unde hominem Dominus **339** noster Jesus Christus in Adam secundo dum de te triumphat, eximit. Abscede, abscede quocumque es, et corpora Deo dicata ne repetas. Interdicta sint tibi ista in perpetuo. In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, et in gloria dominicæ passionis, cujus cruore salvantur, cujus adventum expectant, judicium confitentur. Per Dominum.

XI. INCIPIT [e] EXPOSITIO VEL TRADITIO SYMBOLI.

Sermo et sacramentum totius Symboli, fratres dilectissimi, fides est Christiani hominis et vita: fides in præsenti, vita in futuro; fides in via, vita in

[a] *Sacerdotes*, id est episcopos; *seniores*, id est presbyteros. Supra, in Missali Francorum, num. 8, ubi de ordinatione presbyteri, *probet se esse seniorem.*

[b] Nimirum quia novus annus a die sequente, scilicet a Natali Domini, tunc incipiebat.

[c] Scrutinii tertii pars est, quod fiebat olim quarta feria tertiæ hebdomadæ Quadragesimæ. Vide Ordinem Romanum.

[d] Alia in Ordine Romano: *Audi, maledicte Satana*, etc.

[e] In ordine Romano alia oratio, et præcedit hanc expositionem expositio Evangeliorum, quæ hic sequitur.

patria; fides in spe, vita in re; fides in prœlio, vita in regno: fides in opere, vita in retributione. Ac sic qui fidem cum operibus habuerit in hoc sæculo, vitam æternam recipiet in futuro: et ideo statim in principio Symboli habet: *Credo in Deum;* et postea in conclusione Symboli: *Vitam æternam.* Sic ergo est Symbolum, dilectissimi, quasi pulcherrimum ædificium bene cœptum; cujus et firmissimum est fundamentum, et immortale fastigium, cum in principio habeat Deum, et in fine vitam æternam. Deus est fundamentum, et vita æterna fastigium. Fides, fratres carissimi, vitæ ostium, viæ principium, salutis est fundamentum. Qui divina mysteria intelligendo se magis capere æstimat quam credendo, sic facit, quomodo si aliquis, relicta via, petat devium, vel sine fundamento construat ædificium, vel per objectum parietem requirat ingressum. Adhibendum est itaque credulitatis salubre compendium, ubi imbecilla mens capere non potest cæleste secretum. Totum ergo credulitatis pectoris sinum ad vitalis carminis expandamus oraculum, quod ita incipit:

Credo in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem cœli et terræ. Credo et in Jesum Christum, Filium ejus unigenitum sempiternum. Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus est de Maria virgine. Passus est sub Pontio Pilato; crucifixus, mortuus, et sepultus. Descendit ad inferna. Tertia die resurrexit a mortuis, ascendit ad cælos. Sedit ad dexteram Dei Patris omnipotentis. Inde venturus judicare vivos et mortuos. Credo in sanctum Spiritum; sanctam Ecclesiam catholicam, **340** sanctorum communionem; remissionem peccatorum; carnis resurrectionem; vitam æternam. Amen.

Symbolum, fratres carissimi, non in tabulis scribitur, sed in corde susceptum memoriter retinetur. Et ideo juvat iterare, quod numquam convenit oblivisci.

Credo in Deum Patrem omnipotentem. Sicut optime novit caritas vestra, carissimi, fides omnium Christianorum in Trinitate consistit; et ideo etiam tertium vobis textum Symboli repetimus, ut ipse numerus repetitionis, in signo conveniat Trinitatis. *Credo in Deum Patrem omnipotentem.* Symbolum, fratres carissimi, quod audistis, totum vos in auris auditum convertite, ut semen verbi paratos sulcos inveniat, quibus salubriter insidens, et radices fortiter figere, et tempore retributionis uberes justitiæ fructus possit afferre. Sic ergo habet exordium Symboli: *Credo in Deum Patrem omnipotentem. Deum* cum audis, substantiam intellige sine initio, sine fine: *Patrem* cum audis, Filii intellige Patrem. Hoc ergo ipso nomine quod Deus Pater appellatur, cum Patre pariter subsistere etiam Filius demonstratur. Quomodo sane Deus Pater genuerit Filium, nolo discutias. Credendus est ergo Deus esse Pater unici Filii sui Domini nostri; non discutiendus. Neque enim fas est servo de natalibus Domini disputare. Contestatus est Pater de cælis dicens: Hic est Filius

A meus dilectus, in quo mihi bene complacuit, ipsum audite. Pater ipsum esse dicit Filium suum, et ipsum audire jubet; quis est qui neget esse verum, quod veritas dicit? Sequitur.

Credo et in Iesum Christum Filium ejus unigenitum sempiternum. Iesus hebraici vocabuli nomen est, quod apud nos Salvator dicitur. *Christus* a chrismate, id est ab unctione appellatur. *Unigenitum*, inquit. Unicus est namque Patri Christus, ut splendor igni, ut forti virtus, ut sapienti sapientia.

Conceptus, inquit, *de Spiritu sancto.* Spiritus ergo sanctus refertur dominicæ carnis et templi creator. Incipe jam hinc intelligere etiam sancti Spiritus majestatem. Sic enim ait Evangelium: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. B Videte ergo cooperantem sibi invicem Trinitatem. Spiritus sanctus venire dicitur super Virginem; et virtus Altissimi [a], nisi ipse **341** Christus, qui est Dei Virtus et Dei Sapientia? Jam jam si jubetis, hæc quæ dicta sunt, caritati vestræ sufficiant; et die crastina, secundum sanctam consuetudinem vestram, per ministerium fratrum nostrorum ea quæ restant maturius audietis. Quod ipsi.

Natus, inquit, *de Maria virgine; conceptus est de Spiritu sancto; passus sub Pontio Pilato.* Requiramus, dilectissimi, cur Symboli conditores necessarium judicarunt, ut ipsius etiam Pilati nomen insererent. Ideo utique, quia Antichristi multi futuri erant, ut nulla hæresis Christum alium esse diceret, cum unum utique esse constaret, quem sub Pilato passum C Symbolum tradidisset. *Crucifixus, mortuus, et sepultus, tertia die resurrexit.* De manifesta et reprobata a multis Domini resurrectione licet evidentissime Evangelia testata sint, tamen etiam Apostolus prædicavit dicens resurrexisse ab inferis Salvatorem die tertia. (Si ea die qua mortuus est, vel nocte quæ secuta est, statim resurrexisset, vix eum aliqui crederent vere fuisse defunctum. Vides quia confirmatio mortis est dilatio resurrectionis; et e contrario mortis veritas rationis auctoritas est. Nisi enim quemquam prius ostenderis inclinatum, non convincis erectum; et e contra facile probabis in somno fuisse resolutum, cum docueris suscitatum.) Et quia visus est Cefæ, et post hæc illis undecim, deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul. O miram Domini et inæstima- D bilem pietatem! Parum ad confirmandum Ecclesiæ fidem existimavit, quod eum post resurrectionem omnes apostoli viderant, nisi videndum se etiam turbis adstantibus præbuisset. Sequitur autem in Symbolo:

Ascendit ad cælos; sedit ad dexteram Dei Patris omnipotentis. Non corporaliter hic Dei dextera ostenditur, dilectissimi, quia divina Majestas non secundum humanam speciem designatur sedere. Ideo ad dexteram Patris Filius dicitur, quia in eo nulla sinisteritas invenitur. Cum enim in Scripturis sacris semper quod dexterum est ad meliora, quod sinistrum ad deteriora pertineat, idcirco in Deo dextera, id est

[a] Supple, *obumbrabit tibi. Quæ est virtus Altissimi, nisi,* etc.

bona sunt; ubi sinistra, id est mala possumus suspicare. A

Inde, inquit, *venturus judicare vivos et mortuos.*

Credo in sanctum Spiritum. Ad excludenda hæreticorum omnium calamitosa commenta, eodem verbo credulitatis quo in principio sui Symbolum Patrem honoravit et Filium, in conclusione textus sui nunc honorat Spiritum sanctum, cum ait: *Credo in sanctum Spiritum.* Ne inferioris ergo fortasse contumeliam **342** pateretur, jure eum sibi æqualiter vindicare et Deitatis ostendit plenitudinem, et Patris ac Filii dignitatem; quia in Trinitate divina non est quod majus minusve credendus sit, siquidem ubi unus major dicitur, deesse minor aliquis indicatur. In hac ergo ipsa Divinitate, si aliud majus quis, aliud minus adserat, ei ipse majestati contumeliam facit, quam B majorem putat: quia cum æqualis potestas ac dignitas Trinitatis sit, quidquid uni detrahitur, cunctæ proculdubio Deitati æqualiter derogatur.

Credo, inquit, *sanctam Ecclesiam catholicam. Sanctorum communionem. Carnis resurrectionem. Vitam æternam. Amen.* Æternam vitam bene in conclusione Symboli coaptavit, quia ipsius Symboli fides præmium est æternitatis. Ac per hoc ordo Symboli salutis ascensio est; quia si fideliter quisque ad summitatem illius venerit, certissime salutis æternæ cardinem possidebit, regnante Domino nostro Jesu Christo, cujus est honor et imperium per omnia sæcula sæculorum.

Collectio.

Exaudi, Domine, supplicationem familiæ tuæ, qui C fidelium tuorum consortio desiderant sociari, ut in die sanctæ sollemnitatis, clementia tua donum baptismatis percipere mereantur. Per Dom. nostrum Jesum Christum.

XII. Expositio evangeliorum in aurium apertione ad electos.

Aperturi [a] vobis, filii carissimi, Evangelia, id est gaudia divina, prius ordine insinuare debemus quid Evangelium, et unde descendat, et cujus in eo verba ponantur, et quare quatuor sint qui hæc gesta scripserunt; vel qui sunt ipsi hii quatuor qui divino Spiritu, adnunciante propheta, ante signati sunt, ne forte sine hac ordinis ratione vel causa stuporem vobiscum in mentibus relinquamus. Et quia ad hoc venistis ut aures vobis aperiantur, ne incipiat sensus D vester obtundi, Evangelium dicitur proprie bona adnunciatio. Quæ utique adnunciatio est Jesu Christi Domini Dei nostri. Descendit autem Evangelium ab eo quod adnunciet et ostendat, quod is qui per prophetas suos loquebatur, venit in carne, sicut scriptum est: Qui loquebar, ecce adsum. Explicantes ergo breviter quid sit Evangelium, vel qui sunt hii quatuor, qui per prophetam ante monstrati sunt, nunc figuras adque nomina singulis adsignemus indiciis. Ait enim propheta Hezechiel. Et similitudo vultus eorum ut facies hominis, ut facies leonis **343** a dextris illius; et facies vituli, et facies aquilæ a sinistris illius. Hii quatuor has figuras habentes, evangelistas esse non dubium est; sed nomina eorum, qui Evangelia scripserunt, hæc sunt, Matthæus, Marcus, Lucas, Johannes.

Post hæc legit diaconus initium Evangelii secundum Matthæum. Et postquam legerit, tractat presbyter his verbis.

Filii carissimi, ne diutius ergo vos teneamus, exponamus vobis quam rationem et quam figuram unusquisque in se contineat; et quare Matthæus in se figuram hominis habeat, quia initio suo nihil aliud agit, nisi nativitatem Salvatoris pleno ordine generationis enarrat. Sic enim cœpit: *Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham.* Videtis quia non immerito huic hominis adsignata persona est, quando ab hominis nativitate initium comprehendit, nec immerito (ut diximus) huic mysterio adsignata est Matthæi persona. *Explecit secundum Matth.*

Incipit secundum Marcum.

Legit diaconus initium Evangelii secundum Marcum. Exponit presbyter:

Marcus evangelista leonis gerens figuram, a solitudine incipit dicere: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, scilicet quia regnat invictus. Hujus leonis multifaria invenimus exempla, ut non vacet dictum illut: Juda filius meus, catulus leonis, de germine mihi ascendisti: recubans dormisti ut leo, et sicut catulus leonis; quis excitabit eum?

Incipit secundum Lucam.

Legit diaconus initium Evangelii secundum Lucam. Tractat presbyter:

Lucas evangelista speciem vituli gestat, ad cujus instar Salvator noster est immolatus. Hic enim Christi Evangelium locuturus, sic cœpit de Zaccharia et Helisabet, de quibus Johannes Baptista in summa natus est senectute. Et ideo Lucas vitulo comparatur, quia duo cornua, duo Testamenta; et quatuor pedum angulas, et quatuor Evangelia quasi tenera infirmitate nascentia, in se plenissime continebat.

Item legit diaconus initium Evangelii secundum Johannem. Tractat presbyter his verbis:

Johannes habet similitudinem aquilæ, quod nimis alta petierit. Ait enim: *In principio erat Verbum; et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum.* Et David ex persona Christi dicit: Renovabitur sicut aquilæ juventus tua, id est Jesu Christi Domini nostri, qui resurgens a mortuis, ascendit in cælos; unde jam vobis conceptis regnans gloriatur Ecclesia, **344** omni festivitate votorum ad nova tendere Christianæ legis exordia; ut adveniente die venerabilis Paschæ, lavacro baptismatis renascentes, sicut sancti omnes mereamur fidele munus infantiæ a Christo Jesu Domino nostro percipere. Qui vivit et regnat Deus.

XIII. Præmissiones ad scrutamen.

Te, Domine, deprecamur et poscimus, ut hos famulos tuos firmiter stabilire digneris. Aperi eis totos aditus fidei, ut credulitatis possint muris includi; et

[a] Exstat in Ordine Romano, et quæ sequuntur, usque ad num. sequentem.

viam veritatis eis plenius revelare dignare, ut nesciant per semitas falsitatis errare. Agnoscant quæ sunt salutaria, ut possint vitare mortifera; et thesauros intelligant vitæ, ut noverint mortis foveam evitare; et residuum quod cum caligine habent, deponant, ut inlustrationem totius luminis sumant; nihil intra illos restet sæcularium macularum, ut digni sanctificatione baptismatis præparentur. Per Dom. nostrum.

Collectio sequitur.

Christe Jesu, qui cunctis portas aperis, et viam salutis ostendis, venientes famulos tuos ad notitiam nominis tui libenter amplectere; ut hii divinæ legis initiis auspicati, te desiderent sensibus sequi, quem cœperunt sermonibus confiteri; et ab his plasmatibus tuis repelle diaboli incursantes insidias, ut ab omni loco, ab omni fraude dejectus, nec animæ umquam possit nocere, nec corpori; ut inimicus divinæ inscriptionis character agnoscens, quod esse jam cœpit tuum, a se fateatur alienum per signum crucis, quod numquam delebit impressum in sæcula sæculorum. Amen.

XIV. INCIPIT PRÆFATIO ORATIONIS DOMINICÆ.

Dominus [a] et Salvator noster discipulis suis petentibus quemadmodum orare deberent, non solum formam orationis concessit, verum etiam qua mente et puritate precarentur ostendit, ut in præsenti sacra hæc lectio demonstravit: Tu autem cum orabis, intra in cubiculum tuum; et clauso ostio, ora Patrem tuum. Cubiculum quod nominat, non occultam domum ostendit, sed cordis nostri secretum: id est ut malæ cogitationi pectus nostrum mystica fidei clave claudamus; ac labiis clausis, incorrupta mente Deo loquamur. Deus enim noster fidei, non vocis auditor est. Ergo unde sermo est, id est sapientia, Christus Dominus noster hanc orationem nos docuit, ut ita oremus:

345 *Pater noster, qui es in cœlis.* Hæc libertatis vox est, et plena fiducia. Ergo his moribus est vivendum, ut et filii Dei, et fratres Christi esse possimus. Nam Patrem suum Deum qua temeritate dicere præsumit, qui ab ejus voluntate degenerat? unde vos dignos exhibete adoptione divina, quoniam scriptum est: Quotquot crediderunt in eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.

Sanctificetur nomen tuum. Non quod Deus nostris sanctificetur orationibus, qui semper est sanctus: sed petimus ut nomen ejus sanctificetur in nobis; ut qui in baptismate ejus sanctificamur, in id quod esse cœpimus perseveremus.

Adveniat regnum tuum. Deus namque noster quando non regnat, maxime cujus regnum est immortale? Sed cum dicimus: *Veniat regnum tuum*, nostrum regnum petimus advenire, a Deo nobis promissum, Christi sanguine et passione quæsitum.

Fiat voluntas tua, sicut in cœlo et in terra. Id est in eo fiat voluntas tua ut quod tu vis in cælo, hoc nos in terra positi inreprehensibiliter faciamus.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Hic spiritalem cibum intelligere debemus. Christus enim panis est noster, qui dixit: Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi. Quem *cotidianum* dicens, ita nos semper immunes præcepit esse peccati, ut digni simus cælestibus alimentis.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Hoc pactum est, significans, non nos aliter peccatorum posse veniam promereri, nisi prius nos in nobis delinquentibus aliis veniam relaxemus, sicut in Evangelio Dominus noster dicit: Nisi dimiseritis peccata hominibus, nec vobis Pater vester dimittet peccata.

Et ne nos inducas in tentationem. Id est ne nos patiaris induci ab eo qui tentat, pravitatis auctore. Nam dicit Scriptura: Deus enim intentator est malorum. Diabolus vero tentator est. Ad quem evincendum Dominus dixit: Vigilate et orate, ne intretis in tentationem.

Sed libera nos a malo. Hoc ideo ait, quia dixit Apostolus: Nescitis quid vobis oporteat orare. Unde Deus omnipotens ita a nobis orandus est, ut quidquid humana fragilitas cavere et vitare non prævalet, hoc ille propitius nobis conferre dignetur Jesus Christus Dominus noster, qui vivit et regnat cum Deo Patre omnipotente et Spiritu sancto per omnia sæcula sæculorum.

346 Patefactum vobis, dilectissimi nobis, Orationem et Symbolum catholicæ fidei cognovistis: nunc autem habetis magistros illum Primicerium, et Secundum ejus illum, qui vos edoceant nullo mutato sermone, sed ut audistis in præsenti. Potens est Dominus noster, ut vos qui ad fidem curritis, ad lavacrum aquæ regenerationis perducat; et nos qui vobis mysterium fidei catholicæ una tradimus, vobiscum ad cælestia regna faciat pervenire, præstante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

XV. MISSA IN SYMBOLI [b] TRADITIONE.

In geminas partes diem hunc excolendum complectitur, Domine, nostræ servitutis famulatio, vel die jejunii cultu sacrato, vel de insignibus tuis quæ hodie fulserunt mirabilibus: qua Lazarum reduxisti post Tartara, cum ad vocem intonantem exsilivit; et quatriduani jam fætentis funus vivificans animasti; vel etiam causa miraculi obstupefacta plaudens turba Bettania occurrit cum palmis tibi obviam Regi. Exaudi nos in hoc geminato servitutis nostræ obsequio, et præsta propitiatus atque placatus, ut animæ nostræ, quæ tumulo sunt peccatorum conclusæ, et cicatricum morbidata corrupt [c]. . . . . .

Desunt hic multa.

. . . .

Pater ex alto clarificat; ad commune gaudium concutitur plebs hominum; movetur et cælum. Ante cujus conspectum adstant angeli, et archangeli non cessant clamare, dicentes: Sanctus.

[a] Ita in Ordine Romano.

[b] Id est in Dominica Palmarum, ut videmus in lib. II, et in Missali Gothico.

[c] Quæ hic desunt, repete ex Missali Gothicogallicano num. 27, ubi eadem oratio.

Post secreta.

Aspice [a] sincero vultu, pie miserator, hæc munera, qui semper es propensus ad dona; ut ipsa contemplatione oblata sanctifices naturali majestate, qui perpetue sanctus es, et sancta largiris. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Collectio ante orationem.

Venerabilibus informati præceptis, incitati munere pietatis, qui Mariæ flentis lacrymas non spernis, Lazaro dignanter cognomentum fratris imponis, Ecclesiæ soboles appellas ore gratiæ coheredes, tibi supplices clamamus et dicimus : Pater noster.

Post orationem Dominicam.

Exerce, liberator, in nobis juris proprii facultatem, qui Lazarum virtute, Mariam pietate, Martham labore remuneras; favorem plebis excipis, et pacis voce concina gloriaris. Per Dom. nostrum.

Benedictio populi.

347 Perseveret in his, Domine, cæleste signaculum, quod in eis conferre dignatus es †; ut protecti Spiritu sancto, incrementum fidei, tutelam mentium, sanitatem corporum consequi mereantur †.

Concede in his immaculatæ vitæ divitias, fidem rectam, pacem sinceram, patientiam sanctam, humilitatem religiosam, et conscientiam puram †. Prosperet eis sanitatis lætitia, plena incolumitatis gaudia, et inluminatione æterna †; ut sancte viventes, de hac humili terrenaque prosapia heredes cælestes in illo beatæ gloriæ regno cum electis angelis te hymno confessionis sine fine conlaudent. Per Dominum nostrum.

Præfatio post Eucharistiam.

Acceptis, fratres carissimi, spiritalibus cibis, et Christi cruore gustato, petamus ut possideat pectora, qui nostra ora dignatus est sanctificare per munera : ipse corporis nostri purget hospitium; totoque intrinsecus homine deterso, sanctificatis membris innovet spiritum sanctiorem.

Collectio.

Panis vitæ nostræ aspice, Deus : sis custodia corporum, sis salvificator animarum, ut pectora nostra tanto poculo ciboque firmata, inimica subdoli serpentis blandimenta non quatiant. Per Dom. nostrum Jesum Christum Filium.

XVI. † INCIPIT EXPOSITIO SYMBOLI.

Fratres dilectissimi, virtus est sacramenti inluminatio animæ; plenitudo est credendi in eo, qui docetur, ac discitur; et Unitas est Trinitatis, et Trinitas distincta personis, et opulentia Creatoris, et redemptio passionis. Hoc nexus infidelitatis absolvitur, hoc vitæ janua panditur, hoc gloria confessionis ostenditur. Symbolus, dilectissimi, brevis est verbis, sed magnus est sacramentis; parum ostendens imminutione latitudinis, sed totum continens compendio brevitatis; exiguus ut memoriam non obruat, diffusus ut intelligentiam supercedat; confirmans omnes perfectione credendi, desiderio confitendi,

A fiducia resurgendi. Digne ergo attentiores et frequentiores pro ratione temporis ipsius, puriores ad audiendum Symbolum convenitis. Quicquid enim præformatum est in patriarchis, quicquid denunciatum est in Scripturis, quicquid prædicatum est in prophetis, vel de Deo ingenito, vel ex Deo in Deum nato, vel de Spiritu sancto (quamvis latenter ostensum sit) vel de suscipiendi hominis sacramento, vel de morte Domini, resurrectionisque 348 mysterio, totum hoc breve tantum juxta oraculum propheticum Symbolus in se continet, continendo et salutem nostram, conlationem fidei, et gratiam, professionem mysterii memoriæ instruens commendandam. Sed jam ad istius sacramenti plenitudinem textumque veniamus, quod in hoc modo incipit.

B Credo in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem cæli et terræ. Et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum. Qui conceptus est de Spiritu sancto; natus ex Maria Virgine; passus sub Pontio Pilato; crucifixus, mortuus, et sepultus; tertia die resurrexit a mortuis; ascendit victor ad cælos; sedit ad dexteram Dei Patris omnipotentis; inde venturus judicare vivos et mortuos. Credo in sancto Spiritu, sancta Ecclesia catholica, sanctorum communionem, ac remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam.

Symbolum istud, dilectissimi, non atramento depingitur, sed humanis cordibus insertum memoria retinetur. ℟ Credo.

Iterato vobis repetimus, quo facilius eum tenere C possitis. ℟ Credo.

Credo in Deum Patrem. Et quia lex nostræ fidei in Trinitate consistit, tertio repetimus, ut ipse numerus repetitionis cum signo veniat Trinitatis. *Credo in Deum Patrem.* Ergo in primo habet *Credo.* Vides quod Deus noster non vos jubet discutere judicia divina, sed credere; nec rationem requirere, sed fidem simpliciter et immobiliter adhibere. *In Deum Patrem.* Advertite quod dum Dei Patris nomen in confessione conjungit, ostendit quod non ante Deus esse cœperit, et postea Pater, sed sine ullo initio et Deus semper et Pater. Quia ergo semper fuit Pater, semper habuit Filium cujus Pater est. *Omnipotentem* vero ideo dixit, quia omnia potest; cuique nihil impossibile est : quia cœlum, terram, mare, homines, D adque omnia animalia, non aliquo operis actu aut artificio, sed solo creavit imperio. Et ideo non venit in cogitatione, quomodo hoc aut illud potuerit fieri, qui Omnipotentem precamur confiteri. *Creatorem cœli et terræ.* Hoc ait, quod superius dixit, quia omnia sola verbi potestate perficit.

Credo in Filium ejus. Advertite quomodo in Patrem, sic et in Filium sit credendum : et qui cum Patre . . . .

. . . .

Desunt etiam hic folia.

XVII. FERIA V IN CŒNA DOMINI.

. . . .

[a] Hæc et duæ sequentes orationes ibidem.

349 gratiam utilitatis indulsit; et plenitudinem A tuæ benedictionis adjecit. Per hunc ergo te, Domine, per quem omnes, licet indignorum, attamen credentium preces placabili aure exaudis, suppliciter oramus, ut huic, quod offerimus, unguento ex aromatibus horti tui et paradisi tui flore perpetuo odorem suavitatis injicias; accumules insuper eam gratiam, eamque virtutem, qua quondam reges, sacerdotes, prophetas, cornu a dilectione tua exundante perfusos, plenus officiorum suorum dignitatibus induisti; ut cum exinde novam tibi familiam unxerimus, superveniens in eos, cooperatione Spiritus tui sancti, aura gratiæ cælestis adspiret; ut his quoque vere Christi tui et Filii tui, sancti Spiritus inlapsa virtute, efficiantur hujus semper nominis coheredes. Per Dominum nostrum Jesum.

Post *Sanctus*, *Te igitur*.

Communicantes, et diem sacratissimum celebrantes, quo traditus est Dominus noster Jesus Christus; sed et memoriam venerantes.

Hanc igitur oblationem, quam tibi offerimus ob diem jejunii Cœnæ Dominicæ, in qua Dominus noster Jesus Christus Filius tuus in novo Testamento sacrificandi ritum instituit, dum panem ac vinum (quæ Melchisedech in præfiguratione futuri mysterii sacerdos obtulerat) in sacramento [*Leg.* sacramentum] sui corporis et sanguinis transformavit, quæsumus, Domine, ut placatus accipias, diesque nostros.

Qui pridie quam pro omnium salute pateretur, hodierna die stans in medio discipulorum suorum, C accepit panem. *Et rel.*

Collectio ante orationem Dominicam.

Precamur nunc, Domine Deus, ut quemadmodum Filius tuus Dominus noster in illa gratiarum actione mortem nostram suscepturus auditus est, ita nunc et nos qui ipsum et vitam ejus quærimus, audiri mereamur in oratione, quam nos paterno alloquio orare docuit, dicens: Pater.

Post orationem.

Domine Deus omnipotens, libera nos a malo, et in tempore accepto salva nos; ut sicut in condemnatione tui perfidorum piaculum salus omnium fuit, sic pro misericordia communis gratiæ sit cultus iste credentibus. Quia tibi est gloria aput æternum Patrem, cum quo beatus vivis.

D Benedictio ad populum.

Benedic, Domine, hanc familiam tuam, quam plasmare dignatus es ex cœno, et deinceps **350** vivificare per lavacrum: præsta, ut quos perdidit vita per gustum, mors reddidit per patibulum, merita glorificent per adventum †. Ut non in eis inveniat dolosus hostis per eos quod capiat, divina pietas quod repellat, ultrix flamma quod sæviat †. Sed cum terribile illud judicii tempus advenerit, tuba evocentur ad cælum, meritis ducantur ad præmium, palmam accipiant post triumphum. Quod præst.

Post communionem.

Acceptis [a], carissimi, spiritalibus cibis, et Christi cruore gustato, petamus ut possideat pectora, qui nostra ora dignatus est; ipse corporis nostri purget ostium; totoque intrinsecus homine deterso, sanctificatis membris innovet spiritum sanctiorem. Per.

Collectio sequitur.

Panis vitæ nostræ aspice, Deus: sis custodia corporum, sis salvificator animarum; ut pectora nostra tanto poculo ciboque firmata, inimica subdoli serpentis blandimenta non quatiant. Per Dominum.

XVIII. INCIPIT ORATIO IN VI FERIA.

Eadem vero die non salutat, non psallit. Legitur Lectio Osee. Resp. Domine audivi. *Item alia:* Mensis iste principium. *Cantat:*

Deus a quo et Judas reatus sui proditor pœnam, et confessionis suæ latro præmium sumpsit, concede B nobis piæ petitionis effectum; ut sicut in Passione sua Jesus Christus Dominus noster diversa utrisque intulit stipendia meritorum, ita, a nobis ablato vetustatis errore, et resurrectionis suæ gratiam largiatur. Per.

Item post lectionem Evangelii orationes sollemnes.

Oremus, dilectissimi nobis, in primis pro Ecclesia sancta Dei; ut eam Deus et Dominus noster pacificare, multiplicare et custodire dignetur toto orbe terrarum, subjiciens ei principatus et potestates, detque nobis tranquillam et quietam vitam degentibus glorificare Deum Patrem omnipotentem. Per.

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, qui gloriam tuam omnibus in Christo gentibus revelasti, custodi opera misericordiæ tuæ, ut Ecclesia toto orbe diffusa, stabili fide in confessionem tui nominis perseveret. Per Dominum nostrum.

351 Oremus et pro beatissimo papa nostro, ut Deus omnipotens, qui elegit eum in ordine episcopatus, salvum et incolumem custodiat Ecclesiæ sanctæ ad regendum populum sanctum Dei.

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, cujus æterno judicio universa fundantur, respice propitius ad preces nostras, et electum nobis antistitem tua pietate conserva; ut Christiana plebs, quæ tali gubernatur auctore, sub tanto pontifice credulitatis suæ meritis augeatur. Per.

Oremus et pro omnibus episcopis, presbyteris, diaconibus, acolytis, exorcistis, lectoribus, ostiariis, confessoribus, virginibus, viduis, et pro omni populo sancto Dei.

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, cujus Spiritu totum corpus Ecclesiæ sanctificatur et regitur, exaudi nos pro universis ordinibus supplicantes, ut gratiæ tuæ munere ab omnibus tibi gradibus fideliter serviatur. Per Dominum.

Oremus et pro Christianissimis regibus, ut Deus et Dominus noster subditas illis faciat omnes barbaras nationes ad nostram perpetuam pacem. Per.

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, in cujus manu sunt

[a] Hæc et sequens oratio exstat supra, num. 14.

omnium temporum potestates, et omnia jura regnorum, respice propitius ad Romanum benignus imperium, ut gentes quæ in sua feritate confidunt, potentiæ tuæ dextera conpremantur. A

Oremus et pro catechumenis nostris; ut Deus et Dominus noster adaperiat aures præcordiorum ipsorum, januamque misericordiæ, ut per lavacrum regenerationis accepta remissione omnium peccatorum, et ipsi inveniantur in Christo Jesu Domino nostro.

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, qui Ecclesiam tuam nova semper prole fœcundas, auge fidem et intellectum catechumenis nostris, ut renati fonte baptismatis, adoptionis tuæ filiis adgregentur. Per Dominum. B

Oremus, dilectissimi nobis, Deum Patrem omnipotentem, ut cunctis mundum purget erroribus, morbos auferat, famem depellat, aperiat carceres, vincla dissoluat; peregrinantibus reditum, infirmantibus sanitatem, navigantibus portum salutis indulgeat.

Oremus.

Omnipotens et misericors Deus, mæstorum consolatio laborantium fortitudo, perveniant ad te preces de quacumque tribulatione clamantium, ut omnes sibi in necessitatibus suis misericordiam tuam gaudeant adfuisse. Per Dominum.

352 Oremus pro hæreticis et schismaticis; ut Deus ac Dominus noster eruat eos ab erroribus universis, et ad sanctam matrem Ecclesiam catholicam atque apostolicam revocare dignetur. Per Dominum. C

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, qui salvas omnes, et neminem vis perire, respice ad animas diabolica fraude deceptas; ut omni hæretica pravitate deposita resipiscant, et ad veritatis tuæ redeant firmitatem. Per.

Oremus et pro perfidis Judæis, ut Deus et Dominus noster auferat velamen de cordibus eorum, ut et ipsi cognoscant Jesum Christum Dominum nostrum. Qui vivit et reg.

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, qui etiam Judaicam perfidiam tua misericordia non repellis, exaudi preces nostras, quas pro illius populi obcæcatione deferimus; ut agnita veritatis tuæ luce, quæ Christus est, a suis tenebris eruantur. Per. D

Oremus et pro paganis, ut Deus omnipotens auferat iniqua de cordibus eorum; et relictis idolis suis, convertantur ad Deum verum, et unicum Filium ejus Jesum Christum, cum quo vivit et regnat cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum.

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, qui non mortem peccatorum, sed vitam semper inquiris, suscipe propitius orationem nostram; et libera eos ab idolorum cultura, et adgrega Ecclesiæ tuæ sanctæ ad laudem et gloriam nominis tui. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum.

XIX. ITEM ORATIONES [a] IN CŒNA DOMINI, SIVE IN BIDUANA.

Da nobis, Domine, perpetuæ benedictionis munus accipere, pro quibus Unigenitus tuus sputis inlitus, palmas accepit et colaphos. Per.

Collectio sequitur.

Respice, Domine, propitius super hanc familiam tuam, pro qua Dominus noster Jesus Christus non dubitavit manibus tradi nocentum et crucis subire tormentum. Per.

Item alia.

Deus, qui pro redemptione nostra accepisti sanguinem Jesu Christi, solve opera diaboli, et omnes laqueos disrumpe peccati, ut creaturam regenerationis nulla polluant contagia vetustatis.

XX. ITEM ORATIONES IN BIDUANA.

Oratio ad Secunda incipit.

353 Commemorantes, carissimi, Dominicæ traditionis horam, qua sicut ovis ad occisionem ductus, et sicut agnus tonsus mansuetudine os suum non aperiens, ad crucem quam pro nobis ascendit voluntarius ducebatur, et oblatus est, quia ipse voluit, animas nostras Christo Domino Deo pio commendemus, nostra peccata Agno immaculato (quodammodo figuralis tangentes hostiæ caput) illo favente (quod sui pace dictum sit) imponamus, ut nostras iniquitates, quas ille non habuit, portet et perdat. Qui cum Patre vivit, dominatur et regnat.

Item oratio ad Tertia.

O pia Dei vivi Sapientia, o tu vivum æterni Patris Dei sempiternum Verbum, sempiternaque Virtus, quia et sempiterna nativitas; qui sempiterni Patris sempiternus Filius Dei es et Deus; extra quem nihil, et per quem omne; in quo quod est constat; qui es Deus super nos, et homo propter nos; pro nobis enim quod nos esse voluisti; da nobis quod promisisti, da nobis, indignis licet, quod omnibus communiter obtulisti, passionem scilicet tuam, nostram esse libertatem, et tuam mortem nostram esse vitam, et tuam crucem, nostram esse redemtionem, et tuum vulnus nostram esse sanitatem; ut tecum crucifixi, tuo dono sursum exaltemur ad Patrem tuum. Cum quo beatus vivis et regnas in.

Oratio ad Sexta.

Christe Deus, Adonae magne, nos tecum quasi huic mundo crucifige, ut vita tua in nobis sit; nostraque peccata super te pone, ut ea crucifigas; nos quoque ad te ipsum trahe, cum pro nobis exaltatus es a terra, ut nos eripias ab adultero tyranno: quia licet carne et vitiis diabolo noxii sumus, tibi tamen, non illi, optamus servire; et sub tuo jure vivere desideramus, et a te gubernari rogamus, qui nos mortales et a morte invasos per mortem crucis liberare voluisti. Pro quo singulari beneficio hodierna tibi nostra famulatur devotio; teque nunc hodie supplices

[a] Eædem orationes in Gothico ad feriam 6.

adoramus, imploramus, invocamus, ut ad nos properes, virtus æterna Deus : quod nobis proficiat tua crux, triumphans scilicet de mundo in nobis per crucis virtutem; atque tua pietas nobis illud antiquum restituat beneficium, virtutem scilicet, et gratiam : qui per potentiam futura præterita, per præsentiam facis similiter præterita præsentia, redde, ut nobis tua passio
354 sic salutaris sit, quasi præsens et hodierna ; et sic nobis hodie illa gutta sancti sanguinis tui super terram olim de cruce stillantis sit salus, ut omnia terræ nostræ delicta lavans, et corporis nostri humo quodammodo immixta, nos de terra tuos efficiat, nos quoque tibi quasi corpus idem reconciliati Capiti. Qui regnas cum Patre semper et Spiritu sancto, nunc nobis regnare incipe, Homo Deus Christe Jesu, Rex in sæcula sæculorum.

Oratio ad Nona.

O salutaris hora passionis ! o magna maximarum gratiarum ! Nona hodierna, maxima horarum hora. Hac nunc tu, noster dilecte Sponse, osculare de cruce, licet post crucis trophæum. Osculare, precamur : salutare tuum impertire nobis, triumphator mirabilis, auriga supreme, Deus pie, gloriosissime propugnator. Avete, valete, invalescite et viriliter agite, confortamini dicito, loquere cordibus nostris, inspector Christe. An qui olim hæc fecisti, nunc eadem non potes facere ? Potes utique, potes; quia omnipotens es : potes, amantissime, potes facere, quod nos non possumus cogitare; quia nihil tibi impossibile est, Deus omnipotens. Jesu osculare, quæso, dilectissime (qui triumphans regressus es ad Patrem, cum quo semper eras et permanes unus), quia osculum tuum dulce est; et ubera tua vino dulciora, fragrantia optimis unguentis ; et nomen tuum super oleum, quem adolescentulæ dilexerunt, quem recti diligunt, quos trahis post te, cujus lectus floridus, cujus trophæum, crux. Qui hac hora rubeus de Edom, de cruce, tinctis vestibus de Bosra, solus quasi calcator magni illius torcularis ad cælos ascendisti; cui occurrunt angeli, archangeli, dicentes : Quis est iste, qui ascendit tinctis vestibus de Bosra ? Quibus te interrogantibus : Quare ergo rubrum est vestimentum tuum ? respondisti : Torcular calcavi solus, et vir de gentibus non fuit mecum. Vere, Salvator, vere rubrum est tuum propter nos corpus, rubrum est sanguine uvæ. Lavasti enim in vino stolam tuam, et pallium tuum in sanguine uvæ, qui es Deus solus ; crucifixus pro nobis, quos antiqua prævaricatio morti tradidit; cujus vulnere omnium innumera peccatorum vulnera sanata sunt. Et nos, pie Crucifixe Christe, cum tuis redime, salva, pia bonitas Deus. Qui regnas cum Patre et Spiritu sancto unus in æternum et in sæcula sæculorum.

XXI. Orationes post lectiones Sabbati.

355 Deum omnipotentem, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, universitatis unum creatorem, in hac magna Matutina Sabbati, Dominici scilicet corporis requie, fratres carissimi, supplices deprecemur; ut qui Adam de profundis infernalis limi misericorditer eripuit, nos ejus Filius de luto fæcis hujus, cui inhæsimus, sola misericordia tantum clamantes eruat. Clamamus namque et oramus, ne urgeat inferni puteus super nos os suum; eruti de luto peccati, ne infigamur. Per.

Collectio sequitur.

Domine Christe Jesu, Deus pie, exaudi nos et præsta, precamur, quæ corde rogamus : et hoc rogamus, ut tibi placeamus, tibi hæreamus sine fine; ut semper tibi gratias agamus, quia tu, Domine, redemisti nos in æternam vitam de æterna morte. Qui descendisti in lacum, ut ex inferis vinctos educeres, descende nunc quoque, precamur, visceribus tuæ pietatis, ut ex vinculis peccatorum, quibus unusquisque constringitur, nos absolvas. Per.

Item oratio in Sabbato requiei dominici corporis.

Succumbente Agno nostra pro salute, Agno figurato diu, demum eodem vincente letum, illo et Leone Juda veriore, antea tempus captivatæ reditus fideliter Adamæ, fratres carissimi, expectemus prædæ; ut compilatis inferi spoliis, cujus mortem commemoravimus, eodem pietatis cultu illius cum suis regressum ex mortuis celebrare, illo favente, tempore possimus redeunte.

Collectio sequitur.

Christe Jesu, cælorum conditor, Deus, pro tua crucifixe creatura, ineffabili pietatis sacramento nos quoque tuis redime, precamur, jussis : Salvator custodi nos, parvulorum, Domine, custos tuorum; quo tibi semper placentes, tuo et per te Patri ac una sancto Spiritui gratias agere perseveremus. Qui tecum vivit et regnat.

Item oratio ad Sexta die Sabbato.

Hac hora auspicatur obrui ferrugine Titan senante profunda nonatenus parente tuito stipitis in summo Hebræis nequaquam suspendi flammivovam sui hiare olim non ferens rimam, conspectansque nefas; quo versa vice orbi medetur per eum qui Patri convivit regnatque ante mundi ortum et in sæcula sæculorum.

Oratio in Sabbato hora Nona

O Domine, Pater omnipotens, qui Adam novum ex persona veteris Adam clamantem, quasi ex 356 inferis et abyssis, profundisque laci, liberum tamen solum inter mortuos, pro sua exaudisti reverentia, exaudi nos, precamur, per ipsum; ut quasi consepulti cum Jesu Filio tuo, sua vita resuscitati, in hac suæ superveniente sanctæ resurrectionis nocte, magnæ sollemnitatis gratia, suo dono, tuo quoque bono, et Spiritus sancti consilio et mysterio mereamur absolvi. Per eum qui tecum.

Collectio sequitur.

Christe, fave desideriis et precibus nostris, et præsta prosperam hanc supervenientem sanctæ Paschæ noctem, in qua tecum resurgentes de morte, transire mereamur ad vitam Salvator mundi. Qui vivis.

XXII. INCIPIT ORATIO IN VESPERA PASCHÆ.

Domini gratia [a] per aquam et sanctum Spiritum renati, et per multiplicem paternæ dilectionis provisionem innumeris laqueis abstracti, hujus divinæ dignationis auctorem Dominum, incenso vespertinæ precis sacrificio, et in cælesti patina per spiritum erecto, et igne illo, quem ipse in nobis accendi desiderat, sollemniter assato, precariis affectibus, fratres carissimi, deprecemur; ut totius vitæ crimina, et cotidiani erroris maculas, et humanæ fragilitatis debita, in annis septimanæ dierum quadraginta, ac sepulti corporis sui Sabbato nobis concedat; nos quoque in numero veri Israhelis Ægypto egredi faciat; et inimicis percussis, in una Ecclesia catholicæ domus, Pascha Domini celebrantes, Agni immaculati sanguine corporum nostrorum postibus aspersis, in istius noctis venerabilis sollemnitate, vastatura mundum morte, defendat, orantibus nobis. Per.

Collectio sequitur

Christe Jesu, in vespera mundi vespertinum sacrificium per crucem effectum, dignare nos nova corpori tuo fore sepulchra. Qui cum æterno Patre vivis et regnas.

Oratio ad duodecima [b].

Auctorem lucis, principem luminis, inspectorem cordis, credentium redemptorem, fratres dilectissimi, cunctis confessionibus veneremur; ut vergente die, vocis rugitus exaudiat, et superveniente caligine noctis, nos luminis sui splendore inlustret; ne sit in nobis ulla tentandi vexandique occasio tenebrarum: sit noster defensor, qui est veræ lucis indultor; ut semper simus in lumine ejus, qui Christum Dominum gloriamur auctorem. Per eum qui secum.

Collectio sequitur.

357 Rege nos, Domine, per alternas temporum vices, et conserva nos per dispares dierum ac noctium successiones; ut adjuti sanctorum tuorum precibus, qui diem hunc per munus misericordiæ tuæ duximus, noctem quoque istam placita tibi animarum et corporum puritate ducamus. Per.

Præfatio ceræ incipit

Omnipotentem Deum, fratres dilectissimi, suppliciter deprecemur; ut vinculis peccatorum nostrorum in noctis istius solemnitate disruptis, procedamus in voce exultationis et confessionis, sonus epulantis. Accensis luminaribus ad inluminationem nostram, et candoris fidei fulgore rutilantes, alter alterius quoque animam inluminet, sicut discipuli Domini nostri Jesu Christi: quia ipse in hac nocte vita et resurrectio infernum inluminavit, et portas æreas penetravit, et vectes ferreos confregit; et mors devicta est in victoria; et antiqua sententia damnavit eam, ut nos de perpetua morte liberaret. Per.

Collectio sequitur.

Non est similis tibi in diis, Domine, et non est secundum opera tua, qui per magnam misericordiam tuam salvasti nos a descendentibus in lacum. Rex A gloriæ, introitu tuo inferni fauces inluminasti, stupentibus inferis: quia solus inter mortuos liber a recursu tuo per eamdem noctem Protoplasto ut spolia revocasti, per quem tibi nunc, Domine, omnes sancti gratias agunt, et in perpetuo exaltant nomen tuum. Qui cum æt.

XXIII. INCIPIT BENEDICTIO CERÆ BEATI AUGUSTINI EPISCOPI, QUAM ADHUC DIACONUS CUM ESSET, EDIDIT ET CECINIT FELICITER.

Exultet jam angelica turba cælorum; exultent divina mysteria, et pro tanti Regis victoria tuba intonet salutaris. Gaudeat se tantis illius inradiata fulgoribus; et æterni Regis splendore illustrata, totius orbis se sentiat amisisse caliginem. Lætetur et mater Ecclesia, tanti luminis adornata fulgore; et magnis B populorum vocibus hæc aula resultet. Quapropter adstantibus vobis, fratres carissimi, ad tam miram sancti hujus luminis claritatem, una mecum, quæso, Dei omnipotentis misericordiam invocate; ut qui me non meis meritis intra levitarum numerum dignatus est adgregare, ut luminis sui gratia infundente, cerei hujus laudem implere præcipiat.

Sursum corda. Gra.

Contestatio nunc.

Dignum et justum est. Vere quia dignum et justum est invisibilem Deum omnipotentem Patrem, Filiumque Unigenitum **358** Dominum nostrum Jesum Christum toto cordis ac mentis affectu et vocis mysterio personare. Qui pro nobis æterno Patri Adæ debitum solvit, et veteris piaculi cautionem pio C cruore detersit. Hæc sunt enim festa Paschalium [c], in quibus verus ille Agnus occiditur, ejusque sanguis postibus consecratur; in qua primum patres nostros filios Israhel educens de Ægypto, Rubrum mare sicco vestigio transire fecisti. Hæc igitur nox est, in qua peccatorum tenebras columnæ inluminatione purgavit. Hæc nox est quæ hodie per universum mundum in Christo credentes, a vitiis sæculi segregatos et caligine peccatorum, reddit gratiæ, sociat sanctitati. Hæc nox est in qua, destructis vinculis mortis, Christus ab inferis victor ascendit. Nihil enim nobis nasci profuit, nisi redimi profuisset. O mira circa nos tuæ pietatis dignatio! o inæstimabilis dilectio caritatis, ut servum redimeres, Filium tradidisti! O certe necessarium Adæ peccatum nostrum, quod Christi morte D deletum est! o felix culpa, quæ talem ac tantum meruit habere Redemptorem! O beata nox, quæ sola meruit scire tempus et horam in qua Christus ab inferis resurrexit! Hæc nox est de qua scriptum est: Et nox ut dies inluminabitur; et: Nox inluminatio in deliciis meis. Hujus igitur sanctificatio noctis fugat scelera, culpas lavat, et reddit innocentiam lapsis, mæstis lætitiam: fugat odia, concordiam parat, et curvat imperia. In hujus igitur noctis gratia suscipe, sancte Pater, incensi hujus sacrificium vespertinum, quod tibi in hac cerei oblatione sollemni per ministrorum

[a] Hæc oratio cum tribus subsequentibus habetur in Missali Gothico, supra, pag. 240.

[b] Hæc oratio in Missali Gothico inscribitur: *Præfatio ad initium noctis Paschæ.*

[c] Sic in Missali Gothico; aliis, *paschalis*.

tuorum manus de operibus apum sacrosancta reddit A Ecclesia. Sed jam columnæ hujus præconia novimus, quam in honore Dei rutilans ignis accendit; qui licet divisus in partes, mutuati luminis detrimenta non novit. Alitur liquantibus ceris, quam in substantia pretiosæ hujus lampadis apis mater eduxit. Apis ceteris quæ subjecta sunt homini animantibus antecellit : cum sit nimia corporis parvitate, ingentes animos angusto versat in pectore : viribus imbecilla, sed fortis ingenio. Hæc, explorata temporum vice, cum canitiem pruinosa hyberna posuerint, et glaciale senium verni temporis moderata deterserint, statim prodeundi ad laborem cura succedit; dispersæque per agros, libratis paululum pinnibus, cruribus suspensis insedunt : parte ore legere flosculos, oneratæ victualibus suis, ad castra remeant; ibique B aliæ inæstimabili **359** arte cellulas tenaci glutino instruunt; aliæ liquantia mella stipant; aliæ vertunt flores in ceram; aliæ ore natos fingunt; aliæ collectis e foliis nectar includunt. O vere beata et mirabilis apis! cujus nec sexum masculi violant, fetus non quassant, nec filii destruunt castitatem : sicut sancta concepit virgo Maria, virgo peperit, et virgo permansit. O vere beata nox, quæ exspoliavit Ægyptios, ditavit Hebræos! nox in qua terrenis cælestia junguntur. Oramus te, Domine, ut cereus iste in honore nominis tui consecratus, ad noctis hujus caliginem destruendam indeficiens perseveret; in odorem suavitatis acceptus, supernis luminaribus misceatur. Flammas ejus Lucifer matutinus inveniat; ille, inquam, Lucifer, qui nescit occasum; C ille qui regressus ab inferis, humano generi serenus inluxit. Precamur ergo te, Domine, ut nos famulos tuos, omnem clerum, et devotissimum populum, quiete temporum concessa, in his paschalibus conservare digneris. Per.

Collectio sequitur.

Sancte Domine, omnipotens Deus, qui ad nostram contemplationem tenebrarum hæc in mundi hujus obscuro luminaria micare jussisti, præsta ut dum ad illum æternitatis diem et Unigeniti tui properamus occursum ad hanc interim, quam tenebris nostris præparasti, lucernam, dum nox ista transcurritur, sine peccatorum offendiculo ambulemus. Per Dominum nostrum.

Collectio post hymnum cerei.

D Deus templum ignis æterni, Deus veræ lucis habitaculum, Deus sedes perpetuæ caritatis, vota tibi, Domine, sollemnia diei consummationis et noctis inchoationis celebramus; ac luminibus altaris tui incensis, corporalium lumen offerentes, ut famulis tuis verum ac perenne lumen largiaris oramus. Per.

XXIV. INCIPIUNT ORATIONES IN VIGILIA PASCHÆ PRO SOLLEMNITATE SANCTA.

Inter prima celebrandæ sanctæ Paschæ sollemnia votorum contestatione et gratiarum actione sumamus exordium; ut passum et immolatum pro nobis Christum credentes, sacris mysteriis fidem concinentibus exultationis plausibus præferamus; ac per ipsum, inque ipsum nostræ sit deprecationis ascensio, manente in eo et cum eodem divinitatis gloria. Per.

Collectio sequitur.

Respice, Domine, Ecclesiam tuam quæ admirabile nomen tuum toto terrarum orbe concelebrat, et super populum **360** tuum vultum tuæ pietatis inlumina. Per.

Pro Ecclesiæ unitate.

Deum Patrem, carissimi fratres, uno spiritu deprecemur, ut omnes fidei catholicæ vinculis inligati, unum sentiamus in Christo.

Collectio sequitur.

Deus, qui unus et verus es, te supplices deprecamur, ut in omnibus placita tibi semper fides catholica perseveret. Per Dominum nostrum.

Pro sacerdotibus et omni clero

Deum nostrum, carissimi fratres, supplices deprecemur; ut sacerdotes suos, quos ceremoniæ religione devinxit, sacri mysterii compotes præstet, omnemque clerum citra culpam alicujus maculæ jubeat permanere. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Supplicantibus domus tuæ sacerdotibus ac ministris, Deus omnium dignitatum, perpetim gratiam benignus infunde. Præst. sal.

Pro regibus et pace.

Apicem omnium potestatum et supereminentem dominationem Dominum deprecemur, ut regum nostrorum exercitum ita sua virtute conroboret; ut per eosdem gentibus subditis vel fugatis, Deo vivo jugiter serviamus. Per Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

Respice famulos tuos, Domine, quibus orbis regimen, et rerum habenas dedisti, et præsta ut tua virtute muniti, populum tuum summa felicitate defendant; ut pace nobis ubique concessa, tibi diebus ac noctibus serviamus.

Pro virginibus.

Unum Virginis Filium deprecemur, ut omnibus castitatis amore flagrantibus perseverantiæ palmas impertiat. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Sancte, omnipotens Deus, eam virginitatis cultoribus gloriam tribue, quam Virgo mater obtinuit. Qui cum Patre.

Pro viduis et orphanis.

Deum, necessitatum omnium consideratorem, Dominum postulemus, ut viduis orphanisque clementiæ suæ more subveniat. Per.

Collectio sequitur.

Religiosa viduitate potientes, adque orbati parvuli, nullo se præsidio destitutos, te Domine adjuvante, nunc sentiant.

Pro ægrotantibus

Medicinæ cælestis auctorem Dominum, fratres carissimi, ea qua competit supplicatione rogemus, ut actus animorum nostrorum, corporumque languores virtutis suæ verbo sanare dignetur. Per.

Collectio sequitur.

361 Infirma ægritudine laborantibus, omnipo-

tens, æterne Deus, paterna miseratione succurre. Per.

Pro captivis, vel qui in carceribus detinentur.

Deum, qui mæstas clades dissolvit, unianimiter deprecemur, ut omnes captivitatis jugo depressos, et in carcerum septa detrusos, pius semper misericordiæ largitor absolvat. Per.

Collectio.

Deus omnium laborantium insigne præsidium, libera carcere clausos, atque captivos, eos præsertim qui opem tuæ pietatis implorant.

Pro peregrinantibus.

Habitatorem cæli, inspectoremque omnium regionum, Dominum pro peregrinantibus unianimiter deprecemur, ut eis pro suæ pietatis clementia maturum reditum largiatur. Per.

Collectio.

Salvatorem omnium, qui es via et veritas et vita, itinerantibus angelorum ducem, quæsumus, pius Pater, adtribue. Per.

Pro eleemosynis largitore.

Auctorem boni operis, et fidelissimum retributorem, Dominum deprecemur, ut omnes qui plenas indigentibus manus aperiunt, et hic multiplicatum sui operis fructum capiant, et in futurum gloriam consequantur æternam. Per.

Collectio.

Respice, Domine, eorum viscera benedictione cælesti, qui te pauperum pastu reficiunt. Per.

Pro pœnitentibus.

Summæ pietatis Dominum, qui non vult mortem morientium, dummodo renascantur et vivant, pro pænitentibus Dominum deprecemur, ut indulta suorum..., remissionis suæ plenitudinem largiatur. Per.

Collectio sequitur.

Tribue, Domine, munere fontis exutis ut fidelis pænitentiæ præmiis iterum glorientur. Per.

Pro neophytis.

Pro negligentibus tardisque Domini nostri cultoribus, id est neophytis, Dominum deprecemur, ut eis desiderium beatæ et perpetuæ regenerationis infundat.

Collectio.

Deus, qui semper bona facis invenire quærentes, præsta ut eorum rudimenta tyronum mercedem consummati operis consequantur. Per Dominum.

Pro competentibus.

Dominum majestatis oremus, ut cervi more fonte jam proximo sitientes, mox ad cælestis palmæ lauream consequantur. Per.

Collectio.

Sitiunt ad te Deum vivum **362** tuorum, Domine, corda famulorum; suscipe cupientes sæculo mori, ut tibi, Domine, renascantur; da præsentem petentibus gratiam, vitam credulis daturus æternam. Per

XXV. OPUS AD BAPTIZANDUM.

Præfatio antequam exorcidietur [a].

Auctorem ac reparatorem nostrum omnipotentem, A fratres carissimi, qui ornamenta naturæ amissa per culpam dignatus est reparare per gratiam, sub reverendo mysterii præsentis officio suppliciter exoremus, ut aquis his virtutem transfundat, in animas benedictiones infundat, et ad peragendum sacratissimæ regenerationis effectum præsentia trinæ Majestatis adsistat: confringat et conterat super has aquas caput draconis; ut sub undis fecibus transactione secreta chirographum pristinum evacuetur, et debitoribus cum Christo per baptismum consepultis, ita hic agatur mortis imitatio, ut salvatis perditis sola se sentiat in terris perditione. Per D.

Collectio sequitur.

Omnipotens sempiterne Deus, adesto magnæ pietatis tuæ mysteriis, adesto sacramentis; et ad creandos novos populos, quos tibi fons baptismatis parturit, spiritum adoptionis emitte, ut quod nostræ humilitatis gerendum est ministerio, tuæ virtutis compleatur effectu. Per Dominum.

B

Exorcismus aquæ fontis.

Exorcizo te, fons aquæ perennis; per Deum sanctum, et Deum verum, qui te in principio ab arida separavit, et in quatuor fluminibus terram rigare præcepit. Sis aqua sancta, aqua benedicta, abluens sordes, et dimittens peccata: in illius te nomine exorcidio qui dedit discipulis suis novum sacramentum dicens: Ite in gentibus, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Fiat nunc, Domine, aqua sancta exorcidiata ad expiandos filios Dei. Per Patrem et Filium ejus Jesum Christum Dom. nostrum, qui venturus est cum Spiritu sancto judicare mundum per ignem.

C

Præfatio ad benedicendum fontes.

Dominum immortalium munerum et salutarium gratiarum, fratres dilectissimi, concordi mente et humili oratione poscamus; ut per Verbum, Sapientiam, et Virtutem suam Dominum nostrum Jesum Christum Filium suum, concurrenti ad baptismum salutarem plebi suæ gratiam novæ regenerationis indulgent; atque accessus hinc penitus malignæ contagionis avertens, **363** infundat vitali lavacro Spiritum suum sanctum; ut dum sitiens fidem populus aquas salutaris ingreditur; vere (ut scriptum est) per aquam et Spiritum sanctum renascatur; et consepultus in lavacro Redemptori suo, in similitudinem sacri divinique mysterii, cui conmoritur per baptismum, eidem conresurgat in regno. Per.

D

Benedictio fontis.

Benedic, Domine, hanc aquam salutaris, et sanctifica eam, omnipotens Trinitas, qui humanum genus formare creareque jussisti; quique etiam dedisti nobis per tui baptismatis mysterium gratiam renascendi, respice propitius super istius aquæ creaturam religionis mysterio procuratam, spiritalem tuam benedictionem perfunde, ut sit eis, qui in ea baptizandi sunt, fons aquæ salutaris in remissione veterum criminum (te, Domine, largiente) in vitam æternam. Per D.

[a] Ita passim infra, *exorcidio*, etc.

Contestatio fontis.

A Dignum et justum est. Vere æquum et justum est nos tibi gratias agere, Domine Deus æterne, qui solus habes inmortalitatem; eamque ne solus possideas, nobis quoque renovata ætate tribuisti; qui humano generi amissam per transgressionem pristinæ originis dignitatem reformare in melius tam pretioso quam felici baptismatis munere voluisti. Adsiste, quæsumus, ad invocationem nominis tui; sanctifica fontem hunc, sanctificator generis humani: fiat locus iste dignus, in quem Spiritus sanctus influat; sepeliatur hic illic Adam vetus, resurgat novus; moriatur omne quod carnis est, resurgat omne quod spiritus; exuantur sordentes vitiis, et discissis criminibus, amictus splendoris et immortalitatis indumenta sumantur. Quicumque in Christo baptizabuntur, B induant Christum. Quicumque hic renunciaverint diabolo, da eis triumphare de mundo. Qui te in hoc loco invocaverit, tu eum cognoscas in regno. Sic in hoc fonte extinguantur crimina, ne resurgant; sic invalescat aquæ istius beneficium, ut æterni ignis restinguat incendium. Mitte fontis altaribus tuis, quos alfaria regnis tuis mittant. Totus hic horror mortis intereat. Quicumque hic tuus esse cœperit, tuus esse non desinat. Quicumque hic se sibi negaverit, te lucrifaciat; et per ministerium nostrum et mysterium tuum consecratus tibi populus, æternis ad te præmiis consecretur. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Postea facis tres cruces super aquam de chrisma, et dicis :

C Deus, ad quem sitientes animæ, bibendique immortalitatis amore festinant, da eis famulis tuis supplicantibus invenire munus **364** quod cupiunt, adipisci gratiam quam merentur; ingrediantur fontem regenerationis auctorem, in quo letiferam illam primi parentis offensam, mutata in novum hominem caducæ carnis fragilitate, deponant. Per Dom.

Interrogatio : Quis dicitur? ℟. Illi.

Abrenuncias Satanæ, pompis sæculi, et voluptatibus ejus? ℟. Abrenuncio.

Credis Patrem et Filium et Spiritum sanctum unius esse virtutis? ℟. Credo.

Dicis. Credis Patrem et Filium et Spiritum sanctum ejusdem esse potestatis? ℟. Credo.

D Credis Patrem et Filium et Spiritum sanctum trinæ veritatis [*Forsan*, unitatis], una manente substantia, Deum esse perfectum? ℟ Credo

Dicis. Baptizo te? ℟. Bap.

Baptizo te credentem in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, ut habeas vitam æternam in sæcula sæculorum.

Infusio chrismæ.

Deus, Pater Domini nostri Jesu Christi, qui te regeneravit ex aqua et Spiritu sancto, quique tibi dedit remissionem peccatorum, ipse te lenit chrismate suo sancto, ut habeas vitam æternam in sæcula sæculorum.

Ad pedes [a] lavandos.

Dominus et Salvator noster Jesus Christus apostolis suis pedes lavit; ego tibi pedes lavo, ut et tu facias hospitibus et peregrinis qui ad te venerint. Hoc si feceris, habebis vitam æternam in sæcula sæculorum. Amen.

Post baptismum.

Deus, ad quem scubias [b] veteris homines infundit, et depositas novellæ sobolis propago descendit, dum in novam æternamque substantiam salutaribus aquis eluimur et nascimur, conserva in nos tui laticis purum liquorem, ut nequam superinduere maculas non valeat inimicus; nec auferatur Pater a filiis, nec Patri subtrahatur hereditas.

XXVI. MISSA IN VIGILIA PASCHÆ.

Præfatio.

Omnipotens sempiterne Deus, qui hanc sacratissimam noctem per universa mundi spatia gloria dominicæ Resurrectionis inlustras, conserva in nova familiæ tuæ progenie sanctificationis Spiritum, quem dedisti, ut corpore et mente renovati, puram tibi animam et purum pectus semper exhibeant. Per Dom.

Collectio.

Deus, qui hanc sacratissimam noctem gloriosæ dominicæ resurrectionis inlustras, concede populo tuo, originalis delicti **365** errore mundato, post sacratissimum fontem terram tuæ promissionis intrare, ut dulcia Sacramentorum tuorum alimenta percipiant.

Collectio post nomina.

Auditis nominibus offerentum, fratres dilectissimi, omnipotentem Deum supplicemus, ut super hanc oblationem cælestem gratiam suam divini illius odoris infundat, quam in commemoratione dominicæ resurrectionis offerimus; ut acceptio benedicti corporis et sacri poculi prælibata communio defunctis opituletur ad requiem, viventibus proficiat ad salutem.

Collectio ad pacem.

Suscipe, Domine, preces populi tui cum oblationibus hostiarum, ut Paschalibus initiata mysteriis, ad æternitatis nobis medelam, te operante, proficiant; ut in nobis hoc recipientibus holocaustum, pacem quam in labiis proferimus, in intimis teneamus visceribus. Per Dom.

Contestatio nunc.

Vere dignum et justum est, te quidem omni tempore, sed in hac potissimum nocte gloriosius prædicare, cum Pascha nostrum immolatus est Christus. Ipse enim verus est Agnus qui abstulit peccata mundi. Qui mortem nostram moriendo destruxit et vitam resurgendo reparavit. Propterea, profusis paschalibus gaudiis, totus in orbe terrarum mundus exultat; sed et supernæ virtutes atque angelicæ concinunt potestates hymnum gloriæ tuæ, sine fine dicentes : Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus.

[a] De hoc ritu vide notata in Missali Gothico, num. 35.

[b] Sic legendum videtur : *Deus, ad quem scabie veteris hominis in fonte deposita*, etc.

Benedictio populi.

Benedic, Domine, populo isti, quem liberavit effusio sanguinis, ne damnaret conditio servitutis. Quibus mortis tuæ vita redditur, numquam inimici hostis decipulis includantur; et quos dignatus es redimere per justitiam, nequaquam prædo perfidus obtineat per ruinam. Permaneat in eis secundæ prærogativa naturæ per baptismum, quam perdiderat primi hominis præsumptio per delictum. Fulgere semper faciat vivi fontis unda quos abluit, protegat cœlestis gratia quos redimit. Et sicut in diebus Dominicis mysterium divinum excolitur, ita in omnium pectoribus splendor tui luminis conservetur. Quod præstare dignetur, qui cum æt.

Collectio post communionem.

Impleatur in nobis, quæsumus, Domine, Sacramenti paschalis sancta libatio, nosque de terrenis affectibus ad cœleste transferat institutum. Per.

Collectio sequitur.

Exuberet, quæsumus, Domine, mentibus nostris paschalis gratia Sacramenti, ut donis suis ipsa nos dignos efficiat.

XXVII. INCIPIT MISSA IN DIE SANCTO PASCHÆ.

Præfatio.

366 Deus, qui per Unigenitum tuum æternitatis nobis aditum, devicta morte, reserasti, da nobis, quæsumus, ut qui Resurrectionis dominicæ sollemnia colimus, per innovationem tui Spiritus a morte animæ resurgamus. Per.

Collectio sequitur.

Deus, qui nos Resurrectionis dominicæ annua sollemnitate lætificas, concede propitius ut per temporalia festa quæ agimus pervenire ad gaudia æterna mereamur. Per Dominum.

Collectio post nomina.

Quæsumus, Domine, jam non teneamur obnoxii damnationis humanæ sententiæ, cujus nos vinculis hæc Hostia paschalis absolvit.

Collectio ad pacem

Omnipotens sempiterne Deus, qui resurgens a mortuis, passione cassata, potentiorem te tuis discipulis reddidisti, concede propitius ut nos quoque Majestati tuæ hoc paschale sacrificium in bonis operibus efficiat promptiores, et gratiam tuæ pietatis adquirat.

Contestatio nunc.

Vere dignum et justum est, te quidem omni tempore, sed in hoc præcipue die, quo tua Resurrectio celebratur, omni festivitate laudare, benedicere et prædicare quod Pascha nostrum immolatus est Christus. Per quem potestas diabolica cecidit, tartarea inferni sunt vincula resoluta, chirographum est antiquæ prævaricationis extinctum, aculeus mortis obtritus; nos quoque de servitutis jugo dominationis Ægyptiæ per spiritales aquas educens, triumphans resurrexit in gloriam, et libertati nos, misericordiæ tuæ munere, donavit. Per quem Majestatem tuam.

Benedictio populi.

Deus, qui chirographum quo tenebamur obnoxii pretiosi sanguinis effusione delesti, omnium in te sperantium precibus annue, cunctorum necessitatibus

A propitiatus adsiste; ut præsidio tuæ pietatis adjuti, et præsentia possint vitare discrimina, et ad æternam pervenire coronam. Quod præstare dignetur.

Post communionem.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut paschalis perfectio Sacramenti mentibus nostris continua perseveret. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Digni nos tui nominis, quæsumus, Domine, famulos tuos salutaris cibus et sacer potus instituat, et renovationibus conditionis humanæ, quam mysterio continet, **367** in nostris jugiter sensibus operetur. Per Dominum.

XXVIII. MISSA PASCHALIS.

Præfatio

B Deus, qui paschalium nobis remedia contulisti, populum tuum cœlesti dono prosequere, ut inde post in perpetuum gaudeat, unde nunc temporaliter exultat. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Deus, qui omnes in Christo renatos genus regium et sacerdotale fecisti, da nobis et velle et posse quod præcipis, ut populo tuo ad æternitatem vocato una sit fides cordium, et pietas actionum. Per Dominum.

Collectio post nomina.

Sacrificia, Domine, paschalibus gaudiis immolamus, quibus Ecclesia tua mirabiliter et renascitur et nutritur. Per Dom.

Collectio ad pacem.

C Paschales hostias immolantes, quæsumus, Domine, ut quod frequentamus actu, comprehendamus affectu. Per Dominum.

Contestatio.

Vere dignum et justum est, te quidem omni tempore, sed in hoc præcipue, Domine, die laudare, benedicere, et prædicare, quod Pascha nostrum immolatus est Christus. Per quem in æternam vitam filii lucis oriuntur, fidelibus regni cœlestis atria reserantur, et beatæ legis commercio divinis humana mutantur, quia nostrorum omnium Vita resurrexit. Quem in susceptione mortalitatis Deum majestatis agnoscimus, et in divinitatis gloria Deum et hominem confitemur. Qui mortem nostram moriendo destruxit, et vitam resurgendo restituit Jesus Christus.

D Per Dominum nostrum.

Benedictio populi.

Præsta, Domine, quæsumus, famulis tuis tales fieri tuæ gratiæ largitate, ut bona tua et fiducialiter implorent, et sine difficultate sumant. Da eis, Domine, regnum tuum justitiamque semper inquirere, ut quibus indigere eos perspicis, clementer facias abundare. Tribue, quæsumus, ut piis sectando quæ tua sunt, universa illis salutaria condonentur. Quod ipse.

Post communionem.

Adesto, Domine, quæsumus, nostræ redemptionis effectibus, ut quos sacramentis æternitatis instituis, iisdem protegas dignanter aptandos. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Purifica, Domine, quæsumus, mentes nostras benignus, et renova cælestibus sacramentis, ut consequenter et corporum præsens pariter et futurum capiamus auxilium. Per.

XXIX. ITEM MISSA III FERIA PASCHALIS.

Præfatio.

368 Deus, qui multiplicas Ecclesiam tuam sobole renascentium, facias eam gaudere propitius de suorum profectibus filiorum. Per Dominum.

Item alia.

Deus, qui nostram lætitiam in tuo... præsta timorem, ut in tuis vigilantes mandatis, placere tibi possimus. Per Dominum.

Collectio nunc.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut quos aqua suscepit ad abluendos, et regenerandos muniat et renatos.

Collectio super munera.

Suscipe, Domine, munera nomini tuo oblata, quæ in Filii tui Resurrectione triumphantis in gloria, universalis, ejus quæsita sanguine, offert Ecclesia.

Immolatio.

Dignum et justum est nos tibi gratias agere, omnipotens sempiterne Deus, per Jesum Christum Filium tuum, Dominum nostrum. Per quem humanum genus vivificans, Pascha etiam per Moysen et Aaron famulos tuos agni immolatione jussisti celebrare: consequentibus temporibus usque ad adventum Domini nostri Jesu Christi (qui sicut ad victimam ductus est) eamdem consuetudinem in memoria observare præcepisti. Ipse est Agnus immaculatus qui prioris populi prima Pascha in Ægypto fuerat immolatus. Ipse est Aries in vertice montis excelsi de vepre prolatus, sacrificio destinatus. Ipse est Vitulus saginatus qui in tabernaculo patris nostri Abrahæ propter hospites est victimatus. Cujus passionem et resurrectionem celebramus, cujus et adventum speramus. Et ideo cum angelis et archangelis non cessamus clamare dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Benedictio populi.

Benedic, omnipotens sempiterne Deus, hanc familiam tuam benedictione perpetua, qui vitam humani generis, pro nobis Filio tuo moriente, salvasti; præsta ut in hac populi tui devotione fructus proveniat gaudiorum. Quod.

Collectio post communionem.

Immortalitatis alimoniam consecuti, quæsumus, Domine, ut quod ore percepimus mente sectemur. Per Dominum.

Collectio sequitur.

Repleamur, Domine, gratia muneris sacri, ut quæ gustu corporeo dulcia venerati contingimus, dulciora mentibus sentiamus. Per eum.

XXX. MISSA PASCHALIS IV FERIA.

369 Deus, qui populum tuum sacro Jordane flumine transacto, terram tuæ fecisti promissionis intrare, concede, quæsumus, ut et nos quoque Majestatis tuæ revelato mysterio, divina semper beneficia sentiamus. Per Dominum.

Oratio sequens.

Annue nobis, quæsumus, Domine, ut quemadmodum mysteria Resurrectionis Domini nostri Jesu sollemnia colimus, ita et in adventu ejus gaudere cum Sanctis omnibus mereamur. Per Dominum.

Collectio nunc.

Agnus Dei, qui tollis peccatum mundi, respice in nos, et miserere nobis, factus ipse hostia qui Sacerdos, ipse præmium qui Redemptor: a malis omnibus quos redemisti, custodi, Salvator mundi.

Item alia.

Subjectum tibi populum, Domine, propitiatio cælestis amplificet; et tuis semper faciat servire mandatis. Per Dominum.

Immolatio nunc missæ.

Dignum et justum est nos tibi semper laudes et gratias agere, omnipotens sempiterne Deus, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum. Qui sicut ovis ad occisionem pro nobis ductus est, et ut agnus coram tondente, sic non aperuit os suum. Hic enim est Agnus Dei, unigenitus Filius tuus, qui tollit peccatum mundi; qui se pro nobis offerendo non desinit, nosque apud te perpetua advocatione defendit: quia numquam moritur immolatus, sed semper vivit occisus. Pascha enim nostrum immolatus est Christus; ut jam non in fermento veteri, neque in carnalium sanguine victimarum, sed in azymis sinceritatis et corporis veritatis immolemus. Per Christum Dominum nostrum. Per quem Majestatem tuam laudant.

Benedictio populi.

Faciat vos Deus veros esse filios Ecclesiæ; multiplicet vos in timore suo, et abundare faciat ab ubertate cælorum in omni abundantia sanitatis. Repleat vos omnibus bonis terrarum vestrarum, copia, frumento, vino repleat, et oleo sanctitatis lætificet vos in filiis, exhilaret in familiis, et abundare faciat in amicis. Per Dom.

Post communionem.

Spiritum nobis, Domine, tuæ caritatis infunde, ut quos uno cælesti pane satiasti, una facias pietate concordes. Per Dom.

XXXI. ITEM MISSA V FERIA.

370. Fac, misericors Deus, ut quod paschalibus celebramus officiis fructiferum nobis omni tempore sentiamus. Per Dom.

Item collectio.

Benedictionem tuam, quæsumus, Domine, sacræ plebi copiosa pietate largire, quæ per tuam tibi gratiam semper reddatur accepta.

Item alia collectio.

Deus, qui populum tuæ fecisti redemptionis participem, concede nobis, quæsumus, ut et resurrectionis dominicæ in perpetuo gratuletur. Per Dom.

Collectio sequitur.

Famuli tui, Domine, qui ad tuam sunt gratiam vocati, tuo indesinenter protegantur auxilio, ut qui divino sunt baptismo regenerati numquam a tui regni potentia possint evelli. Per Dom.

Immolatio nunc.

Dignum et justum est nos tibi gratias agere, sancte Pater, omnipotens, æterne Deus, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, quem pro nobis omnibus tradi hostiam voluisti. O mira circa nos pietatis tuæ dignatio! O ineffabilis dilectio caritatis, ut servos redimeres, Filium tradidisti? O certe necessarium Adæ peccatum, quod Christi morte deletum est! O fidelem [*Forsan* felicem] culpam, quæ talem ac tantum meruit habere Redemptorem! Numquam enim quanta circa nos pietatis tuæ dilectio esset, agnosceremus, nisi ex morte unici et coæterni Filii tui Domini ac Dei nostri Jesu Christi probaremus. Vincit malitiam diaboli pietas tuæ dignationis; quia ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia. Sed plus nobis tua misericordia reddidit quam invidus inimicus abstulerat. Ille paradisum invidit, tu cælos donasti; ille mortem temporalem intulit, tu vitam perpetuam tribuisti. Propterea profusis gaudiis, totus in orbe terrarum mundus exultat. Sed et supernæ concinunt Potestates hymnum gloriæ tuæ sine fine dicentes.

Benedictio populi.

Benedic, Domine, hos populos tuos, respectui tuo se supplici oratione curvantes. Fac ante conspectum tuum cum justitia vivere; si secus egerint, judicare. Tribue eis, Domine, in fide credulitatem, in labore virtutem, in affectu devotionem, in actu prosperitatem, in victu abundantiam, in pace lætitiam, in conversatione gratiam, in luctatione victoriam. Per Dominum.

XXXII. ITEM MISSA PASCHALIS VI FERIA.

371 Deus, qui per Unigenitum tuum æternitatis nobis aditum, devicta morte, reserasti, da nobis, quæsumus, ut qui Resurrectionis Dominicæ sollemnia colimus, per invocationem tui Spiritus a morte animæ resurgamus. Per Dom.

Item collectio.

Deus, per quem nobis redemptio præstatur et adoptio, erige ad te tuorum corda credentium, ut omnes regenerati sacro baptismate, adprehendant mente quod mysteriis susceperunt. Per.

Collectio.

Confirma, Domine, famulos tuos, quos ex aqua et Spiritu sancto propitius redemisti, ut veterem hominem cum suis actionibus deponentes, in ipsius conversatione vivamus, ad cujus substantiam per hæc Paschalia mysteria transtulisti. Per.

Item alia collectio.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut festa Paschalia, quæ devotione colimus, moribus exsequamur. Per.

Immolatio.

Dignum et justum est. Vere dignum et justum est nos tibi gratias agere, sancte Pater, omnipotens, A æterne Deus, Rex omnium, sanctificator et conditor generis humani. Qui Filio tecum æterna claritate regnante, cum de nullis exstantibus cuncta protulisses, hominem limosi pulveris initiis inchoatum ad speciem tui decoris animasti, eumque credula persuasione deceptum reparare voluisti; spiritalis gratiæ æterna suffragia mitte nobis per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum. Qui mortuus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. Propterea cum angelis et archangelis non cessamus clamare.

Benedictio populi.

Benedicat vos Dominus, et custodiat semper. Ostendat Dominus faciam suam super vos, et misereatur vestri. Convertat Dominus vultum suum ad vos, et B det vobis pacem. Per Dominum.

Post communionem.

Præsta nobis, omnipotens Deus, ut vivificationis tuæ gratiam consequentes, in tuo semper munere gloriemur. Per.

Collectio.

Sacramenta, quæ sumpsimus, Domine, et spiritalibus nos expient alimentis, et corporalibus tueantur auxiliis. Per Dom.

XXXIII. MISSA MATUTINALIS PER TOTAM [a] PASCHAM PRO PARVULIS QUI RENATI SUNT, MATURE DICENDA.

372 Deus, qui credentes in te populos gratiæ tuæ largitate multiplicas, respice propitius ad electionem tuam, ut qui sacro baptismate sunt renati, regni cælestis mereantur introitum. Per Dominum C nostrum.

Oratio super munera in die Sabbati exita [b] Pascha.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et oblationes famulorum tuorum, quas tibi offerimus, diem octavarum suarum spiritalium celebrantes (quo die eos sacro fonte baptismatis renasci jussisti) placitus ac benignus adsume.

Immolatio die Sabbati.

Vere dignum et justum est: quia verus ille Agnus qui pro nobis est immolatus, qui mortem nostram moriendo destruxit, et vitam nostram resurgendo reparavit Jesus Christus Dominus noster. Cui omnes angeli atque archangeli incessabili voce proclamant, dicentes: Sanctus.

Benedictio populi.

Benedicat vos Deus Pater omnipotens, qui in prin- D cipio cuncta creavit. Benedicat vos Filius, qui de superna sede pro nobis salvandis descendit. Benedicat vos Spiritus sanctus, qui in columba Jordanis fluvium in Christo requievit. Ipse vos in Trinitate ac Unitate sanctificet, quem omnes gentes expectant venturum Judicem ad judicandum. Quod ipse præstare dignetur.

Collectio post communionem.

Præsta, quæsumus, Domine, ut sancta nos tua expient, dignosque semper sua perceptione perficiant. Per Dominum.

[a] Similis etiam in Gothico. Hodie quoque apud Mediolanum tota Paschæ hebdomada missa pro neophytis celebratur.

[b] Id est exeunte Pascha, scilicet Sabbato, quæ dies octava erat baptismi.

Collectio sequitur.

Adesto, Domine, Deus noster, ut per hæc quæ fideliter sumpsimus, et purgemur a vitiis, et a periculis omnibus exuamur. Per Dom.

XXXIV. MISSA IN PASCHA DIE SABBATI.

Deus, qui nos Resurrectionis dominicæ sollemnitate lætificas, concede propitius, ut per temporalia festa quæ agimus pervenire ad gaudia æterna mereamur.

Collectio.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut hujus Paschalis **373** festivitatis mirabile Sacramentum, et temporalem nobis tranquillitatem tribuat, et vitam conferat sempiternam. Per Dominum.

Item alia collectio.

Respice, quæsumus, Domine, et peccatorum nostrorum tenebras averte, ut quos exercet devotio sollemnitatis, inlustret sollemnitas piæ cognitionis. Per Dominum.

Item collectio.

Deus, qui in sollemnitate Paschali mundo remedia contulisti, populum tuum, quæsumus, cœlesti dono prosequere, ut et perfectam libertatem consequi mereatur, et ad vitam proficiat sempiternam.

Immolatio in die Sabbati.

Dignum et justum est, necessarium et salutare est, ut te Dominum ac Deum totis visceribus humana conditio veneretur, Rex mirabilis Christe. Cujus condemnatione tartareis vinculis absoluta credentium turba, libertatis insignia gratulatur. Qui vere ut Leo de tribu Juda mundo ostensus, animarum devoratorem extinctum leonem diabolum omnis terra lætatur. Permittis te clavorum nexibus alligatum, ad stipitem crucis tereri, ut non sit parva quam impius quondam expavescat potentiam. Ad cujus vocem emittens spiritum, terra tremuit, cælum expavit, dies fugit, sol obscuratus est, astra abscondentia radios suos, simul omnia migraverunt. Cujus descensu, confractis portis, luget infernus; quo resurgente, lætantur angeli, et exultat terra cum habitatoribus suis. In quo triumpho conspicitur comminatio illa prophetico ore promissa : Ero mors tua, o inferne. Ubi est ergo victoria tua? nec enim ab alio poterat nisi a Vita mors devorari. Qui descensu suo eos qui tenebantur a morte, superis reddidit resurgendo, ut ejus resurrectio vivorum vel mortuorum testimonio firmaretur. Unde, sancte Pater, omnipotens, æterne Deus, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum gloria tibi semper, qui in te, et ex te, et tecum semper. Quem te etiam laudant angeli.

XXXV. INCIPIT MISSA CLAUSÆ PASCHÆ.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui Resurrectionis dominicæ sollemnia colimus, per innovationem tui Spiritus a morte animæ resurgamus. Per Dominum.

Post precem a missa.

374 Deus totius claritatis conditor et moderator, quem cælestia mirantur, et terrena pavitant, inferna tremiscunt; cui angelorum turmæ et archangelorum exercitus militant, non uti mundum expugnes, quem A ipse fecisti, sed ut subruas mundi peccata, quæ diabolus adinvenit, quia ita dignatus es diligere hunc mundum, ut Unigenitum tuum traderes pro nostra salute, cujus cruce redempti sumus, morte vivificati, passione salvati, resurrectione glorificati. Per ipsum te itaque supplices invocamus, ut huic familiæ tuæ in omnibus adesse digneris; sicut adfuisti patribus nostris sperantibus in tua misericordia, sic et his omnibus adesse dignare, ut sit in sensibus eorum timor devotionis tuæ, in corde fides, in opere justitia, in actu pietas, in lingua veritas, in moribus disciplina, ut digne riteque immortalitatis sibi præmium consequi mereantur. Per Dom.

Collectio post nomina.

Deum, qui pro ruina totius mundi unicum Filium B suum, adsumpta ex carne Virginis veri hominis forma, mittere dignatus est, fratres carissimi, suppliciter exoremus, ut sicut in hac die Resurrectionis ejusdem nos a morte perpetua cum illo resuscitavit, ita pietatis suæ dono ab omnibus nos inimici tutans insidiis, inlæsos faciat in matris Ecclesiæ gremio residere; et conscientiæ integritate de regeneratione gaudentes, æternæ primitivorum Ecclesiæ, quemadmodum devotione ad præsens, ita remuneratione adsociet in æternum; et hæc munera plebis suæ benedicere dignetur. Per Dom.

Immolatio clausum Paschæ.

Dignum et justum est, necessarium et salutare est, nos tibi gratias agere, omnipotens (licet gloriæ tuæ mortalium membra non congruant) redemptionis noC stræ præferre præconia. Dum hominum genus mancipatum morte, inferorum sedibus tenebrarum vincla restringerent, spiritale Verbum (per quod in principio omnia fuerant constituta) descendit in Mariam : quæ dum partum suum Virgo miratur, inclausum hominem edidit Deum. Quæ tamen tuum esse, summe, omnipotens, antequam nasceretur, cognoverat, quippe quæ sciebat mundi esse Principium. Is namque crucem spontanea devotione propter redemptionem humani generis, de inimico tyranno triumphaturus, ascendit : et relicto paulisper corporis templo, inferorum **375** claustra confringens, pristinæ (ut ante fuerat) vitæ restituit. Nec suffecerat solum hominis emendasse peccatum; sed per ablutionem cœlestem renatos, redivivo ac novo nativitatis genere remeans D ad originem suæ, nos ad cælestia regna perduxit. O consilium, o divinæ providentiæ, o inæstimandum reparationis auxilium! Per Virginem nobis gloriosa vita restituitur, quæ per ligni inobedientiam credebatur extincta. Per aquam mundi peccata diluuntur, per quam ante senserat mundus ipse naufragium. Tibi ergo, summe Genitor, pura devotione immaculatum munus offerimus, et elevatione manuum nostrarum juxta Filii tui Jesu Christi dispositionem, pium sacrificium celebramus. Per quem te laudant angeli et archangeli, dicentes.

XXXVI. INCIPIT MISSA DOMINICALIS POST PASCHA.

Præfatio.

Deus qui in Filii tui humilitate jacentem mundum erexisti, lætitiam concede fidelibus tuis, ut quos per-

petuæ mortis eripuisti casibus, gaudiis facias sempiternis perfrui. Per.

Collectio sequitur.

Deus, in cujus præcipuis mirabilibus est humana reparatio, solve opera diaboli, et mortifera peccati vincula disrumpe, ut destructa malignitate, quæ nocuit, vincat misericordia quæ redemit. Per Dominum.

Collectio post nomina.

Benedictionem, Domine, nobis conferat salutarem sacra semper oblatio, ut quod agit mysterio, virtute perficiat.

Collectio sequitur.

Deus, qui nos per hujus sacrificii veneranda commercia, unius summæ Divinitatis participes effecisti, præsta, quæsumus, ut sicut tuam cognoscimus veritatem, sic eam dignis moribus adsequamur. Per.

Contestatio nunc.

Vere dignum et justum est.... per Christum Dominum nostrum. Qui humanis miseratus erroribus, per Virginem nasci dignatus est; et per passionem mortis a perpetua nos morte liberavit, ac resurrectione sua æternam nobis contulit vitam. Quem laudant angeli.

XXXVII. ITEM MISSA POST PASCHA ANTE ASCENSA DOMINI.

376 Deus, qui hoc nobis confers gratia tua, ut justi ex impiis, et beati efficiamur ex miseris, adesto tuis operibus, tuis adesto muneribus; ut quibus inest fidei justificatio, non desit perseverantiæ fortitudo. Per.

Collectio.

Deus, qui es misericors in operibus, justus in judiciis, largus in donis, multiplica super nos misericordiam tuam: et quia tu nobis es bonorum causa meritorum, custodi quod tribuis, ut invenias quod corones. Per.

Collectio post nomina.

Præsta, Domine, quæsumus, veritati, ut illius salutis capiamus effectum, cujus per hæc mysteria pignus accipimus. Per.

Collectio.

Respice, Domine, propitius ad munera quæ sacramus, ut et tibi grata sint, et salutaria semper existant. Per Dom.

Contestatio nunc.

Vere dignum et justum est, devoto munere postulantes, ut tempora, quibus post Resurrectionem Dominus noster Jesus Christus cum discipulis suis corporaliter habitavit, pia devotione tractemus. Quem l.

XXXVIII. INCIPIUNT COLLECTIONES IN ROGATIONIBUS PER DIVERSA LOCA SANCTORUM NUNC.

In sancto Petro [a].

Omnipotens sempiterne Deus, qui beato Petro apostolo, conlatis clavibus regni cœlestis, animas ligandi adque solvendi pontificium tradidisti, exaudi propitius preces nostras in die jejunii hujus; et intercessione ejus, quæsumus, ut a peccatorum nostrorum nexibus liberemur. Salvator mundi.

Oratio in sancto Stephano.

Præsta, quæsumus, omnipotens et misericors Deus, ut fragilitati nostræ adflictæ in diebus istorum jejuniorum magnificus levita beatus Stephanus auxilium interventionis exhibeat, qui, imitator dominicæ passionis et pietatis, primus in cruore martyrii enituit; et semper sit perfectus suffragator, atque, te concedente, promptus adjutor. Per Dominum.

Item oratio in sancto Martino.

Porrige dexteram tuam, quæsumus, Domine, plebi tuæ in die jejuniorum suorum tuam misericordiam postulanti, ut intercedente beato Martino, terrores imminentes declinemus; et solatia vitæ immortalis accipiamus, et 377 sempiterna gaudia comprehendamus. Per Dominum.

Oratio in sancto Gregorio.

Omnipotens sempiterne Deus, jejuni de tuis etiam donis satiati, vel qualibet maceratione confecti, Majestatem tuam supplices exoramus, ut expulsis de cordibus nostris peccatorum tenebris, in die jejunii, intercedente summo antistite nostro et divinorum mysteriorum capace Gregorio, ad veram lucem, quæ Christus est, nos facias pervenire. Per Dominum nostrum.

Item collectiones in quo loco volueris.

Quæsumus, Domine Deus noster, vitia carnis spiritus virtute constringe, ut, interveniente ill. in hoc jejunio, nostra in virtutibus reficiatur infirmitas.

Collectio sequitur.

Propitiare, Domine, supplicationibus; et nos in jejunii cultu vacantes, obtinente beato ill. pervigili protectione, custodi; ut nullius animam diabolus perfidiæ telo vulneret, nullius mentem veneno falsitatis occidat.

XXXIX. INCIPIT MISSA IN ROGATIONIBUS.

Memores cœlestium præceptorum, peccata nostra coram Domino defleamus, serentes in lacrymis quid metamus in gaudiis: simus in oratione solliciti, jejuniis prompti, in eleemosynis liberales, ut promissæ retributionis gloriam devota fide et fructuosa operatione mereamur. Per Dom.

Collectio sequitur.

Deus, qui Ninivitis pro peccatis suis jejunantibus pepercisti, te supplices deprecamur, ut et nobis in hoc jejunio [b] nostrorum indulgentiam per solitam misericordiam largiaris. Per.

[a] Eædem fere stationes, eædemque orationes in Missali Gothico. Unde colligere licet has orationes fuisse communes, non loci alicujus peculiaris, ad quem hæc Missalia pertinuerint.

[b] Ita etiam jejunium in Gothico, supra, in hoc triduo. Vide sermones tres Cæsarii episcopi Arelatensis in appendice nova tomi V novæ editionis sancti Augustini a sermone 173, qui primus est de Litania, ubi jejunia dicuntur necessaria « tribus his diebus, quos regulariter in toto mundo celebrat Ecclesia. » Hoc in sermone item Cæsarius reprehendit eos qui ad Ecclesiæ conventus istis diebus « tarde veniunt, et prius quam mysteria compleantur abscedunt; et in ipsa ecclesia otiosis fabulis vacantes, nec ipsi psallunt, nec alios psallere, vel orare permittunt. » Et in sermone sequenti hortatur Fideles, ut ne se « de Ecclesiæ conventu subtrahant in sex horis » canonicis.

Collectio post nomina.

Recensitis offerentum nominibus, accincti abstinentiæ cibis, et devoto pasti jejunio, petamus a Domino Salvatore nostro uti hæc adoranda sacrificia, quæ pro spiritibus pausantium et nostris nostrorumque peccatis cura pietatis offerimus, sicut munus Abel justi sui . . . benedicat, et in no . . . ficata custodiat. Per.

Collectio sequitur.

378 Suscipe preces populi tui, clementissime A Pater, et directas in spiritu tuo oblationes, quasi odorem incensi flagrantis, adsume. Per Dom.

Contestatio nunc.

Dignum et justum est tibi santificare jejunium, quod nos ad animarum medelam et castigationem corporum servare docuisti: quia restrictis corporibus, animæ saginantur; et in quo homo noster exterior adteritur, dilatatur interior. Memento itaque, Domine, in hoc jejunio miseration.

Reliqua desunt.

Hactenus tria Missalia, quæ a Thomasio publici juris facta sunt, retulimus; quorum primum, id est Gothicogallicanum, paucis exceptis, integrum est, ac potioris momenti; alia duo mutila sunt. Horum omnium capitulationes habentur initio hujus operis. Notas numericas in capite singulorum articulorum supplevimus in secundo et tertio Missali (nam in primo adscriptæ erant in Codice ms.) pro commodo lectorum. Probationes quasdam coronidis loco adjiciemus ad calcem operis, id est vetera quædam monumenta, ad illustrandam tum Liturgiam Gallicanam, tum sequentem Disquisitionem. Utinam hoc opus cedat in Dei gloriam, et in utilitatem Ecclesiæ catholicæ, in primis Gallicanæ! Saltem is est scopus operis, utinam et fructus!

FINIS LITURGIÆ GALLICANÆ.

DE CURSU GALLICANO DISQUISITIO.

379 1. Post commentarios de Liturgia Gallicana, proximum est ut de divinis officiis quæ in Ecclesia Gallicana jam inde a primis temporibus obtinuerunt breviter disseramus. Neque vero id suasit argumenti modo affinitas, sed etiam Lectionarii Gallicani occasio, in quo nonnulla quæ ad officia ecclesiastica pertinent referuntur. Hanc autem Disquisitionem inscribimus *De cursu Gallicano;* quo nomine statas Ecclesiæ preces, quæ sub Breviarii nomine per singulos dies decurri ac recitari debent, majores nostri solebant significare. Hinc Gregorius Turonensis antistes librum e suis unum *De cursibus ecclesiasticis* inscripsit: qui liber si ad nos usque pervenisset, facilis et compendiosa esset hæc de Gallicanis officiis commentatio. Sed quoniam in tenebris (si tamen uspiam est) hactenus delitescit curandum porro est ut ex aliis, qua fieri poterit, monumentis horum officiorum notitiam eruamus. Ubi in ipso limine lectorem monemus nos hic non tam de monachorum, 380 quam de clericorum officiis acturos, tametsi monachi multis in locis sacræ psalmodiæ exemplum præbuerunt.

§ I.

Quædam præmittuntur de divinorum officiorum origine, progressu, et incremento apud Orientales et Occidentales.

2. Atque ut clara et facili ratione procedat hæc disquisitio, a variis divinorum officiorum modis, qui tam in Oriente quam in Occidente a primordiis instituti sunt, exordium ducimus. Et quidem si constaret de nomine et auctoritate illius scriptoris, D cujus de cursuum ecclesiasticorum origine libellus apud Spelmannum vulgatus est, expedita esset hoc de argumento sententia, modo ut sanior et integrior B fuisset. Sed quisquis, qualisve sit auctor, eo nobis utendum est, quando saltem ejus antiquitas ex ipsa Codicis vetustate comprobatur. Suspicatus sum aliquando, hunc esse ipsummet Gregorii nostri librum de cursibus ecclesiasticis; sed postmodum aliter visum est, tum quia de cursu sancti Columbani, qui vixdum Gregorio vivente institutus erat, et de ejus atque sancti Eustasii abbatis Actis post Gregorii obitum scriptis mentionem facit; tum quia potius Britonem aut Scotum refert stylus ejus et oratio.

3. Quinque autem cursuum ecclesiasticorum genera totidemque eorum auctores distinguit ille anonymus. Primum Asiaticum appellare licet, quem a sancto Joanne evangelista, ejusque discipulo Polycarpo Smyrneorum primo episcopo institutum dicit; ac deinde per Trophimum Arelatensem, tum per C Photinum et 381 Irenæum Lugdunenses episcopos in Gallias propagatum. Alterum voco Alexandrinum, auctore Marco evangelista: qui cursus in monasteriis Lerinensi et Massiliensi Cassiani receptus sit, atque inde per sanctos Germanum Antissiodorensem et Lupum Tricassinum antistites in Scotiam, et per Cæsarium in Arelatensem Ecclesiam inductus, quem demum Columbanus apud Luxovium admiserit. Tertius cursus orientalis « a sancto Chromatio et Heliodoro, et beato Paulino, seu et Athanasio episcopo editus, qui in Gallorum consuetudine non habetur; quem sanctus Macarius decantavit; hoc est per duodenas horas, » nempe « unaquaque hora. » Quartus cursus Ambrosianus dici potest, seu Mediolanensis, quem « beatus Ambrosius propter hæreticorum Ordinem dissimilem composuit, » et quidem alium quam qui « in Italia antea decantabatur. » Ex quo Bellarmini sententia confirmatur, asserentis contra quorumdam